

**KATILIM BANKALARININ FİNANSAL
ETKİNLİĞİ VE MEVDUAT BANKALARI
İLE REKABET EDEBİLİRLİĞİ**

Ersan ÖZGÜR

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Nevzat AYPEK

Afyonkarahisar

2007

**KATILIM BANKALARININ FİNANSAL ETKİNLİĞİ VE
MEVDUAT BANKALARI İLE REKABET EDEBİLİRLİĞİ**

Ersan ÖZGÜR

DOKTORA TEZİ

İşletme Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Nevzat AYPEK

Afyonkarahisar

Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mart 2007

DOKTORA TEZ ÖZETİ**KATILIM BANKALARININ FİNANSAL ETKİNLİĞİ VE
MEVDUAT BANKALARI İLE REKABET EDEBİLİRLİĞİ****Ersan ÖZGÜR****İşletme Anabilim Dalı****Afyonkarahisar****Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü****Mart 2007****Danışman: Prof. Dr. Nevzat AYPEK**

Türk bankacılık sektörü için verimlilik ölçümü konusu, güncelliğini koruyan bir olgudur. Özellikle ekonomide liberalleşme eğilimlerinin gelişmesiyle sınai kuruluşlar gibi finansal kurumların da rasyonelleşme doğrultusundaki atılım ve girişimleri artmakta, bunun rekabet gücü ve verimlilik üzerindeki etkileri daha yakından ve duyarlılıkla izlenir olmaktadır.

1980’li yıllardan itibaren Ortadoğu’dan Türkiye’ye fon transferi gerçekleştirmeye yönelik finansal hizmet sunan kuruluşların kurulmasına yönelik adımlar atılmıştır. Bunun sonucu olarak Türkiye’de “Özel Finans Kurumları” (12.12.2005 tarihi itibarıyla adı “Katılım Bankaları” şeklinde değiştirilmiştir) kurulmuştur.

Türk finans sistemine 1980’li yıllarda giren katılım bankaları yıllar itibarıyla gelişim göstermektedir. 2005 yıl sonu itibarıyla bankacılık kesimindeki payını %2.44, toplam mevduatlar içerisindeki payını %3.33 ve toplam krediler içerisindeki payını %4.94 seviyelerine getirmiştir. Faizsiz bankacılık işlemi yapan katılım bankalarının

etkinlik ve verimliliğinin değerlendirmesi ve faiz esasına göre çalışan mevduat bankaları ile rekabet edebilirliklerinin belirlenmesi önemli görülmektedir.

Araştırma çalışmasında etkinlik ölçümü için “Veri Zarflama Analizi” yöntemi uygulanmaktadır. Veri zarflama analizi bir çok girdi ve çıktının gözlemlendiği ve bu gözlenen girdi ve çıktıların tek bir toplam girdi ve çıktıya dönüştürülemeyeceği durumlarda verimliliği ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. Analizde 28 karar verme biriminin 2001-2005 yılları arasındaki 3 girdi (mevduat toplamı - toplanan fonlar, personel giderleri, faiz giderleri - kar payı giderleri) ve 2 çıktı kalemi (kredi toplamı - kullanılan fonlar, faiz gelirleri - kar payı gelirleri) kullanılarak uygulama çalışması gerçekleştirilmektedir.

Sonuç olarak katılım bankaları ile mevduat bankalarının fon transferi gerçekleştiren kurumlar olarak benzerlikleri söz konusu olsa da işlem şekillerinin farklı olması etkinliklerine yansımaktadır. Ayrıca bu farklılık ekonominin genel yapısındaki gelişmelerden farklı bir şekilde etkilenmelerine yol açmaktadır.

ABSTRACT**FINANCIAL INFLUENCE OF PARTICIPATION BANKS AND
COMPETITIVE WITH DEPOSIT BANKS****Ersan ÖZGÜR****Department of Management****Afyonkarahisar****Afyonkarahisar Kocatepe University The Institute of Social Sciences****March 2007****Advisor: Prof. Dr. Nevzat AYPEK**

The subject of productivity measuring for banking system, which is getting more significant share from Turkish financial system, is a fact keeping on actuality. Especially with the improvement of liberalist tendency in the economy as industrial establishments also financial ones' attempts and leaps increased to direction of rationalism and from this situation the impact on competitiveness and productivity could be followed more closely and more sensitively.

From 1980s some arrangements were done towards setting establishments regarding financial service suppliers for realizing fund transfer from Middle East to Turkey. As a result of this in Turkey "Special Financial Establishments" (called as "Participation Banks" since 12.12.2005) established.

Participation banks which is coming in to Turkish financial system in 1980s, getting improvement during years. At the end of year 2005 its share in banking sector is 2.44%, share in total deposits is 3.33% and share in total credits is 4.94%. From this evaluation of influence and productivity of interestless banking operators participation banks and competitive with interest basis operators deposit banks determination is seen significant.

In this research study “Data Envelopment Analysis” method is applied for measuring the influence. Data envelopment analysis is a method applying for measuring the productivity when there are many inputs and outputs to be observed and these inputs and outputs could not be transformed into one input and output. In this analysis applying study realised with 28 decision makers’ with 3 inputs (total deposits - funds collected, personnel expenses, interest expenses - profit share expenses) and 2 outputs (total credits - funds utilised, interest income - profit share income) used between the years 2001 to 2005.

In conclusion, participation banks and deposit banks are similar as fund transferring establishments, but the difference of their operations could be reflected to their influence. In addition, this difference is provoke effects differently from the developments in structure of economy.

TEZ JURİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

İmza

Tez Danışmanı

Juri Üyeleri

.....

.....

.....

Ersan ÖZGÜR'ün Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği başlıklı tezi/...../..... tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İşletme Anabilim Dalında, Doktora Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü

ÖZGEÇMİŞ

Ersan ÖZGÜR

İşletme Anabilim Dalı

Doktora

Eğitim

Yüksek Lisans: 2001 Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finans Bilim Dalı

Lisans: 1997 Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Lise: 1993 Afyon Kocatepe Anadolu Lisesi, Matematik Bölümü

İş/İstihdam

2002- Öğretim Görevlisi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sandıklı Meslek Yüksek Okulu

Bilimsel Çalışmalar

“Gıda Sektöründe Faaliyet Gösteren İMKB’ye Kayıtlı İşletmelerde Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Performans Ölçümü” konulu bildiri.

“Türkiye’de Özel Mevduat Bankalarının Etkinlik Analizi : Bir Veri Zarflama Analizi Uygulaması” konulu bildiri

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : Gölbaşı / ANKARA, 03 Kasım 1974

Cinsiyet: Erkek

Yabancı Dil

İngilizce

İÇİNDEKİLER

	sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	iii
TEZ JURİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GRAFİKLER LİSTESİ	xv
KISALTMALAR TABLOSU	xvii
EK TABLolar LİSTESİ	xix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK FİNANS SİSTEMİ VE BANKACILIK

I. FİNANSAL SİSTEM	4
A) FİNANSAL SİSTEM VE UNSURLARI.....	4
B) FİNANSAL SİSTEMİN FONKSİYONLARI.....	5
II. TÜRK FİNANS SİSTEMİ	6
A) TÜRKİYE’DE FİNANSAL SERBESTLEŞME HAREKETLERİ....	6
1. 1980 Öncesi Dönem.....	8
2. 1980-1990 Yılları Arası Dönem.....	9
3. 1990-2000 Yılları Arası Dönem.....	10
4. 2000 Sonrası Dönem.....	11
B) TÜRKİYE’DE FİNANSAL DERİNLEŞME HAREKETLERİ.....	13
1. Finansal Kurumların Çeşitliliği.....	13
2. Finansal Araçların Çeşitliliği.....	14
3. Finansal Derinleşmenin Ölçümü.....	15
III. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ	16
A) TÜRK BANKACILIĞININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	16
1. Osmanlı Döneminde Bankacılık.....	16
2. Cumhuriyet Döneminde Bankacılık.....	16
B) TÜRK BANKACILIĞININ FİNANS SİSTEMİNDEKİ YERİ.....	19
C) TÜRKİYE’DE BANKALARIN KURULUŞ ŞARTLARI.....	19
D) TÜRK MEVDUAT BANKACILIĞI SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ.....	20

E) TÜRK MEVDUAT BANKACILIĞI SEKTÖRÜNÜN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	31
F) TÜRK MEVDUAT BANKACILIĞI SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK VE TÜRKİYE'DE KATILIM BANKALARI

I. FAİZSİZ BANKACILIK VE GELİŞİMİ.....	38
A) FAİZSİZ BANKACILIK DÜŞÜNÇESİ.....	38
B) FAİZSİZ BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	40
1. Faizsiz Bankacılığın İlk Nüveleri.....	40
2. Batı Toplularında Faizsiz Bankacılık.....	41
3. İslam Toplularında Faizsiz Bankacılık.....	41
C) DÜNYA'DA FAİZSİZ BANKACILIK.....	44
1. İslami Finansal Sistemde Ticari Bankacılık	46
a) İran.....	46
b) Pakistan.....	46
c) Sudan	46
d) Suudi Arabistan.....	47
2. Karma Finansal Çevrede Faizsiz Bankacılık.....	47
a) Mısır.....	47
b) Kuveyt ve Diğer Körfez Ülkeleri.....	48
c) Bangladeş.....	48
d) Malezya.....	49
e) İngiltere.....	50
f) Rusya.....	50
g) Almanya.....	51
h) Hollanda.....	51
D) TÜRKİYE'DE FAİZSİZ BANKACILIK.....	51
II. FAİZSİZ BANKACILIĞIN SINIFLANDIRILMASI.....	53
A) TASARRUF BANKALARI.....	53
B) TİCARET BANKALARI.....	53
C) KALKINMA BANKALARI.....	54
D) YATIRIM BANKALARI.....	54
E) SINAİ KALKINMA BANKALARI.....	55
F) HALK BANKALARI.....	55
G) EMLAK BANKALARI.....	55
H) KOOPERATİF BANKALARI.....	55
İ) MİLLETLERARASI KALKINMA BANKASI.....	56
J) KOMPLE FAİZSİZ FİNANS KURULUŞU.....	56

III. FAİZSİZ BANKACILIK VE YÖNTEMLER.....	56
A) FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ.....	57
1. Cari Hesap.....	57
2. Yatırım Hesabı.....	58
3. Tasarruf Hesabı.....	59
B) FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ.....	59
1. Mudaraba.....	59
2. Müşaraka.....	61
3. Müşaraka Mutanakısa.....	63
4. Müzaraa ve Musakat.....	63
5. Murabaha.....	63
6. İcara.....	64
7. İcara ve İktina.....	65
8. Selem Satışı.....	65
9. İstisna.....	66
10. Joala.....	66
11. Karz-ı Hasen.....	66
12. Puan Sistemi.....	67
IV. TÜRKİYE’DE KATILIM BANKALARI.....	67
A) KATILIM BANKALARININ KURULUŞ NEDENLERİ.....	67
1. Dış Faktörler.....	67
2. İç Faktörler.....	68
B) KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ.....	69
1. Fon Toplama Faaliyetleri.....	69
a) Cari Hesap.....	70
b) Katılma Hesabı.....	71
c) Özel Fon Havuzu.....	73
2. Fon Kullandırma Faaliyetleri.....	74
a) Üretim Desteği.....	74
b) Bireysel Finansman Desteği.....	76
c) Mal Karşılığı Olan Vesaikin Alım Satımı.....	77
d) Kira Akdi.....	77
e) Kar-Zarar Ortaklığı Yatırımı.....	79
f) Gayrinakdi Krediler.....	82
C) KATILMA HESAPLARINA KAR DAĞITIMI.....	84
1. Birim Değer.....	84
2. Hesap Değeri.....	85
3. Birim-Hesap Değeri.....	85
D) KAR PAYININ FAİZDEN FARKI.....	86
E) KAR PAYI ORANININ FAİZE ORANINA YAKIN OLMASININ NEDENLERİ.....	89

F) KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ VE FİNANS KESİMİNDEKİ YERİ.....	89
1. Mevduat Açısından.....	91
2. Kredi Açısından.....	92
G) KATILIM BANKALARININ MEVDUAT BANKALARIYLA KARŞILAŞTIRMASI.....	95
1. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Farklılıkları.....	95
2. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Benzerlikleri.....	96
H) KATILIM BANKALARININ BANKA DIŞI MALİ KURULUŞLARLA KARŞILAŞTIRMASI.....	97
İ) KATILIM BANKALARININ HUKUKİ DÜZENLEMESİ.....	98
J) KATILIM BANKALARI SEKTÖR ANALİZİ.....	100
K) TÜRKİYE'DEKİ FAİZSİZ BANKACILIĞIN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	106
L) KATILIM BANKALARININ SORUNLARI.....	109
M) KATILIM BANKALARININ DEĞERLENDİRMESİ.....	111
1. Güçlü Yönleri.....	111
2. Zayıf Yönleri.....	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ETKİNLİK ANALİZLERİ VE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK

I. ETKİNLİĞE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR.....	113
A) ETKİNLİK KAVRAMI.....	113
1. Etkililik ve Etkinlik Kavramlarının Tanımları.....	113
2. Etkinlik Bileşenleri.....	114
a) Teknik Etkinlik.....	114
b) Fiyat Etkinliği.....	115
c) Ölçek Etkinliği.....	115
B) VERİMLİLİK KAVRAMI.....	116
II. ETKİNLİK ANALİZLERİ.....	117
A) ORAN ANALİZİ.....	118
B) PARAMETRİK YÖNTEMLER.....	119
1. Stokastik Sınır Yaklaşımı	121
2. Serbest-Dağılım Yaklaşımı	121
3. Kalın Sınır Yaklaşımı	122
C) PARAMETRİK OLMAYAN YÖNTEMLER.....	123
1. Veri Zarflama Analizi	124
2. Serbest Atılabilir Zarf Modeli	125

III. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK.....	125
A) FİNANSAL SİSTEM VE ETKİNLİK.....	126
B) BANKACILIK VE ETKİNLİK.....	126
C) BANKACILIKTA ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ.....	128
1. Bankacılıkta Etkinlik Ölçüm Yöntemi.....	128
2. Girdi ve Çıktının Belirlenmesi.....	129
a) Üretim Yaklaşımı.....	129
b) Aracılık Yaklaşımı.....	130
c) Karlılık Yaklaşımı.....	131
3. Dünyada Bankacılık Sektöründe Yapılan Etkinlik Araştırmaları.....	131
4. Türk Bankacılık Sektöründe Yapılan Etkinlik Araştırmaları ve Değerlendirmesi.....	133

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM VERİ ZARFLAMA ANALİZİ

I. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ GENEL ÇERÇEVESİ.....	143
A) VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN TARİHÇESİ.....	143
B) VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN TANIMI.....	143
II. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ GÖSTERİM VE HESAPLAMA YÖNTEMLERİ.....	145
A) GRAFİKSEL GÖSTERİM.....	145
B) MATEMATİKSEL PROGRAMLAMA.....	148
C) PANEL VERİ VE MALMQUIST TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ ENDEKSİ.....	151
III. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ YAKLAŞIMLARI.....	153
A) GİRDİ ODAKLI YAKLAŞIM.....	153
B) ÇIKTI ODAKLI YAKLAŞIM.....	155
C) GİRDİ VE ÇIKTI ODAKLILIK.....	156
IV. VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN UYGULAMASI.....	157
A) KARAR VERME BİRİMLERİNİN SEÇİLMESİ	159
B) GİRDİ VE ÇIKTI KÜMELERİNİN BELİRLENMESİ.....	161
C) VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE GÖRELİ ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ.....	163
1. Verilerin Elde Edilebilirliği ve Güvenilirliği.....	163
2. Görelî Etkinlik Ölçümü.....	164
3. Etkinlik Değerleri – Etkinlik Sınırı.....	164
4. Referans Grupları	164

5. Potansiyel İyileştirme.....	165
V. VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ..	166
A) VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN GÜÇLÜ YÖNLERİ.....	166
B) VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN ZAYIF YÖNLERİ.....	167
BEŞİNCİ BÖLÜM	
KATILIM BANKALARININ FİNANSAL ETKİNLİĞİ VE	
MEVDUAT BANKALARI İLE REKABET EDEBİLİRLİĞİ ANALİZİ	
I. AMAÇ.....	170
II. YÖNTEM.....	171
III. UYGULAMA.....	171
A) KARAR VERME BİRİMLERİNİN SEÇİLMESİ.....	171
B) GİRİDİ VE ÇIKTI KÜMELERİNİN BELİRLENMESİ.....	175
C) VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE GÖRELİ ETKİNLİK	
ÖLÇÜMÜ VE SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	176
1. Etkinlik Ölçüm Modeli.....	176
2. Katılım Bankalarının Etkinlik Analizi.....	178
3. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Rekabet	
Edebilirliği Etkinlik Analizi.....	186
4. Etkinlik Analiz Sonuçlarının Değerlendirmesi.....	194
SONUÇ.....	198
KAYNAKÇA.....	203
EKLER.....	213

TABLOLAR LİSTESİ

	sayfa
Tablo 1	Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Banka Sayısı..... 21
Tablo 2	Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Şube Sayısı..... 21
Tablo 3	Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Çalışan Sayısı..... 22
Tablo 4	Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Banka Basına Şube Sayısı 23
Tablo 5	Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Şube Basına Çalışan Sayısı..... 23
Tablo 6	Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Yoğunlaşma Yüzdesi..... 26
Tablo 7	Türk Mevduat Bankaları Gruplara Göre Aktif Yüzdesi..... 27
Tablo 8	Türk Mevduat Bankaları Gruplara Göre Mevduat Yüzdesi.... 27
Tablo 9	Türk Mevduat Bankaları Gruplara Göre Kredi Yüzdesi..... 28
Tablo 10	Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Aktif Dağılımı..... 28
Tablo 11	Mevduat Bankaları Mevduatları ve Katılım Bankaları Toplanan Fonları Toplamı 91
Tablo 12	Mevduat Bankaları Kredileri ve Katılım Bankaları Kullandırılan Fonları Toplamı 93
Tablo 13	Katılım Bankaları Toplam Aktifleri..... 101
Tablo 14	Katılım Bankaları Pasif Yapısı (Bin YTL)..... 102
Tablo 15	Katılım Bankaları Özkaynakları..... 102
Tablo 16	Katılım Bankaları Toplam Kar Payı Gelir ve Giderleri (Bin YTL)..... 105
Tablo 17	Katılım Bankaları Toplam Kar Payı Dışı Gelirleri ve Giderleri (Bin YTL) 105
Tablo 18	Banka Performans Ölçümünde Kullanılan Çeşitli Girdi-Çıktı Faktörleri 131
Tablo 19	Türk Bankacılığının Performans Ölçümünde Kullanılan Çeşitli Girdi-Çıktı Faktörleri 133
Tablo 20	Karar Verme Birimlerinin Adları ve Kodları..... 172
Tablo 21	Analize Konu Bankaların Gruplarına Göre Sayısı..... 173
Tablo 22	Analizde Kullanılan Girdi – Çıktı Veri Kalemleri..... 175

ŞEKİLLER LİSTESİ

		sayfa
Şekil 1	Veri Zarflama Analizinin Grafıksel Yapısı.....	146
Şekil 2	Teknik ve Tahsis Edici Etkinlik.....	154
Şekil 3	Ölçeğe Göre Azalan Getiri	155
Şekil 4	Ölçeğe Göre Sabit Getiri	156
Şekil 5	Çıktı Odaklı Yaklaşım.....	157

GRAFİKLER LİSTESİ

	sayfa
Grafik 1	Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Toplam Aktifler (Milyar YTL) 24
Grafik 2	Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Toplam Aktifler (Milyar USD)..... 25
Grafik 3	Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Aktif Gelişimi..... 26
Grafik 4	Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Aktif Dağılımı..... 29
Grafik 5	Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Pasif Dağılımı..... 30
Grafik 6	Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Mevduatın Cinsi..... 30
Grafik 7	Seçilmiş Bazı Ülkelerde Faizsiz Bankaların Bankacılık Sistemi İçindeki Payı..... 45
Grafik 8	Mevduat ve Katılım Bankalarının Toplam Aktifleri..... 90
Grafik 9	Bankacılık Sektöründe Katılım Bankalarının Payları..... 90
Grafik 10	Mevduat-Toplanan Fonlar Yönünden Mevduat ve Katılım Bankalarının Yüzdesi..... 91
Grafik 11	Krediler - Kullandırılan Fonlar Toplamı Yönünden Mevduat ve Katılım Bankalarının Yüzdesi..... 93
Grafik 12	Kredi / Mevduat ve Kullandırılan /Toplanan Fonlar Oranı... 94
Grafik 13	Katılım Bankaları Şube Sayısı..... 100
Grafik 14	Katılım Bankaları Personel Sayısı..... 101
Grafik 15	Katılım Bankaları Toplanan Fonlar (Bin YTL)..... 103
Grafik 16	Katılım Bankalarında Toplanan Fonlarda TP ve YP Payı 104
Grafik 17	Katılım Bankaları Kullandırılan Fonlar (Bin YTL)..... 104
Grafik 18	Katılım Bankaları Net Karı..... 106
Grafik 19	Katılım Bankaları Yıllar İtibariyle Ölçeğe Göre Sabit Getiri Etkinliği..... 178
Grafik 20	Katılım Bankaları Yıllar İtibariyle Ölçeğe Göre Değişken Getiri Etkinliği..... 179
Grafik 21	Katılım Bankaları Yıllar İtibariyle Ölçek Etkinliği..... 180
Grafik 22	Katılım Bankaları Teknik Etkinliği Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri..... 181
Grafik 23	Katılım Bankaları Teknolojik Değişimi Yıllar İtibariyle Yüzdeleri..... 182
Grafik 24	Katılım Bankaları Saf Teknik Etkinliği Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri..... 183
Grafik 25	Katılım Bankaları Ölçek Etkinliği Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri..... 184
Grafik 26	Katılım Bankaları Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri..... 185
Grafik 27	Banka Grupları Ölçeğe Göre Sabit Getiri Etkinliği..... 186
Grafik 28	Banka Grupları Ölçeğe Göre Değişken Getiri Etkinliği..... 187
Grafik 29	Banka Grupları Ölçek Etkinlikleri..... 188
Grafik 30	Banka Grupları Teknik Etkinlikleri Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri..... 189
Grafik 31	Banka Grupları Teknolojik Etkinlikleri Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri..... 190

Grafik 32	Banka Grupları Saf Teknik Etkinlikleri Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri.....	191
Grafik 33	Banka Grupları Ölçek Etkinlikleri Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri.....	192
Grafik 34	Banka Grupları Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri.....	193

KISALTMALAR TABLOSU

ATM	:Otomatik Para Transferi
BCC	:Banker Charnes Cooper
BDDK	:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
CCR	:Charnes Cooper Rhodes
CRS	:Ölçeğe Göre Sabit Getiri
DEA	:Data Envelopment Analysis
DİBS	:Devlet İç Borçlanma Senedi
DESİYAB	:Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	:Uluslar arası Para Fonu
İMKB	:İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KM	:Kamu Sermayeli Mevduat Bankası
KSY	:Kalın Sınır Yaklaşımı
KT	:Katılım Bankası
KVB	:Karar Verme Birimi
MTFV	:Malmquist Toplam Faktör Verimliliği
ÖE	:Ölçek Etkinlik
ÖZ	:Özel Sermayeli Mevduat Bankası
SDY	:Serbest Dağılım Yaklaşımı
SSY	:Stokastik Sınır Yaklaşımı
SAZ	:Serbest Atılabilir Zarf

TCMB	:Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TFV	:Toplam Faktör Verimliliği
TMSF	:Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TP	:Türk Parası
VRS	:Ölçeğe Göre Değişken Getiri
VZA	:Veri Zarflama Analizi
YB	:Yabancı Sermayeli Mevduat Bankası
YP	:Yabancı Para

EK TABLOLAR LİSTESİ

	sayfa
Ek Tablo 1 2001 Yılı İtibariyle Kamu Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	213
Ek Tablo 2 2002 Yılı İtibariyle Kamu Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	213
Ek Tablo 3 2003 Yılı İtibariyle Kamu Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	213
Ek Tablo 4 2004 Yılı İtibariyle Kamu Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	213
Ek Tablo 5 2005 Yılı İtibariyle Kamu Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	214
Ek Tablo 6 2001 Yılı İtibariyle Özel Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	214
Ek Tablo 7 2002 Yılı İtibariyle Özel Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	215
Ek Tablo 8 2003 Yılı İtibariyle Özel Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	216
Ek Tablo 9 2004 Yılı İtibariyle Özel Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	217
Ek Tablo 10 2005 Yılı İtibariyle Özel Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	218
Ek Tablo 11 2001 Yılı İtibariyle Katılım Bankaları Girdi Çıktı Veri Setleri.....	218
Ek Tablo 12 2002 Yılı İtibariyle Katılım Bankaları Girdi Çıktı Veri Setleri.....	219
Ek Tablo 13 2003 Yılı İtibariyle Katılım Bankaları Girdi Çıktı Veri Setleri.....	219
Ek Tablo 14 2004 Yılı İtibariyle Katılım Bankaları Girdi Çıktı Veri Setleri.....	219
Ek Tablo 15 2005 Yılı İtibariyle Katılım Bankaları Girdi Çıktı Veri Setleri.....	220
Ek Tablo 16 2001 Yılı İtibariyle Yabancı Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	220
Ek Tablo 17 2002 Yılı İtibariyle Yabancı Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	220
Ek Tablo 18 2003 Yılı İtibariyle Yabancı Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	220
Ek Tablo 19 2004 Yılı İtibariyle Yabancı Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	221
Ek Tablo 20 2005 Yılı İtibariyle Yabancı Sermayeli Bankalar Girdi Çıktı Veri Setleri.....	221

GİRİŞ

Türk mali sisteminde, 24 Ocak 1980 kararları ile liberalleşme yönünde önemli ölçüde değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bu süreçte gerek finansal serbestleşme, gerekse finansal derinleşme yönünde önemli adımlar atılmakta ancak Türk mali sistemi için sermaye yetersizliği önemli bir faktör olmaya devam etmektedir. 24 Ocak kararları ile sermaye yetersizliğine çözüm amaçlı dışa açık ekonomik politika güdülmesi öngörülmektedir. Bu doğrultuda sermaye birikimi yüksek Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye sermaye girişini sağlama düşüncesi oluşmuştur. Ortadoğu ülkelerinin genel kültürel yapıları göz önünde bulundurularak Türkiye'de faizsiz finansal hizmet sunan kuruluşların kurulmasına yönelik adımlar atılmıştır. Resmi Gazete'nin 19 Aralık 1983 tarih ve 18256 nolu mükerrer sayısında, Bakanlar Kurulu'nun 83/7506 sayılı kararı ile "Özel Finans Kurumları" (12.12.2005 tarihi itibarıyla adı "Katılım Bankası" şeklinde değiştirilmiştir) adında yeni bir kurumsal yapı oluşturulmuştur.

Faizsiz bankacılık modelini temel alan Özel Finans Kurumları (Katılım Bankaları), fon fazlası olan ekonomik birimlerden fon gereksinimi olan ekonomik birimlere finansal kaynakların faiz olmaksızın aktarılması esasına dayanmaktadır. Aracılık hizmetinde bulunan tüzel kişilik, tasarruf sahiplerinden kaynakları kar-zarar esasına göre işletmek üzere toplamaktadır. Burada emeğini ve sermayesini katarak işletmektedir. Böylece finansal aracılık fonksiyonunu yerine getirmektedir.

Türk finans sistemine 1980’li yıllarda giren Özel Finans Kurumları (Katılım Bankaları) 2005 yılı itibariyle bankacılık kesimindeki payını %2.44, toplam mevduatlar içerisindeki payını %3.33 ve toplam krediler içerisindeki payını %4.94 seviyelerine ulaştırmıştır. Finansal piyasalarda belirli bir yer edinen faizsiz bankacılık işlemi yapan katılım bankalarının etkinlik ve verimliliğinin değerlendirilmesi ve faiz esasına göre çalışan mevduat bankaları ile rekabet edebilirliğinin belirlenmesi önemli görülmektedir.

Finansal piyasaların gelişiminin yanında artık kaynakların etkin kullanımı çok daha önemli hale gelmeye başlamıştır. Öneme binaen etkinlik ile ilgili olarak çeşitli ölçüm yöntemleri geliştirilmektedir. Bu yöntemler oran analizi, parametrik yöntemler ve parametrik olmayan yöntemler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de mevcut katılım bankalarının ve mevduat bankalarının 2001-2005 yılları arasındaki finansal verileriyle parametrik olmayan yöntemlerden “Veri Zarflama Analizi” kullanılarak çok yönlü etkinlik ve verimlilik ölçüm çalışması gerçekleştirilmektedir. Yapılan analiz yardımıyla katılım bankalarının mevduat bankaları ile rekabet edebilirliği “Etkinlik” unsuru yönünden ele alınmaktadır.

Parametrik olmayan yöntemler içinde özellikle bankacılık kesiminde sıklıkla kullanılan veri zarflama analizi yöntemi homojen oldukları varsayılan üretim birimlerini kendi aralarında kıyaslamaktadır. Veri zarflama analizinde bir karar verme biriminin göreceli etkinliği, toplam ağırlıklı çıktuların toplam ağırlıklı girdilere oranı olarak tanımlanmaktadır. En iyi gözlemi etkinlik sınırı olarak kabul ettikten sonra, diğer gözlemleri bu en etkin gözleme göre değerlendirmektedir.

Katılım bankalarının finansal etkinliğini ve mevduat bankaları ile rekabet edebilirliğini veri zarflama analizi ile ölçümleyen bu çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Türk finans sistemi ve bankacılık konusunda bilgiler verilmektedir. Bu doğrultuda finansal sistemin unsurlarına ve fonksiyonlarına değinilmekte, Türk finans sistemi açısından finansal serbestleşme ve derinleşme hareketleri belirtilmekte, Türk bankacılık sisteminin gelişimi, kuruluş şartları, sektör analizi, temel özellikleri, ve sorunları ile ilgili bilgiler verilmektedir.

İkinci bölümde; faizsiz bankacılık ve Türkiye’de katılım bankaları konusu ele alınmaktadır. Konu ile ilgili olarak, faizsiz bankacılığın dünyada ve Türkiye’de gelişimi belirlenmekte, faizsiz bankacılığın sınıflandırması yapılmakta, uygulanan fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri belirtilmekte, Türkiye’de katılım bankaları ile ilgili olarak kuruluş nedenleri, faaliyetleri, finans kesimindeki yerleri, mevduat bankalarından farklılıkları üzerinde durulmakta, sektör analizi, temel özellikleri ve sorunları ele alınmakta, üstünlükleri ve zayıflıkları belirlenmektedir.

Üçüncü bölümde; etkinlik analizleri ve bankacılık sektöründe etkinlik konusu ele alınmaktadır. Bu bölümde etkinliğe ilişkin kavramlar, etkinlik analiz çeşitleri, bankacılık sektöründe yapılmış etkinlik araştırma çalışmaları üzerinde durulmaktadır.

Dördüncü bölümde; veri zarflama analizi ele alınmaktadır. Bu yönde veri zarflama analizinin tanımı, tarihi gelişimi, hesaplama yöntemleri, yaklaşımları, modelleri, uygulama aşamaları ile güçlü ve zayıf yönleri üzerinde durulmaktadır.

Beşinci bölümde; katılım bankalarının finansal etkinliği ve mevduat bankaları ile rekabet edebilirliği analiz uygulaması yapılmaktadır. Öncelikle uygulama çalışmasının amacı ve yöntemi belirlenmektedir. Analiz çalışmasının uygulama basamakları ise; karar birimlerinin seçilmesi, girdi ve çıktı kümelerinin belirlenmesi, görelî etkinlik ölçümü ve etkinlik analiz sonuçlarının değerlendirilmesi şeklindedir. Sonuçların değerlendirmesi iki kısımda ele alınmaktadır; birincisi kısım katılım bankalarının etkinlik analiz sonuçları ve değerlendirmesidir, ikincisi kısım ise katılım bankalarının mevduat bankaları ile rekabet edebilirliği etkinlik analiz sonuçları ve değerlendirmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK FİNANS SİSTEMİ VE BANKACILIK

I. FİNANSAL SİSTEM

A) FİNANSAL SİSTEM VE UNSURLARI

Finansal sistemin bir ekonomideki işlevi, fon arzeden birimlerle fon talep eden birimler arasında fonların etkin ve kesintisiz bir biçimde akmasını sağlamaktır. Bir finansal sistemin fon kaynağı yurtiçi tasarruflar ile ülkeye aktarılan yurtdışı tasarruflardan oluşmaktadır (Öçal ve Çolak, 1999:19). Günümüz ekonomilerinin işleyişinde finansal sistemin önemli bir etkisi bulunmaktadır (Brigham vd, 1991:66).

Ekonomilerin işleyişinde önemli etkisi olan finansal sistemin temel unsurları; fon arz edenler, fon talep edenler, finansal aracılar, finansal araçlar ve yasal düzenlemeler şeklinde sıralanabilir. Bu temel unsurlar finansal sistemin ana çatasını oluşturmaktadır (Uludağ ve Arıcan, 1999:114). Finansal sistemin temel unsurlarının her biri şöyle açıklanabilir (Afşar, 2006:3-5);

- Fon arz edenler; gelirlerinden daha az harcama yapan ya da gelirlerinin bir kısmının kullanımından vazgeçen tasarrufta bulunan ekonomik birimlerdir.
- Fon talep edenler; gelirlerinden daha fazla harcamada bulunan fon açığı olan ekonomik birimlerdir.
- Finansal aracılar; sistem içinde fonların arz edenlerden talep edenlere doğru aktarılması sürecinde muhtemel gecikmeleri önlemek ve fon akışını çabuklaştırmak gibi çeşitli fonksiyonları yerine getirirken fon talep edenlerle fon arz edenler arasında bir nevi köprü görevi görmektedirler.
- Finansal araçlar; fon arz edenlerin devrettikleri fonları karşılığında fon talep

edenlerden çeşitli belgeler istemektedirler. Bu belgelere finansal araç denilmektedir.

- Yasal düzenlemeler; finansal sistemin sağlıklı çalışmasının kurallar, denetim ve yaptırımlar gibi üç temel belirleyicisi bulunmaktadır. Sistemin işleyişini düzenlemek ve ortaya çıkacak sorunların çözümünde yararlanılmak üzere çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. Devlet ekonomi politikaları doğrultusunda hazırladığı kanun ve yönetmeliklerle finansal sistemin hukuki çerçevesini belirlemekte, işleyişini düzenlemekte ve denetleme kurumları aracılığı ile piyasaları denetim altında tutmaktadır.

B) FİNANSAL SİSTEMİN FONKSİYONLARI

Finansal sistem, temel işlevi olan fon toplama ve fon kullandırma sürecine bağlı olarak ekonomik birimler ve sektörler ile yoğun ileri ve geri bağlantılara sahiptir. Finansal sistem birçok fonksiyon ve hizmetiyle ekonomik aktivitelere olumlu etkiler sağlamaktadır. Yatırımlar için gerekli kaynakların bulunması, kaynak hacminin genişletilmesi, kaynakların dağılımı ve tahsisinin etkin hale getirilmesi gibi katkılarla finansal sistem ekonomik büyüme üzerinde etkili olmaktadır (Kar ve Tuncer, 1999:3).

Finansal sistem bir takım fonksiyonları yerine getirmektedir. Bu fonksiyonlar zamana ve ekonomik çevreye göre bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak finansal sistemin hemen her ekonomide icra ettiği genel fonksiyonlar bulunmaktadır. Bu genel fonksiyonlar şu şekilde sıralanabilir (Altan, 2001:4-5):

- Tasarruf hacmini arttırmak; finansal sistem tasarrufları riski görece az ve kar potansiyeli yüksek alanlara yönlendirmek suretiyle tasarruf yapabilme imkanına sahip ekonomik birimleri daha fazla tasarrufta bulma yönünde özendirilmektedir.
- Ödemelerde kolaylık sağlamak; finansal sistemin işleyişi sürecinde ortaya çıkan para, çek, senet, kredi kartı ve ATM gibi uygulamalar ödeme işlemlerinin hızlı

ve etkin olarak gerçekleştirilmesine hizmet etmektedir.

- Likidite sağlama; aktif bir değerin istendiğinde kısa sürede ve kolayca nakde dönüşme yeteneği bir ekonomideki finansal gelişmişlikle yakından ilgilidir. Finansal sistemin temel unsurlarından finansal araçlar gördükleri işlevle finansal araçların likiditesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptirler.
- Kredi kullandırma; sağlanan kredi imkanları ile fon talep edenler çeşitli ihtiyaçlarının finansmanını sağlamaktadırlar.
- Servet birikimi; tasarruf sahiplerinin birikimlerini değişik finansal varlık yatırımlarında değerlendirmesi sağlanmaktadır. Hisse senetleri, tahvil, hazine bonusu gibi menkul kıymetlere yapılan yatırımlar servet birikim amaçlarına hizmet etmektedir.
- Politika oluşturma; iktisat politikasında hedeflenen amaçlara ulaşmak için devlet gerektiğinde finansal sistem içinde faiz oranları, döviz kurları gibi değişkenler ile bankacılık kanunu ve sermaye piyasası kanunu gibi yasal düzenlemelerle politikalarını uygulamaktadır.

II. TÜRK FİNANS SİSTEMİ

A) TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞME HAREKETLERİ

Türkiye'de 1980 sonrasında alınan kararlar ve yapılan düzenlemelerle, finansal serbestleşme hareketlerine yönelik önemli adımlar atılmaktadır. Finansal serbestleşme yöneliminin nedenleri genel olarak kaynakların dağılımındaki etkinliğin bozulmuş olması ve hedeflenen büyüme oranlarına ulaşamaması olarak belirlenebilir. Ekonomide yaşanan aksaklıkların giderilmesine yönelik olarak, tasarrufların artırılması, yabancı sermaye girişinin sağlanması ve para akısının artırılması teşvik edilmektedir. Bunun yanısıra kredi kontrollerinin kaldırılması, faiz oranlarının negatif oranlardan

pozitif oranlara çekilmesi gibi düzenlemelere başvurulmaktadır (Oksay, 2000:4).

Finansal serbestleşme bir ülkede ödemeler bilançosu kısıtlarının yumuşatılması ve yatırımların finansmanında kullanılan fonların sağlanması konusunda önemli yararlar sağlamaktadır. Finansal serbestleşmeye gitmeden çok güçlü bir denetleyici ve düzenleyici kurumsal çerçevenin oluşturulması önemli görülmektedir. Eğer böyle bir çerçeve yoksa, finansal serbestleşme gerçekleştiği zaman, risk alma davranışları üzerine kısıtlamalar getirmek daha zorlaşmaktadır. Denetleyici ve düzenleyici kurumsal çerçeve yapılmazsa batık krediler artmakta ve bankaların bilançolarının kötüleşmesine neden olmaktadır. Finansal serbestleşme sonucu bir kredi patlaması yaşanmaktadır ancak bu kredi patlaması, yeni finansal krizlerin oluşmasına neden olmaktadır (Duman, 2002:141).

Finansal sistem içerisinde önemli bir yere sahip olan bankacılık sektörü finansal serbestleşmeden önemli ölçüde etkilenmektedir. Finansal serbestleşmenin bankacılık sektörüne etkileri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kaya, 2001:2-3):

- Bankalar kaynakları konusunda yeni imkanlar edinmekte, dış dünyadan kredi alma imkanına kavuşmaktadır. Özellikle, Türkiye gibi kamu kesiminin borçlanma piyasalarında payının yüksek olduğu ülkelerde bu kaynaklar yüksek faizli hazine kağıtlarına plase edilmektedir. Bu yapı, bankaların asli bankacılık faaliyetlerinden uzaklaşmasına yol açmakta ve bankaların açtıkları kredilerin aktifleri içindeki payının azalması reel sektörü olumsuz etkilemektedir.
- Finansal serbestleşmeyle birlikte yabancı sermayenin teşviki, finansal sistemde yabancıların payını artırmakta, yabancı bankalar ise bankacılık sektöründeki rekabeti ve etkinliği artırmaktadırlar.
- Yoğun rekabet genel olarak bankaların kar marjlarını aşağıya çekmekte, dolayısıyla finansal aracılık maliyetlerini düşürmektedir.

Türkiye'deki finansal serbestleşme hareketleri ile ilgili olarak dönemsel olarak değerlendirme yapılabilir. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar ile finansal

serbestleşme doğrultusunda önemli adımların atılması nedeniyle bu tarih milat kabul edilmekte ve 1980 öncesi dönem ilk olarak değerlendirilmektedir. 1980'den sonraki dönemler ise 10'ar yıllık periyodlar halinde sunulmaktadır.

1. 1980 Öncesi Dönem

1980 öncesi döneminin değerlendirilmesi için Türkiye ekonomisinin ve Türk finans sisteminin içinde bulunduğu şartların belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu şartlar şöyle belirlenebilir: 1970'li yıllarda gerekli makroekonomik ve yapısal uyum politikalarını devreye almakta geciken ekonomide ulusal tasarruf ve yatırımlar arasındaki uçurum genişlemiştir. İthalat, durgun ihracat karşısında hızla artarak cari işlemler dengesini bozmuş, bütçe açığı büyümüş, enflasyonda hızlı bir artış yaşanmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin dengesi çarpıcı bir şekilde bozulmuştur. Kamu ve dış ticaret açıkları özel yabancı sermaye ve rezervlerle finanse edilmeye çalışılmış, bu finansman şekli, dış borçların artmasına ve borçlanma yapısının bozulmasına neden olmuştur. 1970'li yılların sonunda dış krediler kesilmiş ve 1979 yılında yaşanan petrol krizi Türkiye ekonomisinin arz-talep dengesini olumsuz etkilemiştir. Bu da yüksek seviyede bulunan enflasyonu tetiklemiştir (Dani, 1990:24). Türk finans sisteminin içinde bulunduğu şartlar ise şöyle belirlenebilir: Mevduat faizlerine tavan konulmuş ve finansal gelirler ile işlemler büyük oranda vergiye tabi tutulmuştur. Rezerv, likidite oranları ve aracılık maliyetleri yüksek düzeylerde tutulmuştur. İşletmelerin ihtiyaç duydukları finansmanı hisse senedi gibi finansal araçlar kullanarak değil, doğrudan banka kredileri aracılığıyla sağlamıştır. Yabancı finansal kurumların yurt içi piyasalara girişi engellenmiştir. Dış finansal operasyonlara ve yabancı aktif tutmaya da sınırlamalar getirilmiştir. Belirtilen faktörlerin de etkisiyle bu dönemde sermaye piyasaları gelişmemiş ve hükümet kontrolü altında tutulmuştur. Bu faktörlerin yanında, dış ticaret ve döviz giriş ve çıkışı da kontrol altında tutulmuş, para ve kredi sistemleri baskı altına alınarak ekonomiye doğrudan müdahale edilmiştir (Oksay, 2000:4).

Türk finansal sisteminin içinde bulunduğu bu şartlar ve konjonktür 1980'lerde ekonomide yapısal değişim kararlarının alınmasına dayanak oluşturmaktadır.

2. 1980-1990 Yılları Arası Dönem

1980 yılında alınmış olan 24 Ocak kararları ve sonrasında uygulanan istikrar programı Türkiye ekonomisinde mevcut bunalımı aşmak üzere tasarlanmıştır. 1980 İstikrar Programı çerçevesinde, Türkiye ekonomisinde kapsamlı bir yapısal değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu istikrar programı ile gerçekleştirilmeye çalışılan reformlar beş maddeden oluşmaktadır (Uygur, 1993:34):

- Ekonomideki büyüme dinamiklerine zarar vermeden enflasyon oranının kalıcı bir şekilde düşürülmesi,
- İthal ikameci modelin terk edilerek dışa dönük ve ihracata dayalı bir büyüme modelinin kurulması. Bu çerçevede ihracat teşviklerinin ve sübvansiyonlarının sağlanması ve ithalat liberalizasyonunun gerçekleştirilmesi,
- Finansal liberalizasyonun sağlanması, yabancı sermaye hareketlerinin liberalizasyonu ve bu çerçevede döviz kuru politikasının değiştirilerek Türk Lirası'nın konvertibilitesinin sağlanması,
- Ekonomide kamunun etkinliğinin azaltılması ve özelleştirme çalışmalarına hız verilmesi.

24 Ocak 1980 kararları ile karma ekonomik sistem yerini, daha liberal bir anlayışa bırakmakta ve modern ekonomi politika araçlarının özellikle de para politikalarının ağırlık kazandığı bir dönem açılmaktadır. Bu dönemde, Türkiye'de monatarist anlayışın hakim olduğu ve Merkez Bankası'nın para politikasının önemli bir uygulayıcısı olarak kabul edildiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. 24 Ocak kararları, diğer taraftan, finansal yapıyı da liberalleştirmektedir. 24 Ocak kararları ile yabancı sermaye yatırımları da teşvik edilmektedir. 1980/7168 sayılı kararname ile yerli ve özellikle yabancı yatırımcılara ilişkin düzenlemeler yapılmaktadır. Bu kararlara ilave olarak alınan 1983/20 sayılı karar ve 1984/30 sayılı karar ile, yabancı sermaye faaliyet alanları genişletilmekte ve yerli ve yabancı şirketlerin birlikte ortaklık kurmaları

kolaylaştırılmaktadır. Ayrıca yabancı yatırımcıların da %100 oranında sermaye artırımında bulunabilmesine de imkan tanınmaktadır. Diğer taraftan, birçok ülke ile, yatırımların teşviki korunması ve çifte vergilendirmenin önlenmesi konusunda anlaşmalar imzalanmıştır. En önemlisi ise, yabancı sermayeye millileştirmeme garantisi verilmiştir (Oksay, 2000:5). Finansal serbestleşmeden sonra sermaye girişleri uzun vadede ziyade kısa vadeli ve spekülatif amaçlı olarak gerçekleşmektedir. Buna yol açan önemli sebeplerden bir tanesi ise sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinden önce gerekli mali ve yapısal reformların gerçekleştirilmemiş ve gerekli alt yapının hazırlanmamış olmasıdır (Yentürk, 1999:78).

Ekonomideki dışa açılma ve mevzuattaki liberalizasyon sonucu bu dönemde yabancı bankaların sayısı hızla artmış ve bir çok yeni ticaret bankası kurulmuştur. 1980-1990 döneminde kurulan ticaret bankası sayısı 19 olup, bunlardan 8'i yabancısıdır. Bu dönemde, ayrıca 4'ü yabancı sermayeli olmak üzere 8 kalkınma ve yatırım bankası kurulmuştur (Akgüç, 1987:69-70). Bu dönemde Sermaye Piyasası Kanunu çıkarılarak Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuş, faiz oranları liberalize edilmiş, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası açılmış, Merkez Bankası bünyesinde Bankalararası Para Piyasası ve Döviz ve Efektif Piyasaları kurulmuş ve yeni bir Bankacılık Kanunu çıkarılmıştır. Bunun yanında vergi reformuna gidilerek Katma Değer Vergisi uygulamasına başlanmıştır. KİT'lerin daha etkin kılınması için çeşitli tedbirler getirilmiş ve 1989 yılında sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir (Köse ve Yeldan, 1998:51-78).

3. 1990-2000 Yılları Arası Dönem

1980'li yıllarda finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler sonucu oluşan ortamda, bankalar 1990 sonrasında daha farklı bir yapıya kavuşmuşlardır. Artık teknolojik yatırımlar yapılmakta, para ve sermaye piyasalarının kurumsallaşması tamamlanmaktadır. Tüm bu yapısal gelişmelere ilaveten, Ağustos 1989'da yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile birlikte kambiyo rejiminde yaşanan serbestleşme bankaların döviz işlemlerine yönelmelerine ve artık yurtdışından kaynak bulmalarına da imkan sağlamaktadır. 32 sayılı kararın getirdiği serbestleşme, 1990'ların başlarında kamu açıklarının giderek büyümesi ve buna bağlı

olarak ihraç edilen yüksek faizli Hazine Bonoları ve Devlet Tahvilleri bankaları kolay yoldan para kazanmaya teşvik etmektedir. Faizlerin yükselmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, faiz-kur makasının açılmasına ve Türkiye'ye kısa vadeli sermaye girişinin artmasına neden olmaktadır (Günel, 2001:24).

Finansal kurumların, özellikle bankaların, uluslararası piyasalardan yurtiçi piyasalara göre daha düşük faizlerle borçlanarak bunları yurtiçi piyasalara sunmaları yüksek bir karlılık sağlamakta, ancak büyük riskler de getirmektedir (Keskin vd., 2004:72). Bu durum ekonomide büyük ölçüde tahribata yol açmaktadır. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, 1990'lı yıllarda, TL'nin aşırı değerlenmesine neden olmakta, ödemeler dengesini olumsuz etkilemekte ve bankacılık kesiminde pozisyon açıkları sorununu gündeme getirmektedir (Yentürk, 1999:32). Bu sürece bağlı olarak devletin para ve döviz kuru politikasını belirleme gücü zayıflamakta, finansal sistemin kırılganlığı artmaktadır. Dolayısıyla, kısa vadeli sermaye hareketlerindeki dalgalanma 1990'lı yıllarda makroekonomik dengelerin bozulmasında ve yaşanan krizlerde büyük rol oynamaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası web sayfası).

4. 2000 Sonrası Dönem

2000 yılında uygulamaya konulmuş olan ekonomik program, sabit kur rejimi altında, Türkiye ekonomisindeki sorunlara kalıcı bir çözüm getirerek istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme sağlamayı ve enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda, kamunun tasarruf eğilimini artırabilmek, kamu açıklarını ve borç yükünü düşürebilmek temel amaç olarak benimsenmekte ve çeşitli yapısal reformlar hayata geçirilmektedir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı üç temel ayak üzerine kurulmuştur. Programın ilk ayağını bankacılık sektöründeki bozuklukların giderilmesi başta olmak üzere, ekonominin çeşitli alanlarında yapısal düzenlemelerin hayata geçirilmesi, kamuda iyi yönetişimin sağlanması ve özel sektörün ekonomideki rolünün geliştirilmesine yönelik politikalar oluşturmaktadır. Finansal istikrarın sağlanmasına ve enflasyonla mücadeleye devam edilmesine ilişkin uygulanan maliye ve para politikaları programın ikinci ayağını oluşturmaktadır. Makro ekonomik istikrar ve toplumun en muhtaç kesimlerini koruma hedefleri ile örtüşen gelir politikalarının

oluşturulması yönünde geliştirilen sosyal diyalogun tesisi programın üçüncü ayağını oluşturmaktadır. Program pek çok alanda başarılı sonuçlar elde etmesine rağmen, yurtiçi tasarrufların yeterince artmaması, enflasyonda istenilen hızda bir gerileme yaşanmaması, yapısal reformlarda arzulanan hızın sağlanamaması ve bankacılık sisteminde yaşanan sorunların sonucu olarak ekonomide yeniden bir kriz ortamına gelinmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası web sayfası). Bankacılık kesiminin piyasa risklerine karşı duyarlılığının daha da arttığı bir ortamda Kasım 2000'de yaşanan kriz sonucu faiz oranlarının önemli ölçüde yükselmesi borçlanma ihtiyacı da olan kamu bankalarıyla Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TSMF) kapsamındaki bankaların mali yapılarını daha da bozmuştur (Özdemir, 2001:881-882).

Şubat 2001'de Hazine ihalesi öncesindeki olumsuz gelişmeler, uygulanan programa ve kur çapasına olan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmuş ve döviz talebi önemli ölçüde yükselmiştir. Merkez Bankası yüksek seviyedeki bu döviz talebine karşı likiditeyi kontrol etmeye çalışmış, ancak ortaya çıkan likidite sıkışıklığı özellikle kamu bankalarının aşın düzeyde günlük likidite ihtiyaçları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur (Özdemir, 2001:882). Krizi aşmaya yönelik olarak dalgalı kur rejimine geçilmekte ve IMF ile yeni bir stand-by düzenlemesi çerçevesinde yenileştirilmiş ve pek çok açıdan güçlendirilmiş bir program uygulanmaya konulmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası web sayfası).

2002-2004 yıllarını kapsayan yeni ekonomik program da daha önce uygulanmakta olan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının özüne bağlı kalınarak hazırlanmıştır. Bu ekonomik programın temel amacı da istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Öncelikli hedefler ise, yıllardan beri Türkiye ekonomisinin makroekonomik dengelerini zedelemiş olan enflasyonla mücadele ile kamu açıkları ve borç yükünü azaltmaktır. Bu çerçevede programın önemli yapı taşlarından bir tanesi faiz dışı fazla hedefinin tutturulması olarak belirlenmekte ve program bu doğrultuda mali disiplini sağlayıcı politikaların kararlılıkla uygulanmasını esas almaktadır. Programın önemli bileşenlerinden biri de yapısal reform uygulamalarıdır. Program çerçevesinde yürütülmekte olan yapısal reformlar ülkenin istikrarlı bir büyüme sürecine girmesinin sağlanması, dışa açık rekabet ortamında ranta

dayalı birikim sürecinden üretime dayanan sürece geçilmesi, kamuda verimliliğin sağlanması, genç nüfusun istihdam imkanlarının yükseltilmesi ve refah düzeyinin kalıcı bir şekilde artırılması gibi kapsamlı ve önemli hedeflere yönelik olarak tasarlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası web sayfası). 2003 yılından itibaren ekonomik ve siyasal istikrarın sağladığı güven ortamında enflasyon hedefleri tek haneli rakamlara çekilmesi büyük ölçüde başarılmakta ve yine bu yıllarda istikrarlı bir büyüme sağlanmış bulunmaktadır.

B) TÜRKİYE'DE FİNANSAL DERİNLEŞME HAREKETLERİ

Finansal derinleşme finansal sistemin hangi ölçüde genişlediği ve finansal araçların ne kadar çeşitlendiğini göstermektedir (Öcal ve Çolak, 1999:273). Finansal sistem içinde derinleşmenin yeterince sağlanmış olmasının ekonomik yapı üzerinde çeşitli katkıları bulunmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir (Afşar, 2006:24):

- Finansal derinleşme parasal sistemin reel boyutunu arttırarak ekonomik birimlere daha iyi portföy oluşturma fırsatı sağlamaktadır,
- Finansal piyasaları derinleşmiş ekonomilerde organize olmuş piyasalar organize olmamış piyasalara oranla güçlenmektedir.

Finansal derinleşmenin artması ülke tasarruflarının artmasına düşük getirili fiziksel varlıklar şeklinde yapılan tasarrufların finansal aktiflere dönüştürülmesine ve fonların yüksek riskli organize olmamış piyasalardan organize olmuş piyasalara kaymasına bağlıdır. Öte yandan finansal piyasaların derinlik kazanmasında ülke ekonomisinin parasallaşma düzeyi ile finansal sistemin organizasyon yapısı da etkili olmaktadır (Öcal ve Çolak, 1999:273).

1. Finansal Kurumların Çeşitliliği

Finans piyasalarında işlem yapmaya yetkili kurumların sayı ve çeşitliliğinin artması, fon arz ve talebinin artmasını ve aynı zamanda finansal ihtiyaçların

karşılanmasını sağlamaktadır. Temel amaçları fon ihtiyacı olan kesimin fon gereksinimini sağlamak olan finansal aracı kurumlar genel olarak; mevduat kabul eden finansal araçlar ve mevduat kabul etmeyen finansal araçlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Mevduat kabul eden finansal kurumlar; Ticari Bankalar, Katılım Bankaları, Tasarruf ve Kredi Birlikleri, Tasarruf Bankaları ve Kredi Birlikleri'dir (Afşar, 2006:25). Mevduat kabul etmeyen finansal kurumların büyümesi ve güçlenmesi finansal sistemin derinleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Türk finans sisteminde faaliyet gösteren başlıca mevduat kabul etmeyen finansal kurumlar; Sigorta Şirketleri, Leasing Şirketleri, Faktoring Şirketleri, Tüketici Finansman Şirketleri, Sermaye Piyasasında İşlem Yapan Aracı Kurumlar, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları, Portföy Yönetim Şirketleri, Yatırım Danışmanlığı Şirketleri, Genel Finans Ortaklıkları, Risk Sermayesi Yatırım Fonu ve Ortaklıkları ve Özel Emeklilik Fonları olarak sıralanabilir (Türkiye Bankalar Birliği, 2005:12).

2. Finansal Araçların Çeşitliliği

Finansal piyasalarda işlemlerin artması ve fonların daha kolay ve etkin bir şekilde aktarılmasının unsurlarından birisi o piyasalarda üzerinden işlem yapılan finansal araçların çeşitliliğinin artmasıdır. Finansal araçların sınıflanmasında genel yaklaşım bu araçları vadelerine göre gruplandırmak yönündedir. Buna göre finansal araçlar iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi kısa vadeli fonların el değiştirmesinde kullanılan para piyasası araçları ikincisi ise uzun vadeli fonların el değiştirmesinde kullanılan sermaye piyasası araçlarıdır. Bir ülkede işlem gören finansal araçların belli tür ve sayı ile sınırlanmamış olması, her türlü talebi karşılayacak ölçüde yeterli araç çeşidinin varlığı o ülkedeki finansal gelişmişlik açısından önemlidir (Afşar, 2006:25).

Gelişmiş ülkelerin para piyasalarında işlem gören başlıca finansal araçlar şunlardır: Hazine Bonoları, Mevduat Sertifikaları, Mevduat Defterleri, Finansman Bonoları, Repo, Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler, Banka Kabulleri, Çek ve Senetler, Kredi Kartları, Döviz Efektif ve Altın Piyasaları (Oksay, 2000:7). Türkiye'nin finansal piyasaları incelendiğinde, gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarında işlem gören başlıca finansal araçların Türkiye'de de kullanıldığı görülmektedir. Türkiye'de finansal

derinleşme ile ilgili sorun daha çok sermaye yetersizliğinden ve mevcut sermayenin yatırım yapma arzusunun düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

3. Finansal Derinleşmenin Ölçümü

Bir ülkedeki finansal gelişme düzeyinin ortaya konulmasında tek bir göstereyi baz almak çok uygun değildir. Bu amaçla bir çok göstereye dayanarak oluşan bileşimi kullanmak daha sağlıklı olmaktadır. Çünkü bu gösterge finansal gelişme sürecinde mevcut durumu yansıtmaktan uzaklaştığı zaman başka bir gösterge mevcut durumu daha iyi açıklar duruma gelebilmektedir (Afşar, 2006:25).

M1 (dolaşımdaki para+vadesiz mevduatlar) ya da M2 (M1+vadeli mevduatlar) gibi finansal derinleşmenin geleneksel ölçümleri finansal sistemdeki büyümenin eksik hesaplanmasına neden olmaktadır. Çünkü bu veriler menkul kıymet piyasasındaki gelişmeleri ve döviz mevduatlarını hesaba katmamaktadır. M2Y para büyüklüğünün GSMH' ya oranı ile GSMH/GSYİH'ye oranını incelemek derinleşme ölçümünde farklı bakış açısı verebilmektedir (Oksay, 2000:8).

Finansal derinleşme düzeyinin ölçülmesinde menkul kıymet piyasasının finansal piyasa içerisindeki payı da önemli bir diğer gösterge olarak kullanılmaktadır. Fon arz ve talep edenler arasında denge kurulması yoluyla kaynakların ekonomik birimler arasında optimum dağılımının sağlanarak etkin biçimde kullanılmasında mali kesim önemli işlevler yüklenmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 1998:134). Gelişmiş piyasalara sahip birçok ülkede, toplam menkul stoklar o ülkelerin GSMH'sını aşmaktadır. Mali sektörün sağlığı nedeniyle, kamu sektörü açığı piyasadan karşılanmaya çalışılmakta ve bunun sonucunda özel kuruluşlar için kaynak bulmak zorlaşmakta ve faizler de yükselmektedir. Türkiye'de finansal piyasaların gelişim seyri sadece bu piyasaların teşvikini amaçlayan politikalarla değil, daha çok kamu sektörü ihtiyaçlarının finansmanı ile şekillenmektedir (Oksay, 2000:8). Uygulanan ekonomik programların temel hedeflerinden birisi kamu sektörü açıklarının yapısal düzenlemeler sayesinde azaltılması ve ayrıca açıklar üzerindeki enflasyonist etkinin minimize edilmesi ve kamu sektörüne sürekli bir mali disiplinin kazandırılması yönündedir.

III. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ

A) TÜRK BANKACILIĞININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1. Osmanlı Döneminde Bankacılık

Cumhuriyet öncesi bankacılığın gelişimi iki alt dönemde incelenebilir; birinci dönem yabancı sermayeli bankaların kurulup geliştiği dönem ve ikincisi ise yabancı bankalara tepki olarak ulusal bankacılık hareketinin başladığı dönemdir (Afşar, 2006:140). Birinci dönem olarak adlandırılan süreçte Osmanlı Bankası ve diğer yabancı sermayeli bankaların ilgi alanı daha çok Osmanlı hazinesi için borç bulunması noktasında yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle ilgili döneme denk gelen bankacılık için “Borçlanma Bankacılığı” nitelemesi yapılmaktadır (Artun, 1983:22).

Osmanlı Devleti döneminde ulusal bankacılık hareketinin temel amacı ülke içinde birikmekte olan sermayeyi yabancı bankaların elinden kurtarmak ve ulusal ticareti geliştirmek olmaktadır. Bu amaçla kurulan ulusal bankaların kredilendirme faaliyetleri daha çok ticari kredi, esnaf kredisi, tarımsal kredi, emlak kredisi ve tüketim kredisi biçiminde olmaktadır (Artun, 1983:39).

2. Cumhuriyet Döneminde Bankacılık

Cumhuriyet döneminde bankacılık çeşitli evrelerden geçmiştir. Bu dönemde bankacılığın gelişmesi altı dönemde incelenebilir. Bu dönemler özellikleri yönünden aşağıda açıklanmaktadır.

1923-1938 ulusal bankacılık dönemi: 1923’te İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde ele alınan kararlara uygun olarak, ekonomik kalkınmanın milli bankalarla gerçekleşebileceği kanaati hakim olmuştur. Devlet bu dönemde milli bankacılığın gelişimini desteklemektedir (Akgüç, 1987:36-37).

1939-1960 özel bankacılık dönemi: İkinci Dünya Savaşı sonrasında özel

bankalar yavaş yavaş gelişmeye başlamaktadır. Savaş sonrası içte ve dıştaki ekonomik canlanmanın sonucu olarak hareketlenen bankacılık sektöründe, bu dönemde başta Yapı ve Kredi Bankası, Türkiye Garanti Bankası, Akbank, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası gibi bankalar olmak üzere, üçü özel kanunlarla, bankalar arası birleşmeler dahil 30 yeni banka kurulmuştur. Özel bankaların geliştiği bu dönemin diğer bir özelliği banka sayısı ile birlikte şube sayısında da artış olması ve şube bankacılığının yaygınlaşmaya başlamasıdır (Günel, 2001:28).

1960-1980 planlı dönem: Bu dönemin önemli özelliği, plan hedeflerine de uygun olarak çok şubeli büyük bankacılığın gelişmesi ve 1970'lerde holding bankacılığının ve ihtisas bankacılığının gelişmesidir (Akgüç, 1998:131).

1980-1990 döneminde ise Türkiye ekonomisinde, 24 Ocak 1980 kararlarının ardından yaşanan ekonomik ve finansal liberalizasyon ve dışa açılma bankacılık sektörünü de etkilemektedir. Bu çerçevede, 01 Temmuz 1980 tarihinde kredi ve mevduat faizlerinin serbest bırakılmasının ardından hızla gelişen bankerlik sistemi, 1982 yılında banker krizinin yaşanmasına neden olmaktadır. Bunun üzerine 01.01.1983'ten itibaren faizler yeniden kontrol altına alınmaktadır. 1987'de yeniden serbest bırakılan faizlere, aşırı rekabetten dolayı artan mevduat faizleri nedeniyle 1989'da faize üst sınır konulmuştur. 1980 sonrasında ekonomideki ve finansal piyasalardaki gelişmeler bankaların yapısını değiştirmektedir. Dış ticaretin artması, İMKB'nin kurulması, Merkez Bankası nezdinde Bankalararası TL ve döviz piyasalarının kurulması ve açık piyasa işlemlerinin başlaması, bankaların menkul kıymet işlemlerine ve fon yönetimi ve döviz işlemlerine ağırlık vermelerine neden olmaktadır. Bankalar bu konularda gelişme kaydetmek ve piyasada pay sahibi olmak için otomasyon yatırımları yapmaktadır. Bu bağlamda bankalar, bilgisayarlaşma ve ATM ağı kurma, fon yönetimi birimleri ve dealing room'lar oluşturma, yeni ürünler ve hizmetler sunma yolunda önemli adımlar atmaktadırlar (Akgüç, 1998:135).

1990-2000 dönemi bankacılık daha farklı bir yapıya kavuşmaktadır. Artık teknolojik yatırımlar yapılmakta, para ve sermaye piyasalarının kurumsallaşması tamamlanmaktadır. Tüm bu yapısal gelişmelere ilaveten, Ağustos 1989'da yürürlüğe

giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile birlikte kambiyo rejiminde yaşanan serbestleşme bankaların döviz işlemlerine yönelmelerine ve artık yurtdışından kaynak bulmalarına da imkan sağlamaktadır. 32 sayılı karar'ın getirdiği serbestleşme, 1990'ların başlarında kamu açıklarının giderek büyümesi ve buna bağlı olarak ihraç edilen yüksek faizli Hazine Bonoları ve Devlet Tahvilleri bankaları kolay yoldan para kazanmaya teşvik etmektedir. (Günel, 2001:29).

1990 sonrası dönem, bankaların açık pozisyonlarını artırarak, risksiz yüksek faiz geliri sağlayan kamu kağıtlarına yatırım yaptığı ve gerçek bankacılık faaliyetlerinden uzaklaştığı bir dönem olmuştur. Bu durum bankacılık sektöründe bugün yaşanan sorunların temel nedenlerinden birisidir. Dönemin diğer özelliği ise, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun değişik zamanlarda 11 bankanın yönetimine el koyması olmuştur. 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun çıkarılması ve buna bağlı olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun kurulması önemli adımlar olarak görülmektedir. Bu dönemde bankalar, internet bankacılığı ve elektronik bankacılık hizmetleri sunmaya başlamışlardır (Günel, 2001:32).

2000 sonrası dönemde bankacılık Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra uygulanmaya konulan güçlü ekonomiye geçiş programı ana hedefi olan kamu kesimi borçlanma dinamiğinin kırılması için gerekli olan koşul, bankacılık kesimine yeniden işlerlik kazandırmak olarak belirlenmektedir. Bu amaçla program finans piyasaları ve para piyasalarına ilişkin düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. 2001 yılında bankacılık alanında yapılan takas operasyonu ile bankaların kur riskini büyük ölçüde hazine üstlenmekte ve bankacılık kesiminin açık pozisyonlarının kapatılmasına destek olunmaktadır. Yaşanan krizler sonrasında bankacılık sistemi 2001 yılı sonu itibariyle önemli ölçüde küçülmüştür. Banka sayısı 81' den 61' e gerilemiştir. Toplam şube sayısı 929 adet azalarak 6,908'e, çalışan sayısı %19 azalarak 137,495 kişiye düşmüştür. Toplam aktifler dolar bazında %26 küçülerek 115 milyar dolara gerilemiştir. Toplam aktiflerim milli gelire oranı %93 olmuştur (Günel, 2001:32). 2002 yılından sonra uygulanan istikrar politikaları ve ekonomik ve yapısal düzenlemeler ile yaşanan ekonomik ve siyasi istikrar faiz oranlarında düşüş sağlanmakta, enflasyon oranlarının tek haneli rakamlara yaklaşması ile birlikte bankaların uzun vadeli tüketici kredilerinde

önemli ölçüde artış sağlanmaktadır. Yapısal düzenlemeler ile birlikte bankalar gerçek işlevlerini yerine getirmeye başlamaktadırlar. Bu arada devlet iç borçlanma gereksiniminin sağlanması yönünde bankalar yine görev üstlenmekle birlikte reel faiz oranlarında gerileme söz konusu olmaktadır.

B) TÜRK BANKACILIĞININ FİNANS SİSTEMİNDEKİ YERİ

Bankalar finans sistemi içinde para piyasalarında faaliyet gösteren ve ulusal ekonomide finansal aracılık faaliyetlerinde önemli payı olan kurumlardır. Türkiye’de bankacılık sektörü çeşitli alanlarda faaliyet gösteren bankaların ekonomideki diğer kurum ve kişilerle aynı zamanda kendi aralarındaki ilişkilerinden oluşan bir organizasyonu ifade etmektedir (Afşar, 2006:138).

Finansal aracılık fonksiyonunu yerine getiren kurumların bir türü olan bankalar Türkiye’de finansal sistemin önemli bir unsurudur. Bankacılık sektörü finansal sistemde ağırlıklı bir paya sahiptir. Son yıllarda banka dışı finansal kurumların sayısında ve büyüklüğünde artış olmasına rağmen finansal sistem içindeki toplam aktiflerin yaklaşık %90’ı bankacılık sektörüne aittir (Türkiye Bankalar Birliği, 2005:12).

C) TÜRKİYE’DE BANKALARIN KURULUŞ ŞARTLARI

19.10.2005 tarihinde kabul edilen 5411 sayılı Bankalar Kanunu 01.11.2005 tarihli Resmi Gazete Yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun amacı, finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanmasına, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasına, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. Türkiye’de kurulu mevduat bankaları, katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları, yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubeleri, finansal holding şirketleri, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu ve bunların faaliyetleri bu kanun hükümlerine tabidir.

Türkiye’de kurulacak bir bankanın:

- Anonim şirket şeklinde kurulması,
- Hisse senetlerinin nakit karşılığı çıkarılması ve tamamının nama yazılı olması,
- Kurucularının bu kanunda belirtilen şartları haiz olması,
- Yönetim kurulu üyelerinin bu kanunun kurumsal yönetim hükümlerinde belirtilen nitelikleri ve planlanan faaliyetleri gerçekleştirebilecek mesleki tecrübeyi haiz olması,
- Öngörülen faaliyet konularının planlanan mali, yönetim ve organizasyon yapısı ile uyumlu olması,
- Nakden ve her türlü muvazaadan arı olarak ödenmiş sermayesinin en az otuzmilyon Yeni Türk Lirası olması,
- Ana sözleşmesinin bu kanun hükümlerine uygun olması,
- Kurumun etkin denetimini engellemeyecek şeffaf ve açık bir ortaklık yapısı ve organizasyon şemasına sahip olması,
- Konsolide denetimini engelleyici nitelikte herhangi bir hususun bulunmaması,
- Öngörülen faaliyet konularına ait iş planlarını, kuruluşun mali yapısı ile ilgili projeksiyonlarını sermaye yeterliliğini de içerecek şekilde, ilk üç yıl için bütçe planını ve yapısal örgütlenmesini gösteren bir faaliyet programını iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemi de dahil olmak üzere ibraz etmesi, şarttır.

D) TÜRK MEVDUAT BANKACILIĞI SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ

Türk mevduat bankacılığı sektörü, Türkiye ekonomisinde liberalleşme doğrultusunda devam etmekte olan yapısal değişime uyum sağlamak ve katkıda

bulunmak amacıyla gerekli önlemleri almakta, ve yapılanma içine girmektedir. Özellikle, finansal ekonomiden reel ekonomiye geçildiğinde, risksiz kamu kağıtları getirisinin azaldığı ve enflasyonun düşürüldüğü bir ekonomik ortamda bankaların sorunlarının giderek artacağı ve sektörden çıkışların, birleşmelerin ve devralmaların yaşanacağı kaçınılmaz görünmektedir. Bankacılık sektöründe 2000-2005 dönemi itibariyle banka sayısındaki değişim gruplar itibariyle aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1 Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Banka Sayısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kamu Bankaları	4	3	3	3	3	3
Özel Bankalar	33	22	20	18	18	19
Yabancı Bankalar	13	15	15	13	13	12
Toplam	50	40	38	34	34	34

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

2000-2005 yılları aralığında bankaların sayısında önemli miktarda azalma görülmektedir. 2000 yılında 50 adet banka faaliyetini sürdürürken 2005 sonu itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının sayısı 34 adet düşmüş bulunmaktadır. Azalan banka sayısı büyük ölçüde birleşmelerden ve devralmalardan kaynaklanmaktadır.

Bankacılık sektöründe 2000-2005 dönemi ile ilgili olarak bankaların şube sayısındaki değişim banka grupları itibariyle aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2 Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Şube Sayısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kamu Bankaları	2.834	2.725	2.019	1.971	2.149	2.038
Özel Bankalar	3.783	3.523	3.659	3.594	3.729	3.765
Yabancı Bankalar	117	233	206	209	209	208
Toplam	6.734	6.481	5.884	5.774	6.087	6.011

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Kamu bankalarının yeniden yapılanma faaliyetleri çerçevesinde gerçekleştirmekte olduğu banka birleşmelerinin sonucu şube sayısına da yansımaktadır. 2000 yılında Türk bankacılık sektöründe mevduat bankalarının toplam şube sayısı 6.734 adet iken 2005 yılı sonu itibariyle bu sayı 6.011 adete düşmektedir. Şube sayısındaki azalma büyük ölçüde kamu sermayeli mevduat bankalarından kaynaklanmaktadır. Özel sermayeli mevduat bankalarında toplam 18 adet şube azalması söz konusudur. Yabancı sermayeli mevduat bankalarında ise kamu ve özel sermayeli mevduat bankalarının aksine 2000 yılında 117 adet toplam şube faaliyette iken 2005 yılsonu itibariyle bu rakam 208 adet şubeye çıkmaktadır. Yabancı sermayeli mevduat bankalarında görülen şube artışı faaliyette bulunan mevcut bankaları devralma ve satın almalardan kaynaklanmaktadır.

Türk mevduat bankacılığı sektöründe çalışan sayısı yıllar itibariyle gelişimi aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 3 Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Çalışan Sayısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kamu Bankaları	70.191	56.108	40.158	37.994	39.467	38.722
Özel Bankalar	70.954	64.380	66.869	70.614	76.880	79.065
Yabancı Bankalar	3.805	5.395	5.416	5.481	5.880	5.824

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin etkilerini çalışan sayısına ilişkin tabloda görmek mümkündür. Kamu sermayeli mevduat bankalarında 2000 yılında 70.191 personel istihdam edilirken 2005 yılında bu sayı 38.722 personele düşmektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarında 2000 yılında 70.954 personel istihdam edilirken 2001 kriz yılında personel sayısında düşüş görülmekte ancak 2002 yılından itibaren personel sayısı artarak 2005 yılsonu itibariyle 79.065 personel sayısına ulaşmaktadır. Yabancı sermayeli mevduat bankalarında ise 2000 yılında 3.805 personel istihdam edilirken 2005 yılsonu itibariyle bu sayı 5824 personele çıkmaktadır. Özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarında personel sayısındaki artışı banka devralma ve satın almalardan kaynaklanmaktadır.

Banka başına şube sayıları ile ilgili olarak 2000-2005 dönemine ait bilgiler aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 4 Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Banka Başına Şube Sayısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kamu Bankaları	709	908	673	657	716	679
Özel Bankalar	115	160	183	200	207	198
Yabancı Bankalar	9	16	14	16	16	17

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Kamu sermayeli mevduat bankalarında banka başına şube sayısında 2001 yılında artış görülmekte, 2002 yılından itibaren azalma söz konusu olmaktadır. Son yıllarda özel bankalarda büyüme gayreti içinde olanların şubeleşme faaliyetlerindeki yoğunluk, bu grubun banka başına şube sayısında artışı da beraberinde getirmektedir. 2000 yılında özel sermayeli mevduat bankalarında banka başına şube sayısı 115 adet iken 2005 yılsonu itibariyle banka başına şube sayısı 198 adete yükselmektedir. Yabancı sermayeli mevduat bankalarında da 2000 yılında banka başına şube sayısı 9 adet iken 2005 yılsonu itibariyle bu sayı 17 adete yükselmektedir.

Kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının personel sayıları ve şube sayılarına farklı bir bakış açısı kazandırmak üzere şube başına çalışan sayısına ilişkin rakamlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 5 Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Şube Başına Çalışan Sayısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kamu Bankaları	25	21	20	19	18	19
Özel Bankalar	19	18	18	20	21	21
Yabancı Bankalar	33	23	26	26	28	28

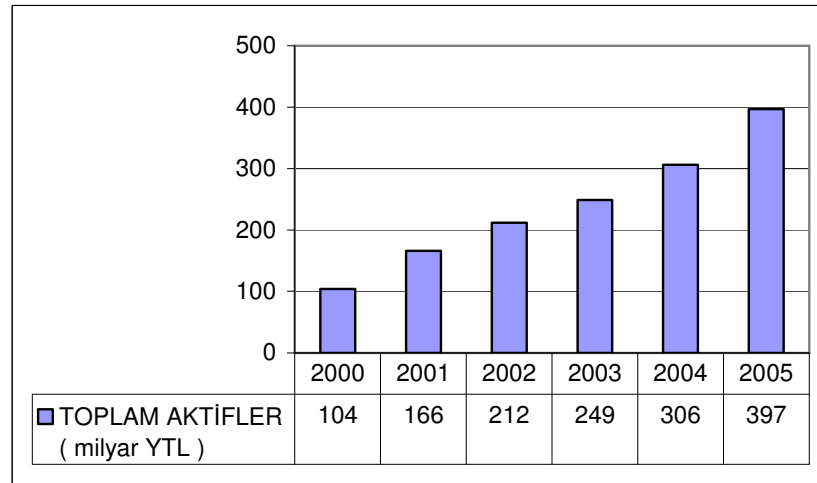
Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Şube başına çalışan sayısında, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrası bankalarının izlediği yeniden yapılanma çalışmalarının önemli rolü bulunmaktadır.

Şube başına çalışan sayısındaki azalmalarda kamu sermayeli mevduat bankalarında fon bünyesine alınan bankalarda tasfiye, birleşme faaliyetleri sırasında yapılan çalışan sayısı azalımı ile özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarında işten çıkarmalar etkili olmaktadır. Kamu sermayeli mevduat bankalarında 2000 yılında şube başına çalışan sayısı 25 personel iken 2005 yılında 19 personele düşmektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarında şube başına çalışan sayısı 2000 yılında 19 personel iken 2005 yılında 21 personele yükselmektedir. Yabancı sermayeli mevduat bankalarında 2000 yılında şube başına çalışan sayısı 33 personel iken 2005 yılında 28 personele düşmektedir.

Türk mevduat bankaları ile ilgili olarak banka sayısı, şube sayısı ve personel sayısındaki gelişmelerin yanı sıra finansal verileri üzerinde de durmak gerekmektedir. Türk mevduat bankacılığı sektörünün yıllar itibariyle toplam aktifleri aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Grafik 1 Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Toplam Aktifler (Milyar YTL)

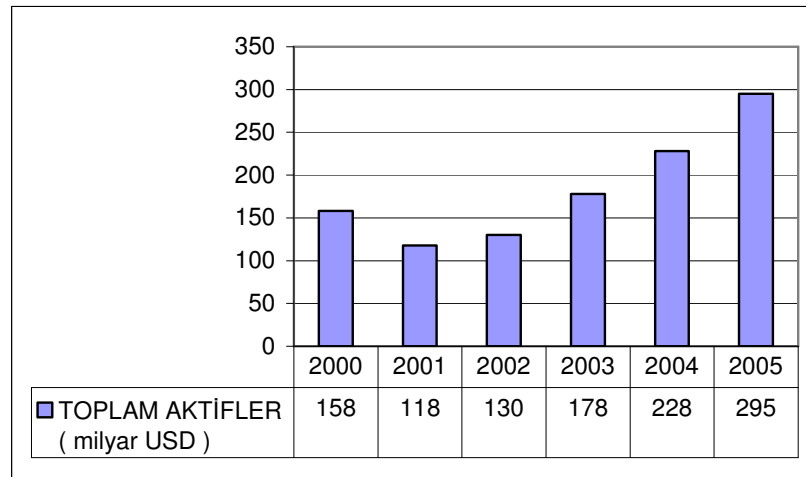
Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Türk mevduat bankalarının toplam aktifleri yıllar itibariyle artış göstermektedir. 2000 yılında 102 milyar YTL iken 2005 yılsonu itibariyle 397 milyar YTL (295 milyar dolar) olarak gerçekleşmektedir.

Banka bilançolarındaki artışın başlıca nedenleri; ekonomik faaliyete ve piyasa istikrarına yönelik olumlu beklentilerin sürmesi, YTL mevduatta görülen büyük artış, yurtdışından borçlanma imkanlarının iyileşmesi ve özkaynakların artması olarak sıralanabilir. Ancak, bu artış yüksek oranlı görünmekle birlikte, döviz kurundaki gelişmeler de dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim, 2001 yıl sonunda oldukça yükselen dolar kuru, ilerleyen yıllarda ekonomide izlenen politikalar neticesinde düşük seviyede kalmıştır. Bu durum YTL'nin aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda YTL cinsinden yapılan değerlendirmelerde bu önemli noktanın yanıltıcı yansımalarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

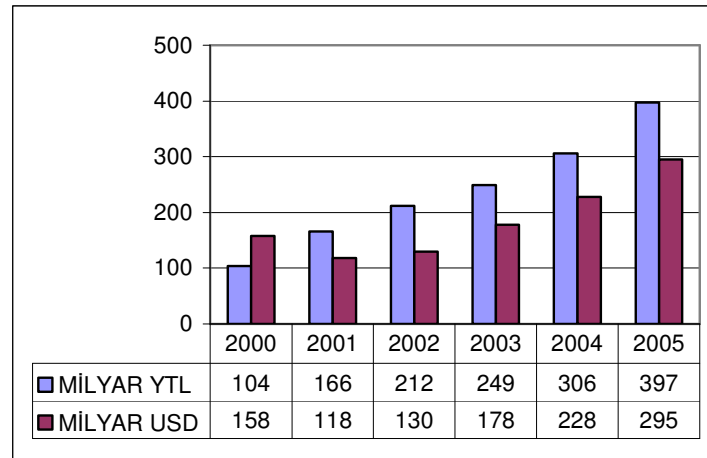
Türk mevduat bankacılığı sektöründe toplam aktiflerin dolar cinsinden gelişimi aşağıdaki grafikte belirtilmektedir.

Grafik 2 Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Toplam Aktifler (Milyar USD)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Türkiye ekonomisinde yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizlerinin etkisiyle dolar bazında 2001 yılında toplam aktiflerde önemli miktarda düşüş görülmektedir. 2002 yılından sonra dolar bazında toplam aktiflerde yıllar itibariyle artışlar görülmektedir. YTL ve dolar bazında toplam aktif gelişimini daha iyi belirleyebilmek açısından bankaların toplam aktiflerindeki her iki cinsten gelişim aşağıdaki tabloda bir arada verilmektedir.

Grafik 3 Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Aktif Gelişimi

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Türk mevduat bankalarının toplam aktifler, toplam mevduat ve toplam krediler yönünden ilk beş ve ilk on banka yoğunlaşması ile ilgili olarak veriler aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 6 Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Yoğunlaşma Yüzdesi

		2000	2001	2002	2003	2004	2005
İlk Beş	Toplam Aktif	48	56	58	60	60	60
	Toplam Mevduat	51	55	61	62	64	65
	Toplam Krediler	42	49	55	54	48	49
İlk On	Toplam Aktif	69	80	81	82	84	84
	Toplam Mevduat	72	81	86	86	88	89
	Toplam Krediler	71	80	74	75	77	77

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Türkiye’de bilanço büyüklüğüne göre yoğunlaşma; en büyük beş bankanın payı belirgin bir artış kaydederek, 2000 yılında %48 iken 2005 yılsonu itibariyle %60’a yükselmektedir. İlk on bankanın aktif payı ise 2000 yılında %69 iken 2005 yılsonu itibariyle %84 olarak gerçekleşmektedir. Toplam mevduatlarda ilk beş banka yoğunlaşması 2000 yılında %51 iken 2005 yılsonu itibariyle %65’e yükselmektedir. İlk on banka yoğunlaşması ise 2000 yılında %72 iken 2005 yılsonu itibariyle %89’a

yükselmektedir. Toplam kredilerde ilk beş banka yoğunlaşması 2000 yılında %42 iken 2005 yılsonu itibariyle bu oran %49'a yükselmektedir. İlk on bankanın payı 2000 yılında %71 iken 2005 yılsonu itibariyle %77'ye yükselmektedir.

Türk finans sistemi içerisinde mevduat bankalarının aldığı pay ile ilgili olarak banka gruplarının aktif yüzdeleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 7 Türk Mevduat Bankaları Gruplara Göre Aktif Yüzdesi

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kamu Bankaları	34	32	32	33	35	34
Özel Bankalar	47	56	56	57	57	58
Yabancı Bankalar	5	3	3	3	3	4
Toplam	86	91	91	93	95	96

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Türk finans sisteminde mevduat bankalarının 2000 yılında toplam aktifleri %86 iken 2005 yılsonu itibariyle %96'ya yükselmektedir. Kamu sermayeli mevduat bankalarının payı 2000 yılında %34 ve 2005 yılsonu itibariyle aynı oranda kalmaktadır. Özel sermayeli mevduat bankalarının payı 2000 yılında %47 iken 2005 yılsonu itibariyle %58'e yükselmektedir. Yabancı sermayeli mevduat bankalarının payı 2000 yılında %5 iken 2005 yılında %4 olarak gerçekleşmektedir.

Türk mevduat bankaları gruplara göre mevduat yüzdeleri aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 8 Türk Mevduat Bankaları Gruplara Göre Mevduat Yüzdesi

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kamu Bankaları	40	32	35	38	42	41
Özel Bankalar	44	61	58	57	55	56
Yabancı Bankalar	3	2	2	2	3	3

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Toplam mevduat ile ilgili olarak kamu sermayeli mevduat bankalarının payı 2000 yılında %40 iken 2005 yılsonu itibariyle %41'e yükselmektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarının payı 2000 yılında %44 iken 2005 yılsonu itibariyle %56'ya yükselmektedir. Yabancı sermayeli mevduat bankalarının payı 2000 yılında %3 ve 2005 yılsonu itibariyle %3 olarak gerçekleşmektedir.

Türk mevduat bankaları gruplara göre kredi yüzdeleri aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 9 Türk Mevduat Bankaları Gruplara Göre Kredi Yüzdesi

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kamu Bankaları	27	21	17	18	21	21
Özel Bankalar	54	61	65	67	67	68
Yabancı Bankalar	3	3	4	4	5	5

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Toplam krediler ile ilgili olarak kamu sermayeli mevduat bankalarının payı 2000 yılında %27 iken 2005 yılsonu itibariyle %21'e gerilemektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarının payı 2000 yılında %54 iken 2005 yılsonu itibariyle %68'e yükselmektedir. Yabancı sermayeli mevduat bankalarının payı ise 2000 yılında %3 iken 2005 yılsonu itibariyle %5'e yükselmektedir.

Türk mevduat bankacılığı sektöründe bankaların fonlarını hangi kalemlere ne oranda kullandıklarının tespiti için aktif dağılımının belirlenmesi gerekmektedir. Türk mevduat bankacılığı aktif dağılımı aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 10 Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Aktif Dağılımı

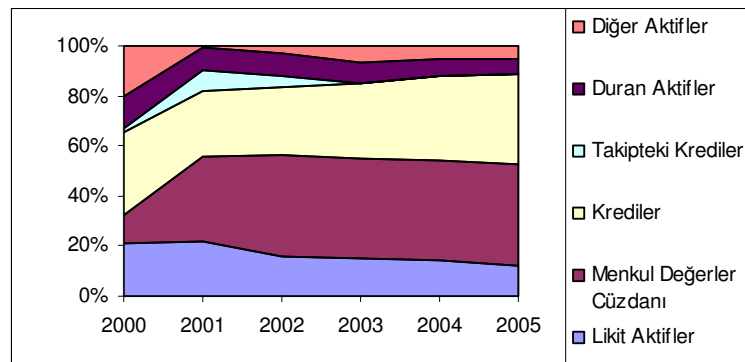
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Likit Aktifler	21	22	16	15	14	12
Menkul Değerler Cüzdamı	11	34	41	40	40	41
Krediler	33	26	27	30	34	36

Takipteki Krediler	1	8	5	0	0	0
Duran Aktifler	13	9	9	8	7	6
Diğer Aktifler	20	1	3	7	5	5
Toplam Aktifler	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Türk bankacılık sektörünün aktif dağılımı değerlendirildiğinde, menkul değerler cüzdanının 2000 yılında aktifler içinde %11 payı bulunurken 2005 yılında bu oran %41 seviyesine yükselerek aktifler içinde en yüksek paya ulaşmaktadır. Kredilerin aktifler içindeki payı 2000 yılında %33 iken 2005 yılında %36'ya yükselmektedir. Kredilerin bilanço içindeki payının düşük gerçekleşmesinde önemli etken kuşkusuz kamunun finansman ihtiyacı nedeniyle, bankaların kaynaklarının önemli bölümünü kamu finansmanına ayırmalarından kaynaklanmaktadır. Likit aktiflerin toplam aktifler içindeki payı 2000 yılında %21 iken bu oran yıllar itibariyle düşerek 2005 yılında %12 olarak gerçekleşmektedir. Ayrıca diğer aktiflerin %20'den %5'e düşmesinin en önemli nedeni kamu bankalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü, kamu bankalarının görev zararları geçmişte diğer aktifler içinde izlenirken krizler sonrası yapılan bilanço değişikliği ile menkul değerler cüzdanında izlenmeye başlamaktadır. Bunun etkisini de menkul değerlerin payındaki gelişmelerden gözlemlemek mümkündür. Aşağıdaki grafikte menkul kıymetler cüzdanının aktifler içindeki payı görülmektedir. 2001 yılından itibaren menkul değerler cüzdanının payı yukarıda belirtilen nedenle önemli ölçüde arttığı görülmektedir..

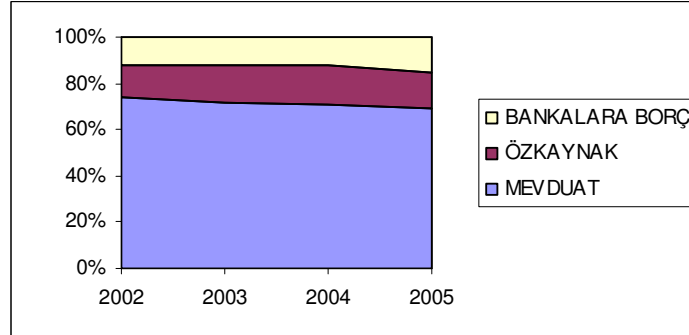
Grafik 4 Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Aktif Dağılımı

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Türk mevduat bankacılığı sektöründe bankaların kaynaklarını hangi kalemlerden ne oranda sağladıklarını göstermesi dolayısıyla pasif dağılımının belirlenmesi gerekmektedir. Türk mevduat bankacılığı sektörü pasif dağılımı aşağıdaki grafikte belirtilmektedir.

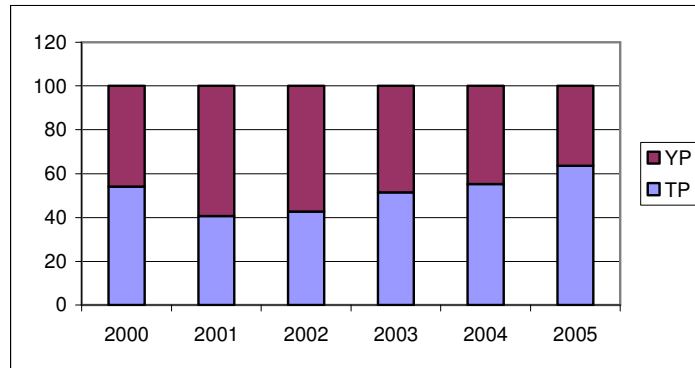
Grafik 5 Türk Mevduat Bankacılığı Sektörü Pasif Dağılımı

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Pasif yapısının dağılımına göre kaynak çeşitliliğinin azlığı dikkati çekmektedir. Pasifler içerisinde en yüksek payı mevduatlar almaktadır. Bu durum, Türk mevduat bankacılığı sektöründe kaynakların büyük ölçüde mevduatlardan sağlandığını göstermektedir. Türk mevduat bankacılığı sektöründe mevduatın cinsi ile ilgili olarak yabancı para ve Türk parası ayrımı aşağıdaki grafikte belirtilmektedir.

Grafik 6 Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe Mevduatın Cinsi

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği web sayfası

Türk bankacılık sektöründe toplam mevduatın yabancı para ve Türk parası

dağılımı değerlendirildiğinde 2001-2003 aralığında Türk ekonomisinde yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisinin sürmesi yabancı para lehine oransal fazlalığın nedeni olarak değerlendirilebilir. 2004-2005 yıllarında sağlanan ekonomik ve siyasi istikrarla birlikte mevduat cinsinin Türk parası yönlü olduğu görülmektedir.

E) TÜRK MEVDUAT BANKACILIĞI SEKTÖRÜNÜN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Türk mevduat bankacılığı sektörünün genel özellikleri itibariyle eksik rekabet şartlarından olan oligopol yapısına uygun bir görünüm arz etmektedir. Oligopol piyasaların özelliklerine bakıldığında oligopolün varlığı için iki temel şart öne sürülebilir. Bunlardan ilki, piyasada yalnız bir kaç işletme bulunmasıdır. İkincisi ise bu az sayıda işletmenin kendi davranışlarını belirlerken öteki işletmelerin hareketlerini gözlemeye mecbur oluşlarıdır (Divitçioğlu, 1982:221). Türk bankacılık sektörü yukarıdaki şartlara uygun bir görünümde. Çünkü ilk şarta karşılık sistem bir kaç bankanın kontrolü ve yönlendirmesi altındadır ve öteki bankaların hareketlerini gözlemektedirler.

Bankacılık sektöründe rekabet, doğrudan doğruya fiyatları etkileyen önemli unsurlardan biridir (Özkan, 1999:40). Günümüzde finansal piyasalarda hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Yeni düzenlemelerin ve teknolojideki ilerlemenin bir sonucu olarak, uluslararası piyasalar ile yerli piyasalar arasında engeller ortadan kalkmakta ve finansal piyasalar küreselleşmektedir. Bunun sonucunda da, sektörün rekabet gücünü kullanma yeteneği her geçen gün önem kazanmaktadır. Rekabette kuşkusuz fiyat önemli bir etken olmakla birlikte, rekabet gücünü belirleyen tek etken değildir. Hizmet kalitesi, hizmetin çeşitliliği, yapısı, müşterinin gereksinimlerini karşılayan hizmetlerin sunulması, teknoloji, reklam vb. bütün bunlar rekabet gücünü etkilemektedir (Berk, 1999:116).

Teknolojideki hızlı gelişmelerle birlikte, dünya finans piyasaları ile entegrasyon sürecine giren Türk bankacılık sektörü, gelişmiş ülkelerin bankacılık sistemlerinde yaygın bir şekilde kullanılan leasing, factoring, forfaiting gibi mali hizmetler; swap, forward, future, option gibi risk yönetim ürünleri ve internet bankacılığı hizmetlerini

sunma aşamasına gelmiştir. Bankacılıktaki yeni uygulamalar sadece finansal alanla sınırlı olmayıp, teknik alandaki gelişmelerden yararlanma da, sektörde önemli bir düzeye ulaşmıştır (Parasız, 2000:129). Bankalar müşterilerine daha iyi hizmet sunabilmek ve 24 saat hizmet verebilmek amacıyla “Çağrı Merkezleri”, “Internet Bankacılığı”, “Müşteri İlişkileri Yönetimi” gibi yeni uygulamaları devreye koymaktadırlar (Keskin, 2000:13).

Bankacılık her ülkenin kendi ekonomik sosyal ve siyasal koşullarına bağlı olarak farklı bir gelişme yapısı sergilemektedir. Türk bankacılık sektörü de bu anlamda kendine özgü bir takım özelliklere sahiptir. Türk bankacılık sektörü 1980 öncesi dönemde kredi ve faiz oranlarının belirlenmesinin kamu otoritelerinin kontrolünde olması, negatif reel faiz uygulamaları, gelişmemiş bir sermaye piyasasına bağlı olarak yetersiz kaynak hacmi ve bankacılıkta klasik bir anlayışın hakim olması gibi temel özelliklere sahiptir (Afşar, 2006:154).

Türk bankacılık sektöründe 1980 sonrasının ayrı bir önemi bulunmaktadır. 1980 sonrası dönemde ekonomik yapıdaki değişmelere bağlı olarak bankacılık sektörü de kendi içinde önemli değişimler ve gelişmeler yaşamıştır. Türk bankacılık sektörünün temel özellikleri şöyle belirlenebilir (Afşar, 2006:154):

- Finansal kesim içinde önemli bir öge; Türk bankacılık sektörü finansal kesimin önemli bir ögesidir. Gelişmiş ülkelerde ticaret bankalarının finansal kesim içindeki göreceli önemi %20 - %35 arasında iken Türkiye’de bu oran %70 - %80 arasında değişmektedir. Kalkınma ve yatırım bankaları ile Merkez Bankasını da dahil ettiğimizde bu oran %90’ları bulmaktadır.
- Kamu sermayeli bankaların önemi; Türk bankacılık sektöründe kamu sermayeli bankaların sayısı azalmakla birlikte bu bankalar toplam aktifler, toplam mevduatlar ve toplam krediler içinde önemli bir paya sahiptir.
- Homojen olmayan bankacılık yapısı; bankacılık sektörü homojen bir yapıya sahip değildir. Sektör içinde bankalar arasında büyüklük bakımından önemli

farklar mevcuttur. Çok şubeli büyük bankaların yanında, sayıca çok ancak ölçek itibarıyla küçük bankalar da faaliyet göstermektedir.

- Oligopol piyasa yapısı; Türk bankacılık sektörü oligopolist bir yapıya sahiptir. Sektöre giriş ve çıkışlar izne bağlıdır. Sektör içinde çok sayıda banka bulunmasına rağmen bankaların sektöre giriş ve çıkışları ile ilgili çok sayıda kısıtlama bulunmaktadır. Hem ulusal hem de yabancı bankalar için bağlayıcı olan bu kısıtlamaların önemli bir bölümü yasal nitelik taşımaktadır. Ayrıca az sayıda banka sektör içinde önemli bir hakimiyete sahiptir. Birkaç bankanın sektördeki aktiflerin, mevduatların ve kredilerin önemli bir bölümünü paylaştıkları gözlenmektedir.
- Şube bankacılığının yaygınlığı; Türkiye’de bankacılık 1982 yılına kadar hızla artan şube sayısı daha sonraki yıllarda durağanlaşmakta hatta bir süre şube sayılarında azalmalar söz konusu olmaktadır. Ancak özellikle son yıllarda şube sayısında tekrar artışlar yaşanmaktadır. Bu bağlamda bazı küçük ve orta büyüklükteki bankaların büyüme stratejisi izlemeleri, kaynak olarak mevduata dönüş eğiliminin ortaya çıkışı ve bankalar arasında yaşanan rekabet gibi etkenlerle artan şube sayıları Türkiye’de şube bankacılığı sisteminin önemli olduğunu göstermektedir.
- Uzmanlaşma eksikliği; sektörde yeterince uzmanlaşmaya gidilmediği için karma bir yapıda bankacılık işlemleri yürütülmektedir. Türkiye’de özel kanunlarla ve belirli konularda ihtisas bankacılığı yapmak üzere kurulan bankalar, ihtisas konusu olan yatırım alanlarını finanse etmeleri yanında, ticaret bankacılığı alanlarına da girerek kısa vadeli kredilendirmede bulunmaktadır. Öte yandan ticaret bankaları da geleneksel görevlerinin yanında orta ve uzun vadeli krediler verebilmekte, portföylerinde tahvil ve hisse senetleri bulundurabilmekte ve iş bankacılığının konusunu oluşturan iştirakçilik konusuna girmektedirler.
- Holding bankacılığının yaygınlığı; bankacılık sektörünün diğer bir özelliği de ticaret bankacılığının büyük bir bölümünün belirli kişi, grup, holding veya diğer

bankaların denetimi altında bulunmasıdır.

- Yaygın döviz pozisyon açıkları; Türk bankaları özellikle son yıllarda büyük ölçüde açık döviz pozisyonu ile çalışma eğilimindedirler. Türk Lirasının aşırı değerlenmesi ekonomik koşulların da uygun olması ve bankaların düşük maliyetli kaynak arayışları gibi etkenler sektör içindeki bankaları döviz kredisi kullanmaya teşvik etmektedir.
- Fon aktarma maliyetlerinin yüksekliği; Türk bankacılık sektöründe fon aktarma maliyetleri oldukça yüksektir. Fon aktarma maliyetlerini yükselten etkenlerin başında faiz marjının yüksekliği gelmektedir. Mevduata ödenen faiz oranları ile kredi faiz oranları arasındaki marj olarak tanımlanan faiz marjı bankaların etkin çalışmasını engelleyecek ölçüde yüksektir. Faiz marjının yüksek olmasının nedenleri ise geri dönmeyen krediler, idari giderlerin yüksekliği, tahsili gecikmiş alacakların fazlalığı, mevduat munzam karşılıkları, dispoñibilite ve enflasyon oranları gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır.

F) TÜRK MEVDUAT BANKACILIĞI SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI

Türk finans sistemi içerisinde önemli bir paya sahip olan Türk bankacılık sektörünün genel olarak sorunları şöyle sıralanabilir: (Afşar, 2006:157).

- Ekonomik yapıdan kaynaklanan sorunlar; Türkiye ekonomisinde aralıklarla ve şiddetli düzeylerde gerçekleşen dalgalanmalar ve istikrarsız büyümenin neden olduğu olumsuzluklar bütün sektörleri olumsuz etkilemektedir. Ulusal ekonomide ortaya çıkan istikrarsız yapı bankacılık sektörünü olumsuz etkilemekte ve sorunlar doğurmaktadır. Temel fonksiyonu ekonomideki tasarruf sahiplerinin tasarruflarını değerlendirerek kaynak ihtiyacı olan yatırımcılara sunmak olan bankacılık sektörü Türkiye’de bu fonksiyonunu yerine getiremez hale gelmektedir. Bunun önemli nedenlerinden birisi kamu kesiminin aşırı kaynak talebidir. Kamu kesimi açıklarındaki büyümeye bağlı olarak açıkların finansmanı piyasalarda “crowding out” denilen dışlama etkisi yapmaktadır.

Dışlama etkisine neden olan kamu borçlanması devam ettikçe bankalar ellerindeki fonları büyük ölçüde kamuya yöneltmektedirler. Bu durum geniş ölçüde reel sektörün fonlanması anlamında bankaların aracılık işlevinden uzaklaşmalarına neden olmaktadır (Erçel, 2000:72). Özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren bankalar uygulanan sıcak para politikasının bir sonucu olarak yurtdışından dövizle borçlanıp TL ile yüksek getirili kamu kağıtları almaya başlamışlardır. Bu durum finans sisteminin yapısını bozmakta ve özel kesimin kaynak imkanlarını sınırlamaktadır. Bu ve benzeri gelişmelerin sonuçları banka bilançolarında da rahatlıkla izlenebilmektedir. Türk bankacılık sektörünün aktifleri içinde büyük ölçüde kamu kağıtlarından oluşan menkul değerler cüzdanının payı 1990-2005 döneminde belli ölçüde gerilemektedir (Türkiye Bankalar Birliği, 2005:12). Yüksek düzeydeki kamu açıklarının yanı sıra uzun yıllar yüksek oranlarda gerçekleşen enflasyon da sektörü olumsuz etkilemektedir. Bankaların kaynak maliyetini yükselten bir unsur olan ve Türkiye ekonomisinin uzun yıllar temel sorunlarından biri olan enflasyon, bankacılık sektörü üzerinde çeşitli noktalardan etkili olmaktadır. Bunlar yüksek dövizle borçlanmanın neden olduğu açık pozisyon ile kaynak maliyetlerini ve problemleri arttırması şeklinde sıralanabilir. Ayrıca enflasyon nedeniyle bankaların büyük ölçüde nakite dayalı öz kaynakları reel olarak düşüş göstermektedir. Yüksek oranlı enflasyon dönemlerinde bankaların karları nominal olarak artmakta ancak reel olarak azalmaktadır. Bunun sonucunda özkaynakları reel olarak düşmektedir. Ayrıca olumsuz makro ekonomik koşullar, bankaların kaynak maliyetlerini ve diğer işletme giderlerini arttırmaktadır. Bu etki sonucunda artan kredi faizleri ise özellikle piyasaya yönelik düşük riskli plasman imkanlarını sınırlamaktadır (Parasız, 2000:125).

- Kamu bankalarından kaynaklanan sorunlar; Türkiye’de kamu bankalarının sayısı yıllar içinde azalmış olsa da sektör içindeki ağırlıkları hala belli bir öneme sahiptir. Türkiye’de kamu bankalarının sahip olduğu ayrıcalıklar sektör içinde haksız rekabete neden olmaktadır. Bu ayrıcalıklar temelde yasal ve yönetsel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. İzlenen ekonomi politikalarına bağlı olarak kamu bankalarına faaliyet alanlarının dışında çeşitli görevler verilmektedir. Bu

durum ise banka kaynaklarının etkin olmayan alanlara yönelmesine ve rekabet gücünün zayıflamasına neden olduğu gibi etkin bankacılık ilkelerinin uygulanmasını da engellemektedir. Kamu bankalarının örgütlenme biçimlerinin ve sermaye yapılarının bürokratik aşamalardan geçerek değiştirilebilmesi hızlı bir değişim sergileyen ekonomik ve finansal koşullara uyum sağlanmasını, gerekli önlemlerin hızlı bir biçimde alınmasını ve rasyonel işletmecilik uygulamalarını zorlaştırmaktadır. Ayrıca etkin işlemeyen kamu bankalarının sektörden çıkışının kamuoyunda oluşturabileceği olumsuzluklar nedeniyle sınırlandırılması, serbest piyasa şartlarını bozan bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

- Sermaye yapısından kaynaklanan sorunlar; Türk bankacılığının sermayeleri uluslar arası alanda diğer bankalarla karşılaştırıldığında Türkiye’deki bankaların aynı para cinsinden ifade edilen özkaynaklarının ve aktif büyüklüklerinin büyük ölçüde yetersiz olduğu görülmektedir. Bu durum ise Türk bankalarını özellikle Avrupa ülkeleriyle rekabet açısından güç duruma sokmaktadır. Bankacılık sektörünün sermaye yapısı açısından karşılaştığı bir diğer sorun ise iştiraklere ve sabit kıymetlere yatırılan kaynakların büyüklüğüdür. İştiraklere yatırılan kaynakların büyük çoğunluğu yeterli getiriye sağlamamakta ve bu nedenle iştirakler birçok banka için yük teşkil etmektedir.
- Kaynak maliyetinden kaynaklanan sorunlar; Türk bankacılık sektöründe mevduatlar bankaların fon kaynaklarının en önemli unsurudur. Mevduata uygulanan faiz oranları ise enflasyonla yakın ilişki içindedir. Geçmişte yaşanan yüksek enflasyona paralel olarak faiz oranlarında önemli artışlar meydana gelmektedir. Bu durum ise büyük ölçüde bankaların kaynak maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Bankaların kaynak maliyetlerini artıran önemli bir diğer unsur ise mevduatlar üzerine uygulanan munzam karşılıklar ve disponibiledir. Dolaylı vergileme olarak da adlandırılan bu uygulamalar kredi faizlerini artırıcı etki yapmaktadır. Ayrıca tasarruf mevduatı sigorta fonu, banka sigorta muameleleri vergisi, kaynak kullanımı destekleme fonu primleri, gider vergisi kesintileri de yine bankaların kullanabilecekleri kaynakları

sınırlandırmakta ve kaynak maliyetini arttırmaktadır. İşletme giderlerindeki artışlar da bankaların yüksek kaynak maliyeti ile çalışmasına neden olmaktadır. İşletme giderleri içerisinde en önemli payı ise personel giderleri oluşturmaktadır. Türk bankacılık sektöründe bankalar, işletme giderlerini azaltmak amacıyla şube kapatma ve personel sayısını azaltma politikası izlemektedirler.

- Rekabet ortamının ortaya çıkardığı sorunlar; son yıllarda finansal piyasalardaki düzenlemelerin ve teknolojiye ilerlemelerin bir sonucu olarak uluslararası piyasalar ile ulusal piyasalar arasında engeller ortadan kalkmakta, Base I ve Basel II uygulamaları ile finansal piyasalar küreselleşmektedir. Bunun sonucunda sektörün rekabet gücünü kullanma yeteneği giderek önem kazanmaktadır. Finansal piyasalardaki liberalleşme girişimleri ve yeni finansal ürünler, bankaların faaliyet alanlarını ve sunabilecekleri hizmetleri genişletirken, bu kurumların üzerindeki rekabet baskısını da arttırmaktadır. Yoğun rekabet ortamı fon maliyetlerini yükseltirken müşteriler de daha fazla getiri sağlayan banka dışı kurumlara yönelmektedirler. Türk bankacılık sektörü yalnız kendi içinde değil banka dışı kurumlardan gelen ciddi bir rekabet ile varlığını sürdürme çabasıdadır. Bugün çeşitli aracı kurumlar, sigorta şirketleri, emekli sandıkları, büyük mağazalar, büyük otomobil ve diğer dayanıklı tüketim malları üreticileri önceden yalnızca ticari bankalar tarafından sunulan bazı finansal hizmetleri vermektedir. Bu anlamda finansal hizmet sektöründe bankalarla bir yarış içine girmektedirler. Özellikle dayanıklı tüketim malları üreten ve pazarlayan büyük kuruluşlar kurdukları finans şirketleri kanalıyla tüketici kredilerinde bankalara önemli bir rakip olabilecekleri sinyali vermektedirler.

İKİNCİ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK VE TÜRKİYE'DE KATILIM BANKALARI

I. FAİZSİZ BANKACILIK VE GELİŞİMİ

A) FAİZSİZ BANKACILIK DÜŞÜNCESİ

Faizsiz bankacılık modeli temelde, fon fazlası olan ekonomik birimlerden fon talebi olan ekonomik birimlere finansal kaynakların faiz olmaksızın aktarılması esasına dayanmaktadır. Aracılık hizmetinde bulunan tüzel kişilik; tasarruf sahiplerinden toplanan kaynakları kar/zarar esasına göre işletmekte ve emeğini ve/veya sermayesini katmaktadır (Akçan, 1997:17).

Dünya literatüründe İslam Bankacılığı “İslam’ın koyduğu ve teyit ettiği prensipler çerçevesinde bankacılık ve yatırım faaliyetlerini yürütmek için kurulan kuruluşlardır” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere bu bankalar her türlü faaliyetlerini İslami prensiplere uygun olarak yürütülmek zorundadır. Faizsiz bankacılık kavramı bu nedenle İslami bankacılıktan ayrılmaktadır. Zira bir işlemin faizsiz olması onun İslami prensiplere uygun olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle her faizsiz banka İslami banka anlamına gelmemektedir (Akın, 1986:110). İslami bankadan bahsedebilmek için ülkedeki tüm ekonomik yapının buna uygun olması gerekmektedir (Haqiqi ve Pomeranz, 2000:7). Bu bakımdan Türkiye’deki katılım bankaları İslami Banka olarak değil faizsiz banka olarak adlandırmak daha doğru olmaktadır. Çünkü katılım bankaları Türkiye’deki mevcut hukuki ve iktisadi yapı içerisinde faaliyet gösteren ve işlemlerinde faizi esas almayan kurumlardır.

Faizsiz bankacılık konusu ile ilgili olarak teorik tartışmaya katkı sağlayan bilim adamları ve görüşleri şöyle belirlenebilir. Teorik çerçevenin çizilmesinde, ilk olarak faizsiz bankacılığın, karın paylaşımıyla ilişkisi gündeme gelmiştir. Anwar Qureshi (1946), sosyal hizmet olarak bankacılığa bakmış ve hükümet tarafından desteklenen halk sağlığı ve eğitimi gibi bankacılığı değerlendirmiştir. Qureshi’nin bu görüşü

bankanın hesap sahiplerine faiz ödememesi ve borçlulara faiz yüklenmemesini öngörmekte ve banka ile işadami arasında eğer olursa zararın paylaşımını önermektedir. Kar paylaşımı ile ilgili herhangi bir görüş ileri sürmemektedir. Mahmud Ahmad (1952) ve Mawdudi'nin (1950-1961) yaptığı teorik çalışmalar, faizsiz finans kurumlarının hangi esaslara göre faaliyet göstermesi gerektiği konusuna önemli katkılar sağlamaktadır. Mahmud Ahmad (1952) Faizsiz bankaların kurulabileceğini düşünmektedir ve hesap karşılığı faiz ödenmemesini öngörmektedir. Qureshi gibi Ahmad'de banka ile bankadan sermaye alan işadami arasında ortaklık düzenlenebileceğini belirtmektedir. Ancak ortaklık prensibi olarak zarar etme tanımlanmamakta ve zarar edilmesi halinde bunu kimin üstleneceği konusunda açıklık getirilmemektedir. Banka yapılan ticaretin faturasını faiz almayarak ödemekte ve mevcut hesaplardaki fonu kullanmaktadır. Mudarabanın temel prensiplerini sistematik olarak Uzair (1955) belirlemektedir. Onun katkısı ise mudarabanın ancak faizsiz bankacılıkta gerçekleştirilebileceğidir. Ona göre banka, yapılan analiz ile toplanan fonlarla gerçekleşmesi mümkün olmayan sermaye yatırımı yapmamaktadır. Al-Arabi'ye (1966) göre bankacılık sistemi mudaraba ile gerçekleşebilir. Banka sermaye sağlayan hissedardır ve ayrıca karın dağıtılmasından sorumludur. Irshad (1964) mudarabanın Faizsiz bankacılığın temeli olduğunu belirtmektedir. Ancak mudaraba kavramı geleneksel tanımından biraz farklıdır. Sermaye ve emek eşit paya sahiptir ve kar da zarar da eşit dağıtılmaktadır. Faizsiz bankacılığın detaylarının belirlenmesinde öncülüğü Pakistanlı Siddiqi (1968) yapmaktadır. Siddiqi'nin faizsiz banka modeli mudarabaya dayanmaktadır. Mudaraba iki yönlüdür finansör ve girişimci ilişkili. Siddiqi bazı hipotetik ve aritmetik örneklerle bu dönüşümü detaylandırmaktadır. Faizsiz bankaları işlevsel olarak üç sınıfa ayırmaktadır; ücrete dayalı hizmet (komisyon ve diğer masraflar), mudaraba ve ortaklığa dayalı finansman ve masraf dışı sağlanan hizmetler. Onun tezi faizsiz bankaların faize dayalı konvansiyonel bankalara alternatif olabileceği yönündedir. Chapra'nın (1982) Faizsiz bankacılığı Siddiqi'nin önerisine benzerlik göstermektedir. Mudaraba prensibine dayanmaktadır. Onun ilgi alanı satın alma gücü merkezlidir. Kamu hazinesine transfer edilen senyorağı savunmakta eşitlik ve adalet yönünden ele almaktadır. Mohsin (1982) faizsiz bankayı modern anlamda detaylı olarak belirlemektedir. Kalkınma, ticari ve tacir bankacılığının karakteristiklerini belirlemektedir. Bankacılıkla ilgisi olmayan değişik hizmetler eklemektedir; güven

işletmesi, faktoring, gayrimenkul ve danışmanlık gibi. Chapra'nın (1985) öne sürdüğü faizsiz bankacılığın ekonomideki rolü kar maksimize eden rolden ziyade, sosyal refahı arttırma rolü vardır (Ariff, 1988:6).

Muhammad Hamidullah tarafından 1944-1962 yılları arasında yayınlanan çalışmalar çerçevenin çizilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmalarda; faize dayalı mevcut ticari bankacılık sistemine alternatif oluşturmak için kar-zarar ortaklığına dayalı bir kavramla çalışması, planlanan farklı bir bankacılık türü önermek gibi bir ortak nokta ön plana çıkmaktadır. 1970'li yıllarda düzenlenen bir dizi konferans, din alimleriyle finans uzmanlarını bir araya getirerek, kurumsal çerçevenin belirginleşmesine yardımcı olmaktadır. Bu konferanslardan sonra faizsiz bankacılık alanında faaliyet gösteren ilk finans kurumlar da kurulmaya başlamaktadır. 1975 yılında İslam Konferansı Örgütü'ne üye devletlerin katılımıyla kurulan İslam Kalkınma Bankası bu sürece önemli katkılar sağlamaktadır (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası).

B) FAİZSİZ BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. Faizsiz Bankacılığın İlk Nüveleri

Kar ve zarara katılma esasına göre çalışan faizsiz bankacılığın geçmişi aslında çok eski yıllara dayanmaktadır. Çeşitli kaynaklara göre, faizsiz bankacılığın tarihi, M.Ö.2123-2081 yılları arasında hüküm süren Babil Hükümdarı Hammurabi'ye kadar uzanmaktadır. Tarihte Hammurabi Kanunları olarak geçen bu düzenlemelerin 100-107. bölümleri ikraz işlerinin nasıl yürütüleceğini gösterilmektedir. Bu düzenlemeler, tarihte faizsiz yatırıma imkan tanıyan ilk örnek olarak bilinmektedir (Ergan ve Mert, 2000:4).

Eski Babil'de mabetlerdeki rahipler, borç ve alacakları pişirilmiş topraktan levhalara kaydetmişler ve mabetleri bir çeşit banka olarak da kullanmışlardır. Daha sonraki asırlarda bankacılık hizmetlerinin mabetlerin tekeline çıkıp, ticaretle uğraşan bazı zengin Yahudi ailelerin eline geçtiği görülmektedir. M.Ö. 600-465 yıllarında Fırat kıyısındaki "Egibi" ve "Murashu" aileleri bunların en meşhurlarıdır (Akın, 1986:110).

Ünlü düşünür Eflatun (M.Ö. 427-347), faizi ahlaka aykırı bularak reddetmekte ve faizin yasak edilmesini istemektedir. O'na göre, ideal bir toplumda fertler maddi çıkar düşüncesinden uzak yaşamalı, böyle bir toplumda yokluk ile aşırı bolluğa fırsat verilmemeli ve para, bizzat servet değil, servet elde etmenin bir aracı olmalıdır. Bu sebeple de Eflatun'a göre, ideal bir devlette eşitsizliklere, kıskançlığa, bencilliğe, ahlaksızlığa ve kişisel çekişmelere yol açan faiz yasaklanmalıdır (Berberoğlu, 2004:3). Eflatun'un öğrencisi Aristo (M.Ö. 384-322) ise, faiz nedeniyle zengin olmayı doğaya aykırı bulmakta ve paranın bizzat ürün meydana getiremeyeceğini ve paranın bir kazanç veya servet aracı olarak kullanılamayacağını öne sürmektedir (Zeytinoğlu, 1992:92).

2. Batı Toplumlarında Faizsiz Bankacılık

M.S. 1118'de Hıristiyan hacıların malını ve canını korumak için kurulmuş olan Temple mezhebi ve bu mezhebin müntesipleri olan "Templier" ler, yapılan bağışlarla büyük ölçüde servet ve nüfuz sahibi olmuşlardır. Avrupa'da 1000'den fazla şubesi olan kuruluş, askeri ve ticari maksatlar için faizsiz kredi vermiştir (Berberoğlu, 2004:3).

Avrupa iktisat tarihçileri ortaçağ Avrupa'sında uygulanan en yaygın iş ortaklığı biçiminin "Commenda" olduğunda uzlaşmaktadırlar. Commenda'nın kökenlerini ortaya koyan araştırmaların vardığı ortak sonuç, bu finansman biçiminin faizsiz finansman biçimi olan mudarabannın bir uzantısı olduğu şeklindedir. Mudaraba ve onun bir türevi olan Commenda'da sermayedar ve aktif ortaktan meydana gelen iki taraf söz konusudur. Kardan alınacak paylar sözleşmenin ilk başında belirlenmektedir. 12. ve 13. yüzyıllar boyunca en yaygın kullanılan oran "ad quartem partem lucri" olarak belirtilen aktif ortağa dörtte bir oranda hisse verilmesini öngören paylaşımır (Çizakça, 1999:9).

3. İslam Toplumlarında Faizsiz Bankacılık

İslam'ın ilk dönemlerinde bankacılık sisteminin temelini oluşturan parasal sisteme bakıldığında, altın ve gümüş paralardan (Dinar ve Dirhem) oluşan, metal standardına tabi bir sistem görülmektedir. Bu iki para cinsi arasındaki oran, 1:10 olarak tespit edilmiştir (Chapra, 1994:1).

İslam dünyasında banka hizmetlerinin ilk rağbet gördüğü dönem, Abbasiler devri olmuştur. O dönemde harp, zorla alıkoyma vs. ile elde aşırı ganimet ve servet birikmiştir. Bunların yönetilmesinde mali konularda etkin hizmetleriyle tanınan yahudilerden yararlanılmıştır (Akın, 1986:112).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde en önemli faizsiz bankacılık uygulaması para vakıflarıdır. Para vakıfları, kuruluş sermayesi paradan oluşan, Allah adına insanlığa hizmet etmek amacını taşıyan vakıf fonlarıdır. Bu vakıflar, Osmanlı mahkemeleri tarafından 15. yüzyılın başında onaylanmış ve 16. Yüzyılın sonlarında Anadolu'nun bütününde ve İmparatorluğun Avrupa'daki eyaletlerinde oldukça yaygınlaşmıştır. Para vakıflarında varlıklı kişiler tarafından bağışlanan nakit para, borç almak isteyen insanlara aktarılmakta, onlar da belirli bir süreden sonra vakfa anaparayla birlikte fazladan bir parayı geri ödemektedir. Bu fazladan iade edilen paranın, basit bir faizden ibaret olup olmadığı tartışmalıdır (Çizakça,1999:115-117). Bir kısım yazarlar para vakıflarının işleyişinin İslam Hukukunda "bey'ül-ine" satım akdine uygun olduğunu ifade ederek faizsiz finansman yöntemi olduğunu savunmaktadırlar. Bey'ül-ine, bir malın veresiye olarak satılıp, alıcıya teslim edildikten sonra, yine alıcıdan peşin, ama daha düşük bir bedelle satın alınmasıdır (Akgündüz ve Öztürk, 1999:497). Kimi zaman da veresiye alan bu kimse, malı önce üçüncü bir kişiye satar, bu da aynı malı önceki satıcıya devretmektedir ve böylece bir nevi kredi sağlanmaktadır (Döndüren, 1993:228).

Para vakıflarının ilk bilineni Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) tarafından kurulmuştur. Fatih Sultan Mehmet, geliri yeniçeri ocaklarına verilen etlerin subvansiyonunda kullanılmak üzere 24.000 altın vakfetmiştir. İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet'ten beri, 1456-1551 arasında 1161 para vakfı kurulmuştur. Yine İstanbul'un et ihtiyacı için Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) kendinden önce bu iş için tahsis edilen vakıfları bir araya getirerek 698.000 akçelik bir vakıf oluşturmuştur. Bunun gelirleri İstanbul kasaplarına sermaye olarak verilmektedir. Para vakıflarını vakıf bankalar olarak adlandırmak mümkündür (Tabakoğlu, 2000:87).

1940'lı yılların sonlarından beri özellikle Pakistanlı akademisyenlerin yaptıkları teorik çalışmalar ile, faizsiz bankacılığın uygulamaya konulabileceğine dair bir

konsensüs oluşmuştur. Ancak gerçek anlamda faizsiz bankacılık hareketinin fikir planda ilk olarak ortaya konulması, Pakistanlı iktisatçı Muhammed Uzair tarafından gerçekleştirilmektedir. Pakistanlı düşünür Muhammed Uzair, 1955 yılında “An Outline of Interestless Banking” konulu araştırmasında, faizsiz bankacılıkla ilgili fikirleri gündeme getirmektedir. Bu düşünceler, uzun süre tartışılmaktadır (Ergan ve Mert, 2000:4).

İlk faizsiz tasarruf bankası 1963 yılında Mısır’da Nil kenarında Mit-Ghamr’da Suudi Arabistan Kralı Faysal’ın da yardımıyla, tekstil endüstrisini finanse etmek için kurulmuştur. Banka Batı Almanya’daki bir takım yöresel tasarruf bankalarına göre dizayn edilmiştir (Kuran, 1993:313). Bu banka, kısa sürede 9 şubeli bir bankaya ulaşmıştır. Ancak, çeşitli nedenlerle uzun ömürlü olamamış ve 1977 yılında kapanmıştır. Tarihi kayıtlara göre, Mısırlı ekonomist Dr. Ahmet El-Nassar faizsiz bankacılığın öncülerinden sayılmaktadır. 1971 yılında Kahire’de Nassar Social Bank (Nasser Sosyal Bankası) kurulmuştur. Bu banka Köy Sandığı kavramına yakın bir metotla faaliyet göstermektedir. Bankanın kurucusu Dr. Ahmed El-Nassar aynı zamanda bankanın hissedarı ve ilk idari personeli arasında bulunmaktadır. Söz konusu Mısırlı eski dışişleri bakanlığı memurunun iktisat geçmişi incelendiğinde, Alman ekonomi tarihinde görülen “Toplumsal Kalkınma Bankacılığı’na” benzer prensiplerden etkilenmiş olduğu ve bunu, çağındaki ve coğrafyasındaki İslami ekonomik ve kültürel öğelerle birleştirmeye çalıştığı dikkat çekmektedir. Modern anlamda faizsiz bankacılık uygulaması ise, İslam ülkelerinde başlayan sanayileşme atılımları ve 1970’li yılların başlarında ortaya çıkan petrol krizi ile ivme kazanmaktadır. Bu tarihten itibaren kişilerin birikimlerinin, ticari deneyimi olan kurumların elinde kar-zarar esasına göre değerlendirilmesi gerektiği fikri benimsenmektedir. Sanayileşme ile birlikte büyük yatırım projelerinin finansmanında da bu kaynakların büyük bir ihtiyacı karşılayabileceği hesaplanmaktadır. (Küçükkocaoğlu, 2005:2).

1975 yılında Dubai’de kurulan Dubai İslamic Bank (Dubai İslam Bankası) da ilk denemelerin önemli örnekleri arasında gösterilmektedir (Ergan ve Mert, 2000:4). Dubai İslamic Bank sanayi, tarım ve emlak gibi önemli alanları finanse eden faizsiz bankaların ilk örneği olmaktadır (Akın, 1986:114).

Faizsiz bankacılığa ilişkin dünyada sesini duyuran en önemli kuruluş, 1975 Ekim’inde Cidde’de kurulan İslam Kalkınma Bankasıdır (Akın, 1986:114). Klasik batı bankalarını model alan ve Türkiye’nin de kurucu üye olarak yer aldığı İslam Kalkınma Bankası, İslam Konferansı Teşkilatı’na üye ülkelerin kalkınma programlarını destekleyen bir kuruluş niteliğindedir (Küçükkocaoğlu, 2005:2).

C) DÜNYA’DA FAİZSİZ BANKACILIK

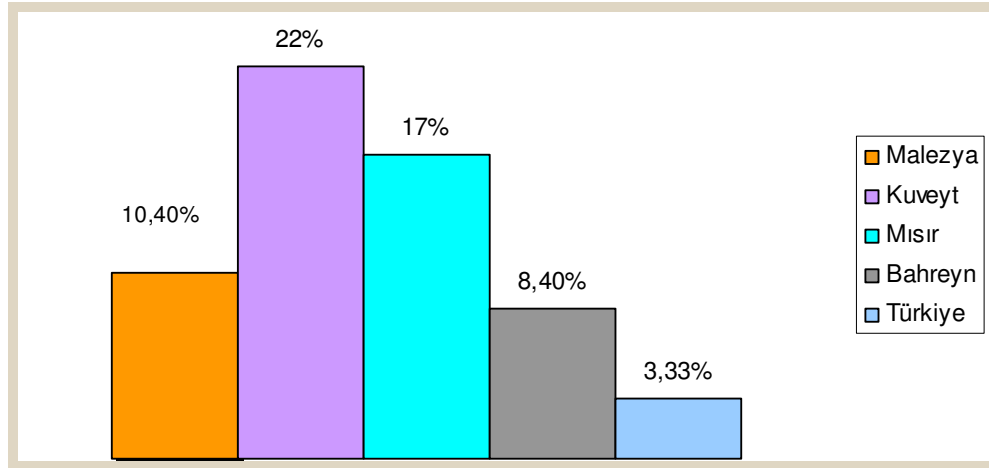
İslam ülkelerinin yanında batılı bankaların da faizsiz bankacılık sektörüne girmeleri, Körfez bölgesindeki faizsiz bankalarda mevduatın artmaya başladığı 80’li yılların başlarına rastlamaktadır. Mudilerin mevduatlarını kısa dönemli cari hesaplara yatırmalarından dolayı, faizsiz bankalar bu likiditeyi faizden uzak kalacak kısa dönemli enstrümanlara yatırmak zorunda kalmışlardır. Tecrübe ve ilişki noksanlığından ötürü, paralarını yatırmak amacıyla batılı kurumlara yönelmişlerdir (Berberoğlu, 2004:8).

Batılı bankalar faizsiz bankalara ilişkin talebe ayak uydurmada çabuk davranmışlardır. Faizsiz bankaların ilk dönemlerde mudilerine ya hiçbir nema sunmamaları ya da çok az bir getiri sağlamaları nedeniyle, batılı kurumlar ucuz bir fon kaynağı elde etmişlerdir (Khalaf, 1995:2). İlk başlarda batılı bankaların müşterileri, genelde Arap dünyasının kurumları ve petrol milyonerleri iken, son zamanlarda faizsiz bankacılık ürünlerine artan talep, Batıda yaşayan orta gelirli Müslümanlardan gelmektedir (Wall, 2001:16).

Faizsiz bankacılıktaki hızlı gelişme potansiyeli pek çok batılı finansal kurumun da dikkatini çekmektedir. Citicorp, Goldman Sachs, HSBC, Morgan Stanley, Standard Chartered, Banque National de Paris, ABN Ambro, Bank of America, Key Global, Sociate Generale, BNP Paribas ve Commerzbank gibi çeşitli kuruluşlar da ürün yelpazelerini faizsiz finansal araçlarla genişletmektedirler. Müslümanların yaşadığı her ülkede faizsiz bankacılığın hızlı bir gelişme potansiyeline sahip olmasının bir sonucu olarak, murabaha veya icara (leasing) gibi terimler bütün dünyada finansal kurumlarda sıklıkla duyulmaya başlamıştır (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası).

Faizsiz bankacılığın uygulandığı ülkelerde bankacılık sistemlerinden aldıkları pay önemli seviyelere ulaşmaktadır. Seçilmiş bazı ülkelerde faizsiz bankaların bankacılık sistemi içindeki payları Grafik 7’de gösterilmektedir. Türkiye’deki faizsiz bankaların bankacılık sistemi içindeki payları diğer ülkelere göre oldukça düşük görülmektedir (Uyan, 2006:15).

Grafik 7 Seçilmiş Bazı Ülkelerde Faizsiz Bankaların Bankacılık Sistemi İçindeki Payı

Kaynak: Uyan, 2006:15

Bugün dünyada faizsiz bankacılığının yönettiği fonların toplamı 200 milyar Doların üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Müşteri kitlesi de sadece çoğunluğunu İslam dinine mensup insanların oluşturduğu ülkeler değil, Avrupa, Amerika ve Uzak Doğu ülkelerine yayılmış durumdadır. Faizsiz bankacılık alanında potansiyeli gören dünyanın önde gelen grupları bu pazardan pay almaya yönelik çalışmalarını artırmış durumdadırlar (Küçükkocaoğlu, 2005:4). Faizsiz bankacılık farklı kurumları ve finansal araçları ile dünya çapında fenomen geliştirmiştir. Geçen birkaç on yıllık dönemde faizsiz kurumsal yapı ve finansal araçlar geliştirilmiştir. İran, Pakistan ve Sudan’da finansal sistem bütünüyle veya büyük ölçüde İslami kurallara göre düzenlenmiştir. Diğer ülkelerde faizsiz bankacılık sistemi finans piyasalarının küçük bir parçasını kontrol etmekte ve faizle çalışan bankalarla rekabet etmektedirler. Son yirmi yıllık dönemde faizsiz bankalar önemli gelişme göstererek finansal sistemde önemli rol oynamaya başlamıştır (Hassan, 2005:3)

Faizsiz bankacılık ile ilgili olarak, ülkelerdeki uygulamaları İslami Finansal Sistemde Ticari Bankacılık ve Karma Finansal Çevrede Faizsiz Bankacılık şeklinde iki bölümde incelemek mümkündür. İran, Pakistan, Sudan ve Suudi Arabistan'da İslami Finansal Sistemde Ticari Bankacılık incelenmekte iken Mısır, Kuveyt ve Diğer Körfez ülkeleri, Bangladeş, Malezya, İngiltere, Rusya, Almanya ve Hollanda'daki uygulamalar Karma Finansal Çevrede Faizsiz Bankacılık yönünden ele alınmaktadır.

1. İslami Finansal Sistemde Ticari Bankacılık

a) İran

İran Anayasası'nın 4'üncü maddesine göre, bütün yasal düzenlemelerin, İslami standartlara dayandırılması gerekmektedir. 1983'te İran Parlamentosu'nun çıkardığı Faizsiz Bankacılık Yasası, bütün faizleri ve faize dayalı bankacılığın bütün dallarını yasaklamıştır. Faizsiz bankacılık İran'da zorunlu hale gelmiştir (Ausaf, 2000:33).

b) Pakistan

Pakistan Anayasası; yasalar, faiz ödeme ve tahsiline ilişkin bütün yasaların İslam'a zıt olduğunu belirtmekte, bunun için; 1981'de Pakistan'daki bütün ticari bankalar, mudilerine faizli mevduat yerine, kar-zarara katılma hesapları açmışlardır. Pakistan'da, faize dayalı borçların yerini; sermaye yatırımlarına katılma senetleri, faizin yerini bankaların zorunlu olarak tahsil ettikleri hizmet ücretleri ve işletme ile banka arasında yapılan murabaha işlemindeki geri satın alma ve fiyat yükseltme almıştır. Ancak banka ücretleri ve fiyat yükseltmeleri, modern bankacılıktaki faiz miktarı kadar olmaktadır (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası).

c) Sudan

Sudan'da bankacılık üç kategoride değerlendirilebilir. Bunlar ulusal ticari bankalar, yabancı bankalar ve joint venture bankalar şeklindedir. Ulusal ticari bankalar finans kesiminin (mevduat ve borçlanma piyasasının) %60'ını kontrol etmektedir.

Sudan'da altı tane yabancı sermayeli banka vardır ve toplam finans kesiminin %5'ini kontrol etmektedir. Sudan'daki faizsiz bankalar joint venture adıyla faaliyet göstermektedir. Bu bankalar Sudan ve Ortadoğu sermayeli bankalardır. Sudan'da faizsiz banka olarak kendisini niteleyen banka sayısı altı tanedir (Ausaf, 2000:37).

d) Suudi Arabistan

Diğer körfez ülkelerinden farklı olarak Suudi Arabistan'daki ulemanın riba (faiz) konusundaki tavrı son derece katı olduğu için, Suudi Arabistan'da faize kesinlikle izin verilmemektedir. Buna karşılık bankalar, yaptıkları işlemlerden komisyon alabilmektedirler. Suudi Arabistan'da faiz içeren meseleler, idari mahkemelerce yargılanmakta, bu mahkemeler finansal ve ticari meselelerde faize izin veren hüküm vermemektedir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası).

Modern faizsiz bankacılığın menşei Mısır olmasına rağmen, Suudi Kraliyet ailesinin ve önemli iş adamlarının desteği olmadan bu kadar gelişmesi ve gerçek bir finansal güç olması, mümkün olmayabilirdi. Suudi Hükümeti 1975'te Cidde'deki İslam Kalkınma Bankası'nın kurulmasına da öncülük etmiştir. Ayrıca bu alanda en güçlü ve en etkili üç özel finansal kurum olan Dar Al-Maal Al-İslami (DMI) Group, Dallah Al Baraka Group ve Al Rajhi Bankacılık ve Yatırım Şirketi de yine Suudi Arabistan menşelidir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası).

2. Karma Finansal Çevrede Faizsiz Bankacılık

a) Mısır

Mısır'da Sanhuri tarafından yapılan çalışmaların bir sonucu olarak, belli bir oranı aşmamak kaydıyla faize izin verilmekle birlikte, faizsiz bankacılık ve geleneksel bankacılık bir arada yürütülmektedir. Geleneksel faizli bankacılığa bir alternatif olarak gelişen faizsiz bankacılık, Mısır'ın finansal sisteminde önemli bir rol üstlenmektedir. 1977 yılında Mısır-Suudi Arabistan ortaklığında kurulan Mısır Faisal Bankası ve daha sonraki yıllarda tamamıyla Mısırlılar'a ait olan Uluslararası Yatırım Bankasıdır. Bu iki

büyük faizsiz banka Mısır bankacılık sisteminde önemli rol oynamaktadır. Bu bankalar, toplam mevduatın %17'sine sahiptir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası).

b) Kuveyt ve Diğer Körfez Ülkeleri

Birleşik Arap Emirlikleri Ticaret Kanunu, faize sınırlamalar getirmektedir. BAE'de ticari borçlarda belli bir oranı geçmeyecek şekilde faiz alınabilmektedir, ancak ticari olmayan borçlarda faiz almak Ceza Kanunu'na göre suç kabul edilmektedir. Benzer şekilde Kuveyt Anayasası'nda yapılan değişikliklerle, 1980 yılında Ticaret Kanunu'nda da buna benzer değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikler de ticari işlemler için faiz alınabileceği hükmünün getirildiği Kuveyt'te de BAE'de olduğu gibi ticari olmayan işlemlerde faiz almak yasadışı kabul edilmektedir. 1987 yılında kurulan Kuwait Finance House, 1991'deki Körfez Savaşı'ndan önce 4 milyar dolara yaklaşan varlığıyla dünyanın en büyük faizsiz finans kurumu durumundadır ancak savaş ağır bir darbe vurmuştur. Diğer faizsiz finans kuruluşlarının da faaliyet gösterdiği Kuveyt, bölgede faizsiz bankacılığın en fazla geliştiği ülkelerden birisidir. Birleşik Arap Emirliklerinde ise Dubai Bankası dışında faizsiz bankacılık yapan bir banka bulunmamaktadır. Katar'da da benzer şekilde sadece Katar İslam Bankası faizsiz bankacılık işlemleri yapmaktadır (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası).

c) Bangladeş

İngiliz kolonisinin bir parçası olduğu yıllarda Bangladeş'te faize dayalı bankacılık yaygın olarak çalışmakta iken Bangladeş ülkesinde ve yurtdışındaki yeni eğilim faizsiz bankacılık sistemine yönelmesi ve Mısır'da bu sistemin başarıyla uygulanması ile Bangladeş'te de faizsiz bankacılık kuruluş sürecine girmiş bulunmaktadır. Faizsiz bankacılık ile ilgili olarak iki önemli kurumsal yapı oluşturulmuştur. Bunlar; "İslami Ekonomik Araştırmalar Bürosu" ve "Bangladeş İslami Bankacılar Birliği'dir". Bangladeş'te hem faizsiz bankacılık hem de konvansiyonel ticari bankacılık faaliyet sürdürmektedir. 39 tane ticari banka ve 5 tane faizsiz banka (biri yabancı sermayeli banka) ve 2 faizsiz banka şubesi mevcuttur. (Sarker, 1999:1)

d) Malezya

Malezya Merkez Bankası, diğer ülkelere model olacak biçimde faizsiz bankacılığın ve finansal sisteminin altyapısını geliştirerek, İran ve Pakistan'da kurulan basit faizsiz bankacılık sisteminden daha etkili olmayı başarmıştır. Ülkede faizsiz sistemle çalışan bankalar ayrı bir kanuna ve düzenlemelere tabi tutulmaktadır. Denetsel düzenlemeler; likidite, rezerv oranı, ticari ödeme sistemleri, banka kabulleri ikincil pazarlar dikkate alınarak geliştirilmiştir. Ülkede faaliyet gösteren faizsiz bankalarının hukuk kurallarına uygunluğunu sağlamak için bir merkezi konsey oluşturulmuştur. 1983 yılında çıkarılan İslam Bankacılık Kanunu ile Malezya Merkez Bankası'na (Bank Negara), faizsiz usulle çalışan bankaların lisanslama ve denetim yetkisi verilmiştir. Aynı yıl çıkarılan Devlet Yatırım Kanunu ile faiz taşımayan yatırım sertifikaları ve menkul kıymetlerin ihracına başlanmıştır. Devlet yatırım sertifikaları, likit varlıklar olarak düşünülmektedir. Faizsiz bankacılık kurumlarının bunları likidite gereksinimleri için kullanmaları planlanmıştır (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası).

Malezya'da faizsiz finans kurumlarının geçmişine bakıldığında; ilk olarak 1983 yılında Bank İslam Malaysia Berhad'ın (BIMB) kurulduğu görülmektedir. Kısa sürede önemli bir büyüme gerçekleştiren Banka, 1992'den bu yana Kuala Lumpur Borsası'nda işlem görmektedir. Faizsiz bankacılığın uzun vadede varlığını sürdürmesi için, daha fazla kurum, daha çok müşteri ve faizsiz bir para piyasası (Interbank) oluşturulması gibi hedeflere ulaşması ön görülmektedir. Bu doğrultuda Malezya, 1994 yılında İslamic Interbank Money Market (IIMM) adıyla faizsiz bankacılık için bir piyasa oluşumuna gitmiştir. 1999 yılında ise Bank Muamalat Malaysia Berhad (BMMB) adıyla, ülkenin ikinci faizsiz bankası faaliyetlerine başlamıştır. Bu bankanın kuruluşundan sonra ülkede faizli işlem yapan bankalarla, faizsiz işlem yapan bankalar arasında ürün ve hizmetlerin ortak kullanım ve pazarlanması konusunda atılımlar gerçekleşmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda Malezya'da faizsiz bankacılık yapan iki banka mevcutken, faizli işlem yapan banka ve diğer finansal kurumlar da faizsiz bankacılık ürünleri sunmaktadır (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası). Böylece Malezya'da faizli ve faizsiz araçlar sunan dual mevduat bankacılık modeli uygulanmaktadır.

e) İngiltere

İngiltere’de 1997 yılından beri AUB-UK Manzil adı altında, faiz içermeyen murabaha ve icara temelli krediler sunulmaktadır. Fakat bu finansman yöntemlerinde ürünün iki defa el değiştirmesi, İngiltere’de faizsiz konut kredisi kullanımında çifte vergilendirmeye neden olmaktadır. İngiltere Merkez Bankası 2004 yılında yaptığı düzenlemelerle, faizsiz konut kredilerindeki çifte vergilendirmeyi kaldırmıştır. Faizsiz bankacılığa uygun ürünlerle geleneksel bankacılık ürünleri arasındaki farkın azaltılması, İngiltere’de büyük ticari bankaların bu alana ilgi duymalarına neden olmaktadır. Merkez Bankası 2003 yılında, faizsiz konut finansmanı konusunda başkanlığını Barclays Bank’ın eski CEO’su Andrew Buxton’un yaptığı bir çalışma komitesi oluşturmuştur. Bu kurum; Hazine, Finansal Hizmetler Otoritesi (FSA), Kredi Sağlayıcıları Komisyonu (CML), Ahli United Bank, HSBC ve Barclays gibi bazı bankaların temsilcilerinden ve bunun yanında İngiltere İslam Komisyonu ile İslam toplumu temsilcilerinden oluşturulmuştur. Bununla birlikte bu konuda ciddi gelişmeler yaşandığı görülmektedir. 2002’nin başlarında İslamic House of Britain adıyla ve İngiltere’de kendi başına faaliyette bulunan ilk faizsiz banka olma amacıyla yola çıkan İslamic Bank of Britain (IBB), Ağustos 2004’ten beri hizmet vermektedir. IBB önderliğinde, yıllardır eksikliği hissedilen faizsiz finansal ürünler, İngiltere’de yeni ve büyüme potansiyeli olan bir finansal alan olarak görülmektedir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası).

f) Rusya

Moskova’da kurulan Bedirbank, Rus hükümetinin verdiği izin ile faizsiz sistemle çalışmaya başlamıştır. Bedirbank, merkezi Cidde’de bulunan İslam Kalkınma Bankası ile de işbirliği yaparak Rusya Federasyonu ve Orta Asya ülkelerindeki faaliyetlerini artırma kararı almıştır. Bedirbank dış ilişkilerini ise halen özellikle Müslümanların genel olarak yaşadığı Asya ve Afrika ülkelerinde yoğunlaştırmaktadır (Bacanlı, 2005:3).

Rusya Federasyonu içinde şu anda en azından 20 milyon Müslüman’ın yaşaması sebebiyle, Rus hükümeti bu nedenle faizsiz sistemi desteklemektedir. Sadece Moskova’daki merkezinde faaliyet gösteren Bedirbank’ın müşterileri ise ağırlıklı

kurumsal müşterilerdir. Banka ileride tasarruflarını faizsiz şekilde değerlendirmek isteyen kişilere de hizmet verecektir. Bankanın Başkanı, hedeflerinin, hızla şubeleşerek faize alternatif banka olarak Rusya’da ve dünyada adlarını duyurmak olduğunu ifade etmektedir. Bedirbank, Rusya Bankalar Derneği ve Moskova Bankalar Birliği’nin yanı sıra İslam Kalkınma Bankası’na bağlı İslami Bankacılık Konseyi’nin de üyesi bulunmaktadır (Bacanlı, 2005:4).

g) Almanya

Faizsiz kazancı tercih edenlerin birikimleri yanı sıra Körfez ülkelerindeki fonları çekmek için ABD’de de “Faizsiz Kazanç” öngören yatırım enstürmanları devreye sokulurken; Almanya’da Dresdner Bank ve Deutsche Bank’ın da “Faizsiz Çalışan Fonları” vardır. Bu fonların hisse senedi yatırımları da bulunmaktadır (Bacanlı, 2005:4).

h) Hollanda

Londra ve Frankfurt gibi, Hollanda’nın başkenti Amsterdam da Avrupa’nın en güçlü finans merkezlerinden birisidir. Sermayenin bilgiyle yer değiştirmesi finans kurumlarında köklü dönüşümlere yol açmaktadır. Eskiden işletmeler finans kurumlarının peşinde koşarken, şimdi finans kuruluşları, gelir getirici projeler, yenilikler peşinden koşmaktadır. Buna bağlı olarak; Hollanda’nın önde gelen bankaları da faizsiz finansman ve tasarruf değerlendirme yöntemleri konusunda eğitim istemektedir. Aynı zamanda, bu ülkede, kısa zamanda faizsiz bankacılığa ağırlık veren bir ekonomi fakültesi kurulması planlanmaktadır (Bacanlı, 2005:4).

D) TÜRKİYE’DE FAİZSİZ BANKACILIK

Türkiye’de faizsiz sistemi esas alan kurumların temeli 1975’e kadar uzanmaktadır. 11.11.1975 tarihinde kurulmuş olan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) bu alandaki ilk uygulamadır. Bankanın temel amacı halk girişimlerinin ve yurt dışında çalışan işçilerin birikimlerini, ekonomik bir güç halinde birleştirerek karlılık ve verimlilik anlayışı içinde değerlendirmek, kalkınma planlarının

temel ilkelerine uygun ve yurt düzeyine yayılmış girişimlere özellikle sanayi kesimindeki yatırımlara yönelmektir (Aksoy, 1987:96). Amacı sanayi sektörüne ortaklık şeklinde fon sağlamak olan bankanın faizli ve faizsiz çalışması konusunda karar yetkisi yönetim kuruluna bırakılmıştır. Banka 1975-1977 yılları arasında faizsiz bankacılık yöntemi ile çalışmış ancak 1978 yılından sonra yönetim kurulu kararıyla faizli sisteme çevrilmiştir (Karapınar, 2003:14-15).

1975 yılında İslam Kalkınma Bankası'nın (İKB) kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye, 1984 yılında sermaye payını artırarak bu kuruluşun en büyük ortaklarından biri haline gelmiştir ve Yönetim Kurulunda sürekli üye bulundurma hakkını elde etmiştir. Böylece Türkiye, 52 İslam ülkesi arasında ekonomik işbirliği programlarının gerçekleştirilmesinde, desteklenmesinde, özel sektörün teşvik edilmesinde ve çeşitli faizsiz finansman tekniklerinin geliştirilmesinde büyük rol oynayan İslam Kalkınma Bankası bünyesindeki etkinliğini artırma imkanına kavuşmaktadır (Karagülle,1993:30).

Özellikle 1980 yılından sonra liberal ekonomiyi benimseyen ve dışa açık bir ekonomi uygulayan Türkiye'de, Ortadoğu'dan Türkiye'ye sermaye girişini sağlayabilmek ve yatırımcılara, tasarruflarını değerlendirebilmeleri için finansal hizmet sunan kurumların kurulmasına yönelik adımlar atılmıştır (Karagülle, 1993:50). Resmi Gazete'nin 19 Aralık 1983 tarih ve 18256 mükerrer sayısında, Bakanlar Kurulu'nun 83/7506 sayılı kararı ile "Özel Finans Kurumları'nın" kurulmasına yönelik karar verilmiştir. Getirilen sistemle, petrol üreticisi İslam Ülkelerinde biriken önemli döviz rezervlerinin bir bölümünün, ilgili ülkelerin anlayışı gereği kullanılabilmesi de mümkün olabilmektedir. Petro-Dolarların batı dünyası ekonomik sistemi içinde bankacılık ve sair mali kuruluşlarında, o sistemin esasları olan faiz düzeni içinde kullanılabilenlerinin dışında, sadece kar ve zarar düzeni içinde kullanılması arzusunda bulunan belli bir miktarı mevcuttur. Kendilerine batı dünyası finans sistemi içinde yer bulamayan çevreler, elindeki fonların faizsiz bir sistemle sadece "Kar ve Zarar" kavramlarına dayanarak işletilmesi imkanına kavuşmaktadır (Günel, 1984:40).

İslam ülkelerinde faizsiz bankaların yaygınlaşmasına paralel olarak, Türkiye'de de Özel Finans Kurumları şimdiki adıyla katılım bankaları kurulmaya başlamıştır. 1983

yılında Özel Finans Kurumlar ile ilgili mevzuatın yürürlüğe girmesiyle birlikte, 1984'te Faisal Finans Kurumu A.Ş. ve Al Baraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş., 1988'de Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş., 1991'de Anadolu Finans Kurumu A.Ş., 1995'te İhlas Finans Kurumu A.Ş. ve son olarak 1996'da Asya Finans Kurumu A.Ş. kurulmuştur (Ekren ve Emiral, 2002:7). Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan krizlerin ardından, hukuken Fon'un yönetimine alınmaları mümkün olmayan İhlas Finans Kurumu'nun işlem yapma yetkisi iptal edilmiş ve tasfiyesine karar verilmiştir. Faisal Finans Kurumu 2001 yılında el değiştirmesi ile isim değişikliğine giderek Family Finans adını almıştır. 31 Aralık 2005 tarihinde Family Finans ile Anadolu Finans birleşerek Türkiye Finans Katılım Bankası adını almıştır. Günümüzde dört tane katılım bankası faaliyet göstermektedir (Küçükkocaoğlu, 2005:6).

II. FAİZSİZ BANKALARIN SINIFLANDIRILMASI

Faizsiz bankalar yapılarına göre; tasarruf bankaları, ticaret bankaları, kalkınma bankaları, yatırım bankaları, sınai kalkınma bankaları, halk bankaları, emlak bankaları, kooperatif bankaları, milletlerarası kalkınma bankası, komple faizsiz finans kuruluşu şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

A) TASARRUF BANKALARI

Halkın küçük ve dağınık tasarruflarını bir araya toplayarak, tasarruf sahiplerinin menfaatine işleten banka ve teşekküllerdir. Ahmed Abdul Aziz EN Neccar'ın ortaya attığı modele uygun olarak, ilk faizsiz esasta çalışan tasarruf bankası 05.07.1963 tarihinde Mısır'ın Mit-Ghamr kasabasında tekstil imalatının finanse edilmesiyle ilgili olarak kurulmuştur. Mit Ghamr bankası, oldukça karlı bir uygulamaya sahip olmasına rağmen giderek artan muhalefet sonunda 1977 yılında kapatılmıştır (Akın, 1986:197).

B) TİCARET BANKALARI

Ticari bankalara ticari adının verilmesi iki sebepten kaynaklanmaktadır; ticari

kesime borç verdiklerinden ve kendilerinin kar amaçlı ticari işletmeler olmalarından (Hindle, 1994:37). Millileştirilmiş Pakistan Ticari Bankaları, Kuwait Finance House (KFH), Al Baraka International Bank Limited (ABIL) gibi örnekleri bulunmaktadır. Bu tip faizsiz bankalardan, Kuwait Finance House 23 Mart 1977'de Kuveyt'te kurulmuştur. (Akın, 1986:206).

C) KALKINMA BANKALARI

Kalkınma bankaları, gelişmekte olan ülkelerde, yatırım sermayesi açığını gidermek ve bunun yanı sıra teknik açıdan yardımda bulunarak, girişimcilerin temel endüstri dallarına yönelmelerini sağlamak ve endüstrileşme dolayısıyla kalkınma sürecini hızlandırmayı üstlenen kuruluşlardır (Parasız, 2000:233).

Faizsiz bazda çalışan kalkınma bankalarının tipik örnekleri Pakistan'da bulunan, Pakistan Industrial Credit and Investment Corporation (PICIC), Industrial Development Bank of Pakistan (IDBP), National Development Finance Corporation (NDFC) ve Agricultural Development Bank of Pakistan (ADBP) bankalarında görülmektedir. Bu bankaların amaçları tarım, orman ve hayvancılığın ve buna bağlı zirai endüstrinin geliştirilmesi için gerekli kısa, orta ve uzun vadeli her türlü kredinin, kar-zarar ortaklığına dayalı olarak, temini sayılabilir (Akın, 1986:209-211).

D) YATIRIM BANKALARI

Yatırım bankaları; menkul değerler ihraç etmek yoluyla uzun vadeli fon sağlamak ihtiyacında olan işletmelerle, tasarruflarını menkul değerlere yatırmak arzusunda olan tüzel ve/veya gerçek kişiler arasında aracılık yaparak, tasarrufların, işletmelerin çıkarmış olduğu tahvil ve hisse senetlerine kanalize olmasına katkıda bulunan aracı kurumlardır. Yatırım bankaları genel olarak, sanayi sektörüne uzun vadeli kredi ve/veya sermaye sağlayan bankalardır (Öçal ve Çolak, 1988:26). Faizsiz esasta çalışan yatırım bankalarının örnekleri Pakistan'da görülmektedir; National Investment Trust (NIT) ve Investment Company of Pakistan (ICP) (Akın, 1986: 212-215).

E) SINAİ KALKINMA BANKALARI

Sınai kalkınma bankaları işletmelere orta ve uzun vadeli krediler açarak yatırımlara destek sağlayan finansman kurumlarıdır (Öçal ve Çolak, 1988:25).

Örnek olarak, Pakistan'da Ekim 1979'da kurulmuş Bankers Equity Limited (BEL) gösterilebilir (Akın, 1986: 216).

F) HALK BANKALARI

Halk Bankaları, küçük esnaf ve zanaatkarların mesleki kredi ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuş özel yapılı bankalardır. Halk Bankalarında, küçük esnaf ve zanaatkarların ipotek edecek taşınmaz malları bulunmadığı için, müteselsil kefalet ve kooperatif sistemi hakim rol oynamaktadır (Öçal ve Çolak, 1988:24).

1972 yılında Pakistan'da kurulmuş bulunan Small Business Finance Corporation (SBFC) bu tip bankalara bir örnektir (Akın, 1986: 220).

G) EMLAK BANKALARI

Emlak Bankaları, gayrimenkul ipoteği karşılığında orta ve uzun vadeli kredi veren bankalardır. Kaynak için sermaye piyasasına başvurulmaktadır. Örnek olarak 1952 yılında Pakistan'da kurulan House Building Finance Corporation (HBFC) verilebilir (Akın, 1986: 220).

H) KOOPERATİF BANKALARI

Kooperatif bankaları, tarım kredi ve satış kooperatiflerine ve bunların katıldıkları birliklere mali destek sağlamak için kurulmuş olan ihtisas bankalarıdır. 1976 yılında Pakistan'da kurulan Federal Cooperatives Bank (FBC) kooperatif bankalarına bir örnektir (Akın, 1986: 222-223).

İ) MİLLETLERARASI KALKINMA BANKASI

Kalkınma bankalarının ana teması, üyeleri arasında sosyal ve ekonomik kalkınma sürecinin canlandırılmasıdır. Müşteri kitlesi genelde hükümetlerden oluşmaktadır. Mevcut faizsiz bankalar arasında kalkınma bankalarının örneği, 45 üye ülkenin katılımıyla kurulmuş, uluslararası bir finansal kurum olan İslam Kalkınma Bankasıdır. İslam Dünya Bankası kurulması fikri ilk kez Pakistanlı iktisatçı M.A. Mannan tarafından ortaya atılmıştır (Ausaf, 1995:81). 20 Ekim 1975 tarihinde İslam konferansının 29 kurucu ülkesinin iştiraki ile İslamic Development Bank (IDB) kurulmuştur. Bankanın amacı anlaşmanın 1. maddesinde şöyle açıklanmıştır. “Üye ülkelerin ve Müslüman cemaatin ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmesine İslami prensipler çerçevesinde gerek ferdi, gerekse müşterek temele dayalı olarak yardımcı olmaktır”. Bankanın halen 47 üyesi vardır (Ziauddin, 1994:22).

J) KOMPLE FAİZSİZ FİNANS KURULUŞU

Dar Al Maal Al İslam (DMI) İslam’da devlet hazinesi anlamına gelen Beytül Mal’den ilham alınarak İslami prensiplere ve adetlere sıkı sıkıya bağlı kalmak kaydıyla, modern dünyada benzer faaliyetleri mali bir çatı altında yürütmek için kurulmuş olan komple bir mali kuruluştur (Akın, 1986:236). Tanım olarak banka holdingi, bir veya birden fazla bankada kontrolü elinde tutan holding olarak ifade edilmektedir. Genelde birçok bankadan oluşan holding veya tek bankadan oluşan holding şeklinde ikili bir tasnife tabi tutulurlar. DMI’da ana Holding’e bağlı 4 Holding şirketi mevcuttur bunlar; Investment Holding CO., İslamic Solidarity Holding CO., Banking Holding CO., ve Business Holding CO. (Berberoğlu, 2004:18).

III. FAİZSİZ BANKACILIK VE YÖNTEMLER

Faizsiz banka, çeşitli bankacılık fonksiyonlarını faizsiz olarak yerine getiren bankadır. Faizsiz bankalar, fon toplama ve tahsisini ortaklık bazında yerine getiren kuruluşlardır. Prensipleri ortaklık olduğu için de önceden miktarı belirli olan sabit bir

faiz yerine, ancak faaliyet sonucu miktarı kesin olarak belli olabilen kar ve zarardan pay alırlar ve ortaklarına dağıtırlar. Bu sistem, kazanç sağlayanların zararları da gerektiğinde yüklenmesi gerekir ilkesinden hareketle, işletmenin mali risklerine katılma kavramından yararlanmaktadır. Yapılan yatırımlar, hiçbir şekilde spekülâtif olmamakta, bu husus, dikkatli bir yatırım politikası, risklerin dağıtımı ve tedbirli idare metotları ile temin edilebilmektedir. Faizsiz bankaların fon toplama yöntemleri şöyle sıralanabilir; Cari Hesap, Yatırım Hesabı ve Tasarruf Hesabı. Ayrıca fon kullandırma yöntemleri ise; Mudarabe, Müşareke, Azalan Müşareke, Murabaha, İcare, Kiralama-Satınalma, Vadeli Satış, Akreditif, Döviz Alım-Satımı, Uluslararası Piyasalarda Mal Alım-Satımı ve Acil Destek Fonu olarak sıralanabilir (Küçükkocaoğlu, 2005:7).

A) FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Faizsiz bankalar genel olarak üç değişik hesapta fon toplamaktadırlar. Bunlar cari hesabı, tasarruf hesabı ve yatırım hesabıdır.

1. Cari Hesap

Cari hesaplar, istenildiği zaman çekilebilen ve karşılığında kar payı ödenmeyen ve hatta sunulan hizmet karşılığı servis ücreti alınabilen hesaplardır. Fakat çoğunlukla herhangi bir hizmet bedeli tahsil edilmemektedir. Bu tip mevduatlarda amaç paranın güvenliğidir. Faizsiz banka bu tür mevduatı, mudilerin kendisine verdikleri bir borç olarak kabul etmekte, ayrıca mudilere bunlar karşılığında herhangi bir fayda sağlamamakta, fakat müşterisi için cari bir hesap açması da mümkün olabilmektedir. Bu hesap bir taraftan müşterinin yatırdığı mevduatı, diğer taraftan da çektiği miktarı kapsamaktadır. Cari hesaplar hakkında iki ana görüş vardır; emanet ve karz-ı hasen. Cari hesapları bir nevi emanet gibi ele alan görüşe göre banka, müşterinin izni olmadan bu mevduatları kullanamaz. Bu hesapların bankanın diğer faaliyetlerinde kullanılması istenildiğinde hesap sahibinden yetki almak gerekmektedir. Karz-ı hasen görüşünü savunlar ise; cari hesapları, mudilerin bankaya verdiği bir nevi faizsiz borç olarak görmektedirler. Böylece banka, mudilerden izin almadan bu hesap bakiyelerini istediği gibi kullanmaktadır. Ancak banka mudilere anaparayı ödemekle yükümlüdür. Paranın

kullanılması esnasında zararlar karşılaşırsa, hesap sahipleri bu zarardan etkilenmezler. Cari hesap sahiplerine çek karnesi verilebildiği gibi, hesabın durumuna göre gerekirse ücret almadan çeşitli hizmetler de sunulmaktadır (Ausaf, 1995:18-19).

2. Yatırım Hesabı

Yatırım hesabı, mevduat bankalarındaki vadeli mevduatın karşılığıdır. Fon sahipleri bu hesaba “yatırım amacıyla” fon yatırırlar ve karşılığında “kar” beklemektedirler. Yani hesap sahipleri yatırım hesabı neticesinde faiz değil kardan pay almaktadırlar (Berberoğlu, 2004:20).

“Mudaraba” hesabı da denilen bu hesapla ilgili üç üye arasında ikili bir ilişki söz konusudur. Yatırım hesabı; hesap sahibi ile banka, ve banka ile iş adamı arasında cereyan eden bu ilişkinin ilk kısmını düzenleyen bir fon hesabıdır. Bu ilişkinin ikinci kısmı yani banka-iş adamı ilişkisi, ayrı bir “cari hesapta” izlenir ve hatta iş adamının mudaraba ile ilgili tüm mali alışverişinin bu cari hesaba kaydedilmesi gerekmektedir. Açılan her yatırım hesabı, bankanın da sermayesini katmasıyla müşterek hesapta bir araya gelmekte ve böylece cari bir fon hesabı ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde tek başına kaldığı sürece bir ortaklığa imkan vermeyen küçük hesaplar da değerlendirilmektedir. Nitekim banka açtığı her hesabı ayrı ayrı değil de global olarak bu fonlarda (havuz) toplar ve çeşitli mudaraba yatırımlarına tahsis etmektedir. Dolayısıyla yatırım hesabına fon yatıran her hesap sahibi, bankanın yapacağı yatırımda bir taraftır (Rabbul’mal) ve her hesabın mülkiyeti o hesap sahibi adına mahfuzdur. Banka ise bunları sahiplerinin izni ile kullanmaktadır (Akın, 1986:127-128).

Hesabın işleyişi ise kısaca şöyledir; önce hesap sahibi ile banka arasında mudaraba mukavelesi yapılmaktadır. Mukavelede bu hesabın tabi olacağı şartlar ile kar ve zarara katılma oranı belirtilmektedir. Hesabın açılışında süre de belirlenmektedir. Genelde 3 ay, 6 ay, 1 yıl veya daha uzun bir süre için hesap açılmaktadır. Hesap sahibi kara hak kazanabilmek için parasını süre bitimine kadar bu hesapta tutmak zorundadır. Yine hesap sahibi, vekili sıfatıyla bankaya, iş adamı ile yapacağı 2. kademe anlaşmanın (mutlak mudaraba) şartlarının tespiti için tam yetki vermektedir (Ausaf, 1995:21).

3. Tasarruf Hesabı

Tasarruf hesapları daha çok küçük tasarrufları bulunanlar için uygundur. Bu hesaplarda karlar; yıllık ortalama bakiye, yatırılan fonların istikrarına ve bankaca girişilen mali operasyonlardan elde edilen kar paylarına dikkat edilerek hesaplanmaktadır. Tasarruf hesabı sahiplerine getirileri yıllık olarak temettü şeklinde ödenmektedir. Hiç bir şekilde hesap sahibine önceden elde edeceği getiri konusunda bilgi verilmemektedir (Berberoğlu, 2004:20).

B) FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

Faizsiz bankalar fon sahiplerinden topladıkları fonları fona ihtiyaç duyan müteşebbislere kullanırlar. Bu kullandırma kimi zaman ortaklık yoluyla olduğu gibi, bazen de ihtiyaç duyulan malın satışı veya kiraya verilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Faizsiz bankalarda uygulanan fon kullandırma yöntemleri ana hatlarıyla aşağıda belirtilmektedir.

1. Mudaraba

Mudaraba, bir tarafın emek bilgi ve tecrübesini (müteşebbis), diğer tarafın (faizsiz banka) ise sermayesini ortaya koymasını suretiyle oluşturulan ve faizsiz bankalar tarafından en fazla başvurulan bir fon kullandırma yöntemidir (Takan, 2002:13). Bu yöntemde projesi banka tarafından onaylanan ve finanse edilen yöneticiye (tüzel kişi de olabilir) "Mudarib", projeyi finanse eden ve sadece sermayesi ile destek veren kişi veya kuruma da "Rabbul-mal" denilmektedir (Küçükkocaoğlu, 2005:8).

Rabbul-mal, (faizsiz banka) mudarib ile mukavele imzaladıktan sonra mudaribin isteği üzerine mukavele konusu sermayeyi onun emrine hazır tutmak zorundadır. Mukavelede belirlenen şartların dışında, banka, proje sahibinin giriştiği muamelelere karışma yetkisine sahip değildir. Ancak plansız ve düzensiz çalışma nedeniyle kesin zarar tehlikesinin ortaya çıkması durumunda zararı önleyici bir takım girişimlerde bulunabilmektedir. Normal olarak hesapları her an denetleyebilmekte,

resmi ve gayri resmi bütün kayıtları isteyebilmektedir (Akın, 1986:130).

Mudaraba işlemi sonunda elde edilen kar, finansmanı temin eden rabbul-mal ile finansmanı kullanan mudarib tarafından önceden belirlenen orana göre bölüştürülmektedir. Hiç bir tarafa sabit bir meblağ tayin edilmemiştir. Herhangi bir zarar söz konusu olmuşsa bu, rabbul-mal tarafından karşılanacaktır, meğer ki mudaribin bir ihmalî veya anlaşma şartlarını ihlali söz konusu olmasın (Ziauddin, 1994:6). Banka, işletmenin karlarına katılmakla birlikte zararlarına da açık olması şartıyla kredi vermektedir (Kuran, 1986:150).

Mudarabanın temel özellikleri şöyle sıralanabilir (Akgüç, 1987:141):

- Sermaye sahibi olan kişi ile emeğini bilgi ve tecrübesini ortaya koyan kişinin kara ortak olmalarıdır,
- Tarafları kar payı gelirlerinin miktarı önceden belirli olmaması, elde edilecek karın taraflar arasında önceden belirlenmiş bir oranda bölünmesi,
- Zararın tamamen sermayedara ait olması,
- Sermayenin emeğini koyan tarafından yönetilmesi,
- Sermayedarın ise sadece denetim yetkisine sahip olmasıdır.

Mudaraba, 1980'li yıllarda özellikle ABD'de büyük bir başarı ile kendine uygulama alanı bulan Venture Capital'e (Risk Sermayesi) benzetilmektedir (Erol, 1992:28-32). Venture kapitalisti (risk sermayesi sağlayan kurum) geleneksel bankalardan ayıran üç faktör vardır. Birincisi, banka borç verme kararında, müracaatta bulunanın kredibilitesini baz alırken venture kapitalist teklif edilen projenin potansiyel karlılığına dikkat etmektedir. Bu yüzden teminatları bulunmayan fakat ekonomik olarak umut veren bir projeye sahip bir girişimci, normal banka kredisi temin edemezken, venture kapitali elde edebilir. İkincisi, geleneksel bankalar verdikleri krediler üzerinden

faiz kazanırken venture kapitalist kardan pay almaktadır. Üçüncüsü, bankaların aksine, venture kapitalist taahhüt ettiği projelerin yürütülmesinde, çoğunlukla yer almaktadır. Bu kimi zaman idari know-how sunmak şeklinde olmaktadır (Kuran, 1986:309).

Yetenekli ve başarılı kişiler, emin ve güvenilir olmaları halinde faizsiz bankalardan mudaraba usulüyle fon kullanabilirler. Teşebbüs sonucu elde edilen kar daha önceden belirlenen oranlarda banka ile müşterileri arasında paylaşılır. Kar ve zararın nötr olması halinde banka sermayesini aynen geri almaktadır. Bu durumda ne bankaya ne de müşteriye kar düşmektedir. Zarar halinde ise, bu zararı banka tazmin etmektedir. Müşteri geçen süre içinde boşa çalışmış olmakla zaten yeterli derecede zarara uğradığından, onun da zararı emeğiyle telafi etmesi yeterli görülmektedir. Fakat zararın meydana gelmesinde müşterinin kasıt ve ihmali varsa, bu zarar kendisine tazmin ettirilmektedir. Bununla beraber banka, zarar ihtimallerini ortadan kaldırmak veya asgariye indirmek için gerekli tedbirleri almaktadır. Bu amaçla, sermayeye muhtaç bir şekilde elindeki projesiyle gelen müşterinin bu projesini çok yönlü olarak etütlere tabi tutmakta, yani fizibilitesini yapmaktadır. Projeye uygun ve karlı görmesi halinde banka müşterisine fon kullandırmaktadır. Kötüye kullanma ihtimallerine karşı banka müşterisinden alım-satım işlerinin düzenli bir şekilde hesabının tutulmasını isteyebilir. Ayrıca müşterilerin kötüye kullanma eğilimlerini ortadan kaldırmak için beklenen miktarda kar yapamayan kişilere fon kullandırmama yoluna başvurabilir (Küçükkoçaoğlu, 2005:8).

2. Müşaraka

Bir işletmenin sermayesine katılma ona ortak olmaktır. Bu faaliyet türünde esas olarak hem sermaye hem de ortaklığı öngörmektedir. Sermayedar bir işletmeye sermaye koymakta, ortak olmakta, karı ve zararı paylaşmaktadır (Takan, 2002:13).

İslam Hukukunda Şirketül-İnan (İnan Şirketi) olarak geçen ve kabul gören müşaraka, hem sermaye hem de emeğin aktif olarak ortaya konduğu tam bir ortaklıktır. Bu nedenle mudarabadan farklı olarak zarar söz konusu olduğunda iki taraf da sermayeleri oranında zarardan pay almaktadır. Eğer taraflardan biri yönetime katılmak

istememezse, yönetimi üstlenen taraf için karın belli bir oranı yönetici ücreti olarak ayrılmaktadır. Kardan bu ücret düşüldükten sonra kalan tutar, taraflar arasında, sözleşme ile belirlenmiş oranlar dahilinde paylaşılmaktadır (Küçükkocaoğlu, 2005:9).

Bu tür ortaklıkta koyulan sermayenin eşit olması gerekmediği gibi kar oranı da taraflar arasında anlaşma ile belirlenmektedir. Kar oranının sermaye oranına bağlı olması zorunlu değildir. Banka müşaraka prensibi ile ortaklarına sermaye sağlarken kar paylaşma oranını anlaşma ile belirlemekte serbesttir. Ancak tarafların kar paylarını önceden kesinlikle saptamış olması gerekmektedir. Zararın paylaşımında ise taraflara serbesti tanınmamıştır, zarar paylaşım oranı bellidir ve bu oran taraflarca ortaklığa konulan sermayenin ortaklığın toplam sermayesine bölünmesiyle bulunmaktadır (Akgüç, 1987:142-143). Müşaraka işlemleri faizsiz bankanın karşılaşılabileceği yüksek iş riski nedeniyle uygulamada nispi olarak seyrek görülmektedir (Chance, 1992:4). Müşaraka işlemlerinin faizsiz bankalar tarafından daha az kullanılmasının sebeplerinden biri de, müşteriye tanımak için gerekli araştırma masraflarının çok yüksek olmasıdır (Khan, 1994:54).

Müşaraka finans yöntemi şöyle uygulanmakta ve yürütülmektedir: Faizsiz banka, ortağı durumundaki müşterisi tarafından istenilen sermayenin bir kısmını sağlama sorumluluğunu üzerine almaktadır. Müşteri ise kendi mali imkanları ve projenin özelliğine uygun olarak proje sermayesinin geri kalanını sağlamaktadır. Müşteri kendi uzmanlığı nedeniyle istenilen ve alınan mali yardımın idare, denetim ve gözetiminin sorumluluğunu üzerine almaktadır. Bu sorumlulukların müşterinin üzerine kalması ona kardan daha fazla pay alma hakkını kazandırmaktadır. Bu yöntemde net gelir taraflar (banka ve ortak-müşteri) arasında şöyle dağılmaktadır: Ortaklardan birisi olan müşteri yaptığı iş ve uzmanlığı nedeniyle bir pay almaktadır. Gelirin geri kalanı yatırıma mali katkısı bulunan iki ortak arasında, iştirak paylarıyla orantılı olarak dağıtılmaktadır. Zarar olduğunda ise, zarar tarafların ortaklıktaki sermaye paylarıyla orantılı olarak dağıtılmaktadır. Müşteri ilave bir zarara maruz bırakılmamaktadır. Müşaraka yöntemi genellikle sanayinin finansmanında kullanılmaktadır. Teçhizat ve makine sağlanmasında müşaraka yöntemi başarıyla uygulanabilir. Bu yöntem ticaretin finansmanında da kullanılabilir (Küçükkocaoğlu, 2005:9).

3. Müşaraka Mutanakısa

Müşaraka mutanakısa yönteminde ilk başta müşaraka şeklinde oluşturulan ortaklık, belli bir dönem boyunca aynen müşaraka hükümleriyle devam etmektedir. Bu dönem sonunda müşteri, ortaklık konusu projeye veya mülke bütünüyle sahip olmak isterse, belli devreler halinde bankanın payını satın almaktadır. Ortaklıkta hissesi gittikçe azalan faizsiz bankanın gelirdeki payı da, buna orantılı olarak düşmektedir. Sonunda da ortaklık konusu proje, bütünüyle müşterinin mülkiyetine geçmektedir ve böylece faizsiz banka işlevini yerine getirmiş olmaktadır (Küçükkoçaoğlu, 2005:10).

4. Müzaraa ve Musakat

Müzaraa özellikle tarımsal alanlarda kurulan bir ortaklık tipidir. Sermaye olarak bir taraf arazisini diğer taraf da iş gücünü koymaktadır. Bu açıdan mudarabaya benzemektedir. Yapılan tarımsal faaliyetten sağlanan kar veya ürün ortaklar arasında önceden belirlenmiş bir oranda paylaşılmaktadır (Akgüç, 1987:143).

Musakat da tarımsal alanda kurulan bir ortaklık tipidir. Genellikle bu tür ortaklıkta bir meyvelik söz konusudur. Taraflardan biri meyve ağaçlarını sermaye olarak koymakta diğer taraf da ağaçların bakımını ve meyvelerin toplanmasını üstlenmektedir. Elde edilen kar veya ürün, yine tarafların aralarında anlaşmışları oranda bölüşülmektedir (Şekerci, 1981:56).

5. Murabaha

Bir mala ihtiyacı olup da gerekli finansmanı temin edemeyen müşteri faizsiz bankadan söz konusu malın satın alınmasını istemektedir. Faizsiz banka da bu malı peşin olarak satın aldıktan sonra, belli bir kar payını da üzerine ekleyerek müşterinin ödeme gücüne göre vadeli bir şekilde satmaktadır (Takan, 2002:13). Burada eklenen kar payının faize benzediği ileri sürülmektedir. Faizsiz banka açısından bu işlemi geçerli kılan, bankanın malın mülkiyetini belirli bir süre elinde tutup riske açık olmasıdır (Kuran, 1986:310). Mesela satıcı der, “100’e aldım 10 kar isterim.” Alıcının

kabullenmesi halinde bu alış-veriş türü murabaha olarak gerçekleşmektedir. Murabahada malın fiyatı, kar marjı ve nihai satış bedeli açıkça belirtilmektedir. Pratik ve getiri oranı yüksek olan bu yöntem faizsiz bankaların, özellikle faiz ortamı içinde, ortaklık çeşitlerinin uygulama imkanlarının daraldığı zamanlarda kullanılabilir. Katılım bankalarının sık başvurduğu bir yöntemdir (Küçükkocaoğlu, 2005:9).

Murabaha işleminde malın fiziki olarak mevcut olması ve bankanın malı satın aldıktan sonra satması gerekmektedir. Malı satın almak isteyen müşterinin sonradan vaadinden cayması banka için ciddi bir risk doğuracağından bunu önlemek için müşterinin bankaya başvurusunun veya talimatının yazılı olması istenmektedir. Vadeli olarak satılan malın bedelinin tahsili bir defada veya taksitler halinde olabilir. Banka tahsilatı güven altına alabilmek için müşteriden güvence isteyebilir (Akgüç, 1987:142).

Faizsiz bankalar murabaha satışlarındaki kar marjını belirlerken faiz oranlarını göz önünde bulundurmaktadırlar. Ancak ticari bankalarla aynı ortamda faaliyet gösteren faizsiz bankaların, bu karşılaştırmayı yapmaktan kaçınmalarını sağlayacak herhangi bir çözüm mevcut değildir. Herhangi bir faizsiz bankanın bilançosu ciddi bir analize tabi tutulursa bankanın yatırımlarının %90'ının murabaha şeklinde olduğu görülebilir. Faizsiz bankalar, yatırımcıların tasarruflarına kısa zamanda ulaşmak istediklerinden dolayı, fonlarını uzun dönemli yatırımlara bağlamakta kararsızdırlar. Bu yüzden, birçok murabaha mukaveleleri çok uzun vadeli değildir (Berberoğlu, 2004:23).

6. İcara

Uzun vadeli bir finansman yöntemi olarak kabul edilen icarada faizsiz bankanın müşterinin talep ettiği ekipman, bina v.b. mülkün anlaşmaya varılan kira bedelleri karşılığında finanse edilmesi söz konusudur (Küçükkocaoğlu, 2005:11).

Faizsiz bankalar bugün leasing de denilen kiralama yoluyla da müşterilerine fon kullanılmaktadır. Kiralama usulünün günümüzde gittikçe önem kazandığı bilinmektedir. Kiralama, daha çok orta ve uzun vadeli bir finansman metodudur. Kiralama, kiraya veren ile kiralayan arasındaki anlaşma üzerine kurulmaktadır.

Anlaşmada kiranın bedeli ve süresi belirtilmelidir. Kiralanan malın mülkiyeti malın sahibi olan faizsiz bankadır. Kiralayan müşteri maldan faydalanmaktadır. Buna karşılık bir kira bedeli ödemektedir. Kiralama müddeti malın kullanılabilirlik ölçüsüne göre 5 ila 15 yıllık olarak değişebilir. Menkul ve gayrimenkul finansmanında kullanabilen kiralama yöntemi, günümüz ekonomilerinde daha çok modern teknolojiye daha kolay yollarla sahip olabilmek amacıyla kullanılmaktadır. Mesela faizsiz banka bir gayrimenkulu, bir tezgahı müşterisine kiraya verebileceği gibi, modern teknolojinin yeni bir ürününü, mesela bir bilgisayarı müşterisine verebilir. Normal olarak kendi imkanlarıyla bilgisayara sahip olmayan müşteri böylece kolay ve ucuz bir şekilde bilgisayarı elde etmiş olmaktadır (Küçükkocaoğlu, 2005:12).

İcara leasing uygulamalarına çok benzemekle birlikte, kiraya verilen malın kullanılması şartını öne sürmesi bakımından farklılık arz etmektedir (Weston, 1993: 87). Ancak ekonomik açıdan faizsiz bankaların icara uygulamalarının, İslam ülkeleri dahil dünyanın dört bir yanında uzun zamandır mevcut olan leasing işletmelerinin faizli ve risksiz faaliyetlerinden farklı olmadığı da ileri sürülmektedir (Kuran, 1993:310).

7. İcara ve İktina

İcara ve iktina; faizsiz banka makine aygıt gayrimenkul gibi bir malı belirli bir dönem için kiraya vermektedir. Kiracı bu dönem içinde kira ile birlikte malın mülkiyetini kazandıran taksitleri de ödemektedir. Kira süresi sonunda malın mülkiyeti kiracıya geçmektedir. Bu yöntemle faizsiz banka riski en az düzeye indirerek yeterli bir kar marjı sağlama imkanı elde etmektedir (Takan, 2002:14).

8. Selem Satış

Selem satış, alıcının bir mal ile ilgili olarak üzerinde anlaşmaya varılan bedelin önceden ödemesini ve malın gelecekte belirli bir zamanda teslimini içeren bir sözleşme türüdür (Atia, 1995:27). Selem satış İslamiyet'in ilk döneminde de bilinmektedir. Çiftçiler selem ile hasat döneminde elde edecekleri ürünü mahsul ekimi zamanında satarak tohum ve gübre ihtiyacını karşılamışlardır. Selem satış sözleşmesi sadece

buğday, arpa ve benzeri zirai ürünlere mahsus değildir, her türlü malda selem kullanılabilir (Berberoğlu, 2004:24).

9. İstisna

İstisna, gelecekte üretilecek veya inşa edilecek özellikleri saptanmış bir malın fiyatının başta belirlenerek satın alınması işlemidir. Selem'den farklı yönü, malın ve bedelin gelecekte verilmesini içermesidir. Selem'de bedel işin başında ödenmekte, mal ise ileri bir tarihte teslim alınmaktadır (Zarqa, 1997:232-233).

10. Joala

Kavram olarak joala istisna'ya benzemektedir. Ancak istisna'da satıcı fiziki bir malı temin ederken, joala'da satıcı fiziki bir mal yerine bir hizmet sunmaktadır. Joala'nın diğer bütün yönleri istisna gibidir. Joala işleminde satıcı gelecekte sunacağı bir hizmetin fiyatını şimdiden belirlemektedir. Bir çok durumda bir işlemin istisna mı yoksa joala mı olduğunu tayin etmek güçleşmektedir (Khan, 1997:144).

11. Karz-ı Hasen

Faizsiz bankalar belirtilen yöntemlerin dışında kar amacı gütmeksizin üretim dışı krediler de vermektedirler. Sosyal kredi olarak da nitelenen bu krediye karz-ı hasen denilmektedir. Bu yöntemde insani yardım ve refah gibi gayelere matuf olarak bir mukavele altında ihtiyaç sahibine faizsiz olarak borç vermek şeklindedir. Geri ödemeler iki tarafın anlaşığı bir dönem boyunca yapılmaktadır. Faizsiz banka bu işlem sonunda herhangi bir getiri elde etmemektedir. Bu tür fonlar evlenme, hastalık, çocukların eğitim ve öğretimi ve olağanüstü bazı hallerde verildiği gibi küçük sanayi erbabının projelerini başlatmak için de verilmektedir. Karşılığı ya cari hesaplardan ya da faizsiz bankanın kendi sermayesinden temin edilen bu fonları kullanan ihtiyaç sahipleri meşru sebeplerle borçlarını ödeyemeyecek duruma düşerlerse söz konusu borç, bankanın sosyal fonundan karşılanmaktadır (Özsoy, 1987:130).

12. Puan Sistemi

Faizsiz bankacılık sistemine uygun yeni bir teknik olarak puan sistemi son zamanlarda uygulama alanı bulmaktadır. Bu sistemde mudi, bankaya yatırdığı tutar ve vade için aynı oranda faizsiz kredi alma imkanına kavuşmaktadır. Örneğin 1.000 Doları 5 yıl bankaya faizsiz yatıran bir mudi, 1 yıl için 5.000 Dolarlık bir krediyi faizsiz olarak edinme imkanına erişmektedir (Iqbal ve Khan, 1996:38).

IV. TÜRKİYE’DE KATILIM BANKALARI

A) KATILIM BANKALARININ KURULUŞ NEDENLERİ

1. Dış Faktörler

1974 yılından beri petrol fiyatlarında meydana gelen devamlı ve hızlı artışlar, petrol üreticisi ülkelerde ve bu arada Orta Doğu ülkelerinde önemli miktarda döviz rezervlerinin birikmesine yol açmıştır. Petrol fiyatlarındaki artış aynı zamanda petrol ithalatçısı ülkelerin, bu arada Türkiye’nin petrol giderlerini hızla arttırarak, bu ülkelerin diğer alanlara tahsis edebileceği kaynaklarını ve sonuçta kalkınma hızlarını azaltıcı etki yapmaktadır. Bu durum, petrol tüketicisi ülkeleri de, petrol üreticisi ülkelerde biriken bu kaynakları ülkelerine çekmek için yoğun çaba harcamaya yöneltmektedir. Petro-Dolarların batı dünyası ekonomik sistemi içinde bankacılık ve diğer mali kuruluşlarında, o sistemin esası olan faiz düzeni içinde kullanılabilenlerinin dışında, sadece kar ve zarar düzeni içinde kullanılması arzusunda bulunan belli bir miktarı mevcuttur. İşte bu sistemle, kendilerine batı dünyası finans sistemi içinde yer bulamayan çevreler elindeki fonları da, faizsiz bir sistemle sadece “Kar ve Zarar” kavramlarına dayanarak yatırım yapmak istemişlerdir (Yahşi, 2001:103).

Bu ülkelerin fon fazlalarını Türkiye’ye çekmek amacıyla yakın ilişkilere girilmekte, fakat ekonomik yapıdaki farklılıklar nedeniyle ilk zamanlarda uyum sağlanamamaktadır. Bu farklılıkların azalması ve belli bir uyum sağlanabilmesi

amacıyla petrol üreticisi İslam ülkelerinin mali yapılarına ters düşmeyen bir araç düşünülmüştür. Böylece Türkiye’de yatırımları arttırmak için yeni düzenlemelere gidilmiştir (Bayraktar, 1988:52).

Son yıllarda Türkiye’nin de Ortadoğunun petrol zengini ve diğer İslam ülkeleriyle olan ticari ve siyasi ilişkilerinde hızlı bir gelişme söz konusu olmaktadır. Ancak mali ilişkiler ve ortak girişimlerde gelişme gerçekleşmemiştir. Bunda ekonomik ilişkilerin yeniliği kadar ülkelerin mali yapıları arasındaki farklılığın da önemli rolü bulunmaktadır (Aypek, 1988:93).

Türkiye’nin tarihi bağlar içinde olduğu Ortadoğu ülkeleri ile mali yapılarına ters düşmeyen bir araç oluşturularak onların Türkiye’de mali ve fiziki yatırıma girişmelerini hızlandırmak amacıyla faizsiz finansal kurumların kurulmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bu faizsiz finans kuruluşları ile bir taraftan İslam ülkelerinde mevcut yatırım yeri arayan kaynaklar Türkiye’ye çekilebilecek, diğer taraftan iç içe geçen ilişkilerden dolayı ülkeler arasındaki ticari ve mali akımlar kuvvet ve yoğunluk kazanabilecektir (Tuncer, 1985:55).

2. İç Faktörler

Katılım bankalarının sosyal açıdan inançları dolayısı ile geleneksel bankalarla ilişkide bulunmayan muhafazakar kesimin tasarruflarını, finansal sistem içine çekmek, önemli bir sermaye birikiminin piyasaya girmesi anlamı taşımaktadır. Muhafazakar kesimin yurt içinde veya yurt dışında altın, döviz veya gayrimenkul şeklinde tutarak üretim sürecine girmeyen tasarruflarını, üretim sürecine çekme imkanı sağlanması gerekmektedir. Böylece üretime ek kaynak sağlanacak ve dolayısı ile üretim artacaktır. Bunu sağlamak ancak muhafazakar kesimin inançlarına ters düşmeyen bir banka sistemi kurmakla mümkün olmaktadır (Aypek, 1988:94-95).

Tasarruf yetersizliğinin yaşanmakta olduğu Türkiye’de, faiz geliri elde etmeme saiki ile hareket eden kişi ve kurumların sahip olduğu fonların bankacılık sistemi dışında kalmasına rıza gösterilmesi ekonomik bir yaklaşım olamazdı. Gerek iç gerekse

dış faktörler Türkiye’de kendine özgü çalışma prensipleri olan faizsiz esasa göre faaliyette bulunan kurumların oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir (Günel, 1984:8).

Türkiye’nin ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasını düzenli bir şekilde sürdürmek için finansman açığı, enflasyon, işsizlik gibi problemler karşısında ekonomi mantığı içinde faizsiz sistemin avantajları gözardı edilemez. Faiz tasarrufları yatırıma yönlendirmekten alıkoymaktadır. Dolayısıyla istihdam imkanı doğamamaktadır. Kısacası faizin istihdamı azaltıcı etkisi vardır. Yeni istihdam imkanlarının sağlanmamış olması ise işsizliğin artması anlamına gelmektedir. Ancak sisteme akan kaynak dolayısıyla, üretim artarken, banka kaynakları üzerinde var olan talebin düşmesi de mümkündür. Bu husus bankaların daha az Merkez Bankası kaynağı ile çalışması sonucunu doğurursa, emisyon hızını azaltmak için bir yol daha açılması sağlanmış olur. Böylece banka kredileri için yapılan emisyonun neden olduğu enflasyonist baskı düşürülebilir (Günel, 1984:3). Ayrıca şirketlerin, sabit bir bedeli olmayan, karşılığı sağlanacak kardan ödenecek risksiz bir kaynakla finanse etmeleri, maliyetler içinde önemli bir yer tutan faiz giderlerinin azalması sonucu verebilir. Şirketlerdeki birim maliyeti düşüren, bu durum maliyet enflasyonun frenlenmesinde lehte bir unsur olabilir (Aypek, 1988:96).

B) KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ

1. Fon Toplama Faaliyetleri

Katılım bankalarının kaynakları özkaynaklar ve yabancı kaynaklardan oluşmaktadır. Özkaynaklar işletme ortakları tarafından sermaye olarak verilen fonlardan meydana gelmektedir. Ancak katılım bankalarının asıl kaynaklarını yabancı kaynaklar teşkil etmektedir. Katılım bankalarının temel fonksiyonları bankalar gibi fon toplamak ve bu fonları kullandırmaktır. Mevduat bankalarından farklı olarak ise bu işlemleri yaparken faiz esas alınmamaktadır (Karapınar, 2003:32). Katılım bankalarının fon toplama işlemleri, mahiyet itibariyle bankalardaki mevduat toplama işlemlerinin tam karşılığıdır. Fon toplamanın amacı kullanılan fonlara kaynak sağlamaktır. Katılım bankaları cari hesap, katılma hesabı ve özel fon havuzu olmak üzere üç çeşit hesapta fon toplamaktadırlar (Al Baraka Türk 1995:41).

a) Cari Hesap

Katılım bankalarının Türk Lirası veya yabancı para cinsinden nama yazılı olarak “Özel Cari Hesap Cüzdanı” karşılığında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan, karşılığında hesap sahibine anapara dışında faiz, kar ve sair nam altında bir bedel ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar şeklinde tanımlanabilir (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001:2).

Cari hesap sahiplerinin bu hesapları açtırmakla elde ettiği fayda paralarının emin bir şekilde muhafazasını sağlamak ve katılım bankalarının sağladığı bankacılık hizmetlerinden yararlanmaktır. Katılım bankaları ise bu yolla sıfır maliyetli kaynak sağlamaktadırlar. Cari hesaplara yatırılan paralar istenildiği zaman kısmen veya tamamen geri alınma özelliği taşımaktadır. Katılım bankalarında fiilen ve sürekli olarak belli bir miktarda cari hesap bakiyesi bulunmaktadır. Katılım bankaları bu bakiyeyi fon olarak kullanabilirler. Bu yüzden fertlerin ellerinde bulunan küçük tasarruflar yatırıma yönelemezken, cari hesaplarda toplandığı zaman yatırımların veya ticaretin finansmanı özelliğine kavuşmaktadır. Bu durum ise ülke ekonomisinin yararınadır. Başka bir ifade ile cari hesaplar küçük tasarrufların değerlendirilmesine ve milli ekonominin yararına kullanılmasına imkan vermektedir. (Altaner, 2002:45).

Cari hesapların özellikleri şöyle özetlenebilir (Akgüç, 1987:151-152):

- İstenildiğinde kısmen veya tamamen geri çekilebilen vadesiz hesaplardır,
- Türk Lirası cinsinden açılacakları gibi yabancı para cinsinden de açılabilirler,
- Cari hesap sahiplerine faiz, kar payı veya her ne nam altında olursa olsun herhangi bir bedel ödenmez,
- Cari hesaplar mevduat sigortası güvencesine sahip değildir. Ancak cari hesap alacakları yatırmış oldukları fonların tamamı için bu fonu kabul etmiş katılım

bankasının sermaye ve yedek akçeleri ile cari hesap karşılığı aktifleri üzerinde birinci sırada imtiyazlı alacaklıdır. Katılım bankalarının cari hesaplara kabul edebilecekleri en çok fon tutarının öz kaynakları toplamının on katı ile sınırlandırılması ayrıca dolaylı bir güvence oluşturmaktadır.

b) Katılma Hesabı

Katılma hesapları; katılım bankalarına Türk Lirası veya yabancı para cinsinden nama yazılı olarak “Kar ve Zarara Katılma Hesabı Cüzdanı” karşılığında yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kar veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş faiz, kar ve sair nam altında bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır. Katılma hesaplarının genel olarak özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001:2-13):

- Katılma hesapları, bir ay, üç ay, altı ay, dokuz ay, bir yıl ve bir yıldan uzun vadeli olmak üzere altı vade grubu altında açılır. Katılım bankaları tarafından açılan 1 yıl ve daha uzun vadeli katılma hesaplarına 1 ay, 3 ay, 6 ay ve yıllık kar payı ödemesi yapılabilir. Katılım bankaları tarafından asgari 5 yıl vadeli olmak kaydıyla sözleşme ile belirlenen aylık veya 3 aylık sürelerde hesaba para yatırmaya imkan veren “Birikimli Katılma Hesabı” açılabilir.
- - Katılım bankaları, katılma hesaplarının işletilmesinden doğacak kar ve zarara katılma oranlarını, zarara katılma oranı kara katılma oranının yüzde ellisinden az olmamak kaydıyla, vade grupları itibariyle Türk Lirası veya yabancı para hesaplar için ayrı ayrı belirleyebilir.
 - Vade gruplarına uygulanacak kar ve zarara katılma oranları, dönemler itibariyle katılım bankalarının şubelerinde açıkça görülebilecek bir şekilde asılarak ilan edilir.
 - Katılma hesabının açıldığı anda geçerli olan oranlar hesap cüzdanına

kaydedilir ve bu kayıt, hesap açıldıktan sonra vade bitimine kadar değiştirilemez.

- Katılma hesaplarının işletilmesinden doğan kar veya zarar her vade grubunun toplam katılma hesapları içindeki birim hesap değeri üzerinden ağırlığı oranında, günlük veya haftalık olarak dağıtılır.
- Katılma hesaplarında toplanan fonların kullanılması sonucunda zarar edilmesi halinde hesap sahiplerine hiç bir surette kar payı dağıtılamaz.
- Katılım bankaları, katılma hesaplarında toplanan fonların yasal yükümlülüklerin yerine getirilmesinden sonra kalan kısmını bu Yönetmelikte belirtilen yöntemlerle kullanabilirler.

Katılma hesaplarından, 743 sayılı Türk Medeni Kanununun rehinlere ve 818 sayılı Borçlar Kanununun alacağın devir ve temlikine ilişkin hükümleri ile diğer kanunların verdiği yetkiler, koyduğu yükümlülükler ve hesap sahibiyle katılım bankası arasında vade ve ihbar süresi hakkında kararlaştırılan şartlar saklı kalmak kaydıyla, vadesinden önce para çekilebilir. Bu takdirde hesap sahibinin talep hakkı ve katılım bankasının ödeme yükümlülüğü, hesabın ait olduğu vade grubunun, hesabın kapatıldığı tarihte kar göstermesi durumunda o güne kadar hesap sahibince yatırılmış olan tutar kadardır ve hesabın kapatıldığı tarihteki birim hesap değeri ile çekilen tutar arasındaki olumlu fark ilgili vade grubuna kar kaydedilir. Hesabın ait olduğu vade grubunun, hesabın kapatıldığı tarihte zarar göstermesi halinde ise hesap sahibinin talep hakkı ve katılım bankasının ödeme yükümlülüğü birim hesap değeri kadardır (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001:16). Vade bitiminde kapatılamayan hesapların vadesi, aynı vade ile yenilenmiş sayılır. Hesabın kapatılması durumunda hesap sahibinin isteyebileceği miktar, hesabın vadesinin bittiği gündeki birim hesap değeri kadardır. Kar edilmiş ise, hesap sahibine kar payı ödenir, zarar edilmişse, zarar payı hesaptan düşülmektedir (Gürdoğan, 1988:169).

Katılma hesapları katılım bankaları için öz kaynaktan sonra en güvenli kaynaktır.

Katılım bankaları kullandıracakları fonlara kaynak sağlamak amacıyla katılma hesaplarında fon toplamaktadırlar. Hesap sahibi ise kar sağlama amacıyla katılma hesabına para yatırmaktadır. Fakat katılma hesaplarında zarara da katılma durumu varsa da, bir kimsenin zarar edeceği kesin olarak belli olan bir işe para yatırması akla uygun düşmemektedir. Genel olarak kar etme ihtimali zarar etme ihtimalinden yüksek olan işlere para yatırılmaktadır. Bu durumlar göz önüne alındığında katılma hesaplarını “Karz Akdi” (ödünç para sözleşmesi) olarak nitelemek mümkündür. Diğer taraftan hesap sahibinin parası ile katılım bankasının da emeği ile katılma hesaplarına ortak olduğu yani ortaklığa taraflardan birisinin parasını, diğerinin emeğini sermaye olarak koyduğu ve ortaklığın tüzel kişiliği bulunmadığı düşünülürse bu taktirde katılma hesaplarını adi şirket akdi olarak nitelemek mümkündür. Ayrıca katılma hesapları bu hesaplara belirli bir faiz ödenmemekle beraber, bir tür vadeli mevduat gibi düşünülebilir. Katılım bankaları ve hesap sahibi arasında yazılı bir sözleşme yapılması, katılma hesaplarının da 10 yıllık zaman aşımına tabi olması, katılma hesabı sahipleri lehine tahakkuk ettirilen gelirlere vergi uygulaması açısından mevduat geliri sayılması mevduat bankalarıyla benzerlikler göstermektedir (Akgüç,1987:154).

Katılma hesapları, vadeli banka mevduatlarında olduğu gibi tasarrufların, ticaret ve yatırımların finansmanında kullanılmasını sağlamaktadır. Bu arada hesap sahibi de parasını nemalandırmış olmaktadır. Katılma hesapları vadeli olduklarından kullanılan fonlar için güvenli bir kaynaktır. Bankalara faiz sebebiyle para yatırmayan kişilerce katılma hesaplarına para yatırılması durumunda atıl kalmış tasarrufların kullanılması ve dolayısıyla kullanılacak kaynakların artması sağlanmış olmaktadır (Altaner, 2002:45).

c) Özel Fon Havuzu

Katılım bankaları, üç aydan kısa vadeli olmamak kaydıyla, ilgili yönetmelikte belirtilen vade gruplarına bağlı kalmaksızın önceden belirlenmiş projelerin finansmanı için ve münhasıran o işe tahsis edilmek üzere müstakil hesaplarda fon toplamak suretiyle özel fon havuzları oluşturabilir. Bu şekilde toplanan fonlara ait katılma hesapları, vadeleri itibariyle ve diğer hesaplardan bağımsız olarak ayrı hesaplarda işletilmekte ve toplanan fonlardan diğer vade gruplarına aktarma yapılamamaktadır.

Özel fon havuzları, sektör veya kullandırma yöntemi bazında oluşturulamaz ve toplanacak fonların münhasıran kullanılacağı proje ile finansman süresi önceden belirlenir. Özel fon havuzları ile ilgili olarak, oluşturulmasını izleyen onbeş gün içinde ve üçer aylık dönemler itibariyle BDDK'ya bilgi verilir. Ancak, tutarı 2.000.000.- YTL üzerinde olan özel fon havuzları için BDDK'dan izin alınması zorunludur. Alınacak izne ilişkin olarak özel fon havuzu kurmak üzere BDDK'ya verilecek başvuru dilekçesi, finansmanı sağlanacak projeye ilişkin olarak finansman süresi dahil olmak üzere detaylı bilgi içeren fizibilite raporunun eklenmesi gereklidir. BDDK, gerekli göreceği ilave bilgi ve belgeleri isteyebilir. Belirtilen finansman süresinin sonunda özel fon havuzu tasfiye edilir (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001:13).

2. Fon Kullandırma Faaliyetleri

Katılım bankalarının temel ayırıcı özellikleri fon kullandırma yöntemleridir. Katılım bankaları da mevduat bankaları gibi tasarruf sahibi ile yatırımcı arasında bir köprü görevi gören aracı kuruluşlardır. Ancak bu iki grubu bir araya getirirken kullandıkları esaslar mevduat bankalarından tamamen farklıdır. Katılım bankaları hiçbir şekilde nakit fon kullandırmazlar. Nakit kredi verip yatırımın sonucuna bakılmaksızın yatırımcının fon ihtiyaçlarının giderilmesini ve belirli bir faizle bunu geri ödemesi katılım bankaların temel mantığına aykırıdır. Katılım bankaları için fona ihtiyaç duyan yatırımcının bu fona niçin ihtiyaç duyduğu, nasıl kullanacağı ve bunun bir getirisi olup olmadığı önem taşımaktadır. Fona niçin ihtiyaç duyduğu belirlenen yatırımcının bu ihtiyacı giderilmekte ve bunun sonucuna birlikte katlanılmaktadır (Karapınar, 2003:36).

a) Üretim Desteği

Kurumsal finansman desteği şeklinde de belirtilen üretim desteği katılım bankaları ile fonu kullanacak işletme arasında akdedilecek sözleşme dahilinde, işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, gayrimenkul ve hizmet bedelinin katılım bankasınca işletme adına satıcıya ödenmesi ve bunun karşılığında işletmenin borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlar karşılığında teminat alınması ve alım-satıma ilişkin belgenin bir suretinin katılım bankasınca muhafazası

zorunludur (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001:19)

Literatürde murabaha olarak adlandırılan üretim desteği, işletmelerin ihtiyaç duydukları gayrimenkul, hammadde, malzeme, teçhizat ve makinelerin üçüncü kişilerden peşin olarak satın alınıp alışı fiyatı üzerinden alıcı ile mutabık kalınan bir fiyattan vadeli satılması işlemidir (Berberoğlu, 2004:43).

Biri peşin, diğeri vadeli satış olmak üzere iki ayrı satış akdi mevcuttur. İki sözleşmenin aynı anda tamamlanması gerektiğinden birbirine organik olarak bağlı bileşik (mürekkep) akdin varlığının kabul edilmesi gerekmektedir (Battal, 1999: 251). İşletme ihtiyaç duyduğu malı kendi belirler, malın satıcısı ile fiyatta anlaşır ve katılım bankasına başvurur. Katılım bankası söz konusu malın vadeli satış fiyatı ve vadeler üzerine işletmeyle anlaşır ve malın bedelini satıcıya ödeyerek malı satın alır. Katılım bankası malın niteliği ile ilgilenmez. Katılım bankası tarafından satın alınan mal anlaşılan fiyat ve vade üzerinden alıcıya devredilmektedir. Katılım bankasının fiilen malı teslim alması gibi bir olay söz konusu olmamaktadır (Karapınar, 2003:39).

Vadeli borçlandırma da maliyetin üzerine önceden taraflarca bilinen bir kar eklenmektedir ve bu miktar üzerinden fon kullanan işletme borçlandırılmaktadır. Borç fon kullanan işletme tarafından belli bir vadenin sonunda defaten veya taksitler halinde ödenmektedir (Akgüç, 1987:157-158).

Üretim desteği yöntemi katılım bankalarının fon kullandırma faaliyetlerinde %70-80'lik bir paya sahiptir. Bunun sebebi; uygulamanın kolay, basit, anlaşılır ve alım satımdaki kar marjının bilinmesidir (Gürdoğan, 1988:171). Katılım bankalarınca üretim desteği sağlanması yöntemi ile fon kullandırma işlemlerinin, klasik bankacılıktaki kredi işlemlerinden işleyiş olarak farklı bir tarafı yoktur. Farklılık sadece katılım bankalarının kullandırdıkları fonu, fonu kullanan kişi yerine direk olarak onun satıcısına ödemek zorunluluğundan kaynaklanmaktadır (Altaner, 2002:51).

Sistemin teorik oluşumunda daha çok “Kar ve Zarara Katılma” yöntemi ile, fon kullandırılması amaçlanmış olmasına rağmen, söz konusu yöntemle fon kullandırmanın

düşük oranda kalması, buna karşılık “Üretim Desteği” yönteminin ön plana çıkması, bu yöntemin kolay uygulanabilir olmasındandır. Gerçekten de uzun vadeli bir yatırım türü olması, ortak olunan şirketlerin denetiminde çeşitli sorunlarla karşılaşılması ve projede öngörülen karlılık hedeflerinin gerçekleştirilememesi gibi zorlukları bulunan kar ve zarara katılma yöntemine kıyasla, kısa vadeli fon kullandırmaya elverişli, yüksek risk gerektirmeyen ve hesaplamaları gayet kolay olan üretim desteği yönteminin ön plana çıkması katılım bankaları açısından anlaşılabilir bir durumdur (Değer, 1991:46). Yöntemin uygulama aşamaları ise şöyledir (Al Baraka Türk, 1989:5-6):

- Müteşebbis malın temin edileceği işletme ile ön anlaşma sağlar; işletme, daha önceden tespit olunan kredi limiti çerçevesinde mal alım talebini (teleks, faks ya da bizzat başvuru ile) yazılı olarak katılım bankasına iletir. Daha önceden tespit olunan gerekli teminatları verir.
- Katılım bankası ve müteşebbis arasında varılacak mutabakatla, geri ödeme planı, uygulanacak kar marjı tespit edilir. Katılım bankaları müteşebbisten daha önceden saptanan teminatları alarak malın alınacağı işletmeye sipariş verir.
- Satıcı siparişi kabul ettiğine dair kaşeli ve imzalı formu katılım bankasına, satış faturası ve sevk irsaliyesiyle malları müteşebbise gönderir.
- Müteşebbis’ten gelecek ödeme talimatına göre katılım bankası satıcıya ödeme yapar.
- Vade sonunda, müteşebbis mal alımından doğan borcunu katılım bankasına öder.

b) Bireysel Finansman Desteği

Bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmet bedelinin, katılım bankası tarafından alıcı adına satıcıya ödenmesi ve alıcının bankaya borçlandırılması işlemidir (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme

Kurumu, 2001:19) Bu işlem mevduat bankalarındaki bireysel kredilerle benzerlik göstermektedir. Buradaki temel nokta, finansmanı gerçekleştirilen işlemin reel olmasını sağlamak açısından, finansman bedelinin finanse edilen malın satıcısına ödenmesidir. Ticari işlerin finansman metodu olan üretim desteği sisteminde olduğu gibi, bireysel finansmanda da kredi bedeli krediyi kullanana nakit olarak verilmemekte, alıcı yani krediyi kullanan tüketici adına satıcıya ödenmektedir (Küçükkocaoğlu, 2005:12).

c) Mal Karşılığı Olan Vesaikin Alım Satımı

Dış ticaret ve kambiyo mevzuatı çerçevesinde, katılım bankası ile fon kullanan arasında düzenlenecek yazılı bir sözleşme dahilinde, mal karşılığı vesaik mukabilinde fon kullandırılması işlemidir (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001:19). Dış ticaret ve kambiyo mevzuatı çerçevesinde, katılım bankası ile fon kullanan arasında düzenlenecek yazılı bir akde istinaden, mal karşılığı vesaikin, katılım bankasınca peşin satın alınması ve vadeli olarak fon kullanana daha yüksek bir fiyattan satılması işlemidir. Bu tür fon kullandırma işlemleri dış ticaret rejimi ile izin verilen hususlar için söz konusudur (Karapınar, 2003:40).

d) Kira Akdi

Taşınır ve taşınmaz malların 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu hükümleri çerçevesinde, katılım bankası tarafından temin edilerek kiraya verilmesidir (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001:19). Bu yöntemde, bir işletmenin yahut şahsın ihtiyaç duyduğu bir makine veya bir üretim ünitesi katılım bankasınca satın alınarak, söz konusu işletmeye yahut şahsa kiraya verilmesidir. İşletme kiralama süresinin bitiminde, makinelerin mülkiyetini sembolik bir fiyatla satın alabilir. Dünyada yaygın olarak kullanılan bir finansman biçimidir. Kira bedeli belirlenirken mal bedeli ve beklenen kar hesaba katılmaktadır. Başka bir deyişle mal bedeli üzerine, beklenen kar eklenerek kira bedeli bulunmaktadır. Hesaplama genellikle yıllık eşdeğer maliyet yöntemi esas alınmaktadır (Gürdoğan, 1988:171).

Kira akdi, kiracıdan daha az teminat talep edilmesi, kiracının kira borçlarını

pasiflerinde göstermeyip diğer borçlanma kaynakları nezdindeki kredibilitesini saklı tutması, amortisman ve yatırım indirimi teşviğinden yararlanma kolaylıkları, düşük KDV taşıması (%1) ve diğer orta vadeli finansal araçlardan ucuz olması nedeniyle tercih edilmektedir. Yöntemin işlem akışı şöyledir (Ceylan, 1988:214):

- Müteşebbis ihtiyaç duyduğu yatırım malını seçer; satıcı ile fiyat ve teslim, koşullarını içeren bir ön satış sözleşmesi imzalar.
- Müteşebbis, söz konusu malın kendisine kiralanması konusunda katılım bankasına müracaatta bulunur.
- Katılım bankası, müteşebbisin mali durumunu ve kiralama projesine ilişkin gerekli tüm değerlendirme ve etütleri süratle yapar ve karşı teklifte bulunur.
- Katılım bankası ve müteşebbis karşılıklı mutabık kalacakları koşullarla bir finansal kiralama sözleşmesi imzalarlar. Sözleşme noterce tescil edilir. Sözleşmede kiralanın ayrıntılı tanımı, kiralama bedeli ve kira ödeme planı, kira ödemelerinin yapılacağı para birimi (Türk Lirası veya döviz cinsinden), kiralanın her türlü riske karşı kiracı tarafından sigorta ettirileceği ve primlerinin ödeneceği, kiralanın kiracı tarafından itina ve dikkatle kullanılacağına dair hükümler yer alır. Katılım bankaları kiralama işlemine ilişkin gerekli teminatları alır.
- Katılım bankası satıcı işletmeye mal bedelini öder, fatura katılım bankası adına kesilir.
- Kiralamaya konu olan mal müteşebbise teslim edilir. Kiralama süresince malın mülkiyeti katılım bankasında kalır. Her türlü kullanım hakkı kiracı-müteşebbise aittir. Kiralama süresince malın bakım, tamirat ve sigorta giderleri müteşebbise aittir.
- Müteşebbis kira sözleşmesi süresince belirlenen miktar ve periyotlarda katılım

bankasına kira ödemelerinde bulunur. Katılım bankası kira faturası karşılığında ödenen kira bedelleri müteşebbis tarafından gider yazılır.

- Kira sözleşmesinin bitiminde, müteşebbis aşağıdaki tercihlerden birisini yapabilir;
 - Kiraladığı malı geri vererek kira sözleşmesini sona erdirebilir.
 - Kira sözleşmesini daha düşük kira bedelleriyle uzatabilir.
 - Önceden tespit edilen bir bedel karşılığı malı satın alıp mülkiyetine geçirebilir.

e) Kar-Zarar Ortaklığı Yatırımı

Fon kullanacak olan gerçek ve tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden veya belirli bir faaliyetinden veya belirli bir malın alım satımından doğacak kar ve zarara katılmak üzere bu kişilere fon kullandırılması işlemidir. Kar zarar ortaklığı yatırım yöntemi ile fon kullandırılmak için katılım bankasının fon kullandırılacak gerçek ve tüzel kişilerle “Kar-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi” imzalaması gerekmektedir. Katılım bankası ile kar ve zarara katılmak amacıyla sözleşmede belirlenen sürelerle sınırlı olarak fon tahsis ettiği gerçek ve tüzel kişiler arasındaki hukuki ve mali ilişkileri düzenleyen yönetmelikte de yer alan sözleşmeye uygun olarak düzenlenmektedir. Katılım bankası, fon kullandırdığı gerçek ve tüzel kişilerin kar ve zararına, sözleşmede belirlenen oranlarda katılmaktadır. Kar-zarar ortaklığı yatırım sözleşmesinde, katılım bankasının kar ve zarardan alacağı pay ve alacağı teminatlar açıkça gösterilmektedir. Bu sözleşmede, projenin karlılığından bağımsız olarak katılım bankasına önceden belirlenmiş bir tutarda kar garanti edilmesine dair hükümler yer alamaz (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001:20). Faaliyet sonucunda kar oluşması halinde, bu kar sözleşmede belirtilen oranlarda bölüştürülmekte, fakat zarar durumunda ise, bu zarar kurum tarafından karşılanmaktadır. İşletmecinin zararı, emeği karşısında getiri sağlayamamasıdır. Kar ve zarara katılma yöntemi ile fon kullandırma usulünde bir

ortaklık söz konusudur ve bu ortaklığa “Kar ve Zarara Katılma Ortaklığı” denilmektedir. Türk hukuk sistemi açısından kar ve zarara katılma ortaklığı adi şirket akdi niteliğindedir (Küçükkocaoğlu, 2005:19).

Kar ve zarara katılma ortaklığı ile fon kullandırma yönteminde işi yüklenen kişi veya işletme bütünüyle serbesttir. Bu yüzden fon kullanan kişi veya işletme yapacağı iş konusunda gerekli tecrübeye sahip değilse kaybetme riski büyüktür. Ayrıca işin gidişini takip etmek oldukça güçtür. Bu yüzden fon kullandırmada bu yöntem büyük bir ağırlık taşımamaktadır. Çünkü ortaya çıkacak zararın bütünüyle katılım bankası tarafından karşılanması, bu yöntemi fon kullandırmada az başvurulan bir hale getirmektedir. Ancak küçük ölçekli ve belirli bir uzmanlık isteyen alanlarda uygulanması yaygınlaştırılabilir. Ortaklık sözleşmesinde sabit bir kar elde edilmesi ileri sürülememektedir. Kar paylaşım oranları önceden belirlenmektedir. Sermaye nakit olarak verilmektedir. Katılım bankası işin gidişiyile ilgili raporlar isteyebilir. Aksamalar söz konusu olduğunda yönetimi üstlenebilir (Gürdoğan, 1995: 170).

Bankacılıkta kredi verilecek kişilerin, iş hayatlarında dürüst tanınan ve davranan, borçlarına sadık, kanun dışı uygulamalara (vergi kaçakçılığı, haksız rekabet, karaborsacılık gibi) başvurmayan kişiler olması gerektiği ifade edilmektedir (Akgüç, 1991:13). Kar ve zarara katılma yönteminde bu husus daha da büyük öneme sahiptir. Zira fon kullananın suistimali durumunda, katılım bankasının tahsis ettiği fonun tamamen yitilmesi ihtimali söz konusudur. Kar ve zarara katılma yöntemi katılım bankasınca çok az uygulanan bir yöntemdir. Bu durumun başlıca nedenleri arasında şu hususlar belirtilebilir (Geçer, 1995:28-29):

- Yasal boşluk; Türkiye’de kar ve zarara katılma yöntemi için yasal alt yapı zayıftır. Sözleşme serbestisi dahilinde gerçekleştirilecek bu yöntemin işleminde gerek girişim süresinde, gerekse sonunda taraflar arasında oluşacak görüş ayrılıklarının mevcut yasal düzenlemeler tarafından çözüm zorluğu ve yasal çözüm süresinin uzun olması önemli bir sınırlamadır.
- Belirsizlik; yöntemde, yatırıma dönüştürülen tutarın ne kadar sürede ve ne kadar

getiri ile geri döneceği belirsizdir. Topladıkları mevduatların ortalama vadesi kısa olan katılım bankalarının, genelde 3-5 yıl gibi yatırım süresi gerektiren bu yönteme yönelmeleri çok güçtür.

- Teknik nedenler; metodun uygulama tekniğinin karmaşık olması, teknik altyapı gerektirmesi ve işletmecinin faaliyetlerini gözlemleyecek ve denetleyecek kalifiye eleman ihtiyacı maliyetleri artırıcı unsur olmaktadır.
- Kayıt dışı ekonomi; Türkiye’de kayıt dışı ekonominin ciddi boyutlarda olması, işletmecinin tüm ticari faaliyetlerini ve/veya yatırımlarını belgelendirmesini güçleştirmektedir. Bu durum, ortak girişimin tam neticesinin alınamaması olasılığını gündeme getirerek, tarafları açısından vazgeçirici nedenlerden biri olmaktadır.

Kar ve zarara katılma yönteminin aşamaları ise şöyledir (Berberoğlu, 2004:45):

- Müteşebbis, finansman ihtiyacı duyulan projeler için katılım bankasına kar ve zarar ortaklığı müracaatı yapar.
- Katılım bankası, projeyi değerlendirdikten sonra yatırıma değer bulursa müteşebbis ile işbirliğinin şartlarını, projeye ilgili maliyet, gelir ve gider kalemlerini iştirak edecekleri sermaye oranlarını ve alacakları kar yüzdelerini bir sözleşme ile belirler. Katılım bankası isterse yatıracağı fonun sözleşme şartlarına uygun olarak kullanılacağına dair, müteşebbisten teminat isteyebilir.
- Müteşebbis, projeye konu üretim veya alım satım işlemlerini, sözleşme işlemlerini, sözleşme çerçevesinde proje yöneticisi olarak gerçekleştirir. Katılım bankası ise gerekli gördüğünde, proje ile ilgili döküman ve işlemleri yerinde kontrol edebilmektedir.
- Son olarak projenin gerçekleşmesinden doğacak kar ve zarar, önceden tespit edilen şartlar ve oranlarda taraflarca paylaşılır.

f) Gayrinakdi Krediler

Katılım bankaları nakdi kredilerin yanında müşterilerine gayrinakdi kredi hizmeti de sunmaktadırlar. Bu hizmetler (Küçükkocaoğlu, 2005:20):

- Teminat Mektupları
- Akreditifler
- Aval Kabul Kredileri
- Harici Garantiler

Katılım bankalarınca düzenlenen mektupların bazı kamu idareleri tarafından, kendi mevzuatlarında banka teminat mektuplarının geçerli olduğuna dair hükümlerin bulunması gerekçe gösterilerek kabul edilmemesi üzerine, Bankalar Kanunu'nun 20/6. maddesine bu tereddütleri ortadan kaldıracak şekilde bir hüküm konulmaktadır. Bu hükme göre katılım bankaları (Küçükkocaoğlu, 2005:20):

- 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu,
- 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu,
- 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu,
- 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu,
- 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun,
- Diğer mevzuatın teminat mektubuna ilişkin hükümleri,

uygulamasında banka addolunur.

Dolayısıyla uygulamada banka teminat mektubu ibaresinin bulunduğu ve yukarıda belirtilen, teminat mektubuna ilişkin hükümler içeren diğer yasal düzenlemelerde, banka ibaresi aynı zamanda katılım bankası olarak kabul edilmekte ve katılım bankaları tarafından düzenlenen teminat mektupları geçerli olmaktadır. Katılım bankaları müşterileri lehine harici garanti vermek, müşterilerinin dış ticaret işlemlerine aracılık etmek ve bu bağlamda akreditif açmak gibi bankacılık hizmetlerini de gerçekleştirmektedirler (Küçükkocaoğlu, 2005:21).

İlgili mevzuat hükümlerine göre katılım bankalarının sunabileceği diğer hizmetler şunlardır (Berberoğlu, 2004:47):

- İthalat, ihracat ve her türlü kambiyo işlemleri yapmak,
- Poliçe, emre muharrer senet, temettü belgesi, çek, konşimento ve diğer vesikaları keşide etmek, tanzim etmek ve üzerine aval vermek,
- Havale ve transfer işlemleri yapmak,
- Seyahat çeki çıkarmak,
- Spot döviz alım satımı yapmak,
- Kiralık kasa hizmeti vermek,
- Hisse senedi, kar ortaklığı belgesi ve bunlarla ilgili portföylerin idaresini yürütmek, yedd-i emin ve vekil olarak hareket etmek,
- Teminat mektubu vermek,
- Fizibilite etütleri hazırlamak,
- Katılma hesaplarında biriken fonlarla tarımsal endüstri alanında işletmeler

kurmak ve çalıştırmak,

- Ticari amaçlarla mülk satın almak,
- Özel projelerin finansmanı için ve münhasıran o işe tahsis edilmek üzere müstakil hesaplarda fon toplamak,
- T.C. Merkez Bankasınca uygun görülecek diğer iş ve hizmetleri gerçekleştirmek.

C) KATILMA HESAPLARINA KAR DAĞITIMI

Kar ve zarara katılma hesabı sahiplerine kar dağıtımı, katılım bankaları kurulması hakkında 83/7506 sayılı kararname eki karara ilişkin tebliğ gereğince yapılmaktadır. Hesabın açılması fonun katılım bankasınca işletilmesi ve sonunda kar veya zarar ilavesiyle çekilmesi safhalarında, ayrı ayrı değer ölçüleri kullanılmaktadır. Bu değer ölçüleri birim değer, hesap değeri ve birim-hesap değeri şeklindedir.

1. Birim Değer

Katılım bankalarının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün için 100 olarak kabul edilen ancak kar veya zarar edildiğinde değişen, kar veya zarar kayıtlarının yapıldığı günlerde, vadelerine göre ayrılmış her bir fonun toplam değerinin fonun bir önceki günkü toplam hesap değerine bölünmesi suretiyle hesaplanan, kar veya zarar kaydı yapılmayan günlerde ise bir önceki günün birim değerine eşit olan katsayıdır (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001:2). Birim değer, kar veya zarar kayıtları yapılan fondaki mevcut aktifler değeri toplamının bir önceki gün veya haftadaki hesap değerleri toplamına bölünmesi ile bulunmaktadır. Fonun kar etmesi halinde birim değer yükselmekte, zarar etmesi halinde ise düşmektedir. Birim değer yüksekliği fonun karlılığını göstermektedir. Halen faaliyet gösteren katılım bankalarında birim değer haftalık olarak hesaplanmaktadır. Birim değer katılma hesaplarının kar zarar gelişimini gösteren ve kar veya zarar edildiğinde değişen bir çeşit indekstir. Birim

değerin hesaplanması şöyle formüle edilebilir (Karapınar, 2003:43):

$$\text{Birim Değer} = \frac{\text{Fonda Mevcut Aktif Değerler Toplamı (Yatırılan Anapara + K / Z)}}{\text{Bir Önceki Döneme (gün yada hafta) Ait Hesap Değeri Toplamı}}$$

2. Hesap Değeri

Katılım bankalarının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün, hesap sahibince yatırılan tutarın 100 olarak kabul edilen “Birim Değere” bölünmesi suretiyle, müteakip günlerde ise, para yatıran veya çeken kişiye ait hesap değerine, hesap sahibince yatırılan veya çekilen miktarın “Birim Değere” bölünmesi ile bulunacak tutarın, para yatırılmışsa eklenmesi, para çekilmişse çıkarılması suretiyle hesaplanan ve katılma hesabı sahiplerinin fon mevcuduna katılma oranını gösteren katsayıdır (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001:2). Hesap değeri; katılma hesabı fonlarına para yatıran gerçek veya tüzel kişilerin, bu fonda mevcut aktiflere katılma oranıdır. Bu oran, kar ve zarara katılma akdi formunun özel bölümünde belirtilir, hesaba para yatırıldığı veya hesaptan para çekildiği zamanlarda bu oran değişeceğinden, form üzerindeki eksi oran yerine, bulunan yeni oran yazılır (Başaran, 2004:13). Hesap değeri şöyle formüle edilebilir (Karapınar, 2003:43-44):

$$\text{Hesap Değeri} = \frac{\text{Hesap Sahibinin Yatırdığı Fon Tutarı}}{\text{Bir Önceki Döneme Ait Birim Değeri}}$$

3. Birim - Hesap Değeri

Katılma hesabının cari değerini belirleyen ve “Birim Değeri” ile “Hesap Değeri” nin çarpılması suretiyle hesaplanan, katılma hesabı sahibinin, üzerinde hak iddia edebileceği tutardır (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001:2). Birim hesap değeri şöyle formüle edilebilir (Küçükkocaoğlu, 2005:13):

$$\text{Birim Hesap Değeri} = \text{Birim Değeri} \times \text{Hesap Değeri}$$

Bu özdeşlik bir hesap sahibinin herhangi bir zaman kesitindeki hesap durumunu göstermektedir. Kısacası birim hesap değeri hesap sahibinin hesap kartında yer alan hesap değeri sütunundaki en son rakamın katılım bankasınca açıklanan birim değeri ile çarpılması sonucu bulunmaktadır (Akgüç, 1998:154). Uygulamada birim değer haftalık olarak açıklanmakta ve günlük gazetelerde ilan edilmektedir.

D) KAR PAYININ FAİZDEN FARKI

Kar payı faizden üç yönden farklılaşmaktadır. Birincisi paranın zaman değeri, ikincisi reele karşı nominal oranlar ve üçüncüsü ise fahiş faizdir. Paranın zaman değeri ile ilgili olarak klasik görüşe göre tüketim ile tasarruf arasındaki bedelin marjinal oranı gerçek faiz oranını vermektedir. Bununla ilgili olarak mal/hizmet satışı söz konusu ve peşin satış fiyatına vadeden kaynaklanan kar eklenmişse buna itiraz söz konusu değildir. Çünkü bu satış şekli faizsiz sistemde murabaha olarak adlandırılmaktadır. İtiraz edilen konu paranın para ile değiştirilmesi ve ek miktar istenmesidir. Reele karşı nominal oranlar ile ilgili olarak gelecek belirsizliklerle doludur, oysa faiz miktarı önceden belirlenmektedir. Fahiş faiz ile ilgili olarak kredi kullandıran, reel ve nominal oran arasındaki miktarın riskini üstlenmektedir. Nominal oran; faiz içermeyen maliyetlerle (hizmet maliyeti+genel giderler) bankanın pazarlık gücünün belirlediği zamlı miktarı içermektedir (Matthews ve Tlemsani, 2003:4).

Kar, bir üretim içinde, emeğin eşliğindeki sermayenin, paradan mala, maldan tekrar para veya başka bir hale evrilip çevrilmesi, kısacası bir mübadele süreci içinde işletilmesi sonucu mevcut iktisadi varlıklarda toplum adına meydana getirilen pozitif değer açısından emek ile sermayenin aldığı paydır. Bu üretim sürecinin, zararlar sonuçlanması halinde negatif olan ve dolaylı da olsa bütün toplumun etkilendiği bu sonuçtan, sermaye sahibi doğrudan etkilenmektedir. Kar, toplumla birlikte ve ona bir katkıda bulunulması şartıyla elde edilen artı gelirdir (Küçükocaoğlu, 2005:21).

Faiz ise, bütün riskleri direkt olarak borçluya, dolaylı olarak da topluma

yansıyan, üretim süreci içindeki borç sermayenin, borçlunun zimmetine geçtiği şekliyle mahiyet değiştirmeden getirdiği artı gelirdir. Faizde, karın aksine ne bir alım-satım ne de paranın bir halden başka bir hale (paradan mala, maldan tekrar paraya veya başka bir mala) çevrilmesi vardır. Ödünç alan kişinin zimmetinde borç olarak karar kılan para vade sonunda üzerinde anlaşılan şartlara göre, ister borcun cinsinden ister başka cinsten bir fazlalıkla, aynen geri dönmektedir. Faizde sermaye sahibi vade sonunda anaparasıyla birlikte ne kadar faiz getireceğini bilir ve bu miktar artık onun kazanılmış hakkı haline gelmektedir. Halbuki karda sermaye sahibi parasını ortaya koyar; tezgahın bir ucundan giren hammaddenin evirile çevrile işlenmesi ve sonuçta malın bozuk olarak çıkma ihtimalinin yanında genellikle işlenmiş, mamul olarak çıkması gibi; sermaye de paradan mala, maldan tekrar paraya veya başka bir mala çevrilmesi, alım-satımlara konu olmasıdır. Vade veya girişim sonunda sermaye sahibi nasıl bir netice ile karşılaşacağını bilmemektedir. Doğacak her sonuca katlanmak zorundadır. Faiz ile kar arasındaki temel farklardan birisi, faizin doğmamış ve ortada olmayan bir gelirin paylaşımı; karın ise doğmuş, varlığı kesin olarak ortaya çıkmış ve miktarı tam olarak bilinen gelirin paylaşımıdır. Kar, reel bir üretim sonucu elde edilen reel bir gelirin paylaşılması sonucu elde edilmektedir. Faiz ise, üretim ekonomisinden daha çok, bugünkü yaygın tabiriyle, rant ekonomisinin sonucudur. Yani faiz, üretmeden, ortaya reel bir sonuç çıkmadan, hak edilmemiş, hayali bir gelirin sermayeye tahsis edilmesidir. Ünlü iktisatçı Sir Roy Harrod faize “hayal” ve “gerçek dışı bir şey” yakıştırmalarını yapmaktadır. (Küçükkocaoğlu, 2005:22).

Gelir elde etmek isteyen kişi, eğer sadece emeğe sahipse, bu emeğiyle üretim sürecine girmekte, bununla gelir elde etmektedir. Bu gelire ücret (emek bedeli) denilmektedir. Eğer kişi emeğini bir başkasına kiraya vermek (icare) veya tabii kaynakları işlemek suretiyle elde ettiği ürünün hepsini tüketmez, bir kısmını biriktirirse, elinde birikmiş emek ve değer olan sermaye oluşmaktadır. Bir kurumdan emekliye ayrılan kişinin eline geçen emeklilik ikramiyesi veya bir çiftçinin her yıl ürününden bir kısmını artırması suretiyle elinde bir sermaye oluşması gibidir. Elinde böyle bir sermaye oluşan kişi bundan böyle emek sarf etmek istemiyorsa, sermayesinin kazancıyla geçinmek istiyorsa, sermayesini emek sahibi bir girişimciye vererek girişilen yatırımların karına ve riskine ortak olmaktadır. Sermaye sahibinin böyle bir ortaklığa

girerek elde ettiği kar ile, parasını bankaya yatırarak elde ettiği faiz arasında temelde ve özde büyük farklılıklar vardır. Bu farklar şunlardır (Küçükkocaoğlu, 2005:23):

- Psikolojik yönden; kar ve zarar ortaklığı ile sermayesini girişimciye veren kişi bilfiil üretim faaliyetlerine katılmasa da psikolojik olarak üretim faaliyetlerinin içindedir. Girişimcinin telaşı onun telaşı, sıkıntısı onun da sıkıntısıdır. Çünkü sonuçta karşılaşacakları kader ortaktır. Kar halinde kara ortak olduğu gibi zarar halinde de zarara ortak olmaktadır. Zarar halinde girişimci taze emeğini kaybetme korkusunu yaşarken, sermaye sahibi de önceden biriktirdiği emeğini kaybetme telaşını yaşamaktadır. Böylece, sermaye sahibinin girişimciyle olan ortak kaderi onları birbirine yaklaştırmakta, toplum fertleri arasında yardımlaşma, dayanışma, sevgi ve merhamet gibi ahlaki değerler güçlendirmektedir.
- Ekonomik yönden; faizde parasını faize yatan kişi anapara ve faizini sağlama bağladıktan sonra paranın kullanımına karışmadığından kişinin iktisadi faaliyetlerden tümüyle kopması söz konusudur. Yani faiz üretken bir uğraşın sonucu değil, verimsiz bir beklemenin sonucudur. Ödünç verenin üretken bir uğraşının olmaması, ekonomide girişimci faktörünün eksilmesine yol açmaktadır. Oysa karda bu etken tüm üretim ve pazarlama boyunca canlılığını korumaktadır. Kar kabiliyetlerin kamçısıdır. Girişimci karını artırmak amacıyla yeni buluşlara gidebilir, yeni ürünlerin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Faizi bekleyen kişi, her durumda faizini aldığı ve girişimcinin olası zararına karışmadığı için gelir dengesizlikleri meydana gelebilecek, sermaye sahibi önceden belirlenmiş sabit faizini telaşsız, emeksiz ve risksiz elde ederken, girişimcinin zarar etmesi halinde zararına katılacak bir ortağı ve yardımcısı olmadığından yıkılmakta, iflas etmektedir. Kar ortaklığı durumunda ise sermaye sahibi girişimcinin zararına katılacağından onun tamamen yıkılmasını önlemektedir. Sonuç olarak faiz her durumda sabit ve risksiz iken kar değişken ve risklidir. Kısaca, faizde bir üretkenlik ve faaliyet yoktur ve her durumda sabit, risksiz ve sadece sermayenin getirdiği bir gelir iken; kar, üretkenliğin ve faaliyetin sonucu, her durumda değişken ve sermayenin yeni bir emek ilavesi

veya risk unsuruyla beraber getirdiği bir gelirdir.

E) KAR PAYI ORANININ FAİZ ORANINA YAKIN OLMASININ NEDENLERİ

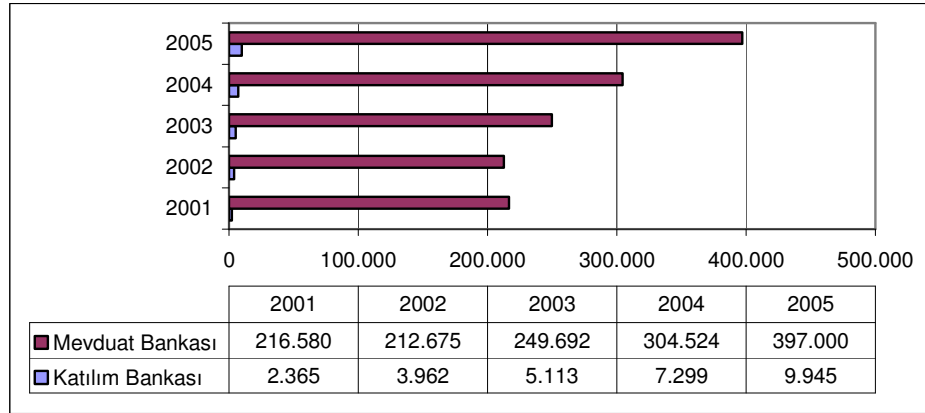
Katılım bankalarının kendi içlerinde bile dağıtılan kar oranları farklıdır. Kar oranlarındaki küçük farklar bile toplamda büyük rakamlı sonuçlara götürmektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları, topladıkları fonların büyük kısmını üretim desteği sağlama yani işletmelerin üretim faaliyetinde ya da ticarete kullandıkları hammadde, mamül ya da yarı mamül madde ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullandırmaktadırlar. Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının kullandıkları fonların %70-80’i üretim desteği, %5-10’u ise kar-zarar katılma (mudaraba) esasına göre yapılmaktadır. Üretim desteği esaslı çalışmalarda piyasada geçerli olan oranlardaki kar oranlarından daha yükseklerinin uygulanması mümkün değildir. Çünkü, toplam kredi hacmi içerisinde %95 paya sahip olan mevduat bankaları piyasa fiyatlarını oluşturmada daha etkilidirler. Bu nedenle, katılım bankalarının uyguladığı plasman enstrümanları banka kredileri ile ikame edilebilmektedir. Yani, müşteri katılım bankalarının verdiği oranı yüksek bularak mevduat bankalarından veya satıcılardan daha düşük maliyetle kredi kullanabilmektedir. Piyasada oluşan oranlardan daha yüksek kredi oranları oluşması halinde katılım bankalarındaki fonların atıl kalması söz konusu olmakta, tam ters bir durumda ise katılım bankalarının zarar etmesi durumu söz konusu olmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında, katılım bankalarının elde ettiği ve dolayısıyla tasarruf sahiplerine dağıttığı kar paylarının neden bankalarca verilen faiz oranlarına yakın seyrettiği daha net olarak anlaşılmaktadır (Küçükkocaoğlu, 2005:24-25).

F) KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ VE FİNANS KESİMİNDEKİ YERİ

Türkiye’de finans kesiminde bankacılık sektörü ile ilgili olarak ticari bankalardan, katılım bankalarından ve kalkınma ve yatırım bankalarından bahsetmek mümkündür. Bunlardan ticari bankalar ile katılım bankaları fon toplama yetkisine sahiptir. Fon toplama yetkisine sahip olan ticari bankalar ile katılım bankalarının toplam

aktifler yönünden payları yıllar itibariyle aşağıdaki grafikte belirtilmektedir.

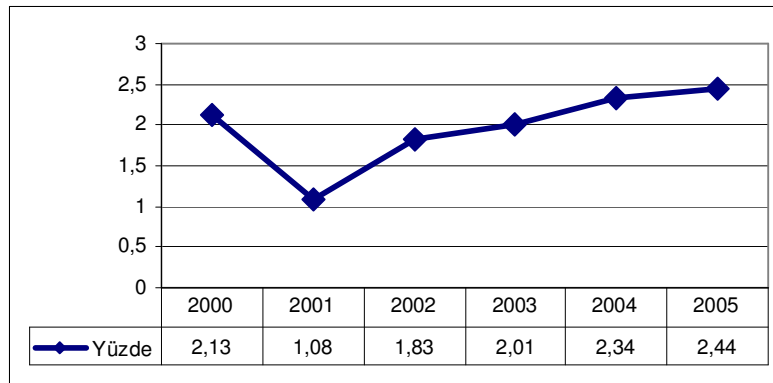
Grafik 8 Mevduat ve Katılım Bankalarının Toplam Aktifleri

Kaynak: Uyan, 2006:4

Katılım bankalarının bankacılık sektöründeki toplam aktifleri mevduat bankaları ile karşılaştırıldığında çok küçük bir miktar olduğu görülmektedir. Katılım bankalarının bankacılık sektöründeki toplam aktif gelişimi aşağıdaki grafikte belirtilmektedir.

Grafik 9 Bankacılık Sektöründe Katılım Bankalarının Payları

Kaynak: Uyan, 2006:5

Katılım bankalarının bankacılık sektöründeki payları toplam aktif gelişimi 2001 yılında ekonomik kriz nedeniyle %1.08'e kadar gerilemiştir. Ancak daha sonraki yıllarda sağlanan ekonomik istikrarla birlikte bu oran artış göstermektedir ve 2005 yılsonu itibariyle %2.44'e ulaşmaktadır.

1. Mevduat Açısından

Katılım bankalarının bankacılık sektörü içindeki payı; mevduat açısından yıllar itibariyle istikrarlı bir yükseliş gösterdiği aşağıdaki tabloda görülmektedir. Ancak mevduat bankaları ile karşılaştırıldığında miktar itibariyle oldukça düşük görülmektedir.

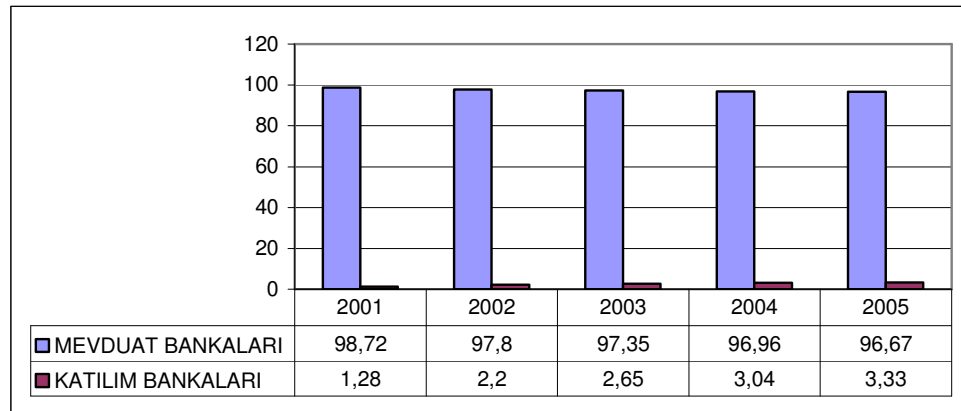
Tablo 11 Mevduat Bankaları Mevduatları ve Katılım Bankaları Toplanan Fonları Toplamı

Dönem	Mevduat Bankaları	Katılım Bankaları	Toplam Mevduat
2001	147,520,532,000	1,917,000,000	149,437,532,000
2002	142,387,988,000	3,206,000,000	145,593,988,000
2003	147,350,714,000	4,004,306,000	151,355,020,000
2004	190,996,041,000	5,992,159,000	196,988,200,000
2005	243,121,000,000	8,369,155,000	251,490,155,000

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası

Katılım bankalarının toplanan fonları ile mevduat bankalarının mevduatları karşılaştırması oransal olarak aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Grafik 10 Mevduat-Toplanan Fonlar Yönünden Mevduat ve Katılım Bankalarının Yüzdesi

Kaynak: Uyan, 2006:5

Toplanan fonlar yönünden katılım bankalarının sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Katılım bankalarının toplam mevduat-toplanan fonlar içerisindeki payı 2001 yılında %1.28 iken 2005 yılsonu itibariyle toplanan fonlar içindeki payı %3.33'e çıkmış bulunmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka nokta ise miktar olarak toplanan fonlarda sürekli artış kaydetmekte olduğudur. 2001 yılında 1,917,000,000.-YTL iken 2005 yılsonu itibariyle 8,369,155,000.-YTL'ye çıkmış bulunmaktadır. 2002 yılında bankaların mevduatlarında miktar yönünden düşüş söz konusu iken katılım bankalarında bunun aksine artış kaydedilmektedir. Genel ekonomide yaşanan krizin etkilerinin sürdüğü 2002 yılında tasarruf sahipleri mevduat bankaları yerine katılım bankalarını tercih ettiği görülmektedir.

2. Kredi Açısından

Katılım bankalarının hizmetleri, bankaların havale, çek karnesi, teminat mektubu, kiralık kasa, kambiyo hizmetleri, kredi kartı, ATM, akreditif vb. hizmetleriyle aynı olmakla birlikte, fon toplama ve kredilendirme şekilleri farklıdır (Tunç, 2000:15).

Katılım bankalar YTL ve yabancı para cinsinden cari hesap ve katılma hesabı şeklinde fon toplamakta ve bu toplanan fonları kullandırmakta veya yatırım yaparak gelir sağlamaktadır. Cari hesapların katılım bankaları tarafından kullanılması da bankalarla benzer kısıtlamalara tabidir. Belli oranda karşılığı Merkez Bankasına yatırmak zorundadırlar. Katılma hesapları ise, kar ve zarara katılma hesabı akdi karşılığında yatırılan ve bunların kullanılması sonucunda doğacak kar ve zararlara asgari %80 oranında katılma sonucunu doğuran fonlardır. Katılma hesapları aracılığıyla toplanan fonlar; üretim desteği sağlanması, kira akdi, kar/zarara katılma ve mal karşılığı vesaikin alım satımı şeklinde kullanılabilir (Günel, 2001:28).

Katılım bankaların kullandırılan fonlar toplamı ile mevduat bankalarının krediler toplamı miktar yönünden 2001-2005 yılları arasındaki gelişimi aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak belirtilmektedir. Ayrıca bankacılık sektörünün toplam kredilerinin 2001-2005 yılları arasındaki gelişimi de bu tabloda gösterilmektedir.

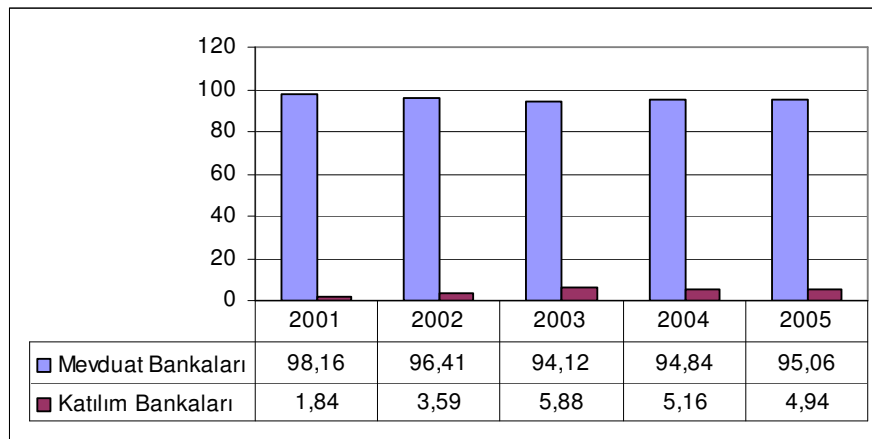
Tablo 12 Mevduat Bankaları Kredileri ve Katılım Bankaları Kullandırılan Fonları Toplamı

Dönem	Mevduat Bankaları	Katılım Bankaları	Toplam Kredi
2001	57,341,438,000	1,072,000,000	58,413,438,000
2002	56,370,271,000	2,101,000,000	58,471,271,000
2003	48,018,584,000	3,001,313,000	51,019,897,000
2004	89,900,000,000	4,894,665,000	94,794,665,000
2005	142,441,000,000	7,407,508,000	149,848,508,000

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası

Katılım bankalarının toplam kullandırılan krediler içindeki payı artış eğiliminde görülmektedir. 2001 yılında 1,072,000,000.-YTL iken 2005 yılında 7,407,508,000.-YTL'ye çıkmış bulunmaktadır. Genel ekonomik krizin etkisinin sürdüğü 2002 ve 2003 yıllarında mevduat bankalarının kredilerinde düşme görülürken katılım bankalarında bunun aksine 2002 yılında kullandırılan fonlarda artış kaydedilmektedir. Katılım bankalarının kullandırılan fonları hem miktar olarak hem oran olarak artış göstermektedir. Kullandırılan fonların mevduat bankalarının toplam kredileri ile karşılaştırmalı oranları aşağıdaki grafikte belirtilmektedir.

Grafik 11 Krediler - Kullandırılan Fonlar Toplamı Yönünden Mevduat ve Katılım Bankalarının Yüzdesi

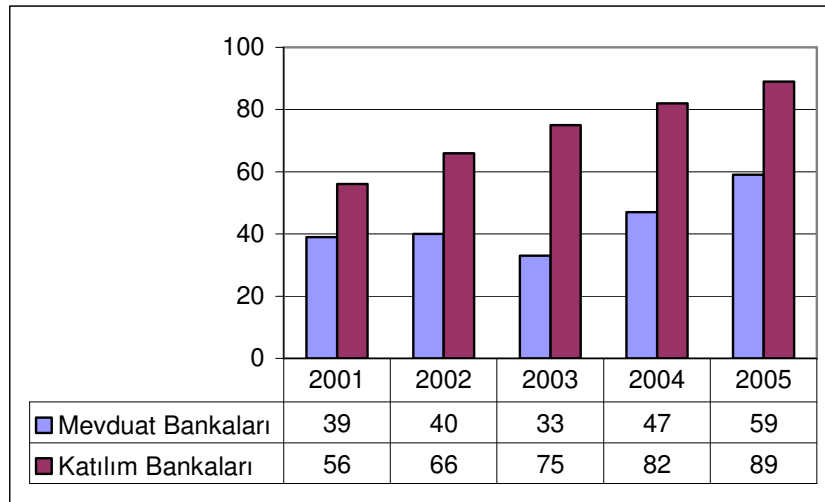

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası

Katılım bankalarının kullandırılan fonları toplam krediler-kullandırılan fonlar içerisindeki payı 2001 yılında 1,84 iken 2003 yılında 5,88'e ulaşmaktadır. Ancak bu oran 2004 ve 2005 yıllarında düşerek 2005 yılsonu itibariyle %4,94'e gerilemiştir.

Mevduatın krediye çevrilmesi bankaların aracılık fonksiyonlarını ifa etmeleri ile ilgili bilgi vermesi yönünden belirlenmesi gerekmektedir. Aşağıdaki grafikte mevduat bankalarının ve katılım bankalarının kredi/mevduat ve kullandırılan fonlar/toplanan fonlar oranları yıllar itibariyle belirlenmektedir.

Grafik 12 Kredi / Mevduat ve Kullandırılan /Toplanan Fonlar Oranı

Kaynak: Uyan, 2006:8

Grafik 12'de mevduat bankalarının açmış olduğu kredilerin mevduata oranının katılım bankalarında kullandırılan fonların toplanan fonlara oranına göre 2001-2005 yılları arasında bütün yıllarda düşük olduğu görülmektedir. Mevduat bankaları toplam mevduatları ticari krediler dışında başka alanlarda da oldukça yüksek oranda değerlendirdiği belirlenmektedir. Genellikle devletin borçlanma gereği iç ve dış borç olmak üzere karşılanmaktadır. Devlet iç borçlanması büyük ölçüde mevduat bankalarından sağlanmaktadır. Devlet iç borçlanma senetlerinin faiz esasına dayanması nedeniyle katılım bankalarının prensiplerine uygun değildir. Katılım bankalarında toplanan fonlar büyük ölçüde bireysel ve kurumsal müşterilere kullandırılmakta, bankacılık hizmetinin temel felsefesine uygun olarak değerlendirilmektedir.

G) KATILIM BANKALARININ MEVDUAT BANKALARIYLA KARŞILAŞTIRMASI

1. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Farklılıkları

Katılım bankaları öncelikle yürürlükte olan Türk Bankacılık Mevzuatına uygun olmakla birlikte Uluslararası Faizsiz Bankacılık literatürüne entegre edilmeye çalışılmaktadır. (Solmaz, 1998:115).

Katılım bankaları demek klasik banka sisteminden faiz kelimesinin çıkarılıp yerine kar kelimesinin ikame edilmesi demek değildir (Gürdoğan, 1995:167). Bu kurumlarda önemli olan fonksiyonlarına farklı bir açıdan bakarak, paranın bir ticari ürün gibi alım satımının önüne geçmektir. Bunun için katılım bankaları kaynak toplarken hesap sahipleriyle kar-zarar ortaklığı ve vadeli satışa dayanan ticari işlemler yapmaktadır. Katılım bankalarının paranın fonksiyonlarına yaklaşımı ile fon toplama finansman yöntemleri bankalardan farklıdır. Bankalar hizmet verme yanında para ticareti yaparken, katılım bankaları, hizmet verme yanında değişik ürünlerin ticaretini yapmaktadırlar. Mevduat bankalarıyla katılım bankaları arasındaki temel fark ve yaklaşım, paraya yüklenen fonksiyondur (Değer, 1991:59).

Mevduat bankalarının ihtimale dayanarak faaliyette bulunmalarının aksine, katılım bankaları ihtimale göre değil olana göre faaliyetlerini düzenlemektedirler. Şöyle ki; bankalar tasarruf sahiplerinden mevduat toplarken bir tahmini hesap etmektedirler. Bu mevduatı kullanıracak ve faiz geliri elde edeceklerdir. Elde etmeyi umdukları gelirin bir kısmını mevduat faizi olarak daha baştan hesap sahiplerine ödemeyi vaat etmektedirler. Mevduatın kredi olarak kullanılmasından faiz geliri elde edilip edilemeyeceği ve edilecekse miktarı belirsiz ya da tahminden ibarettir. Bankalar mevduatı kredi olarak kullanırken de kredi alanların bundan kar elde edecekleri ve karın bir kısmını kendilerine ödeyeceklerini farz etmektedirler. Dönem sonunda kredi alan hiç kar elde edememiş ve krediyi batırmış olsa dahi banka gerekirse teminatlar yardımıyla anapara ve faiz alacağını elde etmektedir (Küçükkocaoğlu, 2005:27).

Katılım bankalarının bankalarla arasındaki farklardan biri de ileriye dönük fiyatlandırma sistemi yerine fiilen elde edilmiş kazançların dağıtılmasıdır. Bu sistemde elde edilen kar veya zarar önceden belirlenmiş koşullara göre yatırımcı ve banka arasında paylaşılır. Risk birlikte üstlenilmektedir. Tasarruf sahibine yatırdığı para için önceden herhangi bir getiri garanti edilmemekte ve banka tarafından elde edilen kardan pay almaya hak kazanmaktadırlar. Bankanın zarar etmesi halinde ise mevduat sahibi de zarardan kendine düşen payı üstlenmektedir (Küçükkocaoğlu, 2005:28).

2. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Benzerlikleri

Gerek mevduat bankaları gerekse katılım bankaları devlet karşısında aynı ölçüde sorumlu ve bağımlı pozisyonda bulunmaktadırlar. Bunun sebebi; kuruluş ve faaliyetler için özel izin, faaliyetlerin ve mali durumun denetlenmesi, mali duruma ve yönetime müdahale yetkisi gibi konularda benzer kurallar konulmasıdır. Her iki tür kurum müşterileri nezdinde bir güven kurumu olması ve böylece müşteriler karşısında sorumluluklarının ağırlaşmasıdır. Bu sorumluluğun kapsamı alelade bir ticari işletme sahibinin sorumluluğundan farklı olup, daha ağır yükümlülükler yüklemektedir. Her iki tür kurumun mali ve idari yapısı ile teşkilatlanma ve müşterilerle muhatap olma tarzları birbirine benzemektedir. Bu kurumlara, banka ve katılım bankası ayırımıından haberdar olmayan bir kişinin bakış açısı ile bakılacak olursa, gerek bilanço ve mali tabloların içeriği yönünden, gerekse müşterilerle muhatap olan birimlerin düzeni ve çalışma tarzında büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. Bankalara benzeyen tek mali kuruluş türü katılım bankalarıdır denilebilir (Küçükkocaoğlu, 2005:27).

Nakit akışına aracılık (çek muhatabı olma, havale, elektronik ödeme, akreditif), emanet hizmetleri (kiralık kasa, kıymetli evrak tevdi, vadesiz cari hesap), bilgi satma (fizibilite raporları hazırlama, danışmanlık, istihbarat yapma) gibi hizmetlerin tamamını hem bankalar hem de katılım bankaları verebilmektedir. Karşıladıkları ekonomik ihtiyaçlar açısından da her iki kurum arasında önemli benzerlikler vardır. Tasarruflarını değerlendirmek isteyenlere yardımcı olmak, finansman ihtiyacı olanların bu ihtiyaçlarını gidermeye yönelik çalışmak ve son olarak modern çağda kişisel ve ticari ihtiyaçları kolaylaştırmaya yönelik olarak bulunan çözümleri uygulamak bunların

başlıcalarıdır (Küçükkocaoğlu, 2005:27).

Katılım bankalarının katılma hesaplarına tahakkuk ettirilen gelirler, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na göre Menkul Sermaye İradı olarak görülmektedir. Böylece bankalarda faizlere kesilen vergi gibi katılım bankalarında da katılma hesaplarına gelir vergisi ve SSDF kesintisi uygulanmaktadır. Bankalardaki Mevduat Munzam Karşılığına paralel olarak katılım bankalarının da kar ve zarara katılma hesapları aynı oranda blokaja tabiidir. Katılım bankalarında katılma hesapları, bankalardaki vadeli mevduat hesapları gibi 3,6,9, 12 aylık vadelere ayrılmaktadır (Arslan, 1999:40).

Her iki kurumunda kurulabilmeleri için Bakanlar Kurulu'nun izni gerekmektedir. Katılım bankalarının kurulabilmesi için ayrıca Merkez Bankasının olumlu görüşü ile Hazine Müsteşarlığı'nın önerisine ihtiyaç vardır. Aynı şekilde bankaların da Sanayi ve Ticaret Bakanlığının önerisine ihtiyaçları vardır. Katılım bankaları bankalar gibi en az 100 ortaklı bir AŞ. şeklinde kurulabilirler. Yönetim organları bakımından her iki kurum benzerlik göstermektedir. Her ikisi de yönetim kurulu, denetleme kurulu ve genel müdür gibi birimlere sahiptir. Katılım bankaları yaptıkları hizmetler karşılığında aldıkları komisyonlardan dolayı banka ve sigorta muamele vergisi ödemektedirler. Kurumlar vergisi, kaynak kullanımı destekleme fonu, gelir vergisi ve damga vergisine konu işlemlerinden dolayı bankalardan herhangi bir farkları yoktur (Arslan, 1999:40).

H) KATILIM BANKALARININ BANKA DIŞI MALİ KURULUŞLARLA KARŞILAŞTIRMASI

Para ve sermaye piyasasında faaliyet gösteren kurumlar, 1983'ten bu yana gittikçe çeşitlenmektedir. Ancak bankalar kurumsal olarak, mali piyasada faaliyet gösteren diğer kuruluşlara benzememektedir. Örneğin menkul kıymetlerin halka arzına ve satışına aracılık eden aracı kurumların bu faaliyetleri, bankalar tarafından da bir asli faaliyet olarak yürütülmektedir. Bu ise kurumsal benzerlik için yeterli bir yakınlık değildir. Katılım bankaları mali kuruluşlar sistemi içinde yer almaktadır. Faaliyet yelpazesi yönünden katılım bankaları mevduat bankalarına benzemektedir. Bununla birlikte özellikle faizsiz işlem niteliği yönünden katılım bankaları ile Yatırım

Ortaklıkları ve özellikle Yatırım Fonları arasında büyük benzerlikler olduğu söylenebilir. Yatırım fonları ve yatırım ortaklıklarında da faizsiz bankacılıkta uygulanan çift katlı ortaklıkta mudarabada olduğu gibi üç taraflı ilişki vardır. Aynı zamanda tarafların statü ve fonksiyonlarında da büyük benzerlikler mevcuttur. Yatırım fonları hesapların bağımsızlığı yönünden yatırım ortaklıklarına göre daha farklı ve katılım bankalarına daha yakın hükümlerle düzenlenmektedir. Gerçekten yatırım fonlarında da fona para yatıranların amacı, fonun işletilmesinden elde edilecek gelire ortak olmaktır. Net kar vaat edilmediği gibi anapara garantisi dahi verilmemektedir. Bu yönlerden yatırım fonlarında katılım bankaların temel hesap türü olan katılma hesaplarına çok benzeyen bir uygulama söz konusudur (Küçükkocaoğlu, 2005:29).

Ayrıca fonda toplanan paraların işletilmesi ile ilgili olarak uygulanan, riskin dağıtılması ilkesi yönünden de benzerlikler vardır. Her iki tür kurum da elindeki parayı tek ya da birkaç işe veya alana yatırarak; sektör, bölge ve kişi bazında riski dağıtmakta ve böylece reel zarar riskini asgariye indirmektedir. Aslında bankalar dahil bütün mali kuruluşlar ve hatta basiretli ticaret yapan bütün tacirler, zarar riskini azaltmak amacıyla aynı ilkeyi uygulamaktadır. Başarılı oldukları oranda zarar ihtimalinden uzaklaşmaktadırlar (Küçükkocaoğlu, 2005:30).

İ) KATILIM BANKALARININ HUKUKİ DÜZENLEMESİ

Bakanlar Kurulu tarafından Özel Finans Kurumlarının (Katılım Bankası) kurulmasına 16 Aralık 1983 tarih ve 83/7506 sayılı Kararname ile izin verilmiş ve bu karar Resmi Gazetenin 19 Aralık 1983 tarih ve 18256 sayılı mükerrer sayısında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Yahşi, 2001:100-107).

Özel Finans Kurumları ile ilgili olarak 19 Aralık 1999 tarihinde 4491 sayılı kanun ile 4389 sayılı Bankalar Kanununda değişiklik yapılmış ve Özel Finans Kurumları bu kanun kapsamına alınmıştır. Bu hükümlerine tabi edilinceye kadar 83/7506 sayılı Kararname, Türkiye’de faizsiz esasa göre çalışan Özel Finans Kurumlarının yasal dayanağını oluşturmaktadır. Söz konusu kararname, Özel Finans Kurumlarına ilişkin düzenleme ve denetleme yetkisini Hazine Müsteşarlığı ile T.C.

Merkez Bankası'na vermekte ve her iki yasal otorite de bu süreçte düzenleme ve denetim yetkilerini kullanmaktadırlar. Hazine Müsteşarlığı ve T. C. Merkez Bankası çıkarmış oldukları tebliğlerle bu kurumların bugünlere değin gelmelerinde olumlu fonksiyon icra etmişlerdir. Mali piyasalarda faaliyet gösteren ve çalışmalarında güven unsuru ön planda olan, ulaştıkları büyüklükler açısından hiç de küçümsenemeyecek boyutlara erişen Özel Finans Kurumlarının kanun ile değil de bir kararname ile faaliyetlerini sürdürmeleri her zaman tartışma konusu olmuştur. Mali piyasalarda faaliyet göstermekte olan bankaların Bankalar Kanunu'na, finansal kiralama şirketlerinin Finansal Kiralama Kanunu'na, sigorta şirketlerinin Sigorta Murakabe Kanunu'na tabi olmalarına rağmen, Özel Finans Kurumlarının, yasal düzenlemeler hiyerarşisinde Kanun Hükmünde Kararname' den sonra gelmekte olan Bakanlar Kurulu Kararı ile faaliyetlerini sürdürüyor olmaları, bu kurumların sahipleri ve çalışanları üzerinde uzun süre tedirginlik oluşturmuştur (Altaner , 2002:61-62).

Özel Finans Kurumlarının tabi olması gereken yasal çerçevenin ne olacağı hususunda üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, yalnız Özel Finans Kurumlarını düzenleyen ayrı bir kanun çıkarılması, ikincisi, Özel Finans Kurumlarının mevcut konumlarını muhafaza edecek şekilde Bankalar Kanunu kapsamı içerisine alınması, üçüncüsü ise yine Özel Finans Kurumlarının Bankalar Kanunu kapsamına alınması, ancak diğer bankaların da bir pencere açarak Özel Finans Kurumları faaliyetlerini yapar hale gelmelerinin sağlanmasıdır. Yasa koyucu ikinci seçeneği yasalaştırmış ve Özel Finans Kurumları 4491 sayılı Kanun ile 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına dahil edilmişlerdir (Yahşi, 2001:100-107).

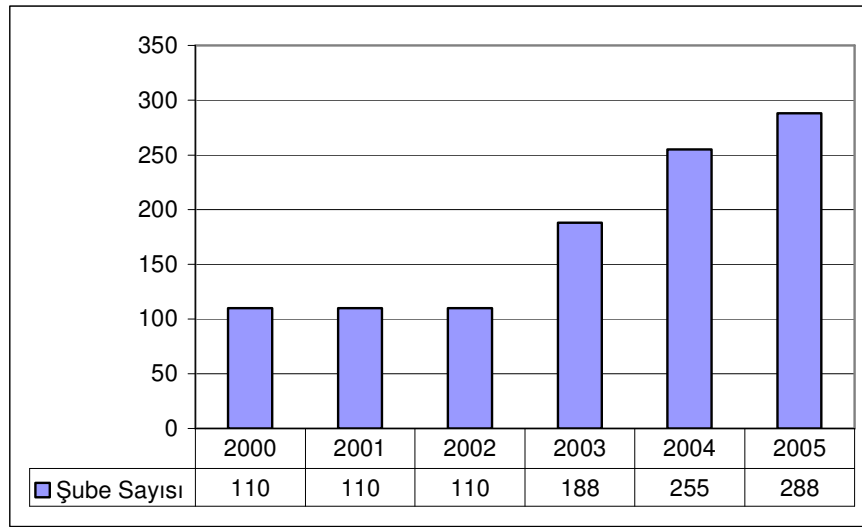
BDDK hakkında 20 Eylül 2001 tarih 24529 sayılı Resmi Gazete de "Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmeliği" yayınlanmıştır. Bu yönetmelikle Özel Finans Kurumları yeni baştan düzenlenmiş ve kuruluş temelini oluşturan Bakanlar Kurulu Kararı ve buna ilişkin tüm tebliğler yürürlükten kaldırılmıştır. Bir diğer düzenleme de 26.01.2001 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme ile Özel Finans Kurumları Birliği kurulmaktadır. Özel Finans Kurumları Birliği, Bankalar Birliği statüsünde olan ve bu kurumun fonksiyonlarını Özel Finans Kurumları için üstlenen bir kurum olarak

düzenlenmektedir. Düzenlemenin en önemli getirisi tasarruf mevduat sigorta fonu benzeri “Güvence Fonu’nun” kurulmasıdır (Karapınar, 2003:24).

J) KATILIM BANKALARI SEKTÖR ANALİZİ

Katılım bankalarının şube sayıları artan bir eğilim içerisindedir. 2000 yılında 110 adet şube mevcut iken 2005 yılsonu itibariyle bu sayı 288 adete çıkmaktadır. Aşağıdaki grafikte yıllar itibariyle şube sayısındaki gelişim görülmektedir.

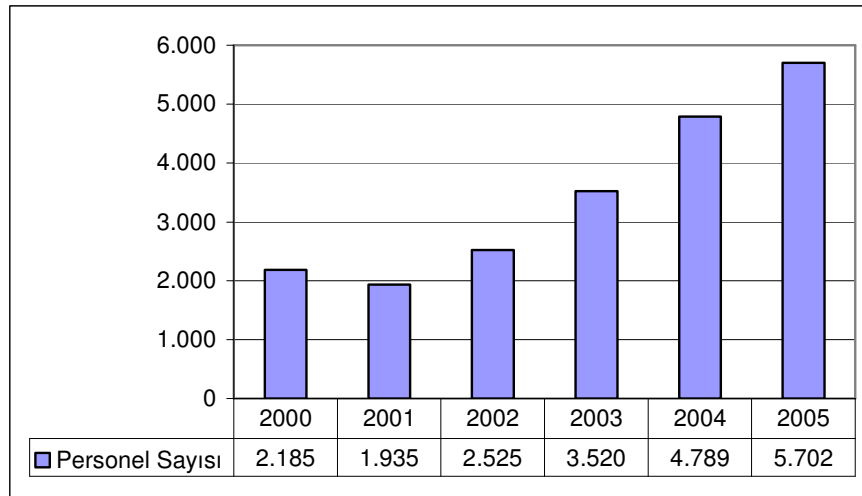
Grafik 13 Katılım Bankaları Şube Sayısı

Kaynak: Uyan, 2006:9

Katılım bankaları şube sayısındaki gelişim değerlendirildiğinde ekonomik krizin etkisinin sürdüğü 2001 ve 2002 yıllarında şube artışı yaşanmamakta ancak şube kapatma durumu da söz konusu olmamaktadır. 2003 yılından itibaren katılım bankaları şubeleşme yönünde önemli gelişmeler kaydetmektedir. 2003 yılında 188 şubeye ulaşmaktadır. 2004 yılında şubeleşme çalışmaları devam etmekte ve 255 şubeye yükselmektedir. 2005 yılında şubeleşme yönünde artış devam etmekte ve şube sayı 288 adete olarak görülmektedir.

Katılım bankalarının istihdam ettiği personel sayısı 2000-2005 yılları arasındaki gelişimi aşağıdaki grafikte belirtilmektedir.

Grafik 14 Katılım Bankaları Personel Sayısı

Kaynak: Uyan, 2006:9

Katılım bankalarının personel sayıları da şube artışlarına paralel olarak artış göstermektedir. Ekonomik kriz yılında personel sayısında düşüş olmakta ancak daha sonraki yıllarda personel sayısında artış görülmektedir. Katılım bankalarında 2000 yılında 2.185 personel istihdam edilirken 2005 yılsonu itibariyle personel sayısı 5.702'ye yükselmektedir.

Katılım bankalarının toplam aktiflerinin yıllar itibariyle gelişimi aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 13 Katılım Bankaları Toplam Aktifleri

Dönem	Toplam Aktif (Bin YTL)	Toplam Aktif (Bin USD)
2000	2.266.000	3.374.000
2001	2.236.000	1.643.000
2002	3.962.000	2.424.000
2003	5.112.000	3.722.000
2004	7.298.601	5.435.764
2005	9.945.431	7.376.275

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası

Katılım bankalarının yıllar itibariyle toplam aktiflerin YTL bazında 2001 yılı hariç artış göstermektedir. Ancak bu artışların reel olup olmadığını dolar bazında değerlendirerek belirleyebiliriz. Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizlerinin etkisi ile katılım bankaları toplam aktifleri 2000 yılında 3.374.000.000.-USD iken 2001 yılında 1.643.000.000.-USD seviyesine kadar inmekte ve 2002 yılında 2.424.000.000.-USD miktarına çıkmakta ancak 2000 yılındaki seviyenin biraz üzerine ancak 2003 yılında ulaşarak 3.722.000.000.-USD miktarına yükselmektedir. 2004 yılında 5.435.764.000.-USD ve 2005 yılında 7.376.275.000.-USD miktarına yükselmektedir.

Katılım bankaları pasif yapısı yıllar itibariyle gelişimi aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 14 Katılım Bankaları Pasif Yapısı (Bin YTL)

	2003	2004	2005
Toplanan Fonlar	4.110.655	5.992.158	8.369.155
Özkaynak Toplamı	671.905	955.789	951.090
Diğer	469.212	435.099	625.183

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası

Katılım bankalarının pasif yapısı büyük ölçüde toplanan fonlara dayanmaktadır. Pasifi oluşturan ikinci faktör ise özkaynaklardır. Katılım bankalarının özkaynakları yıllar itibariyle gelişimi ise aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 15 Katılım Bankaları Özkaynakları

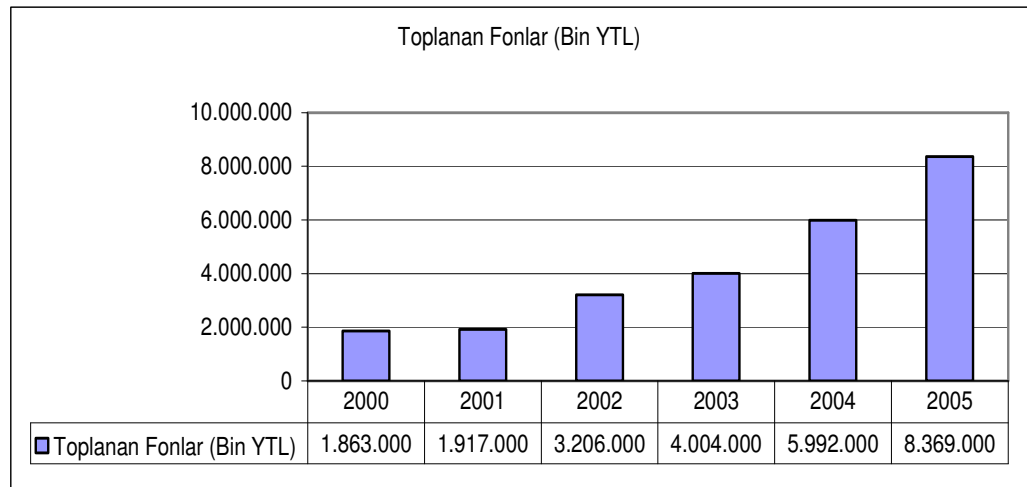
Dönem	Özkaynaklar (Bin YTL)	Özkaynaklar (Bin USD)
2000	161.000	240.000
2001	203.000	141.000
2002	400.000	245.000
2003	670.000	478.000
2004	891.851	664.222
2005	951.089	705.398

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası

Katılım bankalarının özkaynakları yıllar itibariyle gelişimi YTL bazında sürekli artış görülürken reel olarak USD bazında 2001 yılı hariç artış göstermektedir. 2005 yılsonu itibariyle özkaynaklar 705.398.000.-USD olarak gerçekleşerek 2001 yılı rakamlarına göre beş katına ulaşmış bulunmaktadır.

Katılım bankalarının toplanan fonları yıllar itibariyle gelişimi aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

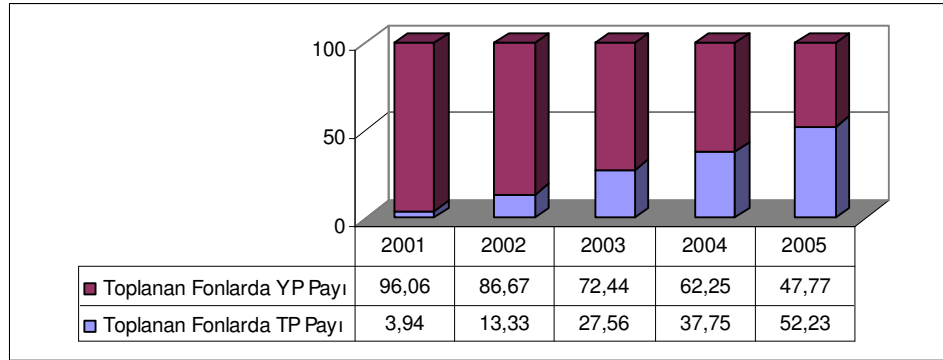
Grafik 15 Katılım Bankaları Toplanan Fonlar (Bin YTL)

Kaynak: Uyan, 2006:10

Katılım bankalarının toplanan fonları 2000 yılında 1.863.000.000.-YTL ve 2001 yılında 1.917.000.000.-YTL olmaktadır. 2002 yılından itibaren katılım bankalarında toplanan fonları önemli yükselişler göstermektedir. 2002 yılında 3.206.000.000.-YTL, 2003 yılında 4.004.000.000.-YTL ve 2005 yılsonu itibariyle katılım bankalarında toplanan fonlar 8.369.000.000.-YTL'ye yükselmektedir.

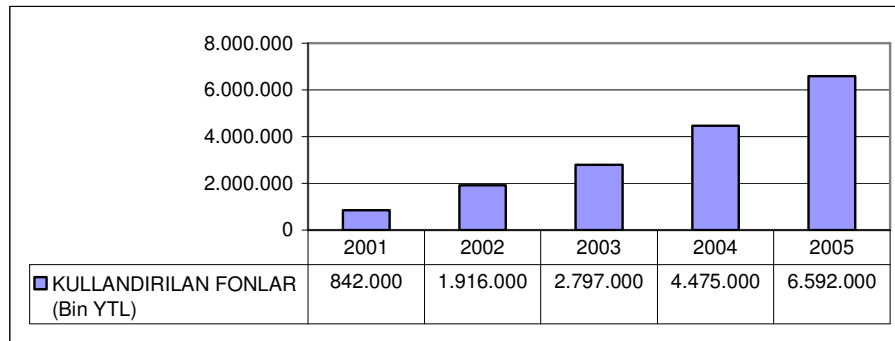
Toplam toplanan fonlar yukarıda belirtildiği gibi yıllar itibariyle gelişim gösterirken toplanan fonlardaki Türk Parası ve Yabancı Para payının belirlenmesi önemli görülmektedir. Katılım bankalarına yatırılan fonların Türk Parası cinsinden veya Yabancı Para cinsinden olduğunun belirlenmesi ile tasarruf sahiplerinin ülke ekonomisine güvenlerinin tespiti mümkündür. Toplanan fonlarında Türk Parası ve Yabancı Para payı yıllar itibariyle gelişimi aşağıdaki grafikte belirtilmektedir.

Grafik 16 Katılım Bankalarında Toplanan Fonlarda TP ve YP Payı

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası

Katılım bankalarının yıllar itibariyle YTL cinsinden ve yabancı para cinsinden mevduat yapısı büyük ölçüde yabancı para ağırlıklı iken yıllar itibariyle eğilimi YTL yönlü olmaktadır. 2001 yılında %96,06 yabancı paraya karşılık %3,94 YTL iken bu oran 2005 yılına gelindiğinde %47,77 yabancı paraya karşılık %52,23 YTL şeklinde gerçekleşmektedir. Katılım bankalarının mudilerinin yabancı paraya daha fazla güvenlerinin olduğu ve YTL'ye ekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanan güven eksikliğinin söz konusu olduğu söylenebilir. Ekonomik istikrarla birlikte YTL'ye güvenin yükseldiği ve toplanan fonlarda YTL payının arttığı görülmektedir.

Katılım bankalarının kullandırılan fonları 2001-2005 yılları arasındaki gelişimi aşağıdaki grafikte belirtilmektedir.

Grafik 17 Katılım Bankaları Kullandırılan Fonlar (Bin YTL)

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası

Katılım bankaları kullandırılan fonları 2001 yılında 842.000.000.-YTL seviyesinde iken yıllar itibariyle artış göstererek 2005 yılsonu itibariyle 6.592.000.000.-YTL olarak gerçekleşmektedir.

Katılım bankalarının toplam kar payı gelir ve giderleri 2003-2005 yılları arasındaki gelişimi aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 16 Katılım Bankaları Toplam Kar Payı Gelir ve Giderleri (Bin YTL)

Dönem	Toplam Kar Payı Gelirleri	Toplam Kar Payı Giderleri	Net Kar Payı Gelirleri
2003	694.347	285.363	408.984
2004	921.948	473.579	448.369
2005	1.008.451	558.019	450.432

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası

Katılım bankalarının 2003 ile 2005 yılları arasında toplam kar payı gelirleri ve toplam kar payı giderleri artış göstermektedir. Net kar payı gelirleri 2004 yılında 2003 yılına göre artış göstermekte ancak 2004 ve 2005 yıllarında önemli bir değişiklik görülmemektedir.

Katılım bankalarının 2003 ile 2005 yılları arasında toplam kar payı dışı gelirleri gelişimi aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 17 Katılım Bankaları Toplam Kar Payı Dışı Gelirleri ve Giderleri (Bin YTL)

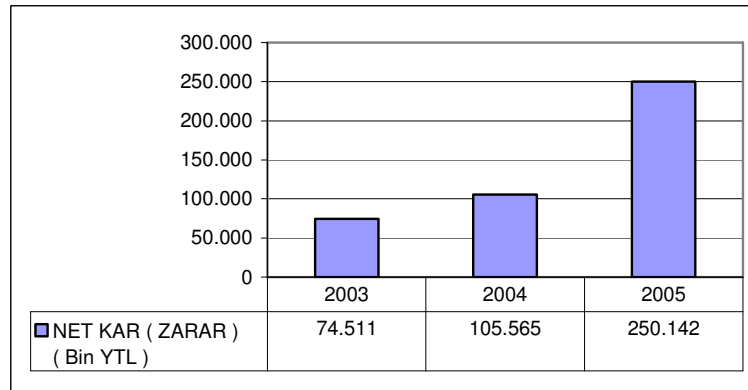
Dönem	Toplam Kar Payı Dışı Gelirleri	Toplam Kar Payı Dışı Giderleri	Net Kar Payı Dışı Gelirleri
2003	215.338	515.925	-300.587
2004	312.582	635.786	-323.204
2005	366.038	639.189	-273.151

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası

Katılım bankaları toplam kar payı dışı gelirleri ve giderleri yıllar itibariyle artış göstermektedir. Katılım bankaları net kar payı dışı gelirleri 2003-2005 yılları arasında bütün yıllar negatif görülmektedir. 2004 yılında 2003 yılına göre net kar payı dışı gelirleri kısmi azalış gösterirken, 2005 yılında 2004 yılına göre net kar payı dışı gelirleri kısmi artış göstermektedir.

Katılım bankaları 2003-2005 yılları arasında net karı gelişimi aşağıdaki grafikte belirtilmektedir.

Grafik 18 Katılım Bankaları Net Karı

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası

2003-2005 yılları arasında katılım bankalarının net karı sürekli artış göstermektedir. Katılım bankaları 2003 yılında 74.511.000.-YTL, 2004 yılında 105.565.000.-YTL ve 2005 yılında ise 250.142.000.-YTL net kar elde etmektedir.

K) TÜRKİYE'DEKİ FAİZSİZ BANKACILIĞIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Katılım bankalarının özellikleri sayılabilecek bazı temel tespitleri şöyle sıralamak mümkündür (Güneş, 2002:4):

- Katılım bankaları ekonomik ve toplumsal bir ihtiyaçtan doğmuşlardır; katılım bankaları mali sektörün dışında kalan atıl tasarrufları harekete geçirerek Türkiye ekonomisine kazandırmayı amaçlamaktadırlar.

- Katılım bankaları yasal kuruluşlardır; katılım bankalarının kuruluşu ve faaliyete geçmesi, T.C. Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile gerçekleşmektedir. Bu kurumlar, daha kuruluş aşamasında ilgili kamu otoritelerinin ayrıntılı teknik ve idari incelemelerinden geçmektedirler. Yürürlükteki mevzuat çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmekte olan katılım bankaları en az mali sektörde yer alan diğer tüm kurum ve kuruluşlar kadar yasaldir.
- Katılım bankaları modeli, çağdaş bir finansman modelidir; günümüzde ABD ve Avrupa'nın önde gelen bazı bankaları ve finans kuruluşları, katılım bankaların uyguladığı finans sisteminin gerçek bir ihtiyaca cevap verdiğini görerek bu alanda faaliyet göstermek üzere kendi bünyelerinde özel birimler oluşturmuşlardır.
- Katılım bankaları Türk mali sistemini tamamlayan ve geliştiren kuruluşlardır; katılım bankaları, Türkiye'de 1980'li yıllarda mali sistemin kurum ve araçlar yönünden çeşitlenmesi ve derinlik kazanması sürecinde, sisteme katılmış yeni bir finans modelidir. Çeşitli sebeplerle klasik bankalara mevduat olarak gitmeyen tasarrufları yasaların izin verdiği çerçevede kar-zarar ortaklığı esasına göre toplayan bu kurumların fonları, Türkiye'de uzun vadeli sermaye piyasalarının geliştirilmesine ve derinleşmesine ciddi katkılar sağlayabilecek bir tür risk-sermayesi (venture capital) niteliğindedir. Dolayısıyla, katılım bankaları bankalara rakip değil, Türk mali sistemini tamamlayan ve geliştiren kurumlardır.
- Katılım bankaları, tıpkı mevduat bankaları gibi, ilgili kamu otoriteleri tarafından düzenli biçimde denetlenmektedirler; katılım bankaları 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nda 17.12.1999 tarih ve 4491 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle Bankalar Kanunu kapsamına alınmış olup, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun denetimindedir. Ayrıca katılım bankaları, Hazine Müsteşarlığı ve Merkez Bankası denetim elemanları, Bankalar Yeminli Murakıpları elemanları ile diğer ilgili resmi merciler tarafından düzenli olarak denetlenmektedirler. Katılım bankaları, aynı zamanda, Merkez Bankası'nın uygun göreceği bağımsız

dış denetim şirketleri tarafından da her yıl denetime tabi tutulmaktadır.

- Katılım bankaları reel sektörü finanse etmektedirler; katılım bankalarının, kullanılabilir kaynaklarının tamamını üretim desteği (peşin alım-vadeli satım), finansal kiralama ve proje bazında kar-zarar ortaklığı yöntemleriyle reel sektörün finansmanına tahsis etmektedirler. Fon kullanılan işletmelerin seçiminde uluslararası standartlar ve teamüller ile objektif mali kriterler kullanılmaktadır. Katılım bankaları, topladıkları fonları Türk sanayicisi ve tüccarının hammadde, yarı mamul, mamul madde veya yatırım malı ihtiyaçlarının temininde kullanmak suretiyle doğrudan üretimi ve yatırımı finanse etmektedirler. Katılım bankaları, ekonomik ve mali istikrarı bozucu hiçbir spekülasyon faaliyetinin içinde bulunmamaktadırlar.
- Katılım bankaları, küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ) finansman desteği sağlamaktadırlar; katılım bankaları, aynı zamanda mali sistemden yeterince finansman desteği alamayan çok sayıda küçük ve orta ölçekli işletmeye finansal kiralama yöntemiyle uygun koşullarda yatırım malları temin etmek suretiyle üretimin ve istihdamın artışına katkı sağlamaktadırlar.
- Katılım bankaları kayıt dışı ekonominin panzehiridir; katılım bankaları, kullandıkları finansman teknikleri ile Türkiye’de önemli bir sorun olan kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasında dikkate değer bir fonksiyon ifa etmektedirler. Nakdi finansman yapmayan katılım bankaları, sanayici ve tüccarın ihtiyaç duyduğu emtiayı fatura bazında alıp satmak suretiyle kayıtlı ekonominin genişlemesine katkıda bulunmaktadırlar. Böylece, bir yandan kayıt dışı ekonomi daraltılırken diğer yandan devletin vergi gelirlerinin artırılması sağlanmış olmaktadır.
- Katılım bankaları vergi açısından ayrıcalığa sahip değildir; katılım bankaları, hem fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleri, hem de kendi kazançları dolayısıyla Kurumlar Vergisi, Banka Sigorta Muameleleri Vergisi, Katma Değer Vergisi ve Gelir Vergisi mükellefi ve sorumlusudurlar (Bereket Dergisi, 1998:3)

- Katılım Bankaları 1990 Körfez Krizi, 1994 Döviz Krizi, 1998-1999’da yaşanan Global Kriz’den hiçbir yara almadan, hiçbir azaltma yapmadan çıkmış bulunmaktadır (Akyüz,1998:3).

L) KATILIM BANKALARININ SORUNLARI

Katılım bankalarının karşılaştıkları sorunların başında kuşkusuz mevzuat ile ilgili problemler gelmektedir. Katılım bankaları 4491 sayılı Bankalar Kanunu’ndaki 4389 sayılı yasayla değişikliğe kadar uzun bir mevzuat serüveni yaşamıştır. Haliyle bu, katılım bankalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Katılım bankalarınca uygulanan finansman yöntemlerine uygun tarzda çalışan müteşebbislerin az olması, yeterli reklam yapılamayışı, bu kurumların sundukları enstrüman azlığı, alternatiflerin azlığı gibi sorunlar ilk akla gelen sorunlardır. Bu kurumlar kendilerini iyi ifade edememektedirler. Enstrüman çeşitliliği açısından çok kısıtlı çalışmaktadırlar. Kuruluş aşamasında enstrüman çeşitliliği hiç dikkate alınmamış, günün koşullarıyla dar çerçevede düşünülmüştür (Kabaca, 2000:28).

Mevduat bankalarının finansal piyasalarda katılım bankalarını bir rakip olarak değerlendirmeleri ve potansiyel birer tehlike olarak görmeleri de katılım bankalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Halbuki katılım bankaları mevduat bankalarına rakip değil, bankaları tamamlayıcı mali kurumlardır. Çünkü, katılım bankalarının esas amacı, yastık altı paraları ekonomiye kazandırmaktır. Bu yastık altı paranın çoğunluğunu faize duyarlı kesimin tasarrufları oluşturmaktadır (Önal, 2000:15).

Katılım bankalarını da içine alan Türk Finans Sisteminin en önemli sorunlarından birisi hacim olarak yeterli büyüklüğe sahip olamamasıdır. Bu yetersizliğin nedenleri şunlardır (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası):

- Kamu borçlanma senetlerinin mevduata alternatif oluşturması; Türkiye özellikle 1995 yılından sonra hızlı bir iç borçlanmaya giderek kamu borç stokunu milli gelirin çok yüksek oranlarına çıkarmış, yeterli vergi tahsil edilememesinin de etkisiyle kamu finansman açığının yıllar itibariyle hızla artması sonucunda

zaman zaman %40'lara varan reel faiz ödemek zorunda kalmıştır. Bu kadar yüksek reel faiz tasarrufların önemli bir bölümünü kamuya çekerek finans sektörünü zayıflatmış ve böylece devlet kağıtları uzun yıllar mevduatın en önemli rakibi ve alternatifi olmuştur. Ekonomideki iyileşme ve istikrarın devam etmesi halinde reel faizin düşürülmesi imkan dahilindedir. Bu düşüşe paralel olarak kamu borçlanma senetlerinin mevduata alternatif olma özelliği azalabilir.

- Tasarrufların mevduata dönüşme oranının düşüklüğü; Türkiye’de tasarruf oranı düşük olduğu gibi bu tasarrufun finans sektörüne yönelme oranı da düşüktür. Tasarrufların en fazla yöneldiği alanlar arasında sırasıyla döviz, gayrimenkul, altın ve daha sonra mevduat gelmektedir. Halkın altına olan eğilimi geleneksel nedenlerden, döviz ve gayrimenkul tercihi ise daha ziyade tasarruf ya da servetin değerini muhafaza etme saikinden kaynaklanmaktadır. Tasarrufların gayrimenkul ve dövizden bankalara yönelmesi büyük ölçüde enflasyonun tek haneli rakamlara inmesi ve milli paranın değerli hale gelmesi ile azalma eğilimine girebilir.
- Ekonomik ve siyasi belirsizlikler nedeniyle tasarrufun sistem dışına kaçması; ekonomik ve politik istikrarın sağlanamaması nedeniyle yurt dışından doğrudan ya da dolaylı yabancı sermaye gelmediği gibi yerli tasarruf sahiplerinin bir bölümünün de tasarruflarını ya evlerinde kasada tuttukları ya da yurt dışına transfer ettikleri bilinmektedir. Bu durum Şubat 2001 krizinde doruğa çıkmış ve gerek yerli gerekse yabancı yatırımcı yurt dışına önemli miktarda fon transfer etmişlerdir. Bu ürkek paranın tekrar ekonomik sisteme dönüşü bir hayli zor olmaktadır. Özellikle 2003 yılının ikinci yarısından itibaren ekonomik verilerde ve siyasi istikrarda görülen iyileşme üzerine hem yurt dışına çıkan hem de kasalarda saklanan tasarrufların bir bölümü ekonomik sisteme katılmış ve bu durum 2003 yılından itibaren YTL’nin hızla değer kazanmasında başlıca etken olmuştur. Ekonomik ve siyasi ortamın daha da iyileşmesi ve kalıcı hale gelmesi durumunda hala bir bölümü beklemede olan tasarrufların sisteme girmesi mümkün olacaktır. Görüldüğü gibi tasarrufların sisteme girmesi veya sistemden çıkması büyük ölçüde siyasi ve ekonomik istikrara bağlı bulunmaktadır.

- Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü; ekonominin %50'den fazlasının kayıt dışında olduğu belirtilmektedir. Bu ise büyük bir ekonomik varlığın finansal sistemin dışında kaldığını göstermektedir.

M) KATILIM BANKALARININ DEĞERLENDİRMESİ

1. Güçlü Yönleri

Kar ve zarar ortaklığı esasına göre faaliyet gösteren kuruluşlar dünyanın çeşitli ülkelerinde sağlam çalışma prensipleri sayesinde güvenilirliklerini ispat etmektedir. Bu tür kuruluşlar gerek Türkiye'de gerekse diğer bölge ve ülkelerde ortaya çıkan krizlerden daha az etkilenmekte ve faaliyeti sona eren birçok mali kuruluşu nazaran hayatta kalmayı başarmaktadırlar. Bunun en somut örneği uzak doğu ülkelerinde 1997 yılında patlak veren kriz sırasında görülmüştür. Bu bölgelerde birçok banka krize dayanamayıp kapandığı halde katılım bankası benzeri kurumlar ayakta kalmayı başarmışlardır. Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizinden sonra 20'den fazla bankanın faaliyetine uğradıkları büyük zararlar nedeniyle son verilmiş ve bu bankalar mevduata verilen sınırsız devlet güvencesi nedeniyle kamunun üzerine önemli miktarda mali yük yüklemişlerdir. Katılım bankaları ise krizler sırasında, %50'yi bulan fon çekilişine rağmen devlet garantisi olmadığı halde bir tanesi hariç varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bunun nedenleri şöyle açıklanabilir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası):

- Katılım bankaları faizsiz enstrümanlarla faaliyet gösterdikleri için krizde kur ve faiz riski üstlenmemekte piyasa ve kredi riskine maruz kalmaktadırlar.
- Çalışma yöntemleri gereği fon kullanırken gerçek ekonomik faaliyetleri finanse etmektedirler. Kredinin, kredi kullanan işletme yerine mal tedarik edilen satıcılara ödenmesi nedeniyle verilmiş amacı dışında, riskli, spekülasyon ve verimsiz işlerde kullanımı önlenmektedir. Nitekim bankalarda sorunlu kredilerin daha yüksek oranlarda olmasının önemli bir nedeni, alınan kredilerin bir bölümünün verilmiş amacı dışında, riskli ve spekülasyon işlerde kullanılması ve finansman tekniğine aykırı olarak kısa vadeli kredilerle yatırım yapılmasıdır. Katılım

bankalarında kredinin işlem bazında ve kurumun kontrolü altında kullandırılması, ayrıca kredinin krediyi kullanan işletme yerine satıcıya ödenmesi söz konusu olumsuzlukları büyük ölçüde önlemektedir.

- Katılım bankaları kısa vadeli olarak topladıkları fonları kısa vadeli ekonomik faaliyetlerin finansmanında kullanılmaktadır. Bu durum, bilançonun aktif ve pasifi arasında vade uyumu sağlamaktadır. Böylece likidite riskine maruz kalmamaktadırlar. Bu kurumlar 1 yıldan uzun vadeli yatırım kredisi taleplerini kendi bünyelerinde bulunan finansal kiralama enstrümanı ile karşılamakta ve böylece bütün kredileri kredi tekniğine uygun olarak kullanılmaktadırlar. Bu durum likidite riskini önlediği gibi işletmelerin, kullandıkları kredilerin taksitlerini faaliyetlerinden elde ettikleri fonlarla ve nakit akışına uygun olarak ödemelerine imkan vermektedir. Bu tür çalışma yöntemleri sayesinde katılım bankaları kriz zamanında bazı kısa vadeli fonları tahsil ederek tasarruf sahiplerinin yoğun taleplerini karşılayabilmektedirler.

2. Zayıf Yönleri

Banka mevduatlarına 1994 yılından beri uygulanan sınırsız devlet garantisi aynı sektörde faaliyet gösteren katılım bankaları için haksız rekabet oluşturmaktadır. Bu nedenle bu kurumlar istenen düzeyde gelişmemektedir. Her ne kadar katılım bankalarına yatırılan gerçek kişilere ait tasarruflar belirli bir limite kadar Katılım Bankaları Birliği nezdinde faaliyete geçen Güvence Fonu kapsamına alınmış ise de bankalardaki sınırsız güvence psikolojik olarak daha etkili olmaktadır. Diğer taraftan katılım banka sistemindeki güvence fonunun kaynaklarının ihtiyacı karşılayamaması durumunda bakiyenin diğer katılım bankalarından karşılanacak olması ve aralarında bir müteselsil kefalet sistemi oluşturulması mali bünyesi sağlam olan katılım bankalarının da riske atılmasına neden olmaktadır. (Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ETKİNLİK ANALİZLERİ VE BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK

I. ETKİNLİĞE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

A) ETKİNLİK KAVRAMI

1. Etkililik ve Etkinlik Kavramlarının Tanımları

Wehrich (1993), bireysel ve örgütsel performans içinde verimliliğin etkililik (effectiveness) ve etkinliği (efficiency) ifade ettiğini belirtmekte ve etkililiği amaçlara ulaşmadaki başarı, etkinliği ise amaçlara en az kaynakla ulaşmadaki başarı olarak tanımlamaktadır. Bartol (1994) ise performansın iki önemli boyutunu etkililik ve etkinlik olarak belirlemektedir. Etkililiği uygun hedefleri seçme ve onlara ulaşma yeteneği olarak tanımlamakta, etkinliği ise amaçlara ulaşma sürecinde elde edilebilir kaynakları en iyi şekilde kullanma yeteneği olarak tanımlamaktadır (Vural, 2000:1).

Etkinlik; bir girdi unsurunun (işçilik, sermaye vb.) fiili kullanım durumunun belli tekniklerle (hareket ve zaman etütleri) tespit edilmiş standartlarla kıyaslanması ile bulunan bir göstergedir şeklinde tanımlanmaktadır. Bu göstergeye yeterlilik derecesi de denilmektedir (Takan, 2002:666).

Etkinliği katılım bankasının davranışsal amacı olarak da tanımlamak mümkündür. Bu durumda ekonomik etkinlikten bahsedilir ve bankanın maliyetinin, gelirinin veya karının gözlemlenmiş değerleri ile optimal değerleri karşılaştırılarak ölçülmektedir (Ulufur, 2001: 93).

Etkinlik ölçümünün en genel anlamda konusu, kaynakların belirli bir zamanda ve biçimde kullanımı ile gerçekleşen sonuçların hedeflenen ya da istenen sonuçlara göre değerlendirilmesidir. Burada temel sorun, istenen sonuçlarla gerçekleşen sonuçların

çakışmadığı durumlarda etkinliğin boyutunun ölçülmesinden kaynaklanmaktadır. Kullanılacak olan etkinlik ölçütünün gerçekleşen sonuçların istenen sonuçlara ne kadar yaklaşabildiğini yansıtmaması gerekmektedir. İstenilen sonuçlarla gerçekleşen sonuçların çakışıp çakışmaması ile ilgili mutlak etkinlik kavramının yanı sıra daha ilginç ve anlamlı olanı, karar birimlerinin (çok boyutlu) belli bir zaman kesitinde istenen sonuçları gerçekleştirmekteki başarılarını ya da bir karar biriminin (tek boyutlu) zaman içinde istenen sonuçları gerçekleştirmekteki başarısını kıyaslamayı konu alan göreceli etkinlik kavramıdır (Kaskanoğlu, 1990:2).

Bir katılım bankası, girdi ve çıktılarının optimum değerlerinin ne olması gerektiğini belirlemek durumundadır. Katılım bankasının bu değerlere ne derece yakın olduğu ise bankanın etkinlik düzeyini belirlemektedir. Etkinsizlik de arzu edilen ve gerçekleşen performans endeksleri arasındaki fark ile ölçülmektedir. Girdilerin belirli bir teknoloji ile çıktıya dönüştürülmesi sürecinde, ayrıca katılım bankasının her zaman ulaşılması mümkün olmayan davranışsal amacı da dikkate alınmalıdır. Değişik davranışsal amaçlardan en sık karşılaşılanları maliyet minimizasyonu ile kar ve getiri maksimizasyonudur. Bankanın etkinliği, çeşitli karar değişkenlerinin gözlemlenen değerleri ile bankanın davranışsal amacını sağlayan değerleri, karşılaştırılarak ölçülebilmektedir. Karşılaştırmalar miktar (girdi-çıktı) cinsinden yapılabileceği gibi değer (maliyet, kar, getiri) cinsinden de yapılabilmektedir (Ertuğrul ve Zaim,1996:37).

2. Etkinlik Bileşenleri

a) Teknik Etkinlik

Üretim, girdilerinin çıktıya dönüştürülmesi sürecidir. Üretim sürecinin etkin olabilmesi, zaman boyutu dikkate alınmadığında mevcut teknoloji çerçevesinde, belirli girdi bileşimlerinin kullanılarak maksimum çıktının elde edilmesine ya da belirli bir çıktı bileşiminin en az girdi kullanılarak üretilmesine bağlıdır. Üretim fonksiyonu çerçevesinde tanımlanan teknik etkinlik, savurganlığın kesinlikle olmadığı üretim şeklidir. Üretim sınırı teknik olarak etkin üretim bileşimlerinin kümesi olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2001:31).

b) Fiyat Etkinliği

Teknik olarak etkin olan ve üretim imkanları eğrisi üzerinde üretim yapan bir katılım bankası, üretim yaptığı noktada aynı zamanda davranışsal amacına da ulaşıyorsa fiyat etkinliği söz konusudur (Ertuğrul ve Zaim, 1996:38). Fiyat etkinliği girdi ve çıktı fiyatlarını göz önüne alarak, en uygun girdi ve çıktı karmasının oluşturulması ile ilgili bir kavramdır. Girdi miktarları ile birlikte girdi fiyatlarının da dikkate alınması gereği, fiyat etkinliği kavramının önemini ortaya çıkarmaktadır (Vural, 2000:5).

Fiyat etkinliği, faktör fiyatlarındaki yeni gözlemlere ve faktör fiyatlarının tahminindeki hatalara oldukça duyarlıdır. Bu nedenle çoğunlukla istikrarlı değildir. Her bir faktör arzının tamamen elastik olduğu varsayılmaktadır. Gerçekte, arz elastikiyeti genellikle pozitif olmaktadır. Bu nedenle girdi oranlarındaki değişim fiyat oranlarını da değiştirmektedir. Bu problemler, yüksek fiyat etkinliğinin mutlaka istenip istenmediği sorusunu akla getirmektedir. Fiyat etkinliği hem sabit olmayan hem de yorumu şüpheli olan bir ölçüdür. Bu unsurlar da etkinlik analizi ölçümlerinde hata kaynağı olmaktadır. Bu bağlamda planlayıcı açısından teknik etkinlik bu tür hatalardan bağımsızdır. Fiyat etkinliği ise, gelecekteki fiyat yapıları hakkındaki belirli varsayımlar altında, değişen girdi oranlarıyla elde edilen bir göstergedir (Vural, 2000:5).

c) Ölçek Etkinliği

Teknik etkinliğin yanı sıra, bir başka performans ölçütü olarak, en verimli ölçek büyüklüğüne olan yakınlık olmaktadır. Bu kavram ölçek etkinliği olarak adlandırılmaktadır Herhangi bir üretim birimi için, maliyet minimizasyonu amacına en yüksek katkıyı yapacak toplam çıktı düzeyinin belirlenmesi, etkinliğin artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. En verimli ölçeğin tahmini ise, doğrudan ölçek getirisi kavramı ile ilgilidir (Kıllı, 2004:12).

Üretim sınırında ölçeğe göre artan, azalan ve sabit getiri aralıklarının birlikte bulunabileceğinin kabulü, ölçeğe göre değişken getiri kavramıyla tanımlanmaktadır. Üretim sınırının doğrusal olmadığı durumlarda, ölçeğe göre değişken getiri

varsayımının geçerli olduğu durumlarda ve girdiye yönelik teknik etkinlik değerleri, göreceli teknik etkin olanlar için eşit olmayabilir; etkin olanlar için bu değer girdi ve çıktı miktarına göre farklılık göstermez ve değeri 1'dir (Kılı, 2004:13).

Tek çıktı, tek girdi olduğu zaman en verimli ölçek, basitçe, toplam çıktıların toplam girdilere oranının maksimize edildiği ölçek olmaktadır. Optimal ölçekte marjinal verimlilik, çıktı fiyatının girdi fiyatına oranı şeklinde gösterilmektedir. Fakat çok girdili ve çok çıktılı üretim söz konusu olduğunda ortalama verimlilik, çok girdiyi toplamak için girdi fiyatlarının kullanılmasıyla ve toplam girdi maliyetleri ile çıktılar arasındaki uygunluğun tahmini ile geliştirilmektedir. Fakat girdi fiyatları birçok faktörden etkilenmektedir. Dolayısıyla fiyatlar çok daha fazla değişkenlik göstermekte, sadece maliyet fonksiyonunun tahmini bile, yönetsel açıdan ve politik kararlar için çok maliyetli ve zaman alıcı olmaktadır. Bu durumda, göreceli fiyatlar temelinde minimum maliyetteki girdi ve çıktı karmasını ve belirli girdi ve çıktı karmaları için en verimli ölçeği belirleme problemini birbirinden ayırmak gerekmektedir. Genel optimal ölçek büyüklüğü, yürürlükteki fiyatlara bağlı olurken, her bir girdi ve çıktı karması da optimal ölçek büyüklüğüne uyumlu olmalıdır. Dolayısıyla farklı girdi ve çıktı karmaları için optimal ölçek büyüklüğünün tahmini önemli bir problem olmaktadır (Dinler, 1991:180)

B) VERİMLİLİK KAVRAMI

Verimlilik toplam çıktının toplam girdilere veya beher girdiye oranlanmasına göre toplam verimlilik veya kısmi verimlilik şeklinde ifade edilebilir (Takan, 2002:666). Verimlilik kavramı göreceli bir kavram değildir. İncelenen karar birimlerinin verimliliklerini birbirlerinden bağımsız olarak ölçme imkanı vardır (Tarım, 2001:11).

İlk kez 1776'da Quesnay tarafından yazılan bir makalede kullanılan verimlilik kavramı, 1883'te Litre tarafından verimlilik; üretim yeteneği veya üretme gücü olarak tanımlanmaktadır. 20. yy'ın başlarında ise bugünkü kullanım anlamıyla çıktı ile bu çıktıyı üretmek için kullanılan girdi arasındaki orana verimlilik adı verilmektedir. Yani verimlilik, bir üretim sürecinde her ikisi de fiziksel büyüklükler ile ölçülerek kullanılan kaynak başına mal ve hizmet çıktıları biçiminde tanımlanmaktadır. Verimlilik üretim

odaklı bir kavram olup, asıl olarak etkinlik ve etkililik bileşenlerinden oluşmaktadır. Geniş anlamda ise çalışma yaşamının kalitesi, randıman ve yenilik gibi performans bileşenlerini de içine almaktadır. Geniş anlamda verimlilik giderek performansla eş anlamlı olarak ele alınan bir kavramdır (Baş ve Artar, 1991 : 83).

Verimlilik, üretilen mallar ya da hizmetler ile bu malların ya da hizmetlerin üretiminde kullanılan kaynaklar arasındaki ilişkiyi temel almaktadır. Bir dizi girdi ile bir dizi çıktı arasındaki bu ilişki, üretim sürecinin sonucu bu sürece dahil olan faktörler arasındaki bağlantıyı gösteren bir oran biçiminde ifade edilmektedir (Rivest, 1991:82).

Verimlilik, bir üretim sürecinin belli bir dönem sonunda üretilmiş olan ürün ve hizmetlerle (çıkıtı), bu üretimi üretim kaynaklarına (girdi) oranlanmasıyla elde edilen katsayıdır (Yıldırım, 1999:17). Herhangi bir üretim birimi için verimlilik artışı, o birimin, birimde kullanılan malzeme, enerji, makine, iş gücü ve yönetim kaynaklarından oluşan bileşiminden, karlılık, zaman ve maliyet kısıtları altında, daha önceki dönemlere göre daha fazla ve daha iyi ürün elde edip etmemesine bağlıdır. Bu bağlamda verimlilik, mevcut üretim sürecinde uygulanan yöntemlerle, girdi miktarlarında, üretim kapasitesinde, çıktı karmasında oluşan tüm değişimlerin, çıktı/girdi ilişkileri düzeyindeki bir göstergesi olmaktadır. Bu değişimler temelde iki biçimde görüntülenmektedir. Aynı girdi ile daha çok çıktı sağlamak ve aynı çıktıyı daha az girdi ile sağlamak şeklinde (Akal, 1992:25).

II. ETKİNLİK ANALİZLERİ

Kaynakların kıt olması nedeniyle etkinlik ve verimlilik kavramları önemli olmaktadır. Etkinliğin ölçülmesinde üretim biriminin neyi ölçmeyi hedeflediğinin açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Amaçların açıkça belirtilmesi sonucunda etkinlik ölçümü kolaylaşmakta ve etkinliğin artırılmasına yardımcı olacak çözüm üretimini de arttırmaktadır. Etkinlik, matematiksel programlama tekniği ile hesaplanabileceği gibi istatistiksel tekniklerle de tahmin edilebilir. Ancak bu ölçümler birtakım varsayımlarla gerçekleştirilmektedir. Bu varsayımların en önemlisi, girdi ve çıktı vektörleri arasında

pozitif bir ilişki olduğudur. Bu girdi ve çıktı kümesinin bir üretim teknolojisi altında üretim imkanları kümesini oluşturacağı varsayılmaktadır (Akdoğan, 2001:36).

Etkinlik ölçümünde kullanılan yöntemler; oran analizi, parametrik yöntemler ve parametrik olmayan yöntemlerdir. Bu yöntemler aşağıda açıklanmaktadır.

A) ORAN ANALİZİ

Etkinlik ölçümünde en basit ve en sık kullanılan yöntem oran analizidir. Oran analizlerinde oldukça az bilgiye gereksinim duyulduğu için yaygındır ve genellikle bir girdi ve bir çıktı ile sınırlandırılmış yapılarından dolayı oldukça da dar kapsamlıdır. Bu yaklaşımda, her oran diğer etkinlik göstergelerini göz ardı ederek bir tek girdi ve bir tek çıktı ölçüsünü bir araya getirmektedir. Dolayısıyla, birden çok girdi veya birden çok çıktı miktarının kullanıldığı üretim durumlarında sonuç alınamamaktadır. Ayrıca tüm girdilerin ve çıktılarının aynı birimle ifade edilemediği durumlarda girdiler ve çıktılar ayrı ayrı değerlendirilmek zorundadır (Akdoğan, 2001:36).

Oran analizinin sonucunda bulunan oranlardan bazıları, işletmenin son derece başarılı olduğu görünümünü verirken, diğer taraftan bazıları da işletmenin son derece başarısız olduğu sonucuna götürebilmektedir. Örneğin bankacılık sisteminin çok sayıda girdi ve çıktı içeriği dikkate alınır, bir tek orana bakarak bankaların etkinliğini tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Bu sakıncanın giderilmesi için genellikle birden fazla sayıda oran aynı anda incelenmektedir. Fakat bu sefer de incelenen oranların anlamlı bir grup haline getirilememesi nedeniyle bir arada değerlendirilip yorumlanamaması gibi sorunlar, ortaya çıkmaktadır (Ulufer, 2001:98-99).

Bu yaklaşımda elde edilen oransal değerler tek başlarına bir anlam taşımazlar. Oranlar (Akgüç, 1998:273):

- Genel kabul görmüş oranlar ile,
- Aynı endüstri kolundaki benzer işletmelerin oranları ile,

- İşletmelerin geçmiş dönemlerine ait oranlar ile,
- İşletmelerin aynı dönem içindeki birbirleri ile ilgili diğer oranlar ile

karşılaştırılarak anlamlı hale getirilebilir ve yorumlanabilir.

Kolay hesaplanabilirlik avantajına karşın oran analizinin zayıf yönleri de vardır. Grup ortalamaları gibi temsil niteliği kısıtlı olan standartları esas alan karşılaştırmalar yapması, tek girdi ile tek çıktıyı dikkate alması nedeniyle tek boyutluluk, çok sayıdaki oranın eşzamanlı yorumlanma güçlüğü ve amaca uygun olarak göreceli ağırlıklandırılma kullanılması bu yöntemin zayıf yönlerini oluşturmaktadır. Oran analizi aynı zamanda statik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle işletmelerin yalnız bir dönemlik performansları yansıtılmaktadır. Bankalar gibi birden çok girdisi ve çıktısı bulunan sistemlerde oran analizi gibi geleneksel yöntemlere ilişkin birden çok oranın kurumlararası karşılaştırmalarda kullanılması ve bir alandaki düşük orana karşılık diğer bir alandaki yüksek oranın yorumlanmasındaki güçlükler de yöntemin zayıf yönünü oluşturmaktadır (Kıllı, 2004:17).

Girdi ve çıktının ne olduğu konusunda da bir anlaşma yoktur. Bazı yaklaşımlara göre girdi olarak kabul edilen bir değişken, bir başka yaklaşımda çıktı olarak kabul edilebilmektedir. Ayrıca girdi ve çıktı olarak kabul edilen değişkenler birimleri itibarıyla de homojen değildir. Oran analizi yöntemiyle etkinlik analizi yapılan çalışmaların değerlendirilmesinde bu sakıncaların göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Kurt, 2002:54).

B) PARAMETRİK YÖNTEMLER

Parametrik yöntemlerde, analitik bir üretim fonksiyonunun geçerli olduğu varsayılmakta ve bu fonksiyonun parametrelerinin tahmin edilmesine çalışılmaktadır. Oran analizinde etkinlik tek bir çıktı ve tek bir girdi ile ölçülürken parametrik yöntemlerde etkinlik, tek bir çıktının birden fazla girdi ile ilişkili olduğu çoklu regresyon teknikleri aracılığıyla ölçülmektedir. Regresyon çözümlenmesinde amaç,

bağımlı değişkendeki değişime neden olduğu düşünülen etkileri belirlemeye çalışmaktır (Emiral, 2001:44). Parametrik yöntemlerde genel olarak bir gözlem kümesi vardır ve bu küme içinde en iyi performansın regresyon çizgisi (etkinlik sınırı, efficiency frontier) üzerinde olduğu varsayılarak, bu çizgiden sapma göstermeyen gözlemler etkin, bu gözleme göre başarısız olan diğer gözlemler de etkinsiz olarak tanımlanmaktadır (Çilli, 1993:48). Teorik olarak hiçbir gözlemin tam olarak uyuşmadığı bir etkinlik sınırı her zaman mümkündür. Yukarıdaki tanımlamadaki başarısızlıktan kasıt ise, aynı çıktı düzeyinde yüksek maliyet veya aynı girdi düzeyinde düşük çıktı olduğudur. Gözlemlenen üretimin birimlerinin homojen olduğu varsayılmaktadır Tam etkin olan gözlemler hatanın sıfır olduğu gözlemlerdir. Bir gözlemin etkin olmadığına ancak ölçüm hatalarının giderilmesinden sonra karar verilebilir (İnan, 2000:83).

Parametrik yöntemler rassal hataya izin vermelerinden dolayı diğer yöntemlere göre daha avantajlıdır. Bunun nedeni, ölçüm hatalarının daha başarılı bir şekilde ayıklanmasına imkan sağlamasıdır. Parametrik yöntemlerdeki en büyük zorluk, rassal hata ve etkin olmamanın nasıl ayırt edileceğidir. Parametrik yöntemler, bu ayırımı yapmak için kullandıkları dağılım varsayımlarıyla birbirinden ayrılmaktadırlar (Emiral, 2001:44). Böylece parametrik yöntemlerde etkinlik sınırından sapmalar etkinsiz gözlem (inefficiency) ve rassal hata (random error) gibi iki unsurdan oluşmakta, bu iki hata bileşenin birbirinden ayırt edilmesi de büyük önem taşımaktadır. Zaten bu yöntemler birbirinden bu iki hata unsurunun nasıl dağıldığı ile ilgili varsayımlarla ayrılmaktadır (Ekren ve Emiral, 2002:13). Regresyon analizi, oran analizinden daha etkili ve kapsamlıdır. Ancak, pek çok eksikliklere de sahiptir. İlk olarak çoklu regresyon sadece bir çıktıyı dikkate aldığı için, tüm çıktıların ortak bir birim üzerinden tek bir değere indirgenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum çıktıların ölçü birimleri farklı olduğu zaman, hesaplamalar yönünden bir engel oluşturmaz. Ancak çeşitli güçlükler neden olmaktadır. İkinci olarak, regresyon analizi etkinlik ölçümü göreceliliğini çok da anlamlı olmayan bir referans çerçevesine göre tanımlamaktadır (Karacaer, 1998:16).

Etkinlik ve verimlilik ölçme amacıyla kullanılan parametrik yöntemler şunlardır; Stokastik Sınır Yaklaşımı (SSY), Serbest Dağılım Yaklaşımı (SDY) ve Kalın Sınır Yaklaşımı (KSY) (Atan, 2002:5).

1. Stokastik Sınır Yaklaşımı

Ekonometrik yaklaşım olarak da bilinen Stokastik Sınır Yaklaşımı (SSY), maliyet, kar ve üretim gibi açıklanan değişkenlerle; girdi, çıktı ve çevresel faktörler gibi açıklayıcı değişkenler arasında işlevsel bir ilişki kurmakta ve bir de hata payı için modelde yer ayırmaktadır. Bu teknikte, yukarıda sözü edilen rassal hata ve etkinsiz gözlemin birbirlerinden ayrılması gerekmektedir. Herhangi bir gözlemin en iyi durumdan sapmasının ne kadarının rassal hata, ne kadarının da etkinsiz gözlem olduğu anlaşılmeden modelin sonuçlarının güvenilir olamayacağı açıktır. Bu iki unsur, genellikle farklı dağılımlara sahip oldukları varsayılarak ayrılmaktadır. Rassal hatanın standart normal, etkinsiz gözlemlerin ise asimetrik dağıldığı varsayılmaktadır (Kaya ve Doğan, 2005:10). Rassal hatanın standart normal, etkin olmayan gözlemlerin ise asimetrik dağıldığı seviyelerini ölçmede karşılaşılan potansiyel problemlere rağmen SSY yöntemi, işletmelerin etkinlik sıralamasında hangi dağılım varsayımlarının yapıldığına bağlı olmaksızın her zaman başarılıdır. Bu özelliği SSY yönteminin düzenleme amaçlarıyla kullanılmasında çekiciliğini artırmaktadır. Yönteme dönük belli eleştiriler dağılım varsayımları ile ilgilidir. Etkin olmayan gözlemlerin normal dağılıma yakın bir dağılım gösterdikleri ya da rassal hatanın normal dağılım göstermediğini bulgularan çok sayıda araştırma vardır (Emiral, 2001:45).

2. Serbest Dağılım Yaklaşımı

Bu yaklaşımda hata teriminin ve etkinsizliklerin dağılımı üzerinde stokastik yaklaşımda olan güçlü varsayımlar kaldırılmıştır. Etkinliğin istikrarlı olması, etkinsizliklerin negatif olmayan herhangi bir dağılım göstermesi ve rassal hatanın ise ortalaması sıfır olacak şekilde dalgalanması yaklaşıma ilişkin temel varsayımlardır. Serbest dağılım yaklaşımı her firmanın/bankanın herhangi bir noktadaki etkinsizliğinden ziyade en iyi uygulamadan ortalama sapmasını göstermektedir (Kaya ve Doğan, 2005:10). Uzun vadede sabit olduğu varsayılan bir işletmenin etkinliğinin teknoloji, yasal düzenlemelerdeki değişiklikler, faiz hadlerinin değişkenliği veya benzeri etkenler yüzünden anlamlı oranda değişmesi durumunda, ölçülen her birimin en iyi gözlemden sapması dikkate alınmaktadır. Bu bankalara uygulanması halinde, çok

düşük ve/veya çok yüksek hata terimine sahip gözlemler dışlanmaktadır. Bu işlem “kısaltma” olarak adlandırılmaktadır (Emiral, 2001:46).

3. Kalın Sınır Yaklaşımı

Bu yöntemde rassal hata ve etkinsizliğin dağılımlarına ilişkin herhangi bir kısıt getirilmemektedir. Yaklaşımda bir fonksiyonel form belirlenmekte, rassal hata tahmin edilen performans değerlerinin en yüksek ve en düşük performans gösteren çeyreklerinden oluşmaktadır. En yüksek ve düşük çeyrekler arasında tahmin edilmiş performanstan sapmalar ise etkinsizlik olarak kabul edilmektedir (Kaya ve Doğan, 2005:11). SSY’de olduğu gibi KSY tarafından saptanan etkinlik seviyeleri tartışılabilir. Çünkü sağlam temelleri olmayan varsayımlara dayanmaktadır (en düşük maliyet çeyreğinde yer alan işletmelerin etkin işletmelerin kalın sınırını oluşturması gibi). Ancak yine SSY’de olduğu gibi KSY’nin ürettiği etkinlik sıralaması konusunda iyimser olmak için yeterli neden vardır. Çünkü etkinlik sıralaması girdi fiyatları, çıktı miktarı ve muhtemelen diğer faktörleri kontrol edildikten sonra maliyet fonksiyonunun kalanları tarafından belirlenmektedir (Ekren ve Emiral, 2002:14).

Yukarıda açıklanan üç yöntemden hangisinin diğerlerinden daha iyi olduğuna, dair bir anlaşma olmaksızın, bu yöntemlere yöneltilen eleştiriler söz konusudur. Bu eleştiriler şunlardır (Emiral, 2001:48):

- Bu yöntemler maliyet, kar ve üretim gibi açıklanan değişkenlerle, girdi ve çevresel faktörler gibi açıklayıcı değişkenler arasında işlevsel bir ilişki kurduğu için bu ilişkinin oluşmasını mümkün kılacak bazı davranışsal varsayımlarda bulunmaktadır. Dolayısıyla, yöntemlerin geçerliliği varsayımların geçerliliğince kısıtlanmaktadır.
- Üç yöntemde de birden fazla açıklayıcı değişken kullanılabilmeyle beraber ancak bir tane açıklanan değişken kullanmak mümkündür. Bankalar gibi, birden fazla çıktının olduğu hatta çıktının ne olduğu konusunda bile uzlaşmanın olmadığı bir sektörde bu yöntemlerin kullanılabilirliği kısıtlanmaktadır.

Literatüre bakıldığında bu yaklaşımlarla yapılan araştırmalarda KSY yönteminin çok kullanılmadığı görülmektedir. Buna karşın SSY ve SDY yöntemleri daha sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ikisi arasında da SDY ön plana çıkmaktadır. İki yöntemin hangisinin daha elverişli olduğuna dair tartışma ise devam etmektedir (Emiral, 2001:48)

C) PARAMETRİK OLMAYAN YÖNTEMLER

Parametrik olmayan yöntemler, belli kısıtlayıcı koşullar altında bir amacı eniyilemeyi sağlayan doğrusal (matematiksel) programlama tabanlı yöntemleri kullanarak etkinlik sınırına olan uzaklığı ölçmeye çalışmaktadır. Bu yöntemlerin parametrik yöntemler gibi bir takım davranışsal varsayımlara ihtiyaç duymamaları ve çok sayıda bağımlı ve bağımsız değişkeni kullanabilme özelliklerine sahip olmaları sebebiyle göreceli olarak daha avantajlı oldukları söylenebilir. Buna karşın, rassal bir hata terimi içermedikleri için, ölçüm hataları, veri hataları, şans ve diğer faktörler ile oluşabilecek hatalara karşı daha duyarlıdırlar. Yukarıda sayılan bu durumlarda etkinlik sınırının yanlış tespit edilebilmesi mümkündür (Kaya ve Doğan, 2005:11).

Matematiksel programlama yaklaşımının kullanılmasına imkan veren ilk ve en önemli katkılar Farrell (1957) tarafından yapılmaktadır. Farrell bir işletmenin etkinliğinin teknik-ölçek etkinliği ve fiyat etkinliği olmak üzere iki temel değişkene sahip olduğunu belirtmekte ve bunların bileşimini ekonomik etkinlik olarak tanımlamaktadır. Farrell'in 1957 yılındaki çalışmasının uzantısı olarak Boles (1966) ve Afriat (1972)'in matematiksel programlama önerileri bulunmaktadır. Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından geliştirilen Veri Zarflama Analizi ile yapılan etkinlik ve verimlilik analizleri bu alanda ilgi görmektedir (Cingi ve Tarım, 2000:5).

Parametrik olmayan etkinlik ölçütlerinin büyük çoğunluğu, girdi ve çıktuların ölçüm birimlerinden bağımsız olduklarından, işletmenin değişik boyutlarının aynı anda ölçülebilmesine imkan sağlamaktadır. Bu ölçütler, her bir karar birimi için göreceli etkinliği hesaplarken amaç fonksiyonlarını ayrı ayrı optimize etmekte ve her bir karar birimine ait en uygun kümeyi belirlemektedir. Oysa parametrelili yöntemler, endüstri grubunun tümünü göz önüne alıp ortalama etkinliğe göre ölçüm yapmaktadır. Bu

yöntemlerde gözlem kümesi, etkin olan ve etkin olmayan şeklinde iki ana gruba ayrılmaktadır ve etkin olmayan her bir karar biriminin etkin hale dönüştürülmesi için ne gibi önlemler alınmasına ilişkin önemli bilgiler üreterek yöneticilere yol göstermektedir. Ancak her yöntemin olduğu gibi bu yöntemin de bazı eksik tarafları vardır. Bunların başında, parametrik etkinlik ölçümlerinde kullanılan girdi ve çıktı verilerinde olabilecek hatalar gelmektedir. Bu verilerin hatalardan arındırılması için özen gösterilmelidir. Ayrıca seçilen girdi ve çıktı bileşenlerinin üretim dönüşümünü iyi bir şekilde temsil edemediği durumlarda da etkinlik ölçümü başarısız olmaktadır (Kıllı, 2004: 17-18).

Parametrik olmayan ölçüm teknikleri, “girdiye” veya “çıktıya” yönelik etkinlik ölçümü şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. Girdiye yönelik olanlar, herhangi bir çıktı düzeyi için etkin olmayan karar birimlerinin girdilerini ne derece azaltması gerektiğini araştırmaktadır. Benzer bir şekilde, çıktıya yönelik etkinlik ölçütleri ise herhangi bir girdi bileşimi için etkin olmayan karar birimlerinin etkin duruma getirilebilmesi amacıyla çıktılarının ne kadar arttırılabileceği üzerinde durmaktadır (Akdoğan, 2001:38).

Bu yöntemlerden en yaygın olarak kullanılanı 1978 yılında Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından geliştirilen Veri Zarflama Analizi yöntemidir. Diğer yöntem ise Serbest Atılabilir Zarf yöntemidir (Ekren ve Emiral, 2002:15).

1. Veri Zarflama Analizi

Etkinlik analizlerinde karşılaşılan güçlükleri giderebilmek için Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından parametrik olmayan bir yöntem olan VZA geliştirilmiştir. VZA, özellikle birden çok girdi ve çıktının anlamlı bir etkinlik indeksinde toplanamadığı durumlar için kullanılmaktadır. Bu yaklaşım ile bir organizasyonun göreceli etkinliği; toplam ağırlıklandırılmış çıktının toplam ağırlıklandırılmış girdiye oranı olarak tanımlanmaktadır. Burada bir dönüşüm sınırı oluşturmak için bir dizi doğrusal program kullanılmaktadır. 1978 yılında Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından geliştirilen metod 1957’de Farrel tarafından ilk olarak ifade edilmiş, Farrel ve Fieldhouse (1962), Seitz (1967), Afriat (1972) ve Meller (1976) tarafından katkılar yapılmıştır. Yakın tarihteki çalışmalarda Fare ve Grosskoph (1983), Fare, Grosskoph ve

Lovell (1994), Banker, Charnes ve Cooper (1984) Farrel'in teknik etkinsizlik ölçümünün nasıl yapılacağını ve araştırılan birim açısından nasıl bilgi çıkarılacağını belirlemektedir (Ersen, 1999:1).

Parametrik olmayan yöntemler içinde en sık VZA yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntem, homojen oldukları varsayılan üretim birimlerini kendi aralarında kıyaslamaktadır. En iyi gözlemi etkinlik sınırı olarak kabul ettikten sonra, diğer gözlemler bu en etkin gözleme göre değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, VZA yönteminde etkinlik sınırı, varsayılan bir durum değil, gerçekleşen bir gözlemdir. Etkinlik sınırı bu şekilde tespit edildiği için de, bu yöntemde rassal hata kullanılmamaktadır. Ancak, gözlemler arasında çok uç değerleri temsil ettiği düşünülen gözlemleri ayıklamak mümkündür (Banker ve Thrall, 1992:79-86).

2. Serbest Atılabilir Zarf

Serbest Atılabilir Zarf (SAZ), VZA'nın özel bir durumudur. SAZ, VZA modelinin köşelerini birleştiren kenarları üretim kümesi içine almamaktadır. Bunun yerine gözlem noktalarını kapsayan alan üretim kümesi içinde bulunmaktadır. Bu alana serbest atılabilir zarf adı verilmektedir. Böylece, oluşturulan üretim kümesinin sınırı ile üretim kümesi elemanları arasındaki uzaklık her faaliyetin görelisi olarak ne kadar etkin olduğunu belirlemektedir. Etkin olmayan üretim birimleri etkin üretim birimlerinin egemenliği altındadır. Burada egemenlik daha az girdi ile daha çok üretim yapma yetisi olarak anlaşılmalıdır (Ulufur, 2001:113).

III. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK

Türk bankacılık sektöründe yaşanan rekabet, bankaları kaynaklarını en etkin şekilde kullanmaya zorlamaktadır. Bunu sağlamak için bankaların rekabet ettikleri sektör içinde performanslarını görelisi olarak değerlendirmesi ve etkinlik sınırlarında yer almak için referans almaları gereken bankaları belirlemesi gerekmektedir. Bankaların istenilen çıktılarını elde etme sürecinde girdilerinin hangi seviyeye kadar kullanıldığının

belirlenmesinde etkinlik ve verimlilik analizleri çok önemli yönetim araçlarıdır. Türk bankacılık sektörünün etkinlik ve verimlilik çalışması ülke ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü, bankacılık sektörü kaynak dağılımını belirleyen finansal aracılık görevi üstlenmektedir. Bu durum bankacılık sektörünü, ülkenin ekonomik gelişmesinde merkezi bir konuma getirmektedir. Bu nedenle bankacılık sektörünün performans analizinin yapılabilmesi için etkinlik ve verimlilik ölçütlerinin analizi gerekmektedir (Aydoğan ve Çapoğlu, 1989:7).

A) FİNANSAL SİSTEM VE ETKİNLİK

Fonksiyonel etkinlik makro ve mikro bazda ele alınabilir. Makro etkinlik finansal sistemin bütün olarak etkinliğini ifade ederken, mikro etkinlik sistem içindeki kurumların etkinliğini ifade etmektedir. İşletmenin verilen fiyatlarla, ürün ve hizmet üretmedeki etkinliği mikro ekonomik etkinliktir ve faaliyet etkinliğini göstermektedir. Makro ve mikro etkinlik kavramları aynı değildir ve zaman zaman çelişebilmektedir. Fakat ülkenin finansal sisteminin makro etkinliğinin sağlanması finansal kurumların mikro etkinliğinin sağlanmasına bağlı bulunmaktadır (Akçaoğlu,1998:51). Bunlara bağlı olarak, dolaylı finansmana (krediye) dayalı finans sistemlerinde fonksiyonel etkinlik kavramının önemli olduğu ve sistemin etkinliğinin, büyük ölçüde sistemi oluşturan finansal kurumların mikro (faaliyet, üretim veya maliyet) etkinliğine bağlı olduğu görülmektedir. Diğer yandan finansal sistemin etkinliğinde, özellikle piyasa yapısı, yoğunlaşma, finansal sistem içinde ihtisaslaşma ve yasal düzenlemeler de etkili olmaktadır (Vural, 2000:16).

B) BANKACILIK VE ETKİNLİK

Bankacılıkta etkinlik makro ve mikro etkinlik olarak iki yönden incelenebilir. Makro düzeyde etkinlik bankacılık sisteminin bütün olarak etkinliği ve sistemin finansal aracılık işlevini yerine getirmesi, mikro düzeyde etkinlik ise bankaların bir finansal kurum olarak işletme düzeyindeki etkinliği ve kaynaklarını en iyi şekilde kullanması ile ilgili olarak değerlendirilebilir (Aydoğan ve Çapoğlu, 1989:5-7).

Bankacılıkta makro etkinlik, bankacılık sektörünün, finansal sistem içindeki yeri ve bir alt sistem olarak etkinliği ile ilgili bir kavramdır. Banka sektörü için sistem etkinliği denildiğinde, bankacılık sektörünün fonksiyonel (işlevsel) etkinliği anlaşılmaktadır. Bankacılık sektöründe işlevsel etkinlik, bankaların tasarruf sahipleri ile yatırımcılar arasındaki aracılık işlevini yerine getirmelerindeki başarı derecesidir. Burada özellikle kaynakların verimli alanlara yönlendirilmesi olan tahsis etkinliği belirleyici olmaktadır. Bankalar belirsizlik ve bilgi eksikliğine rağmen, verimli yatırım alanları bulup, kaynaklarını borçlara tahsis etmektedirler (Aydoğan ve Çapoğlu, 1989:23). Bankacılıkta mikro etkinlik, sektörü oluşturan bankaların temel olarak faaliyet (maliyet veya üretim) etkinliğini ifade etmektedir. Faaliyet etkinliğindeki başarı, kalite ve fiyatı da dikkate alarak, belirli bir girdi düzeyi ile maksimum çıktıyı üretebilmedeki veya belirli bir çıktı düzeyini minimum girdi ile üretebilmedeki başarıya bağlıdır (Vural, 2000:17).

Bankaların üretim kararlarını öncelikle bilanço içi ve bilanço dışı hizmetlerini üretirken kullandıkları girdilerin veya üretim faktörlerinin maliyeti önemli ölçüde etkili olmaktadır (Saunders, 1997:247).

Rekabetin yoğunlaşması ile, finansal piyasaların gelişmesi ve bütünleşmesi ile birlikte finansal hizmet ve ürünlere olan talebin değişmesi, teknolojik yeniliklerin, ürün ve hizmet sunumunu iyileştirici ve maliyeti düşürücü yeni imkanları beraberinde getirmesi, bankaları maliyet - gelir analizine daha fazla önem verme konusunda zorlamaktadır. Avrupa bankaları maliyet/gelir oranlarını iyileştirme konusunda yoğun çalışmalar içerisinde. Maliyetin azaltılması ve gelirin iyileştirilmesi başlıca yönetim hedefi haline gelmektedir (Molyneux vd., 1996:4).

Bankalar maliyetlerini, hizmet ve ürünlerinin kalitesinden ödün vermeden, kalite ve fiyat açısından rekabet avantajı elde etmeye devam edecek şekilde düşürmelidirler. Bu nedenle bankaların maliyetleri üzerinde etkili olan ve maliyet tasarrufu oluşturan temel unsurların belirlenmesi ve etkinlik kapsamında analiz edilmesi bankaların başarılarına önemli katkılar sağlamaktadır (Vural, 2000:18).

C) BANKACILIKTA ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ

1. Bankacılıkta Etkinlik Ölçüm Yöntemi

Bankacılık sektörü üzerine yapılan çalışmalar genellikle verimlilik üzerine yoğunlaşırken etkinlik kavramı pek fazla ele alınmamaktadır. Burada etkinlik ve verimlilik kavramlarının eş anlamlı olarak kabul edilmesinin de büyük rolü olduğu söylenebilir. Verimlilik yükseldiğinde karda artış olması ve verimlilik düştüğünde de karda azalış olması beklenmektedir. Daha verimli bankaların başarı düzeyi, verimliliği düşük olan bankaların başarı düzeyini er geç aşacağından, uzun dönemde bu mantığın doğru olması gerekmektedir. Bununla birlikte kısa dönemde mutlaka böyle olması gerekmez. Son derece hızlı büyüyen bir ekonomi veya istisnai piyasa ve fiyat koşulları, verimliliği düşük veya verimsiz olan işletmelerin kar etmesini imkanı kılabilir. Verimlilik, kaynakların fiziki kullanımını açısından tanımlanmaktadır (Rivest, 1991:81).

Verimlilik artışı karlılıkta artış sağlarken, bankaların karlı olması etkin olduklarını göstermeyebilir. Girdi ve çıktı fiyatlarının da dikkate alındığı ve buna göre bankanın kaynakları ile yapabileceği maksimum üretim düzeyinin belirlendiği bir analize ihtiyaç duyulmaktadır. Etkinlik analizleri ve etkinlik ölçütleri, optimum üretim fonksiyonunun belirlenmesinde ve performans değerlemesinde önemli bir unsur olduğu gibi, sektör içindeki bankaların etkinliklerinin belirlenip karşılaştırılmasında ve uluslararası karşılaştırmaların yapılmasında da belirleyici kriter sunabilmektedir. Bankanın etkinliğini artırması öncelikle etkinlik düzeyinin kantitatif olarak belirlenmesine bağlı bulunmaktadır. Kantitatif bir ölçüm yapılmadan, etkinsizliğe neden olan kaynakların fark edilmesi mümkün olamamaktadır ve etkinliğin artırılması için ne gibi önlemler alınacağı da belirlenememektedir. Ayrıca, etkinliğin artırılmasına yönelik olarak alınan bir kararın sonucunun değerlendirilmesi, çevrede ve yasal düzenlemelerdeki değişikliklerin bankanın maliyet yapısını nasıl etkileyeceğinin belirlenmesi için etkinlik ölçümünün yapılması gerekmektedir (Vural, 2000:20).

Etkinliğin kantitatif ölçümünün yapılabilmesi etkinlikte önemli rol oynayan ve maliyet fonksiyonunu oluşturan unsurların belirlenmesine ve uygun bir ölçü biriminde

ifade edilmesine bağlı bulunmaktadır. Bankacılıkta etkinlik ölçüm çalışmaları içinde, öncelikle üretim fonksiyonunu oluşturan girdi ve çıktıları belirlenmekte ve daha sonra uygun bir etkinlik ölçüm yöntemiyle değerlendirme yapılmaktadır. Fakat bankaların tanımlanması ve belirlenmesi kolay olan fiziksel ürün değil hizmet üretmeleri, hizmet sınırının ise her an genişlemesi ve çok çeşitli hizmetler sunmaları, bankacılıkta etkinliğin kantitatif analizini zorlaştırmaktadır. Ayrıca banka hizmetlerinde, kalitenin hesaba katılması da oldukça zordur (Vural, 2000:21).

2. Girdi ve Çıktının Belirlenmesi

Etkinlik analizinin yapılması için girdi ve çıktı değişkenlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu işlem ile ilgili olarak doğru değişkenlerin uygun analizinin gerçekleştirilebilmesi için çeşitli yaklaşımlar vardır. Bunlar üretim yaklaşımı, aracılık yaklaşımı ve karlılık yaklaşımıdır (Kaya ve Doğan, 2005:12).

a) Üretim Yaklaşımı

Üretim yaklaşımı bankanın faaliyet maliyetleri üzerine odaklanmaktadır. Bu maliyetler iş gücü ve fiziksel (bina, makine ve teçhizat) sermayedir, mevduat ve kredi üretimi için kullanılmaktadır. Çıktılar hesap adedi veya her bir tip ürün için işlem adedi olarak ölçülmektedir. Banka iki tip hizmetin üreticisi olarak tanımlanmaktadır. Fon toplayıcısı ve fon kullanıcıları olarak. Bu yaklaşım altında sunulan her bir hizmet için hesap sayısı, çıktı ölçümü için uygun olmaktadır (Molyneux vd., 1996:152).

Bu yaklaşımda şu problemler görülmektedir. Toplam maliyetleri, faaliyet giderleri oluşturmakta, toplam maliyetler içine faiz giderleri dahil edilmemektedir. İkinci olarak, çıktı hesabında her bir banka servisinin nasıl ağırlıklandırılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bir servis için işlem sayısının yüksek olması çıktıları içinde oransal olarak daha fazla gelir sağladığının veya maliyetlerin oluşturulmasında daha fazla paya sahip olduğunun bir göstergesi olmayabilir (Vural, 2000:22).

b) Aracılık Yaklaşımı

Bu yaklaşım mali kuruluşların tasarruf sahipleriyle yatırımcılar arasındaki geleneksel aracılık işlevinden hareket etmektedir. Bu yaklaşımda girdileri bankanın yabancı kaynakları (mevduat ve diğer yabancı kaynaklar veya bunlara yapılan faiz ödemeleri), işgücü ödemeleri, fiziksel sermaye (sabit varlıklar), çıktıları ise krediler ve diğer gelir getiren aktifler veya bunlara ait faiz gelirleri oluşturmaktadır. Aracılık yaklaşımıyla üretim yaklaşımı arasındaki temel farklılık, aracılık yaklaşımında gelir getiren aktifler çıktı olarak değerlendirilirken, üretim yaklaşımında yükümlülük kalemleri de (mevduat) çıktı olarak değerlendirilmektedir (Drake vd., 2005:34).

Aracılık yaklaşımında bankalar kredi ve mevduat gibi finansal hizmetlerin üreticisi olmaktan ziyade, finansal hizmetlerin aracısı olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşıma göre, finansal kurumun üretim süreci, fonları borç almak ve sonuçta bu fonları borç olarak vermeyi içeren finansal aracılığı içermektedir. Finansal kurumun üretiminin, finansal aracı olmanın getirdiği bir süreç olduğunu kabul etmektedir (Master, 1987:19). Finansal kurumun mevduat ve kredi hizmetlerinin üreticisi olarak görülmemesi, fonları ödünç alan ve bu fonları sonuçta kredi olarak veren finansal hizmetlerin bir aracısı olarak dikkate alınması, toplam maliyete, faaliyet maliyetleri yanında, faiz giderlerinin de dahil edilmesini gerektirmektedir. Banka için girdiler işgücü, sermaye, mevduatlar ve borç alınan diğer fonlardır. Banka bir finansal aracı olarak, mevduat toplamakta ve diğer bazı yükümlülükler altına girmektedir. Daha sonra bu fonları faiz kazancı sağlayan ve gelir getiren aktiflere transfer etmektedir. Bunlar krediler, menkul kıymetler ve yatırımlar olabilir. Burada mevduatlar üçüncü bir girdidir ve üretim sürecine faaliyet giderleri gibi faiz giderleri de girmektedir (Molyneux vd., 1996:152). Çıktılar ise bankanın gelir getiren aktifleridir ve parasal değerleri ile ölçülmektedir (Master, 1994:10). Bu yaklaşımda çıktılar içinde, görece olarak önemsiz olan ürünler göz ardı edilebilir. Bu durum, analizde kolaylık sağlamaktadır. Diğer yandan aracılık yaklaşımında, veri ile ilgili problemler daha az bulunmaktadır. Finansal tabloların kullanımı bu yaklaşımda mümkün olabilmekte ve verilerin çoğuna daha kolay ulaşılabilmektedir (Vural, 2000:22).

c) Karlılık Yaklaşımı

Karlılık yaklaşımı, bankaların temel amacının kar maksimizasyonu olmasından hareket etmektedir. Bunun sağlanması için bankalar gelirlerini artırmaya ve maliyetlerini azaltmaya çalışmaktadır. Bu yaklaşımda girdi olarak faiz dışı giderler (işletme giderleri ve diğer faiz dışı giderler), çıktı olarak ise net faiz geliri ve faiz dışı gelirler alınmaktadır (Drake vd., 2005:54).

3. Dünyada Bankacılık Sektöründe Yapılan Etkinlik Araştırmaları

Bankacılık sektöründe gerek tekil bankaların gerekse sektörün tümünü içermek üzere toplam bankaların performans değerlendirmesinin çeşitli finansal oranların kullanımıyla gerçekleştirilmesi yaygın bir uygulama olarak görülmektedir. Bankaları ve bankacılık sektörünün etkinlik analizi için sermaye yeterliliği, aktif kalitesi, karlılık, gelir-gider yapısı ve likidite boyutlarında değerlendirmek üzere kullanılan ve genel kabul görmüş oranlar söz konusudur (Abaç, 1986:45). 1997 itibarıyla 21 ülkede VZA tekniği kullanılarak yapılan bankacılık sistemine ilişkin performans ölçüm çalışmalarının sayısı 130 civarında bulunmaktadır (Cingi ve Tarım, 2000:12).

Tablo 18’de çeşitli ülkelerdeki bankaların performans değerlendirmesinde seçilen girdi ve çıktıları göstermektedir. Tablonun incelenmesinden de açıkça görüleceği gibi, çalışmalarda girdi ve çıktı olarak seçilen faktörler sayı ve tür açısından farklılık göstermektedir. Araştırmacılar gözettikleri amaç doğrultusunda faktör ve/veya miktarlarını seçmek durumundadırlar (Cingi ve Tarım, 2000:13).

Tablo 18 Banka Performans Ölçümünde Kullanılan Çeşitli Girdi-Çıktı Faktörleri

Araştırmacı	Girdiler	Çıktılar
Taylor et al.	<ul style="list-style-type: none"> • Toplam mevduat • Toplam faiz dışı gider 	<ul style="list-style-type: none"> • Toplam Gelir
Ferrier-Hirschberg	<ul style="list-style-type: none"> • Personel sayısı • Sabit varlıklar • Tüketici mevduat hesabı sayısı 	<ul style="list-style-type: none"> • Krediler • Bankalar arası mevduat • Yatırımlar

	<ul style="list-style-type: none"> • Ticari mevduat hesabı sayısı • Sınai mevduat hesabı sayısı 	<ul style="list-style-type: none"> • Şube sayısı
Berg et al.	<ul style="list-style-type: none"> • İşgücü • Makina • Malzeme • Bina 	<ul style="list-style-type: none"> • Vadesiz mevduat • Vadeli mevduat • Kısa vadeli krediler • Uzun vadeli krediler • Diğer hizmetler
Rangan et al.	<ul style="list-style-type: none"> • Personel sayısı • Defter değeri • Mevduat sertifikası 	<ul style="list-style-type: none"> • Gayri menkul kredisi • Ticari ve sınai krediler • Tüketici kredisi • Vadesiz mevduat • Vadeli tasarruf mevduatı
Ferrier-Lovell	<ul style="list-style-type: none"> • Personel sayısı • Kira+Donanım giderleri • Malzeme giderleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Vadesiz mevduat hesabı • Vadeli mevduat hesabı • Gayri menkul kredisi • Tesis kredisi • Ticari kredi
Elyasiani-Mehdian	<ul style="list-style-type: none"> • Personel sayısı • Sabit varlık • Mevduat sertifikası • Mevduat sertifikası dışı mevduat 	<ul style="list-style-type: none"> • Toplam gelir
Thompson et al.	<ul style="list-style-type: none"> • Personel sayısı • Fiziki sermaye • Yabancı fonlar • Şube sayısı ve Mevduat 	<ul style="list-style-type: none"> • Toplam kredi • Toplam faiz dışı gelir
Charnes et al.	<ul style="list-style-type: none"> • Toplam işletme giderleri • Toplam faiz dışı harcama • Şüpheli alacaklar karşılığı • Batık kredi miktarı 	<ul style="list-style-type: none"> • Toplam faaliyet geliri • Toplam faiz geliri • Toplam faiz dışı gelir • Toplam kredi
Tatje-Lovell	<ul style="list-style-type: none"> • Personel sayısı • Personel dışı harcamalar 	<ul style="list-style-type: none"> • Krediler • Tasarruf ve Çek hesabı
Zaim	<ul style="list-style-type: none"> • Personel sayısı • Faiz giderleri • Amortisman • Malzeme giderleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Vadesiz mevduat • Vadeli mevduat • Kısa dönemli borç • Uzun dönemli borç

Kaynak: Cingi ve Tarım, 2000:15

4. Türk Bankacılık Sektöründe Yapılan Etkinlik Araştırmaları ve Değerlendirmesi

Türk bankacılık sektörü için 2000’li yıllarda yapılan veri zarflama analizlerinde kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri ve araştırmacıları aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 19 Türk Bankacılığının Performans Ölçümünde Kullanılan Girdi-Çıktı Faktörleri

Araştırmacı	Girdiler	Çıktılar
Cingi ve Tarım	Toplam Aktifler ve Toplam Giderler	Toplam Kar, Toplam Kredi, Toplam Mevduat, Kredi Geri Dönüş Oranı
Köksal	Şube Sayısı, Personel Sayısı, Toplam Aktifler ve Toplam Faiz Giderleri	Net Dönem Karı, Toplam Krediler, Toplam Mevduat ve Kredi Geri Dönüş Oranı
Bozdağ, Altan ve Atan	Sermaye Standart Rasyosu, Top. Krediler / Toplam Aktifler, Takipteki Krediler / Toplam Krediler, Duran Aktifler / Toplam Aktifler, Likit Aktifler / Toplam Aktifler, Likit Aktif / Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar	Net Dönem Karı / Ortalama Toplam Aktifler, Net Dönem Karı / Ortalama Özkaynak, Net Dönem Karı / Ort. Ödenmiş Sermaye
Emiral	Toplam Mevduat ve Kısa Vadeli Borçlar ile Toplam Maliyet; Faiz Giderleri+Faiz Dışı Giderler+Personel Giderleri	Toplam Krediler ve Diğer Gelir Getiren Aktifler
Kurt	Toplam Aktifler, Toplam Giderler ve Kredi Dönüş Oranı	Net Kar, Toplam Kredi ve Toplam Mevduat
Altınok	Sermaye Standart Rasyosu, Toplam Krediler / Toplam Aktifler, Takipteki Krediler/Toplam Krediler, Duran	Net Dönem Karı / Ortalama Toplam Aktifler, Net Dönem Karı / Ortalama Özkaynaklar, Net Dönem Karı / Ortalama

	Aktifler / Toplam Aktifler, Likit Aktifler / Toplam Aktifler, Likit Aktifler / Mevduat+Mevduat Dışı Varlıklar	Ödenmiş Sermaye
Kılılı ve Atan	Toplam Özkaynaklar, Toplam Mevduatlar, Şube Sayısı ve Personel Sayısı	Net Dönem Kar/Zarar ve Toplam Krediler
Kılılı	1. Analiz Girdileri: Toplam Özkaynaklar, Toplam Mevduatlar, Şube Sayısı, Personel Sayısı 2. Analiz Girdileri: Özkaynaklar/Toplam Pasifler, (Özkaynak+Kar-Zarar)/Toplam Aktifler, Toplam Krediler/Toplam Aktifler, Takipteki Krediler/Toplam Krediler, Likit Aktifler/Toplam Aktifler, Likit Aktifler/ (Mevduat+Mevduat Dışı Kaynaklar), Toplam Gelirler/Toplam Giderler, Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler, Vergi Öncesi Kar-Zarar/Toplam Aktifler, Vergi Öncesi Kar-Zarar/Şube Sayısı 3. Analiz Girdileri: 2. Analiz Girdileri Aynısı	1. Analiz Çıktıları: Net Dönem Kar-Zararı, Toplam Krediler 2. Analiz Çıktıları: Net Dönem Karı/Toplam Aktifler, (Faiz Gelirleri-Faiz Giderleri)/Toplam Gelirler 3. Analiz Çıktıları: Toplam Öz Kaynaklar, Toplam Mevduatlar, Şube Sayısı, Personel Sayısı
Kaya ve Doğan	Üretim Yaklaşımı Girdileri (Personel Giderleri/ Toplam Aktifler, Diğer Faiz Dışı Giderler/ Toplam Aktifler, Şube Başına Personel Sayısı) Aracılık Yaklaşımı Girdileri (Mevduat/ Toplam Aktifler, Mevduat Dışı Yabancı Kaynaklar/Toplam Aktifler, Faiz Giderleri/ Toplam Aktifler, Faiz	Üretim Yaklaşımı Çıktıları (Toplam Mevduat/ Toplam Aktifler, Toplam Krediler/Toplam Aktifler) Aracılık Yaklaşımı Çıktıları (Toplam Krediler/Toplam Aktifler, Faiz Gelirleri/Toplam Aktifler)

	Dışı Giderler/ Toplam Aktifler)	
Eleren ve Özgür	1. Analiz: Mevduat Özsermaye 2. Analiz: Mevduat Personel Giderleri 3. Analiz: Özsermaye Personel Giderleri	Kredi

Türk bankacılık sektörü ile ilgili olarak yapılan etkinlik araştırma çalışmaları ile ilgili olarak uygulanan modeller ve elde edilen sonuçlar aşağıda belirtilmektedir. Araştırma çalışmalarından elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir.

Cingi ve Tarım (2000) çalışmalarında veri zarflama analizi uygulamaktadır. Çalışmada kullanılan girdi-çıktı bileşimi, literatürdeki mevcut yaklaşımların her ikisine de uymakta olan karma yaklaşım kullanılmaktadır. Çalışmada Türk bankacılık sektörünün 1989-1996 yıllarına ait verileriyle veri zarflama analizi uygulanmaktadır. 1989-1996 yılları ile ilgili olarak 21 banka için 4 çıktı (toplam kar, toplam kredi, toplam mevduat, kredi geri dönüş oranı) ve 2 girdi (toplam aktifler ve toplam gider) verileri derlenmektedir. Kamusal sermayeli bankaların ağırlıklı olarak yer aldığı Türk Banka Sisteminde incelenen dönem boyunca etkinlik skorları korelasyonunun bir tutarlılık göstermemiş olması, her yılın etkinlik sıralamasının değişken karakterde olduğuna işaret etmektedir. Ancak özel sektöre ait değişmeyen üç holding bankasının dönem boyunca tam etkin konumda buldukları saptanmaktadır. Oysa Kamu bankalarının hiçbirisi anılan dönemin herhangi bir yılında dahi etkin konumda olmayı başaramamaktadır.

Köksal (2001) çalışmasında, Türk bankacılık sektörünün 1999 yılındaki performansını, şube sayısı 2'den fazla olan 4 kamu sermayeli banka, 30 özel sermayeli banka, 3 yabancı sermayeli banka olmak üzere toplam 37 ticaret bankası incelemeye tabi tutularak değerlendirilmektedir. Veri zarflama analizi uygulanan çalışmada girdi ve çıktı yönünden hem üretim hem de aracılık yaklaşımının bazı özelliklerini içeren karma

yaklaşım olarak tanımlanabilecek bir yaklaşım uygulanmaktadır. Dört girdi (şube sayısı, personel sayısı, toplam aktifler ve toplam faiz giderleri) ve dört çıktı (net dönem karı, toplam krediler, toplam mevduat ve kredi geri dönüş oranı) veri kalemleri analizde değerlendirilmektedir. LINDO paket programı kullanılan çalışmada 37 bankanın 18 tanesi verimli bulunmaktadır. Mülkiyet yapılarına göre 2 kamu sermayeli, 14 özel sermayeli ve 2 yabancı sermayeli banka verimli çıkmaktadır. Bu sayısal dağılım istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmamaktadır. Verimli bankaların girdi değerleri arasında şube sayısı, personel sayısı ve toplam faiz giderleri değişkenlerine ait ortalamaları yönünden istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmakta, toplam aktifler yönünden ise bir fark bulunmamaktadır. Girdileri verimli kullanma konusunda da banka grupları arasında farklılıklar çıkmaktadır. Kamu bankaları verimliliğe ortalama personel sayısı, şube sayısı ve toplam faiz giderleri değişkenlerinin ortalamasını yüksek tutarak ulaşabilmişken, özel ve yabancı sermayeli bankalar daha düşük ortalama değerler kullanarak verimliliğe ulaşmaktadır. Mülkiyet ve çıktı yönünden ele alındığında kamu sermayeli bankalar “toplam mevduat” çıktı faktörü yönünden diğer bankalara göre daha verimli bulunmaktadır.

Bozdağ, Altan ve Atan (2001) çalışmalarında özel ve kamu bankalarının 2000 yılına ait performans değerlendirilmesini veri zarflama analizi ile gerçekleştirmektedirler. Bu amaçla 21 adet bankaya ilişkin olarak 6 girdi (Sermaye Standart Rasyosu, Top. Krediler / Toplam Aktifler, Takipteki Krediler / Toplam Krediler, Duran Aktifler / Toplam Aktifler, Likit Aktifler / Toplam Aktifler, Likit Aktif / Mevduat + Mev. Dışı Kaynaklar) ve 3 çıktı (Net dönem Karı / Ortalama Toplam Aktifler, Net dönem Karı / Ortalama Özkaynak, Net dönem Karı / Ort. Ödenmiş Sermaye) değişkenleri değerlendirilmeye alınmaktadır. Çalışmada belirlenen veri seti ile her karar biriminin diğerlerine göre etkinliği bulunmaktadır. Çalışmada mülkiyet yapısı yönünden ayırım yapıldığında kamu bankalarının hiçbiri etkin bulunmamaktadır. Özel sermayeli mevduat bankalarının bazıları etkin bulunmakta. Çalışmada yabancı sermayeli mevduat bankaları karar birimi olarak bulunmamaktadır. Çalışmada etkinliği düşük olan karar birimleri belirlenmekte ve bunların etkinliklerinin ne ölçüde artabileceğine ilişkin bilgiler verilmektedir. Eğer bir karar birimi etkin değilse, veri zarflama analizi sonuçları bu birimin etkinliğini artırabilmek için gerekli olan stratejileri

etkin karar birimlerine referans vererek önermektedir.

Emiral (2001) çalışmasında veri zarflama analizi uygulamaktadır. 1998-2000 yılları arasını kapsayan çalışma girdi ve çıktı kalemlerinin seçimi yönünden aracılık yaklaşımını benimsemektedir. Çalışmada 2 girdi (toplam mevduat ve kısa vadeli borçlar ile toplam maliyet; faiz giderleri+faiz dışı giderler+personel giderleri) ve 2 çıktı (toplam krediler ve diğer gelir getiren aktifler) kullanılmaktadır. Çalışmada 71 banka karar verme birimi olarak değerlendirilmektedir. Bunlardan 12 tane kalkınma ve yatırım bankası (3 kamu sermayeli, 6 özel sermayeli ve 3 yabancı sermayeli) ve 59 tane ticaret bankası (4 kamu sermayeli, 28 özel sermayeli, 11 TMSF'ye devredilen ve 16 yabancı sermayeli) karar verme birimi olarak kullanılmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuç ise en düşük etkinlik TMSF'ye devredilen bankalarda görülmektedir. Çalışmada en etkin grup kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları olmaktadır. Çalışmada Malmquist Toplam Faktör Verimliliği değerleri de hesaplanmaktadır. Toplam faktör verimliliğinin etkinlik ile yakından ilişkili olduğu yönünde bulgulara ulaşılmaktadır.

Kurt (2002) çalışmasında veri zarflama analizi uygulamaktadır. Girdi ve çıktı kalemlerinin belirlenmesine yönelik hem üretim hem de aracılık yaklaşımını bileşimi karma yaklaşım olarak tanımlanabilecek bir yaklaşım uygulanmaktadır. 1992-2000 yılları arasını kapsayan çalışmada 3 girdi (toplam aktifler, toplam giderler ve kredi dönüş oranı) ve 3 çıktı (net kar, toplam kredi ve toplam mevduat) kalemi kullanılmaktadır. Karar verme birimi olarak 4 kamu sermayeli, 12 özel sermayeli ve 6 TMSF'ye devredilen banka olmak üzere toplam 22 ticaret bankası değerlendirilmektedir. Çalışmada, risk alma ölçütlerini hesaplamak üzere veri zarflama etkinlik analizi uygulanmaktadır. 1992-2000 periyodu için kredilerinde büyük artış olan bankalar daha yüksek risk alırken aynı zamanda etkinlikleri de yüksek çıkmaktadır.

Altınok (2002) çalışmasında, veri zarflama analizi uygulamaktadır. 2000 yılına ait performans değerlendirmesi yapılan çalışmada 41 banka karar verme birimi olarak kullanılmaktadır. Analizde 6 girdi (sermaye standart rasyosu, toplam krediler / toplam aktifler, takipteki krediler/toplam krediler, duran aktifler / toplam aktifler, likit aktifler / toplam aktifler, likit aktifler / mevduat+mevduat dışı varlıklar) ve 3 çıktı (net dönem

karı / ortalama toplam aktifler, net dönem karı / ortalama özkaynaklar, net dönem karı / ortalama ödenmiş sermaye) oranları değişken olarak alınmaktadır. Çalışmada görelilik değeri bulunmamaktadır. Çalışmada mülkiyet yapısı yönünden ayırım yapıldığında kamu bankalarının hiçbirisi etkin bulunmamaktadır. Özel sermayeli mevduat bankalarının bazıları etkin bulunmamaktadır. Çalışmada yabancı sermayeli mevduat bankaları karar birimi olarak bulunmamaktadır. Etkin karar verme birimleri belirlenmekte etkisiz karar verme birimleri potansiyel iyileşme değeri ile etkin hale gelmesi sağlanabileceği belirlenmektedir.

Kılı ve Atan (2004) çalışmalarında üç farklı analiz yapmaktadırlar. İlk olarak 4 girdi (toplam özkaynaklar, toplam mevduatlar, şube sayısı ve personel sayısı) ve 2 çıktı (net dönem kar/zarar ve toplam krediler) değişken olarak belirlenmektedir. Çıktı odaklı VZA modeli ile 2003 - 2004 üçer aylık dönemleri için çözümleme yapılmaktadır. Bu çözümleme sonucunda her bilanço döneminde çok az sayıda bankanın etkin olarak bulunduğu görülmektedir. Ayrıca uygulanan VZA modelindeki karar birimleri değeri değişkenleri açısından heterojen bir dağılım gösterdiği tespit edilmektedir. Çok büyük ölçekli bankalar ile orta ve küçük ölçekli bankalar bir arada analiz yapılmaktadır. Bu durum sonuçlar üzerinde doğrudan etkili olmakta sadece küçük ölçekli bankalar etkin durumda görülmektedir. Bu da göstermektedir ki ölçek büyüklüğü dikkate alınmadan yapılan bir analiz sonucunda büyük ölçekli ve orta ölçekli bankalar hiçbir şekilde etkin birimler olarak bulunmamaktadır. Bunun anlamı; ölçek büyüklüğü açısından analizin büyük ölçekli karar birimlerinin aleyhine bir durum oluşturduğudur. İkinci olarak aynı dönemler için girdi olarak (Sermaye Yeterliliği, Aktif Kalitesi, Likidite Yeterliliği, Gelir - Gider Yapısı, Yönetim Kalitesi) verileri ve çıktı olarak ise (Karlılık) oranları kullanılmaktadır. Çıktı odaklı VZA modeli ile çözüm gerçekleştirilmektedir. Sonuçta, ölçek büyüklüğünün oluşturduğu dezavantajın oran değişkenleri kullanıldığında ortadan büyük ölçüde kalktığı görülmektedir. Oran değişkenleri kullanılarak yapılan VZA modeli çözümleri, etkin karar birimi sayısını büyük ölçüde arttırmaktadır. Bir karar birimi modelde yer alan herhangi bir çıktı değişkeni için etkin bulunmuş ise tüm değişkenler için de etkin bulunmamaktadır. Bu durumda hem oran değişkeni kullanmak hem de girdi ve çıktı sayısını arttırmak, çözüm sonuçlarında çok fazla sayıda etkin karar birimi bulunmasını sağlamaktadır. Üçüncü olarak ise 2003 - 2004 üçer aylık dönemleri

için ticaret bankalarının bilançolarından elde edilen rasyo (oran) değişkenleri ve daha önce yapılan çalışmalarda kullanılan finansal ve finansal olmayan değişkenler kullanılmış ve çıktı odaklı VZA modeli çözülmektedir. Çözüm sonuçları şunu göstermektedir; girdi ve çıktı değişkenlerinin sayısını arttırmak çözüm sonuçlarını çok fazla etkilemekte hemen hemen tüm karar birimlerinin etkin bulunmasına sebep olmaktadır. Girdi ve çıktı seçiminin çözüm sonuçlarına etkisi göz önüne alındığında, analizin sağlıklı yapılabilmesi için bu seçimin ne kadar önemli olduğu belirlenmektedir. Girdi ve çıktı olarak belirlenen değişkenlerin ölçüm şekillerinin farklı olması ve kullanılan değişkenlerin sayısı sonuçları önemli derecede değiştirmektedir.

Kılı (2004) çalışmasında veri zarflama analizi uygulamasındaki amaç, değişik verilerin kullanılması ile karar verme birimleri için farklı etkinlik sonuçlarına ulaşılabileceğini göstermek ve VZA analiz sonuçlarının elde edilmesi ve yorumlanmasında ortaya çıkabilecek tutarsızlıkları uygulamalı olarak incelemektir. Uygulamada 35 ticaret bankasına ait 2003 ve 2004 yılları 3'er aylık verileri değerlendirilmektedir. Finansal ve finansal olmayan değişkenler ölçek büyüklüğü, sermaye yeterliliği, katif kalitesi, likidite yeterliliği, karlılık, gelir-gider yapısı ve yönetim kalitesi yönünden kategorilere ayrılmaktadır. Analizde elde edilen sonuçlar ise; girdi ve çıktı değişkenlerinin seçimi sonucu doğrudan etkilemektedir, girdi ve çıktı değişkenlerinin ölçüm şekli etkinlik sonuçlarını etkilemektedir, girdi ve çıktı değişkenlerinin sayısı etkinlik sonuçlarını etkilemektedir, karar birimlerinin ölçek büyüklüğünün homojen bir yapı gösterip göstermemesi etkinlik sonuçlarını etkilemektedir. Çalışma, yıllar itibariyle bankalararası etkinlik farkının ölçek etkinliğindeki büyük farklardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Buna göre, özellikle kamusal sermayeli bankaların ölçek büyüklüğünün etkisizlik kaynağını oluşturduğu açık bir biçimde görülmektedir.

Kaya ve Doğan (2005) çalışmalarında veri zarflama analizi uygulamaktadırlar. Girdi ve çıktı verileri yönünden üretim yaklaşımına yönelik ve aracılık yaklaşımına yönelik ayrı ayrı veri setleri oluşturulmaktadır. Üretim yaklaşımı girdileri (personel giderleri/ toplam aktifler, diğer faiz dışı giderler/ toplam aktifler, şube başına personel sayısı) ve çıktıları (toplam mevduat/ toplam aktifler, toplam krediler/toplam aktifler)

olarak belirlenmektedir. Aracılık yaklaşımı girdileri (mevduat/ toplam aktifler, mevduat dışı yabancı kaynaklar/toplam aktifler, faiz giderleri/ toplam aktifler, faiz dışı giderler/ toplam aktifler) ve çıktıları (toplam krediler/toplam aktifler, faiz gelirleri/toplam aktifler) olarak belirlenmektedir. Analizde girdi odaklı yaklaşım ve ölçeğe göre değişken getirili minimizasyon uygulanmaktadır. Ortalama etkinlik değerlerindeki yükselme dezenflasyon sürecinde sistemdeki etkin olmayan bankaların etkin bankaları yakalama yönünde olumlu gelişme kaydettiklerini göstermektedir. Etkin olmayan bankaların ortalama etkinliklerindeki artış bu bulguyu güçlendirmektedir. Analiz sonuçlarına göre, büyük ölçekli bankaların diğer ölçekteki bankalara göre daha etkin çalıştığını ve ölçek büyüklüğü arttıkça analizdeki bankaların etkinliğinin yükseldiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, yeniden yapılandırma programı esnasında ve sonrasında sektörde yaşanan konsolidasyon sonucu yoğunlaşmanın artmasının da sistemin etkinliği üzerinde olumlu etkide bulunduğu düşünülmektedir. Çalışmada ayrıca Malmquist Toplam Faktör Verimliliği hesaplanmaktadır. Toplam faktör verimliliği ile etkinlik arasında ilişki olduğu bulgulanmaktadır. Veri zarflama ve Malmquist verimlilik endeksi analizlerine göre dezenflasyon sürecinde bankacılık sektörünün verimliliğinde olumlu bir seyir gözlenmektedir.

Eleren ve Özgür (2006) çalışmalarında Türk bankacılık sisteminin hacminin yarısını oluşturan özel mevduat bankaları hakkında bir etkinlik ve verimlilik değerlendirmesi yapılmaktadır. Çalışmada 2002-2005 yılları arasında faaliyette bulunan 12 özel sermayeli mevduat bankası karar birimi olarak seçilmekte ve verileri kullanılmaktadır. Eleren ve Özgür çalışmalarında üç farklı veri zarflama analizi uygulanmaktadır. Burada girdi çıktı setine göre etkinlik değişimlerinin görülmesi yönünde deneme çalışması gerçekleştirilmektedirler. İlk analiz çalışmasında mevduat ve özsermaye girdisi karşısında kredi çıktısı değerlendirilmektedir. İkinci analiz çalışmasında mevduat ve personel giderleri girdisi karşılığında kredi çıktısı üzerinde durulmaktadır. Üçüncü analiz çalışmasında özsermaye ve personel giderleri girdisi karşılığında kredi çıktısı üzerinde durulmaktadır. Her üç analiz çalışmasında da elde edilen sonuçlar benzerlik göstermektedir ve büyük sermayeli bankaların daha etkin oldukları, düşük sermayeli bankaların görece olarak daha etkinsiz oldukları bulgulanmaktadır.

Yapılan araştırma çalışmalarını genel olarak değerlendirdiğimizde şu sonuçlar elde edilmektedir.

- Cingi ve Tarım (2000) çalışmalarında kamu sermayeli bankaların hiçbir dönem etkin olmadığını bulgulamakta, Köksal (2000) çalışmasında bazı kamu sermayeli bankaların etkin olduğunu bulgulamaktadır. Bozdağ, Atlan ve Atan (2001) çalışmalarında kamu sermayeli bankaları etkinsiz bulmakta. Emiral (2001) çalışmasında en düşük etkinliğe sahip karar birimlerini TMSF'ye devredilen bankalar olarak belirlemekte ve en etkin grup ise kamu sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları olarak bulgulamaktadır. Altınok (2002) çalışmasında kamu sermayeli bankaları etkinsiz bulmakta, özel sermayeli bankaların bazılarını etkin bazılarını etkinsiz bulmaktadır. Çalışmada yabancı sermayeli mevduat bankası karar birimi olarak bulunmamaktadır. Kılılı(2004) çalışmasında kamu sermayeli bankaları etkinsiz bulmaktadır.
- Kılılı (2004) çalışmasında ölçek büyüklüğünün etkinlik üzerinde etkili olduğunu bulgulamaktadır ve büyük ölçekli bankaları etkinsiz bulmaktadır. Kılılı ve Artan (2004) çalışmalarında miktar değişkenlerinin kullanıldığı ilk analizde ölçek büyüklüğü yönünden büyük ve orta ölçekli bankalar etkinsiz küçük ölçekli bankalar etkin bulunmaktadır. Oran değişkenlerinin kullnıldığı ikinci analizde ise ölçek büyüklüğünün oluşturduğu dezavantaj büyük ölçüde kalkmaktadır. Kaya ve Doğan (2005) çalışmalarında diğer araştırmalardan farklı olarak büyük ölçekli bankaların daha etkin olduğunu ölçek büyüklüğü arttıkça etkinliğin arttığını bulgulamaktadır. Benzer şekilde Eleren ve Özgür (2006) çalışmalarında büyük sermayeli bankaların daha etkin olduklarını, düşük sermayeli bankaların görece olarak daha etkinsiz olduklarını bulgulamaktadırlar.
- Kaya ve Doğan (2005) çalışmalarında ekonomik istikrar dönemlerinde etkinsiz bankaların etkin olma yönünde olumlu gelişme kaydettiğini bulgulamaktadır.
- Emiral (2001) ile Kaya ve Doğan (2005) çalışmalarında benzer şekilde toplam faktör verimliliğinin etkinlik ile yakından ilişkili olduğunu bulgulamaktadırlar.

- Kılılı (2004) ve Kılılı ve Artan (2004) alışmalarında analizde kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin sayısının arttırılması çözüm sonuçlarını etkilediğini ve daha çok karar verme biriminin etkin bulunmasına neden olduğunu bulgulamkatadırlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VERİ ZARFLAMA ANALİZİ

I. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ GENEL ÇERÇEVESİ

A) VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN TARİHÇESİ

Veri Zarflama Analizinin (VZA), 1951 yılında Debreu'nun yaptığı çalışmaya kadar eskiye dayanan ve Farrell tarafından 1957 yılında ilk tanıtımı yapılan bir etkinlik ölçme tekniğidir. Farrell'in 1957'deki makalesi VZA'nın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1957 ve 1966'daki çalışmaların sonrasında yöntem 1978'de Charnes, Cooper ve Rhodes'un araştırmasıyla bilinmektedir (Wheelock ve Wilson, 1995:1).

VZA yönteminin kullanımı Edwardo'nun Carneige Mellon Univesity's School of Urban and Public Affairs'deki araştırma tezi ile başlamaktadır. W.W.Cooper danışmanlığında Edwardo, okullardaki avantajsız öğrenciler için "Programme Follow Through" adlı eğitim programını değerlendirmektedir. Çalışma, bu programa katılan ve katılmayan okul gruplarının performanslarını karşılaştırmayı içermektedir. Bu program, "kendine güveni yükselen dezavantajlı çocuk" olarak belirlenen çıktı değişkeni ve "annenin çocuğuna kitap okurken harcadığı zaman" olarak belirlenen girdi değişkeni ile okulların dönemsel performansları tesbit edilmektedir. Okullardaki bu görelî teknik etkinliği, fiyatları göz ardı ederek çoklu girdi ve çıktılarla tahmin etme isteği, CCR (Charnes, Cooper, Rhodes) formülasyonu olarak bilinen VZA orantısal formülasyonunu ortaya çıkarmaktadır. VZA'yı ilk duyuran bu çalışma European Journal of Operations Research'de 1978 yılında yayınlanmıştır (Charnes vd., 1993:15).

B) VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN TANIMI

Veri Zarflama Analizi, çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda açıklanmaktadır:

- VZA, karşılaştırılmaları zor olan çoklu girdi ve çıktıları içeren örgütsel birimlerin göreceli performanslarını ölçmek için kullanılan doğrusal programlama tabanlı bir tekniktir (Dyson vd., 1990:1).
- VZA, birden fazla girdi ve çıktıya sahip örgütler kümesinde, hem girdilerin, hem de çıktıların nesnel biçimde bir verimlilik endeksi içinde birleştirilemediği durumlarda göreceli verimlilik ölçümü için kullanılan bir yöntemdir şeklinde tanımlanabilir (Kavuncubaşı, 1995:28).
- VZA, bir karar verme biriminin verimliliği açısından matematiksel olarak ağırlıklandırılmış çıktılar toplamının ağırlıklandırılmış girdiler toplamına oranının en iyi performansı belirlediği sınıra göre pozisyonudur şeklinde tanımlanabilir (Ersen, 1999:12).
- VZA, birden çok ve farklı ölçeklerle ölçülmüş veya farklı ölçü birimlerine sahip girdi ve çıktıların karşılaştırma yapmayı zorlaştırdığı durumlarda, karar birimlerinin göreceli performansını ölçmeyi amaçlayan, doğrusal programlama tabanlı bir tekniktir (Karacaer, 1998:11).
- VZA, Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından 1978’ de ve Banker Charnes ve Cooper tarafından da 1984’te geliştirilen, Farrell’in (1957) sınır metodolojisine dayanan doğrusal programlamanın özel bir uygulamasıdır (Banxia, 1998:1).
- VZA, aynı tür girdiler kullanarak aynı tür çıktıları üreten ve birbirlerine benzer ekonomik karar birimlerinin karşılaştırmalı etkinliklerinin ölçülmesi amacıyla geliştirilmiş parametrik olmayan bir yöntemdir (Yolalan, 1993:27).

VZA yöntemi, ilk başta kar amacı gütmeyen işletmelerin (kamu) karşılaştırmalı etkinliğinin ölçülmesini hedeflemekte, daha sonraları kar amaçlı üretim ve hizmet sektörlerinde de işletmeler arası göreceli etkinliğin ölçülmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Yöntemin getirdiği önemli bir yenilik; birden fazla girdi kullanarak birden fazla çıktının elde edildiği üretim ortamlarında, parametrik yöntemlerde olduğu

gibi önceden belirlenmiş herhangi bir analitik üretim fonksiyonuna gerek duymadan ölçüm yapılabilmesidir. VZA ile, Farrell'in 1957'deki göreceli teknik etkinlik kavramı geliştirilmekte ve tek çıktılı üretim ortamı yerine birçok çıktının söz konusu olduğu üretim ortamlarında da kolaylıkla etkinlik ölçümünün gerçekleştirilebilmesine imkan sağlanmaktadır. Ayrıca Farrell'in 1957'deki yaklaşımının ölçeğe göre sabit getiri varsayımı hafifletilerek teknik etkinliğin yanı sıra ölçek etkinliğinin de ölçülebilir duruma gelmesi sağlanmaktadır (Karasoy, 2000:37).

VZA, Farrell'in (1957) teknik etkinlik ölçümünde önerdiği göreceli teknik etkinlik kavramının geliştirilerek, birden fazla çıktı-girdinin ağırlıklandırılması ve doğrusal programlama tekniği ile bir tek sanal çıktı-girdiye indirgenmesine dayanmaktadır. Farrell ekonomik birimlerin etkinliğinin, kendi üretim fonksiyonları üzerinde gerçekleştirdikleri sonuçları ya en ileri üretim tekniği ile ya da en iyi girdi-çıkıtı ilişkisini temsil eden etkin üretim fonksiyonu üzerinde gerçekleştirebilecekleri en iyi sonuçlarla kıyaslanması ile ölçülmesini esas almaktadır (Kaskanoğlu, 1990:142).

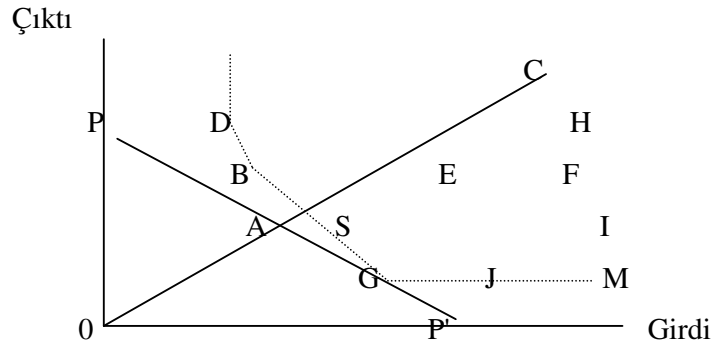
Buna göre VZA'da gözlenen girdi ve çıktı miktarına dayalı olarak bir etkinlik sınıfı belirlenmekte ve herhangi bir karar biriminin bu sınıra uzaklığı o karar biriminin göreceli etkinlik oranını belirlemektedir.

II. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ GÖSTERİM VE HESAPLAMA YÖNTEMLERİ

A) GRAFİKSEL GÖSTERİM

Parametrik olmayan yaklaşımlarda, üretim fonksiyonunun yapısı hakkında hiçbir varsayım yapılamamaktadır. VZA modelinin grafiksel yapısı ve etkinlik ölçümleri örnek yardımıyla açıklanabilir (Akdoğan, 2001:24). Teknik etkinlik, ölçek etkinliği ve teknik değişme ile ilgili ölçüm yaklaşımı, tek-girdi tek-çıkıtı durumu için Şekil 1'de veri zarflama analizinin grafiksel yapısı yardımıyla açıklanmaktadır (Karacaer, 1998:18).

Şekil 1 Veri Zarflama Analizinin Grafikselsel Yapısı

Kaynak: Karacaer, 1998:18

Şekil 1 üzerinde etkin sınır D, B, G, J, M noktalarının birleştirdiği eğri ile gösterilmektedir. Etkin sınır şu şekilde çizilebilmektedir: Öncelikle yatay eksenin hemen üzerinde bir doğrunun bulunduğu varsayılır. Varsayılan bu doğru, yatay eksene paralel olacak şekilde ilk noktaya değene kadar yukarı doğru kaydırılır. -00'dan +00'a uzanan bu doğrunun değme noktasının sağında kalan kısım sabit bırakılarak, sol taraf nokta etrafında yukarı doğru bükülmeye başlanmaktadır. Bu süreç, doğru ikinci bir noktaya değene ve giderek en sonunda dikey eksene paralel pozisyona gelene kadar devam etmektedir. Diğer bir deyişle, doğru her yeni nokta ile temas ettiğinde, bu yeni nokta kırılma noktasını oluşturmaktadır. Tümüyle kırık doğru ise nokta seti için etkin sınırı oluşturmaktadır (Karacaer, 1998:18-19). Şekil 1'de de görüldüğü gibi, etkin sınır üzerinde yer alan karar birimleri (D, B, G, J, M) etkin karar birimlerini ifade etmektedir. Sınır üzerinde yer almayan karar birimleri ise (A, E, F, C, I, H) etkin olmayan karar birimlerini göstermektedir. Etkin sınırın analize dahil edilen tüm noktaları çevrelemesi ve bir zarf gibi içine alması yönteme "Veri Zarflama" adının verilmesine neden olmuştur. Etkin sınır üzerinde yer almayan karar birimlerinin etkinlikleri, etkin sınıra olan uzaklıklarına bağlı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin C noktası ile etkinliğin en yüksek olduğu orijin arasında bir doğru parçası çizilmektedir. Bu doğru parçası etkin sınırı S noktasında kesmektedir. S ve C aynı doğru üzerinde bulduklarından aynı girdi miktarını göstermektedirler. Bu nedenle C'nin etkinliği C ve S noktalarının merkeze olan uzaklıklarının oranı şeklinde tanımlanabilir. Bu noktada toplam etkinlik, "Teknik Etkinlik" ve "Ölçek Etkinliği" oranlarından yola çıkarak

hesaplanmaktadır. PP' maliyet minimizasyon eğrisini göstermek üzere, teknik etkinlik X noktasının merkeze olan radyal uzaklığı ve ölçek etkinliği de maliyet minimizasyon eğrisine olan uzaklığı şeklinde ölçülmektedir. Bu ölçümler (Akdoğan, 2001:24);

$$\text{teknik etkinlik} \frac{OS}{OC} \quad \text{ölçek etkinliği} \frac{OP}{OS} \quad \text{oranları ile hesaplanmaktadır.}$$

Sonuçta toplam etkinlik, teknik etkinlik ve ölçek etkinliği oranlarının çarpılması sonucu elde edilmektedir (Akdoğan, 2001:25);

$$\text{Toplam Etkinlik} = \frac{OS}{OC} \times \frac{OP}{OS} = \frac{OP}{OC}$$

C noktasının etkinliği etkin sınır üzerinde yer alan diğer noktalar açısından da değerlendirilebilir. C noktası aynı girdi miktarını kullanarak etkin sınır üzerinde S noktasında yer aldığı takdirde etkinliği sağlayabilecektir. Ancak bu S noktası etkin sınır üzerinde yer alan D, B, G, J, M gibi noktaları ağırlıklı ortalaması olarak da değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu noktalar S noktası için “Etkin Referans Seti” oluşturmaktadırlar (Akdoğan, 2001:25).

Etkin sınır üzerinde yer alan M noktası değerlendirilirken farklı durumla karşılaşılmaktadır. M noktası etkin sınır üzerinde yer almasına rağmen etkin olarak değerlendirilemez; çünkü aynı çıktı miktarını girdilerden birini J noktasına kadar artırarak sağlayabilir. M noktası ise “Ölçek Etkin” olarak değerlendirilmektedir. Teknik etkinlik tanım olarak, her bir girdinin ayrı ayrı çıktı üzerindeki etkinliğini ifade ederken, ölçek etkinliği tüm girdilerin ortak etkisinin çıktı üzerindeki bileşik etkisini belirtmektedir (Karacaer, 1998: 20). İki ve ikiden az olan girdi-çıktı kombinasyonuna ilişkin etkinliğin grafiksel gösterimi bir düzlem üzerinde mümkün olmaktadır. Ancak üçten fazla boyutu geometri uzayında grafiksel olarak göstermek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle ikiden fazla değişkenin analizinde grafiksel gösterim uygulanamamaktadır.

B) MATEMATİKSEL PROGRAMLAMA

Grafiksel ölçüm yaklaşımı tek-girdi tek-çıkıtı üzerine kurulmaktadır. Bu durumda bile gözlemlerden hareketle üretim sınırının tanımlanması ve bütün gözlemlerin etkinliklerinin ölçülmesi pratik olmaktan uzaktır. m-girdi s-çıkıtı durumu tek-girdi tek-çıkıtı durumuna kıyasla son derece karmaşıktır ve girdi-çıkıtı faktörlerinin farklı birimlerde olması gibi yeni sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunların çözümü için başvurulacak temel teknik matematiksel programlamadır. Charnes ve diğerlerinin Farrell'in tanımından hareketle kurdukları kesirli programlama modeli ve bunun eş doğrusal programlama modeli (Charnes-Cooper-Rhodes Modeli, CCR Modeli) aşağıda verilmektedir. Kesirli doğrusal programlama modelinin amaç fonksiyonu, verimlilik tanımından hareketle, k karar-birimi için toplam ağırlıklandırılmış çıktuların toplam ağırlıklandırılmış girdilere oranının maksimizasyonudur (Cingi ve Tarım, 2000:4);

$$\max h_k = \frac{\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}}{\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ik}}$$

- h_k : k karar biriminin etkinliği
 s : çıkıtı sayısı
 m : girdi sayısı
 r : r inci çıkıtı sayısı
 i : i inci girdi sayısı
 u_{rk} : k karar biriminin r çıkıtı için vereceği ağırlık
 Y_{rk} : k karar-birimi tarafından üretilen r çıkıtı miktarı
 v_{ik} : k karar-biriminin i girdi için vereceği ağırlık
 X_{ik} : k karar-birimi tarafından kullanılan i girdi miktarı

Karar-birimi k ağırlıklarını diğer karar-birimleri de bu seçilen ağırlıkları kullandığı zaman etkinlikleri 1.0'ın üzerine çıkmayacak biçimde seçmelidir. Aksi halde karar-birimi k etkinlik değeri olarak 1.0'ı yakalarken diğer bazı karar-birimleri 1.0'ın üzerinde etkin olmaktadır. Bu kısıt şu şekilde ifade edilebilir (Coelli, 1996:10);

$$\frac{\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj}}{\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij}} \leq 1 \quad ; \quad j = 1, \dots, n$$

j : karar birimi

n : karar birimi sayısı

Y_{rj} : j karar-birimi tarafından üretilen r çıktı miktarı

X_{ij} : j karar-birimi tarafından kullanılan i girdi miktarı

Ayrıca karar-birimi k tarafından kullanılacak girdi ve çıktı ağırlıklarının negatif olamaz (Coelli, 1996:10);

$$u_{rk} \geq 0 \quad ; \quad r = 1, \dots, s$$

$$v_{ik} \geq 0 \quad ; \quad i = 1, \dots, m$$

k karar-birimi için kurulan CCR modelinin optimal çözümündeki dual değişkenlerin toplam değeri k karar-birimi için ölçeğe göre getirinin yönünü göstermektedir (Coelli, 1996:11);

$$\sum_{i=1}^n \lambda_{ki} = 1 \quad \Rightarrow \quad CRS$$

$$\sum_{i=1}^n \lambda_{ki} < 1 \quad \Rightarrow \quad IRS$$

$$\sum_{i=1}^n \lambda_{ki} > 1 \quad \Rightarrow \quad DRS$$

CRS : Ölçeğe Göre Sabit Getiri

IRS : Ölçeğe Göre Artan Getiri

DRS : Ölçeğe Göre Azalan Getiri

CCR Yöntemi tüm etkinliklerin değerlendirilmesi ile ilgilenir ve girdileri tanımlar, tanımlanmış etkin olmamanın miktarını belirler. Girdi odaklı CCR modelinin primal ve dual hallerinin matematiksel modelleri şöyledir (Cingi ve Tarım, 2000:4);

model primal CCR

$$\max h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}$$

st

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} \leq 0 \quad ; \quad j=1, \dots, n$$

$$\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ik} = 1$$

$$u_{rk} \geq 0 \quad ; \quad r=1, \dots, s$$

$$v_{ik} \geq 0 \quad ; \quad i=1, \dots, m$$

model dual CCR

$$\min w_k = q_k$$

st

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} Y_{rj} \geq Y_{rk} \quad ; \quad r=1, \dots, s$$

$$-\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} X_{ij} + q_k X_{ik} \geq 0 \quad ; \quad i=1, \dots, m$$

$$\lambda_{kj} \geq 0 \quad ; \quad j=1, \dots, n$$

$$-\infty \leq q_k \leq +\infty$$

Banker ve diğerkleri Charnes-Cooper-Rhodes (CCR) modeline ölççeğre göre değışken getiri (VRS) varsayımı çerçevesinde konvekslik kısıtını eklemişlerdir (Banker-Charnes-Cooper modeli, BCC modeli). Her iki yaklaşımın da birer VZA modeli olmasına karşın varsayımları farklıdır. CCR modeli CRS varsayımı altında toplam etkinliğı ölçerken, BCC modeli VRS varsayımı altında benzer ölçekteki birimleri birbirleriyle kıyaslayarak sadece teknik etkinliğı ölçmektedir. (Cingi ve Tarım, 2000:4). BCC Modeli (1984) etkin olmamanın teknik ve skaler ayırımını yapar ve verilen operasyon düzeyinde tam teknik etkinliğı belirler. Girdi odaklı BCC modelin CCR modelinde olduğı gibi dual ve primal şekilleri mevcuttur. Her iki durum için matematiksel modeller aşağıda gösterilmektedir (Coelli, 1996:10).

model primal BCC

$$\max h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk} - u_0$$

st

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - u_0 - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} \leq 0 \quad ; \quad j=1, \dots, n$$

$$\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ik} = 1$$

$$u_{rk} \geq 0 \quad ; \quad r=1, \dots, s$$

$$v_{ik} \geq 0 \quad ; \quad i=1, \dots, m$$

$$u_0 \text{ ur}$$

model dual BCC

$$\min w_k = q_k$$

st

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} Y_{rj} \geq Y_{rk} \quad r=1, \dots, s$$

$$-\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} X_{ij} + q_k X_{ik} \geq 0 \quad i=1, \dots, m$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} = 1$$

$$\lambda_{kj} \geq 0 \quad j=1, \dots, n$$

$$-\infty \leq q_k \leq +\infty$$

Modeller girdi odaklı CCR modellerine oldukça benzemektedirler. Primal modeldeki fark, λ 'ların toplamının 1.0'a eşit olmasıdır. Dual modele ise yeni bir değişken (u_0) eklenmiştir. BCC modelinin optimal çözümünde u_0 değişkeninin pozitif değer alması karar biriminin DRS, negatif değer alması IRS ve sıfır değerini alması CRS durumunda olduğuna işaret etmektedir (Cingi ve Tarım, 2000:4)

C) PANEL VERİ VE MALMQUIST TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ ENDEKSİ

Malmquist toplam faktör verimliliği (TFV) endeksi iki gözlemin toplam faktör verimliliğindeki değişmeyi ortak bir teknolojiye olan uzaklıkların oranı olarak ölçmektedir. Bu ölçüm için "Uzaklık Fonksiyonu" kullanılmaktadır. Caves ve diğerleri (1982) tarafından geliştirilen bu endekse, uzaklık fonksiyonları yardımıyla endeks kurma fikrini ilk ortaya atan Sten Malmquist'in ardından, Malmquist ismi verilmiştir. Uzaklık fonksiyonu çok-girdili ve çok-çıkıtlı üretim teknolojilerini, maliyet minimizasyonu veya kar maksimizasyonu gibi hedefleri belirtmeden, tanımlamada kullanılmaktadır. Çıktıya göre uzaklık fonksiyonu $d(x, y) = \min\{\delta : (y/\delta) \in S\}$ olarak tanımlanmaktadır. Uzaklık fonksiyonu $d(x,y)$ 'nin alacağı değerler, y vektörü S sınırı (üretim sınırı) üzerinde ise 1.0; y vektörü s içindeki teknik etkin olmayan bir noktayı tanımlıyorsa >1.0 ; ve y vektörü s dönemi dışındaki mümkün olmayan bir noktayı tanımlıyorsa <1.0 'dır (Cingi ve Tarım, 2000:10).

Malmquist TFV değişim endeksi, uzaklık fonksiyonu;

$$m(Y_s, X_s, Y_t, X_t) = \sqrt{\left[\frac{d^s(Y_t, X_t)}{d^s(Y_s, X_s)} \times \frac{d^t(Y_t, X_t)}{d^t(Y_s, X_s)} \right]}$$

formülü ile hesaplanmaktadır. Bu gösterimde $d^s(X_t, Y_t)$, t dönemi gözleminin s dönemi teknolojisinden olan uzaklığını ifade eder. m fonksiyonunun değerinin 1.0'dan büyük olması s döneminden t dönemine TFV'de büyüme olduğunu, 1.0'dan az olması durumunda ise aynı dönemler dikkate alındığında TFV'de azalma olduğunu

göstermektedir (Coelli, 1996:26).

CRS varsayımı altında tek-girdi tek-çıkıtı durumu incelenmiştir. s döneminde teknoloji l_1 altında A gözlemi yapılmışken, t döneminde teknoloji l_2 altında B gözlemi yapılmıştır. Bu durumda şöyle formüle edilebilir (Cingi ve Tarım, 2000:10);

$$\text{etkinlik değişimi} = \frac{y_B / y_{B''}}{y_A / y_{A'}}$$

$$\text{teknik değişme} = \left[\frac{y_B / y_{B'}}{y_B / y_{B''}} \times \frac{y_A / y_{A'}}{y_A / y_{A''}} \right]^{1/2}$$

Malmquist toplam faktör verimliliği endeksinin (M_0) hesaplanmasında gerekli uzaklık fonksiyonlarını tahmin etmek için en yaygın kullanılan yöntem, veri zarflama analizidir. Bir panel veri seti olduğunda, VZA doğrusal programları kullanılarak gerekli uzaklıklar hesaplanabilir. Herhangi bir i 'nci işletme için iki dönem arasındaki TFV'deki değişmeyi ölçmede dört uzaklık fonksiyonu hesaplanmalıdır. Bu ise dört adet doğrusal programlama probleminin çözümlerini gerektirir. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında gerekli olacak doğrusal programlamalar şunlardır (Coelli, 1996:26);

$[d^t(y_t, x_t)]^{-1} = \max_{\phi, \lambda} \phi$ $- \phi y_{it} + Y_t \lambda \geq 0$ $x_{it} - X_t \lambda \geq 0$ $\lambda \geq 0$	$[d^s(y_s, x_s)]^{-1} = \max_{\phi, \lambda} \phi$ $- \phi y_{is} + Y_s \lambda \geq 0$ $x_{is} - X_s \lambda \geq 0$ $\lambda \geq 0$
$[d^t(y_s, x_s)]^{-1} = \max_{\phi, \lambda} \phi$ $- \phi y_{is} + Y_t \lambda \geq 0$ $x_{is} - X_t \lambda \geq 0$ $\lambda \geq 0$	$[d^s(y_t, x_t)]^{-1} = \max_{\phi, \lambda} \phi$ $- \phi y_{it} + Y_s \lambda \geq 0$ $x_{it} - X_s \lambda \geq 0$ $\lambda \geq 0$

Malmquist toplam faktör verimliliği endeksi (MTFV) üretkenliğin zaman boyutunda gelişimini ölçmek ve nedenlerini incelemek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. MTFV'nin değeri toplam faktör verimliliğindeki değişme olarak yorumlanmakta, değerin 1.0'dan büyük olması toplam faktör verimliliğinin arttığını, 1.0'dan küçük olması ise azaldığını göstermektedir. MTFV üretkenlikteki değişmeyi teknik etkinlikteki değişme ve teknolojiye bağlı değişme olmak üzere iki bileşen aracılığıyla ölçmektedir. Bu iki bileşenin çarpımı MTFV'yi vermektedir. Teknik etkinlik saf teknik etkinlik ve ölçek etkinliğinden oluşmakta ve bu iki endeksin çarpılmasıyla elde edilmektedir. Saf teknik etkinlik yönetsel etkinliği, ölçek etkinliği ise karar birimlerinin kendilerine uygun ölçekte çalışıp çalışmadığını sorgulamaktadır. Teknolojiye bağlı değişme aracılığıyla ise aynı girdiyle üretilen çıktı miktarındaki değişimin yönü araştırılmaktadır (Karacabey, 2002:191).

Toplam faktör verimliliğinin sayısallaştırılması üç şekilde fayda sağlamaktadır; birincisi, benzer ekonomik birimler arasında karşılaştırma yapmayı ve karar vermeyi kolaylaştırmakta ve böylece nispi etkinlik ve verimlilik analizi yapılmaktadır. İkincisi, ekonomik birimler arasında etkinliklerdeki değişimlerin yönü ve büyüklüğü belirlenmektedir. Böylece, bu değişime neden olan faktörlerin belirlenmesi, gerek işletme yöneticileri gerekse planlamacılar açısından büyük önem arz etmektedir. Üçüncüsü, bu analizler etkinliklerin ve böylece TFV'nin artmasında, politika oluşumuna yol göstermektedir (Kalirajan ve Shand, 1999: 160).

III. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ YAKLAŞIMLARI

A) GİRDİ ODAKLI YAKLAŞIM

Farrell çalışmasını ölçeğe göre sabit getiri varsayımıyla, iki girdi (x_1 , x_2) kullanan ve tek çıktı (y) üreten bir işletme örneğiyle ifade etmektedir. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı teknolojinin birim eş ürün eğrisiyle ifade edilmesine imkan sağlamaktadır. Şekil 2'te SS' eğrisi ile gösterilen etkin işletme birim eş ürün eğrisinin bilinmesi bu endüstride faaliyet gösteren herhangi bir işletmenin teknik etkinliğinin

ölçülmesine izin vermektedir. Ancak pratikte etkin işletmenin üretim fonksiyonunun bilinmesi mümkün olmadığından sektördeki işletmelerin örneklenmesi yoluyla bu fonksiyona erişilmeye çalışılmaktadır. Bu yapılan çalışmada sınırın tahmini için VZA kullanılmaktadır. Eğer bir işletme bir birim çıktı üretebilmek için P noktasında görünen miktarlarda girdi kullanıyorsa işletmenin etkinliği QP mesafesiyle ifade edilebilir. Bu mesafe girdilerin çıktı miktarında düşmeye sebep olmaksızın orantısız olarak düşürülebileceği miktarı göstermektedir. Girdilerde ulaşılabilecek düşüş oranı QP / OP olarak ifade edilmektedir. Bir işletmenin teknik etkinliği TE genelde şu oranla ölçülmektedir (Ekren ve Emiral, 2002:21);

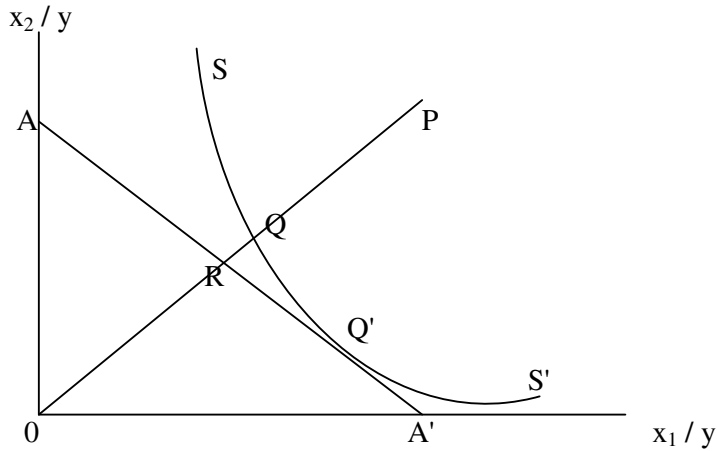
$$TE_1 = OQ / OP$$

ya da

$$TE_1 = 1 - QP / OP$$

TE değeri 0 ile 1.0 arasında bir değer alır ve işletmenin teknik etkinsizliği hakkında bir gösterge sağlamaktadır. 1.0 değeri işletmenin tamamen teknik etkin olduğu anlamına gelmektedir. Örneğin Q noktası teknik etkindir çünkü etkin eş ürün eğrisi üzerinde yer almaktadır (Coelli, 1996:4).

Şekil 2 Teknik ve Tahsis Edici Etkinlik

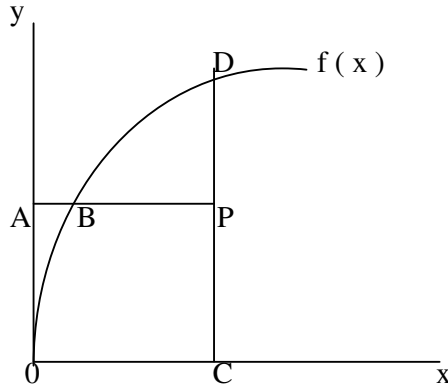
Kaynak: Coelli, 1996:4

B) ÇIKTI ODAKLI YAKLAŞIM

Girdi odaklı yaklaşım şu soruya cevap arar: “Çıktı miktarını düşürmeden girdiler orantısal olarak ne kadar azaltılabilir?”. Fakat etkinlik açısından bu sorunun yerine şöyle bir soru da sorulabilir: “Girdi miktarları sabitken çıktı miktarları orantısal olarak ne kadar artırılabilir?”. Birinci soru girdi odaklı bir yaklaşımı yansıtırken ikincisi çıktı odaklı yaklaşımı ifade etmektedir. Girdi ve çıktı odaklı yaklaşımlar arasındaki fark tek girdi ve tek çıktı modeliyle basitçe gösterilebilir. Şekil 3’te azalan ölçek ekonomisi teknolojisiyle $f(x)$ P noktasında faaliyet gösteren etkisiz işletme görülmektedir. Bu işletme için Farrell’in girdi odaklı teknik etkinlik oranı AB / AP iken teknik etkinliğin çıktı odaklı ölçümü CP / CD olmaktadır. Girdi ve çıktı odaklı ölçümler sadece ölçeğe göre sabit getiri durumunda eşit olmaktadır. Ancak ölçeğe göre azalan veya artan getiri durumunda iki ölçüm farklı sonuçlar üretmektedir. Şekil 4’te P noktasında faaliyet gösteren herhangi bir etkisiz işletme için ölçeğe göre sabit getiri durumunda her iki ölçümünde aynı sonucu verdiği görülmektedir (Ekren ve Emiral, 2002:24);

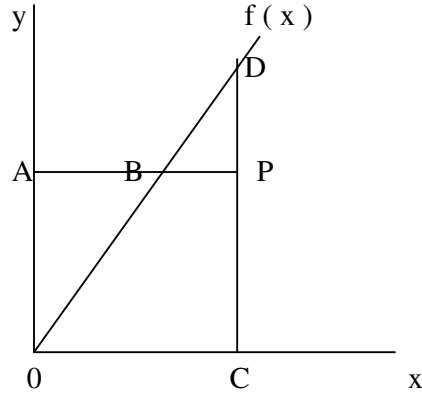
$$AB / AP = CP / CD$$

Şekil 3. Ölçeğe Göre Azalan Getiri

Kaynak: Coelli, 1996:7

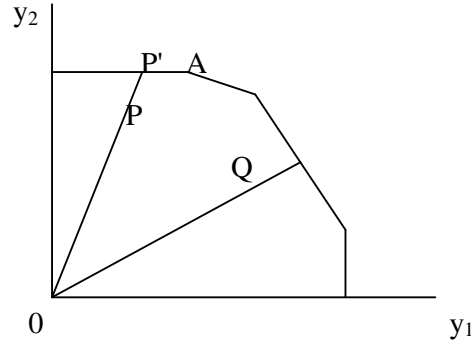
Şekil 4. Ölçeğe Göre Sabit Getiri

Kaynak: Coelli, 1996:7

C) GİRDİ VE ÇIKTI ODAKLILIK

Çoğu karar birimlerinin üretmek zorunda oldukları belirli miktarlarda çıktıları olduğu ve bu nedenle karar değişkenleri de girdi miktarları olduğundan, pek çok araştırmacı çalışmalarında girdi odaklı yaklaşımı kullanmayı tercih etmektedir. Ancak bu durumun tüm sektörler için aynı olduğu söylenemez. Bazı sektörler kısıtlı kaynaklara sahip olup bunlardan faydalanarak mümkün olduğunca çok çıktı üretmek isteyebilirler. Böyle durumlarda çıktı odaklı yaklaşımı kullanmak daha doğru olmaktadır. Temel olarak kullanılacak olan yaklaşım, yöneticilerin üzerinde etki güçlerinin daha fazla olduğu yaklaşım olmalıdır. Pek çok çalışmada farklı yaklaşımların ürettiği sonuçlara bakıldığında aralarındaki farkın çok fazla olmadığı da gözlenmektedir. İki çıktılı, çıktı odaklı bir VZA örneği Şekil 5'deki gibi bir parçalı doğrusal üretim imkan eğrisiyle gösterilebilir. Gözlemler eğrinin altında yer almaktadır ve eğrinin eksenlere dik olduğu bölgeler, karar birimlerinin projeksiyonları üzerlerine düştüğünde çıktı eksiklerinin (output slacks) hesaplanması gereken bölgelerdir. Örneğin P noktasının projeksiyonu P' noktası sınır üzerinde olmasına rağmen etkin değildir. Çünkü y_1 çıktısının miktarı girdi kullanımını artırmadan AP' mesafesi kadar artırılabilir. Bu durumda y_1 çıktısı için çıktı fazlası (output slack) AP' mesafesi kadardır (Emiral, 2001:82).

Şekil 5. Çıktı Odaklı Yaklaşım

Kaynak: Coelli, 1996:23

Girdi ve çıktı odaklı modeller tamamen aynı sınırları tahmin ederler ve aynı karar birimleri etkin sınır üzerindedir. Sadece etkin olmayan karar birimlerinin etkinlik ölçüleri bu iki yaklaşımda farklılaşabilmektedir (Coelli, 1996:23).

IV. VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN UYGULAMASI

VZA tekniğinin uygulanmasında dikkat edilmesi gereken çeşitli noktalar vardır. VZA'daki ilk aşama; birbirleriyle karşılaştırmalı etkinlik ölçümü yapılacak olan karar birimlerinin seçimini içermektedir. Karar birimlerinin üretim teknolojisi açısından birbirine benzer olmaları, gözlem kümesinin homojen olması elde edilecek sonuçların anlamlı olabilmesi açısından önemli olmaktadır (Tarım, 2001:204).

VZA, bir etkinlik ölçüm tekniği olduğundan seçilen girdi ve çıktıların üretim teknolojisini en iyi şekilde ifade edebilecek girdi ve çıktılarından oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle, üretimle ilişkilendirilebilecek bütün aday girdi ve çıktıların bir listesi yapılmalıdır. Daha sonra ölçümü yapacak olan uzmanın görüşü ve bazı istatistiki analizler yardımıyla aralarında çok yüksek korelasyon bulunan ve üretime direkt etkisi olmayan değişkenler elenmelidir. Girdi ve çıktı sayısının azaltılmasıyla VZA'nın, araştırma yeteneği artmaktadır. Bu sayının çok fazla olması karar birimleri sayısının artmasına yol açmaktadır. Bu durum ise, gözlem kümesinin homojenliğini bozmaktadır (Güçlü, 1999:31).

Hangi girdi ve çıktının üretim teknolojisini en iyi şekilde temsil ettiği, çeşitli girdi-çıkıtı senaryolarının VZA tekniği ile sınanması yoluyla bulunmaktadır. Üretim sürecini iyi bir şekilde simgelemeyen bir model ile elde edilecek etkinlik ölçütleri de son derece yanlış olmaktadır (Güçlü, 1999:32). Burada ayrıca, faktörlerin kendi ve diğer faktörlerle olan korelasyonu da hesaplanmalıdır. Buna ek olarak elde edilecek sonuç girdi faktörlerinin diğer girdi faktörleriyle sıkı korelasyonu bulunanların belirlenebilmesidir. Çıktılar için de benzer durum söz konusudur (Ersen, 1999:73).

VZA, çözüm aşamasına gelindiğinde her karar birimine girdi ve çıktıları istediği gibi ağırlıklandırma şansını vermektedir. Fakat bu ağırlıklandırma bazı kısıtlar altında yapılmaktadır. İlk olarak, hiç bir ağırlık negatif değer taşıyamaz. İkinci olarak, karar birimi ağırlıklarını o şekilde seçmelidir ki, bu ağırlıklar analize konu olan diğer karar birimlerine uygulandığı zaman hiç bir karar birimi etkinliği birden fazla olmamalıdır. Ortaya çıkan sonuç şudur ki karar birimleri, ağırlıkların belirlenmesinde serbestiye sahiptirler ve seçebilecekleri bir çok ağırlık seti bulunmaktadır. VZA, her karar biriminin, kendi etkinlik, skorunu maksimize edecek şekilde girdi ve çıktı ağırlıklarını seçeceğini varsaymaktadır (Ersen, 1999:73).

VZA tarafından oluşturulan etkinlik modelinin geçerli ve kullanılan verinin sağlıklı olması halinde etkin olmayan olarak değerlendirilen karar birimlerinin gerçekten görece olarak etkin olmadıkları söylenebilmektedir. Ancak VZA'nın tüm etkin olmayan karar birimlerini belirleyebileceğini söylemek yanıltıcı olmaktadır. Analiz, sadece incelemeye alınan karar birimlerinin oluşturduğu gözlem seti için gerçekleştirildiğinden dolayı mühendislik ve temel bilimlerde hesaplanabildiği şekliyle mutlak etkinlik değil görece etkinlik değerlendirmesi yapmaktadır. Dolayısıyla belirli bir ölçekte daha fazla üretim yapan yeni bir karar birimi gözlenene kadar en fazla üretim yapan karar birimi teknik etkin olarak değerlendirmektedir (Tarım, 2001:203).

Etkin olmamanın sebebi olarak bazı girdi veya çıktı faktörlerinin modele dahil edilmemiş olması, homojen olmayan karar birimlerinin birlikte değerlendirilmeleri, yönetici tarafından kontrol edilemeyen faktörlerin bulunması ve bunların matematiksel modelde gerektiği şekilde ifade edilmemiş olması sayılabilir (Ersen, 1999:75).

VZA'nın uygulanabilmesi için gerekli olan adımlar ve kısıtları aşağıda sıralanmakta ve açıklanmaktadır (Esenbel ve diğeri, 2000:5):

- Karar verme birimlerinin seçilmesi,
- Girdi ve çıktı kümelerinin belirlenmesi,
- VZA ile görelî etkinlik ölçümü;
 - Verilerin elde edilebilirliği ve güvenilirliği,
 - Görelî etkinlik ölçümü,
 - Etkinlik değerleri – etkinlik sınırı,
 - Referans grupları (peer groups),
 - Potansiyel iyileştirme.
- Sonuçların değerlendirilmesi.

A) KARAR VERME BİRİMLERİNİN SEÇİLMESİ

VZA, gözlemlenen girdi ve çıktılarına dayanarak, örneklemede ya da gözlem kümesinde yer alan karar birimlerinin görelî verimlilik değerlerini hesaplamaktadır. Verimlilik değerlerini yorumlayabilmek için, öncelikle amaçlanan çalışma için uygun karar biriminin ne olduğunu saptamak gerekmektedir. Hangi karar biriminin uygun olduğu sorusu tamamen yapılacak çalışmanın amacına, ya da ana temayı hangi konunun oluşturduğuna bağlı bulunmaktadır. Karar birimleri girdileri çıktılarına dönüştürmekle sorumlu herhangi bir ekonomik birim olabilir. Birimler işletmelerin bütünü olabileceği gibi (okullar, hastaneler gibi), büyük işletmelerin alt departmanları da olabilir (hastanedeki cerrahi birim ve Hava Kuvvetlerindeki nakliye birimi vb.) (İşler,2002:27).

Karar birimi seçimi ile ilgili olarak Ahn (1987) iki seçim prensibi belirlemektedir. Bunlar aşağıdaki gibidir (Aydemir, 2002:98):

- Her bir karar birimi kullandığı kaynaklar ve ürettiği çıktılardan sorumlu bir birim olarak tanımlanmış olmalıdır;
- Verimlilik sınır tahminleme sonucundan anlam çıkabilmesi için örneklemede yer alan karar birimi sayısı yeterince büyük olmalıdır.

Karar birimlerinin birbirlerine, yaptıkları üretim açısından yeterince benzer olmaları gerekmektedir. Aynı girdileri aynı çıktılara dönüştürmeleri bir zorunluluk iken benzer ortamlarda yer alıyor olmaları çalışma sonuçlarının anlamlılığı açısından önemli görülmektedir (İşler, 2002:28).

VZA, karşılaştırılabilen birimlerin göreceli etkinliklerinin belirlenmesi tekniğidir. Bu temel bir varsayımı kapsamaktadır; benzer birimler arasında da performans farklılıkları vardır ve bunlar ölçülebilmektedir. Benzer şartlar altında bile birimlerin yönetimi değişik karar vericiler tarafından yürütüldüğü için farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla bir yandan aralarındaki karşılaştırmanın anlamlı olacağı homojen bir birim kümesi aranırken diğer yandan aralarındaki farklılıklar belirlenmelidir. Bu gelişen incelemeler VZA'nın her basamağında ortaya çıkmaktadır. Özellikle karar verme birimlerinin seçimi ve bunu etkileyen faktörlerin belirlenmesinde çok belirgindir. VZA'da değerlendirme sürecine girecek karar birimlerinin seçimi iki çeşit sınırlamadan etkilenmektedir. Birincisi, bireysel olarak birimleri belirleyen örgütsel, fiziksel ve bölgesel sınırlamadır. Diğeri ise, karar birimlerinin etkinliklerinin ölçümünde kullanılan zaman periyotları ile ilgili sınırlamadır. Bu periyotlar ile ilgili olarak uzun periyotların kendi içinde oluşabilecek önemli değişiklikleri, kısa periyotların da karar birimlerinin etkinlikleri hakkında tam bir fikir veremeyecekleri göz önünde bulundurulmaktadır. Birim kümesinin belirlenmesindeki en son adım ise, çizgi dışı sayılabilecek, incelenecek grubun genel karakteristiklerinden sapma gösteren birimlerin veya zaman periyotlarının çıkarılmasıdır (Baysal, 1999:53).

VZA ile verimlilikleri ölçülüp karşılaştırılacak olan karar verme birimlerinin sayısı oldukça önem taşımaktadır. Anlamlı ve doğru sonuçlar elde edilebilmesi bakımından bu sayının belirli bir değerin üzerinde olması gerekmektedir (Çakar, 2002:60). Vassiloğlu ve Giokas (1990), VZA ile etkinlikleri sağlıklı olarak ölçülebilmesi için gerekli karar birimi sayısının girdi ve çıktı toplamının en az üç katı olması gerektiğini savunmaktadırlar. Norman ve Storm (1991) ise, kullanılacak girdi-çıkıtı sayısının çokluğuna bağlı olmakla birlikte deneyimlere bağlı olarak bu sayının en az 20 olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bowlin (1998) de her bir girdi ve çıktı değişkeni başına en az üç karar biriminin seçilmesi gerektiğini belirtmektedir. Boussofiane (1991), girdi sayısı m , çıktı sayısı da p ise en az $m + p + 1$ tane karar birimine ihtiyaç duyulacağını belirtmektedir. Büyük bir birim kümesi, küme içerisindeki girdiler ve çıktılar arasındaki tipik ilişkilerin daha kesin olarak belirlenmesine imkan sağlamaktadır. Ayrıca karar birimlerinin sayısı arttıkça daha fazla sayıda faktör incelemeye dahil edilebilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi; karar verme birimlerinin sayısının kabul edilen kısıtlamalar neticesinde modele alınabileceğinden daha az olarak belirlenmesi, girdi-çıkıtı seçimini kısıtlamaktadır (Kıllı, 2004:68).

B) GİRDİ VE ÇIKTI KÜMELERİNİN BELİRLENMESİ

VZA'da kullanılan girdi ve çıktılar çalışmadaki karar birimlerini karşılaştırmanın temelini oluşturduğundan büyük bir dikkatle seçilmelidir. Her ne kadar fonksiyonel bir varsayım bulunmasa da, aynı karar birimi için farklı girdi ve çıktı grupları farklı verimlilik değerleri alacağından, üretim sürecine nedensel olarak bağlı girdi ve çıktılarının belirlenmesi gereklidir (Aydemir, 2002:99).

Yönetmelere kolaylaştırmak açısından VZA modelleri girdiye yönelik ve çıktıya yönelik olmak üzere iki grupta incelenebilir. Girdiye yönelik, en etkin şekilde, en fazla çıktıyı elde etmek için kullanılacak en uygun girdi bileşimini oluşturmaya çalışmaktadır. Burada belirli bir çıktı düzeyini ölçmek için etkinliği ölçülen karar birimine ait girdilerin ne kadar azaltılabileceği araştırılmaktadır. Çıktıya yönelik VZA modelleri ise belirli bir girdi bileşimini kullanarak en fazla ne kadar çıktı bileşimi elde edilebileceğini araştıran modellerdir (Köksal, 2001:84-88).

Etkili yorumların yapılabilmesi ve VZA'nın sonuçlarının yöneticiler ve diğer birimler tarafından kabul görmesi açısından, girdi ve çıktılarının seçimi ve sayısı son derece önemli görülmektedir. VZA oluşturulurken, hangi faktörlerin girdi hangi faktörlerin çıktı olduğunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu seçim VZA'nın ayırıcı gücünü belirleyen temel etmenlerden bir tanesidir. Çıktılar, birimlerin amaçlarını yansıtmayı desteklemelidir. Çıktılar, birimlerin yürüttükleri çalışmaların görülen maddi sonuçlarıdır. Bazı girdi ve çıktılar incelenen problem için çok önemli olmasına rağmen bunlara ait sağlıklı veri temini yapılamaması da VZA sonuçlarını etkileyebilmektedir (Kıllı, 2004:62).

VZA çalışmalarında girdiler ve çıktılar farklı birimlerle ifade edilebilmektedir. Bu durum, yöntemin en belirgin özelliklerindedir. Girdiler ve çıktılar örneğin; bilançolardan elde edilen oran değişkenler olabilir veya para birimleri cinsinden değerlerin oranı şeklinde tanımlanabilir. Bu ve benzer ölçüm şekline “oransal girdi ve çıktı” grubu denilmektedir. Diğer yandan girdi ve çıktılar adet, TL, saat, kg vb ölçüm birimleri ile ölçülebilmektedir. Bu şekilde yapılan ölçümlere nicel ölçülmüş girdi ve çıktı grubu denilmektedir (Kıllı, 2004:62).

VZA çalışmalarında oransal ölçülen girdi ve çıktı değerleri ile değer olarak ele alınan girdi ve çıktı değerlerinin birlikte modellenmesi halinde çözüm sonuçları etkilenmektedir. Bu durum girdiler ve çıktılar açısından bir tutarsızlığa neden olmaktadır. VZA farklı ölçüm birimleri ile ifade edilebilen girdiler ve çıktılarının bir arada değerlendirilmesine imkan verdiği için tercih edilen bir analiz yöntemidir. Ancak bu durum VZA için bir avantaj oluşturmakla birlikte çözüm sonuçlarını yüksek oranda etkileyen bir seçenek oluşturması nedeniyle analiz sonuçlarının yönlendirilmesini sağlayan bir dezavantaj olarak da görülmektedir. Ayrıca VZA modellerinde girdi ve çıktı değerleri açısından büyük değere sahip karar birimleri çoğunlukla etkin olmayan birimler olarak belirlenmektedir. Bu durum aynı model içinde girdiler ve çıktılar açısından büyük ölçekli olan karar birimlerin aleyhine sonuç doğurmaktadır. Girdiler ve çıktılar açısından orta veya küçük ölçekli birimler etkin olmaya daha yakın birimlerdir sonucu çıkmaktadır. Bu durum ise analizde çözüm sonuçları açısından bir şüphe uyandırmaktadır. Araştırmalarda oluşturulan gözlem kümelerinin içerisinde yer alan

girdi ve çıktılarının aşırı küçük ya da büyük değerleri etkinliğin ölçümünde sorunlar oluşturabilmektedir. Ele alınan veri setinin ve seti etkileyen nedenlerin, alınan zaman aralığına özgü durumların çok iyi bilmesi ve eğer gerekiyorsa verileri ayıklaması gerekmektedir (Kurt, 2002:306).

Karar verici tarafından seçilen çıktı değişkeninin değeri negatif işaretli ise model çözüm algoritması neticesinde doğru sonucu vermemektedir. Bu durumda iki alternatif ile çözüm yapılabilir. Bunlardan birincisi, negatif çıktı değerine sahip olan karar biriminin veya negatif değerli çıktı değişkeninin model dışında bırakılmasıdır. İkincisi ise istatistiksel bir çözüm ile tüm girdi ve çıktıları pozitif değerli standart normal değişkenler haline dönüştürmektir. Modelin çözümü bu dönüştürülmüş değişkenlere göre yapılabilir. Böylece karar birimi veya girdi-çıkıtı sayısı azaltılmamış olmaktadır (Kıllı, 2004:64).

C) VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE GÖRELİ ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ

1. Verilerin Elde Edilebilirliği ve Güvenilirliği

VZA analizi için girdi ve çıktılar tanımlandıktan sonra, tüm karar birimleri için bu girdi ve çıktı verilerinin elde edilmesi gerekmektedir. Herhangi bir birim için bu girdi ve çıktı verilerinin elde edilememesi durumunda söz konusu birim çalışmadan çıkarılmaktadır (Aydemir, 2002:99).

VZA'nın görelî doğası sebebiyle bir birimin çıkarılması kalan birimlerin görelî verimliliklerinin olduğundan yüksek görünmesine neden olabilmektedir. Uygulamada, verilere ulaşıp ulaşılamaması girdi ve çıktı seçimini etkileyebilmektedir. Eğer bir girdi veya çıktı için verilere ulaşılamıyorsa, üretim ilişkisini açıklayabilecek ve kolay veri elde edilebilecek farklı girdi ve çıktıların araştırılması gerekmektedir. Verilerin toplanabilmesi kadar güvenilirlikleri de önemlidir. Doğru olmayan veriler ait oldukları birimin etkinlik değerini etkilemelerinin yanında, görelî verimlilikleri nedeniyle tüm birimlerin etkinlik değerini tartışmalı hale getirmektedir (Aydagün, 2003:9).

2. Göreli Etkinlik Ölçümü

Gerçek hayatta karşılaşılan problemlerde kısıtların ve değişkenlerin sayılarının yüzleri hatta binleri bulması nedeniyle, bilgisayar olmadan çözüme ulaşmak söz konusu bile olamamaktadır. Bilgisayar programları simpleks metotlarla çözüm algoritmasından ötürü doğrusal programlama problemleri için çok etkili şekilde kullanılabilir. Simpleks prosedürü, basit adımları ve temel matematiksel işlemleri içermektedir. Fakat zorluk, bu adım ve işlemlerin optimal çözüm bulununcaya kadar tekrar edilmesi ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bilgisayar programları, bu işlemleri çok etkin bir şekilde yapmaktadır (Kılıç, 2004:71).

VZA uygulamasında birden fazla girdi ve çıktının bileşimlerine dayalı bir ölçüm tekniği olarak doğrusal programlama kullanılmaktadır. Kullanılmakta olan bilgisayar programlarından bazılarını şu şekilde sıralanabilir: DEA Solver Pro 4.0, Frontier Analyst 3.1.5, OnFront 2.02, Warwick DEA 1.0, DEA Excel Solver 1.0, DEAP 2.1, EMS 1.30, Pioneer 2.0 (Barr, 2005:3).

3. Etkinlik Değerleri – Etkinlik Sınırı

Her bir karar birimi için 0 ve 1.0 arasında bir etkinlik değeri hesaplanmaktadır. Etkinlik skoru 1.0'a eşit olan birimler "En İyi Gözlem Kümesini", aynı zamanda da etkinlik sınırını oluşturmaktadır. Tanımsal olarak, sınır üzerindeki herhangi bir nokta bir girdi kümesini çıktı kümesine dönüştürebilmek için elde edilebilir bir tekniği temsil etmektedir. Etkinlik değeri 1.0'dan küçük olan karar birimleri ise göreli olarak etkinsizdir ve bu karar birimlerinin göreli etkinlik değerleri sınıra olan uzaklıklarını temsil etmektedir. En iyi gözlem kümesini oluşturan karar birimlerinin etkinlik değerleri 1.0 olduğuna göre, göreceli olarak etkinsiz karar birimlerinin birden sapsması göreli etkinsizlik ölçüsünü vermektedir (Aydagün, 2003:9).

4. Referans Grupları

VZA yöntemindeki karşılaştırmanın temelinde verimli karar birimlerinin varlığı

yatmaktadır. Yöntem verimsiz karar birimlerinin de görelî olarak verimli birimlerin uyguladığı yönetsel ya da organizasyona dayalı yöntemleri uygulayarak aynı verimlilik seviyesine ulaşabileceklerini kabul etmektedir. Bu kabul, her zaman uygulamada kendini göstermeyebilir. Ancak aynı girdi çıktı kombinasyonları ile daha iyi bir üretim performansı tutturulabileceğinin kanıtını verimli karar birimleri oluşturmaktadır ve görece verimsiz bir karar birimi için iyileştirmeye açık yönler bulunmaktadır (Aydemir, 2002:100). Gözlem grubundaki verimsiz karar birimlerinin her biri için VZA, verimlilik sınırı üzerindeki bir grup verimli karar birimini referans grubu olarak belirler ve karşılaştırmanın gözlem grubuna oranla daha küçük bir grup ile yapılmasını, dolayısıyla daha detaylı olmasını sağlamaktadır. Literatürde, bir referans grubunda yer alan karar birimlerinin referans olarak güçlülüğünün, bu birimlerin toplam gözlem grubu içindeki verimsiz birimlere ne kadar yoğunlukta referans gösterebildiğine bağlı olduğu belirtilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu yoğunluğu, gözlem grubunda yer alan birimlerin performans dağılımlarıyla yakın ilişkili olduğudur. Birimler bir bölgede yoğunlaşıyorsa, verimsiz birimlerin referans gruplarının aynı birimlerden oluşması doğaldır. Genelde gözlem grubunun grafik üzerinde homojen bir dağılımı olmadığı sürece elde edilen bilginin çok fazla ağırlığı olduğu söylenemeyebilir. Genel olarak, bir karar biriminin referans gruplarında yer alma sıklığı, bu karar birimi çevresindeki örnekleme büyüklüğü ile ilişkilidir. Geleneksel örnekleme teorisine dayanarak, belirli bir çevredeki örnekleme büyüdükçe, örnekleme oluşturduğu verimlilik sınırının tahminen gerçek sınıra yaklaştığı söylenebilir. Literatürde, verimsiz bir karar biriminin referans grubunda yer alan birimlerle, yalnızca girdi-çıkıtı kombinasyonu olarak değil, pratik yönetsel uygulamalar açısından derinlemesine incelemeler yapılarak karşılaştırılması gereği yer almaktadır (İşler, 2002:31-32).

5. Potansiyel İyileştirme

VZA'nın uygulanmasından elde edilen en büyük fayda, verimli olmayan karar birimlerine performanslarını iyileştirebilmeleri için ulaşılabilir hedefler koymasındır. Çünkü hesaplamalarla, verimli birimlerin elde edilebilir bir teknoloji kullandıkları varsayımı yapıldığından, verimli birimlerin teknolojisi verimsiz birim için de ulaşılabilir kabul edilmektedir (Aydemir, 2002:99).

VZA ile aynı girdi ve çıktıya sahip karar birimlerinin karşılaştırmalı ölçümü yapılabilmektedir. Her bir karar birimi için model çözülmektedir. Çözüm algoritmasında kullanılan doğrusal programlama tekniğinin çözümü sonucunda amaç fonksiyonu 1.0'a eşit ise etkin olarak tespit edilir ve amaç fonksiyonu 1.0'a eşit olmayan karar birimleri etkin olan karar birimlerine benzetilmeye çalışılmaktadır. Bu, şekilde etkin olmayanlar etkin hale getirilmektedir. Buna, VZA literatüründe potansiyel iyileştirme denilmektedir. VZA modelinin çözümü sonucunda etkin karar birimlerine ait aylak değişkenlerin, değeri "0" olmalıdır. Aylak değişkenler girdi ve çıktılar açısından kullanılmayan kapasiteleri göstermektedir. Etkin birimler için tüm girdiler ve tüm çıktılar açısından kullanılmayan bir kapasite kalmadığından aylak değişken değerleri "0" değerini almaktadır. Sadece kendine ait olan aylak değişkenin değeri 1.0 olmaktadır. Referans seti böyle oluşturulmaktadır. Etkin olmayan, birimler etkin karar birimlerini referans alarak potansiyel iyileştirme sağlamaktadır (Baysal, 1999:111).

V. VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ

A) VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

VZA, verimsiz bir karar verme biriminin performans kümesindeki görelilik olarak verimli olan karar verme birimlerinin seviyesine çıkarmak için bir tek yol değil, alternatif yollar belirlemektedir. Burada karar verme birimine uygun iyileştirme yolunu seçmek, karar vericinin yargısı ve tecrübesi ile şekillenmektedir. VZA'nın uygulanması, özellikle karar vericilerin üretim sürecini, ilgili tüm girdi ve çıktıları tanımlamak suretiyle daha iyi tanımlar sağlamaktadır. VZA çalışmasında gereksinim duyulan veriler analiz sonuçlarını içerecek detaylı bir veri tabanı oluşturabilir, böylelikle konu ile ilgili belgeleme güçlenmektedir (Aydemir, 2002:101).

VZA girdi ve çıktı verilerinin rassal bir mekanizma ile üretilmediğini, deterministik olduğunu varsaymaktadır. Bu sebepten dolayı parametrik olmayan, ve verilerin belirli bir fonksiyonel dağılım kuralına uyması gibi bir varsayımı taşımayan bir verimlilik analizi yöntemi olarak kullanılmaktadır (Aydemir, 2002:101).

Verimlilik analizi, istatistiksel sınır tahmin yöntemlerinin ortaya çıkardığı ortalama fonksiyonun yerine, en iyi gözlemlerce oluşturulan sınır fonksiyonuna göre yapıldığı için, belirlenen hedefler, en iyi performans göstermiş birimler örnek alınarak yapılmaktadır. Bu da VZA ile yapılan verimlilik analizinin anlamını ve geçerliliğini güçlendirmektedir (Aydagün, 2003:13).

VZA'yı güçlü yapan bazı özellikler şöyle özetlenebilir (Karacaer, 1998:40):

- VZA çok girdi ve çok çıktıyı işleyecek yetenektedir.
- VZA ile etkinlikleri hesaplanan karar birimleri görel olarak tam etkinliğe sahip olanlarla kıyaslanır.
- Girdiler ve çıktılar çok farklı birimlere sahip olabilirler (Anderson,1998:6).
- Parametrik yöntemlerde olduğu gibi, girdi ve çıktı arasında bir fonksiyonel ilişki kurgulamak zorunda değildir.
- Aynı nitelikte (homojen) olan birimleri kendi aralarında kıyaslamaktadır.

B) VERİ ZARFLAMA ANALİZİNİN ZAYIF YÖNLERİ

VZA uygulamada bir takım zayıflıkları bulunmaktadır. Söz konusu zayıflıklar şöyle özetlenebilir (Esenbel ve diğerleri, 2005:6):

- VZA, ekstrem nokta tekniği olarak değerlendirildiği için ölçüm hatasına karşı (hatanın sıfır ortalamalı, simetrik bir dağılım gösterdiği durumda bile) çok duyarlıdır.
- VZA, karar birimlerinin performansını ölçmek açısından yeterlidir, fakat bu değerlendirmenin mutlak etkinlik bazındaki yorumu ile ilgili ipucu vermemektedir.

- VZA parametrik olmayan bir teknik olduğu için, sonuçlara istatistiksel hipotez testlerinin uygulanması zordur.
- Her karar birimi için ayrı bir doğrusal programlama modelinin çözümü gerektiğinden, büyük boyutlu problemlerin VZA ile çözümü, hesaplama açısından zaman alıcı olmaktadır.
- VZA yönteminde rassal hataya yer olmadığı için, ölçme yöntemleri ve verilerdeki gürültü (noise) ayıklanamaz ve bu nedenle verilerle ilgili problemler sonuçlara önemli oranda yansımaktadır.
- VZA modelleri, statik (durağan) ve tek zaman kesitinde değerlendirilen modellerdir. Gerçek hayatta ise karar verme birimlerinin bazı girdilerini çıktılara dönüştürebilmesi bir periyottan daha uzun bir süre alacağından, üretim süreci dinamik bir özellik göstermektedir. Bu sebeple farklı periyotlardaki veriler için uygun indirgeme oranlarının kullanılması gerekecektir (Aydemir, 2002:100).
- VZA genel olarak fiziksel girdi ve çıktı ölçütleri ile test edildiğinden teknik girdi-çıkıtı verimliliği ile sınırlıdır. Yöntemin yetenekleri çıktı ve girdilere (eğer mümkünse) görelî fiyatlar veya öncelikli ağırlıklar atanarak güçlendirilebilir (Aydagün, 2003:13).
- VZA, esas olarak veri tabanlı bir yöntem olduğu için, araştırmacı verilerin hangi girdi-çıkıtı kümelerini üretim fonksiyonunun tahmininde gerekli olduğunu seçerken dikkatli davranmak durumundadır. Eksik ya da yanlış girdi-çıkıtı seçimi, sonucu çok büyük oranda olumsuzlaştırmaktadır (Yolalan, 1990:132).
- Veri Zarflama Analizinde, gözlemlenen performansın en iyi performansla olan farkı, sadece verimsizliğe bağlanmakta ve uç gözlem noktaları için ölçüm hataları göz ardı edilmektedir. Dışsalıkların göz ardı edilmesi yanıltıcı sonuçlar doğurabilir (Aydemir, 2002:100).

- Başvuru grubuna dahil olan karar verme birimlerinin diğerlerine göre üstünlüğünün göreceli olması, bu birimlerinin kendi başlarında değerlendirildiğinde de gerçekten verimli olup olmadıkları hakkında bir yorum yapılabilmesini güçleştirmektedir. Bu sebeple VZA verimlilik sonuçları, görecelilik çerçevesinde değerlendirilmelidir (Aydemir, 2002:100).

BEŞİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKALARININ FİNANSAL ETKİNLİĞİ VE MEVDUAT BANKALARI İLE REKABET EDEBİLİRLİĞİ ANALİZİ

I. AMAÇ

Faizsiz bankacılık modelini temel alan katılım bankaları, fon fazlası olan ekonomik birimlerden fon gereksinimi olan ekonomik birimlere finansal kaynakların faiz olmaksızın aktarılması esasına dayanmaktadır. Aracılık hizmetinde bulunan tüzel kişilik, tasarruf sahiplerinden kaynakları kar/zarar esasına göre işletmek üzere toplamakta ve burada emeğini ve sermayesini katarak işletmekte ve böylece aracılık fonksiyonunu yerine getirmektedir. Bugün Türkiye’de faaliyet gösteren toplam dört tane katılım bankası bulunmaktadır. Bunlar Türkiye Finans Katılım Bankası, Bank Asya Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası ve Albaraka Türk Katılım Bankasıdır.

Faizsiz bankacılık işlemi yapan katılım bankalarının etkinlik ve verimliliğinin değerlendirmesi ve faiz esasına göre çalışan mevduat bankaları ile rekabet edebilirliğinin belirlenmesi önemli görülmektedir. Katılım bankalarının etkinliklerinin belirlenmesine ve mevduat bankaları ile rekabet edebilirliğinin belirlenmesine yönelik olarak bu çalışmanın 3 tane hipotezi aşağıdaki gibi belirlenmektedir;

Hipotez 1, Katılım bankaları genel olarak bankacılık faaliyetleri dışında bir çalışma yapmamaları nedeniyle kendi aralarında değerlendirildiğinde finansal yönden etkin birimlerdir,

Hipotez 2, Etkinlik piyasaya hakim olmakla ilişkilendirilemez. Çünkü etkinlik karar verme biriminin kaynaklarını etkin kullanması ile ilgili bir kavramdır. Faizli işlem yapan mevduat bankalarının mevduat ve kredi yönünden piyasaya hakim olmaları, faizsiz bankacılık yapan katılım bankalarına göre finansal açıdan etkin olmalarını sağlamaz,

Hipotez 3, Katılım bankalarının toplanan fonları kullandırılan fonlara çevirme oranı mevduat bankalarının mevduatı krediye çevirme oranına göre daha yüksektir. Bu farklılık finansal etkinliklerine yansır ve katılım bankalarının görece etkinliği mevduat bankaları ile karşılaştırıldığında daha yüksektir.

II. YÖNTEM

Araştırma çalışmasında Veri Zarflama Analizi yöntemi uygulanmaktadır. VZA bir çok girdi ve çıktının gözlemlendiği ve bu gözlenen girdi ve çıktıların tek bir toplam girdi ve çıktıya dönüştürülemeyeceği durumlarda verimliliği ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. VZA’da bir karar verme biriminin görece verimliliği, toplam ağırlıklı çıktıların toplam ağırlıklı girdilere oranı olarak tanımlanmaktadır.

Parametrik olmayan yöntemler içinde sıklıkla kullanılan VZA yöntemi, homojen oldukları varsayılan üretim birimlerini kendi aralarında kıyaslamaktadır. En iyi gözlemi etkinlik sınırı olarak kabul ettikten sonra, diğer gözlemler bu en etkin gözleme göre değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, VZA yönteminde etkinlik sınırı, varsayılan bir durum değil, gerçekleşen bir gözlemdir. Etkinlik sınırı bu şekilde tespit edildiği için de, bu yöntemde rassal hata kullanılmamaktadır. Ancak, gözlemler arasında çok uç değerleri temsil ettiği düşünülen gözlemleri ayıklamak mümkündür.

III. UYGULAMA

A) KARAR VERME BİRİMLERİNİN SEÇİLMESİ

VZA, gözlemlenen girdi ve çıktılarına dayanarak, örneklemede ya da gözlem kümesinde yer alan karar birimlerinin görece verimlilik değerlerini hesaplamaktadır. Verimlilik değerlerini yorumlayabilmek için, öncelikle amaçlanan çalışma için uygun karar biriminin ne olduğunu saptamak gerekmektedir. Araştırma çalışmasının amacı katılım bankalarının etkinliğinin ölçülmesi ve katılım bankalarının etkinliği mevduat

bankalarının etkinliği ile karşılaştırılarak rekabet edebilirliğinin değerlendirmesinin yapılmasıdır. Bu durumda karar birimleri mevduat bankaları (kamu sermayeli bankalar, özel sermayeli bankalar, yabancı sermayeli bankalar) ve katılım bankaları şeklinde belirlenmektedir. Bankaların etkinliklerinin daha ayrıntılı belirlenmesi için sermayeleri yönünden gruplara ayrılarak değerlendirmeye alınmaktadır. Değerlendirmeye konu olan banka grupları ve banka kodları Tablo 20’de verilmektedir.

Tablo 20 Karar Verme Birimlerinin Adları ve Kodları

KVB Kodu	Banka Adı
	KAMU BANKALARI
KM1	T.C.ZİRAAT BANKASI A.Ş.
KM2	TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.
KM3	TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI T.A.O.
	ÖZEL BANKALAR
ÖZ1	TURKISH BANK A.Ş.
ÖZ2	TEKSTİL BANKASI A.Ş.
ÖZ3	TEKFENBANK A.Ş.
ÖZ4	MNG BANK A.Ş.
ÖZ5	ALTERNATİFBANK A.Ş.
ÖZ6	ANADOLUBANK A.Ş.
ÖZ7	ŞEKERBANK A.Ş.
ÖZ8	TÜRKİYE EKONOMİ BANKASI A.Ş.
ÖZ9	OYAK BANK A.Ş.
ÖZ10	DENİZBANK A.Ş.
ÖZ11	FORTİS BANK A.Ş.
ÖZ12	FİNANSBANK A.Ş.
ÖZ13	KOÇBANK A.Ş.
ÖZ14	YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.
ÖZ15	TÜRKİYE GARANTİ BANKASI A.Ş.
ÖZ16	AKBANK T.A.Ş.
ÖZ17	TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.

YABANCI BANKALAR	
YB1	ARAP TÜRK BANKASI A.Ş.
YB2	CITIBANK A.Ş.
YB3	HSBC BANK A.Ş.
KATILIM BANKALARI	
KT1	ANADOLU FİNANS A.Ş.
KT2	FAMILY FİNANS A.Ş.
KT3	KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.
KT4	ASYA KATILIM BANKASI A.Ş.
KT5	ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.

Değerlendirmeye konu karar birimleri Türkiye’de mevcut 2001-2005 yılları arasında faaliyette bulunan mevduat ve katılım bankalarının çoğunluğunu içermektedir. Bir bankanın Tasarruf Mevduat Sigorta Fonuna devredilmiş olması finansal açıdan sorunlu olması nedeniyle, bir özel sermayeli ve iki yabancı sermayeli bankanın ise veri eksikliği (bazı kalemlerinin “0” değerinde olması) nedeniyle ölçme hatasına sebep olabilirler düşüncesi ile analiz çalışmasına karar birimi olarak alınmamaktadır. Analiz çalışmasına alınan karar birimlerinin gruplarına göre sayısal dağılımları Tablo 21’de verilmektedir.

Tablo 21 Analize Konu Bankaların Gruplarına Göre Sayısı

Banka Çeşitleri	Banka Sayısı
Kamu Mevduat Bankaları	3
Özel Mevduat Bankalar	17
Yabancı Mevduat Bankaları	3
Katılım Bankaları	5
Toplam	28

Karar birimlerinin aynı girdileri aynı çıktılara dönüştürmeleri ile birlikte benzer ortamlarda yer alıyor olmaları çalışma sonuçlarının anlamlılığı açısından önemlidir. Bu doğrultuda bankalardan sadece Türkiye’de faaliyette bulunan mevduat/fon toplayan bankalar değerlendirmeye alınmaktadır. Merkezi yurtdışında olup Türkiye’de mevduat

toplayan yabancı sermayeli bankaların şubeleri değerlendirmeye alınmamaktadır.

Aralarında karşılaştırma yapılması anlamlı sonuçlar vermesi için homojen bir birim kümesi olması yönünde bankalar sermaye sahipliği yönünden gruplandırılarak farklılıklar ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

VZA'da değerlendirme sürecine girecek karar birimlerinin seçimi, iki çeşit sınırlamadan etkilenmektedir. Birincisi, mekan yönünden Türkiye'de faaliyette bulunan mevduat toplayan bankalar değerlendirmeye alınmaktadır. Diğeri ise, karar birimlerinin etkinliklerinin ölçümünde kullanılan zaman periyotları ile ilgilidir. Değerlendirme açısından karar birimleri hakkında önemli ölçüde fikir vermesi için 2001-2005 yılları arası 5 yıllık dönem değerlendirmeye alınmaktadır.

Birim kümesinin belirlenmesindeki bir başka konu ise, çizgi dışı sayılabilecek, incelenecek grubun genel karakteristiklerinden sapma gösteren birimlerin veya zaman periyotlarının çıkarılmasıdır. Bu doğrultuda TMSF'ye dahil olan ve bazı veri eksiklikleri bulunan mevduat bankaları analiz çalışmasına karar birimi olarak alınmamaktadır. Zaman periyotları açısından önemli sapmalara sebep olacak bir periyot 2001-2005 yılları arasında genel olarak görülmemektedir.

VZA ile verimlilikleri ölçülüp karşılaştırılacak olan karar verme birimlerinin sayısı oldukça önem taşımaktadır. Anlamlı ve doğru sonuçlar elde edilebilmesi bakımından, bu sayının belirli bir değerin üzerinde olması gerekmektedir. Karar birimlerinin sayılarının belirlenmesi, girdi-çıkıtı sayılarının da belirlenmesini kısıtladığı için önemli bir konudur. Analize konu karar birimleri toplam 28 adettir. Bu karar birimlerine ait 3 girdi ve 2 çıkıtı alınarak veri seti oluşturulmaktadır. Böylece veri zarflama analizi için kısıtlarla ilgili sınırlılıklara uygunsuzluk söz konusu olmamaktadır. Karar birimlerinin bütünü yıllar itibariyle veri setleri ile tek bir etkinlik analizinde kullanılarak değerlendirmeye alınmaktadır. Banka gruplarına ayrı ayrı etkinlik analizi yapılmasında karar birimi sayısı, girdi-çıkıtı sayısı gibi kısıtlar söz konusu olmaktadır. Ayrıca bu kısıtların dışında mevduat - fon toplayan bankaların tamamının dahil olduğu tek etkinlik analizinin yapılması banka kümelerini aynı veri seti ve aynı analizde

etkinlik ölçüm çözümlerine ulaşılması ile yorumlama avantajı sağlamaktadır. Katılım bankalarının etkinlik ölçümü ve diğer mevduat banka kümeleriyle karşılaştırarak rekabet edebilirliği değerlendirmesi analiz sonrasında kümeleme yapılarak gerçekleştirilmektedir.

B) GİRDİ VE ÇIKTI KÜMELERİNİN BELİRLENMESİ

Analiz çalışmasında girdi çıktı seti olarak en az girdi ile en fazla çıktıyı elde etmek için kullanılacak en uygun bileşim oluşturulmaya çalışılmaktadır. Burada belirli bir çıktı düzeyini ölçmek için etkinliği ölçülen karar birimine ait girdilerin ne kadar azaltılabileceği araştırılmaktadır.

VZA uygulamasında girdi ve çıktı değişkenlerinin belirlenmesi kilit bir noktadır. Analiz çalışmasında aracılık yaklaşımına göre veri seti kalemleri oluşturulmaktadır. Kullanılan girdi ve çıktı veri kalemleri Tablo 22’de belirtilmektedir.

Tablo 22 Analizde Kullanılan Girdi – Çıktı Veri Kalemleri

Girdi-Çıktı	Veri Kalemleri
Girdi 1	Mevduat Toplamı - Toplanan Fonlar
Girdi 2	Personel Giderleri
Girdi 3	Faiz Giderleri - Kar Payı Giderleri
Çıktı 1	Kredi Toplamı - Kullanılan Fonlar
Çıktı 2	Faiz Gelirleri - Kar Payı Gelirleri

Girdi ve çıktıya ilişkin sağlıklı veri temini yapılamaması VZA modellerinin sonuçlarını etkilemektedir. Analiz çalışmasında kullanılan veri seti kalemleri finansal tablolardan temin edilebilecek değerlerdir. Konu ile ilgili olarak Türkiye Bankalar Birliğinden kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaların ayrı ayrı 2001-2005 yılları arasındaki yıl sonu itibariyle bilanço ve gelir tabloları ile Türkiye Katılım Bankaları Birliğinden katılım bankalarının ayrı ayrı 2001-2005 yılları arasındaki yıl sonu itibariyle bilanço ve gelir tabloları elde edilerek değerlendirmeye konu kalemler kullanılmaktadır. Kullanılan bu bilgiler yayınlanmış resmi rakamlardır.

VZA çalışmalarında oransal ölçülen girdi ve çıktı değerleri ile miktar olarak ele alınan girdi ve çıktı değerlerinin birlikte modellenmesi halinde çözüm sonuçları etkilenmektedir. Analiz çalışmasında kullanılan girdi ve çıktı değerleri ölçüm birimleri açısından sadece miktar olarak ele alınmaktadır.

VZA modellerinde girdi ve çıktı verileri büyük değere sahip karar birimleri çoğunlukla etkin olmayan birimler olarak belirlenmektedir. Araştırma çalışmasına konu gözlem kümelerinin içerisinde yer alan girdi ve çıktı verilerinin aşırı küçük ya da büyük değerde olması etkinliğin ölçümünde sorun oluşturabilmektedir. Analiz çalışmasında konu karar birimlerinin girdi ve çıktı veri değerleri birbirleri ile aşırı farklılık arz etmemektedir.

Veri seti kalemlerini etkileyen nedenleri, alınan zaman aralığına özgü durumları iyi değerlendirmek gerekmektedir. Çalışmada Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan ekonomik krizlerin etkileri ve 2003-2005 yılları arasında uygulanan istikrar politikası ve dezenflasyon süreci analiz sonuçlarının değerlendirmesinde kullanılan genel ekonomik etkenlerdir.

Seçilen çıktı değişkeninin değeri negatif işaretli ise model çözüm algoritması neticesinde doğru sonucu vermemektedir. Analiz çalışmasında bu konu dikkate alınarak veri seti içerisinde negatif değer alabilecek kalemler ile “0” değer alan kalemleri bulunan karar birimleri değerlendirmeye alınmamaktadır.

C) VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE GÖRELİ ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ VE SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Etkinlik Ölçüm Modeli

Etkinlik analizinin uygulanması için araştırmaya konu karar birimlerinin 2001-2005 yılları arasındaki bilanço ve gelir tablolarından elde edilen girdi ve çıktı veri setleri matematiksel programlama yaklaşımı ile oluşturulan VZA yapmak üzere geliştirilen DEAP Version 2.1 bilgisayar programına yıllar itibariyle girilmektedir.

Bankalar açısından girdiler daha çok yönetilebilir veriler olarak değerlendirilmektedir. Bunu için girdi odaklı model uygulanmaktadır. Çalışmada değişken getirili ölçek etkinliği modeli ile çözümlene yapılması sağlanmaktadır. Tam rekabet koşullarının olmayışı finansman sorunları ve diğer etkenler karar birimlerinin optimum ölçekte faaliyet göstermelerini engellemektedir. Değişken getirili modelin kullanılması ile teknik etkinlik ölçümlerinin ölçek etkinliği etkisinden ayrıştırılması sağlanmaktadır. Doğrusal programlama çözümü ile ilgili olarak 2001 yılı VZA sonuçları, 2002 yılı VZA sonuçları, 2003 yılı VZA sonuçları, 2004 yılı VZA sonuçları, 2005 yılı VZA sonuçları ve 2001-2005 yılları arası Malmquist TFV Endeksi sonuçları olmak üzere 6 adet analiz çözüm çalışması gerçekleştirilmektedir.

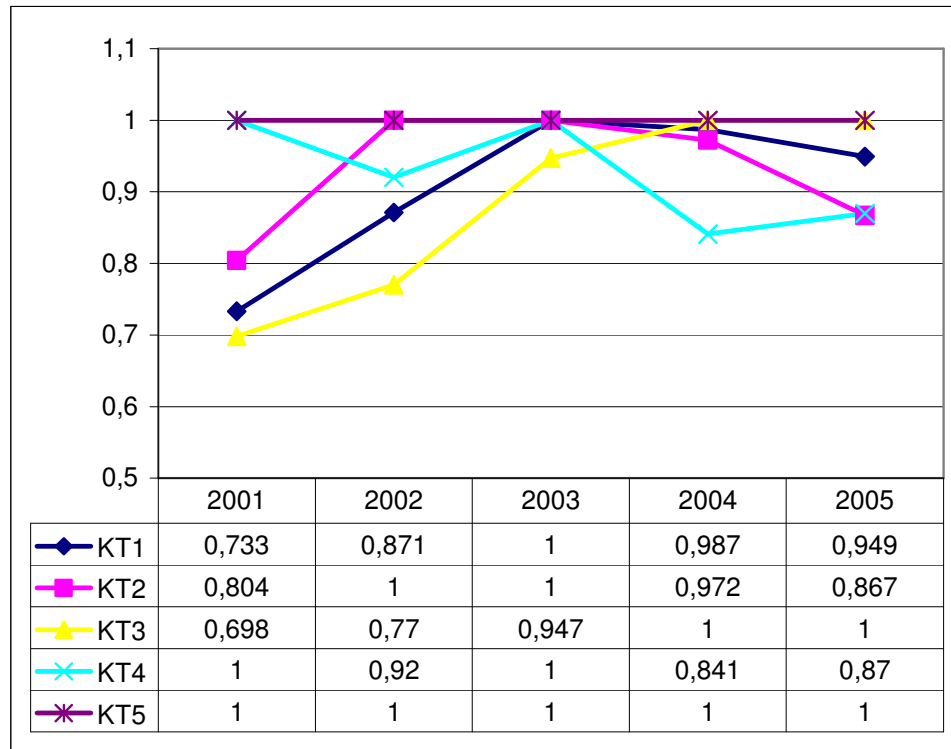
Analiz çalışması çözümleri, katılım bankalarının etkinlik analizi ve katılım bankalarının mevduat bankaları ile rekabet edebilirliği etkinlik analizi şeklinde iki bölümde değerlendirilmektedir. Değerlendirmenin birinci kısmında katılım bankalarına ait elde edilen yıllar itibariyle etkinlik analiz sonuçları ve Malmquist endeks sonuçları yorumlanmaktadır. Değerlendirmenin ikinci kısmında ise banka grupları yıllar itibariyle etkinlik ortalamaları ve banka grupları Malmquist endeks ortalamaları sonuçları yorumlanmaktadır. Banka grupları kümeleme yapılarak oluşturulmaktadır. Kümeleme hem değerlendirme öncesinde hem de sonrasında yapılabilmektedir. Değerlendirme öncesi kümeleme yapıldığında her birim kendi kümesi içinde değerlendirilmektedir. Değerlendirme öncesi kümelemenin nedenlerinden biri birimlerin gerçekten benzerleriyle karşılaştırılabilmesini sağlamaktır. Değerlendirme sonrası kümeleme de birimler önce tek havuzda değerlendirilmekte, ancak sonuçlar kümeler içinde incelenmektedir. Bu yöntem değişik kümelerin performans seviyelerini açığa çıkarabilmek amacıyla yapılmaktadır. Bu analiz çalışmasında gerek banka kümelerinin ayrı ayrı VZA analizinin yapılması durumunda karar birimleri sayısı ve girdi çıktı kısıtları nedeniyle doğru çözümlere ulaşamama endişesiyle ve banka kümelerinin performans seviyesini açığa çıkarabilmek amacıyla önce tüm birimler bir havuzda değerlendirilmekte daha sonra da bankalar kendi gruplarıyla birleştirilmektedir. Banka gruplarıyla birleştirme sonucu elde edilen rakamlar gerek etkinlik sonuçları gerekse Malmquist endeks sonuçları aritmetik ortalama alınarak bulunmaktadır.

2. Katılım Bankalarının Etkinlik Analizi

Veri zarflama analizi uygulaması için araştırmaya konu karar birimlerinin 2001-2005 yılları arasındaki bilanço ve gelir tablolarından elde edilen girdi ve çıktı veri setleri matematiksel programlama yaklaşımı ile oluşturulan DEAP Version 2.1 bilgisayar programına yıllar itibariyle girilmektedir. Verilerin bilgisayar girilmesinden sonra program gerekli hesaplamaları yapmakta ve sonuçlar alınmaktadır.

Elde edilen analiz sonuçları katılım bankaları ile ilgili olarak yıllar itibariyle etkinlik özetleri ve malmquist toplam faktör verimliliği grafiklerle aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

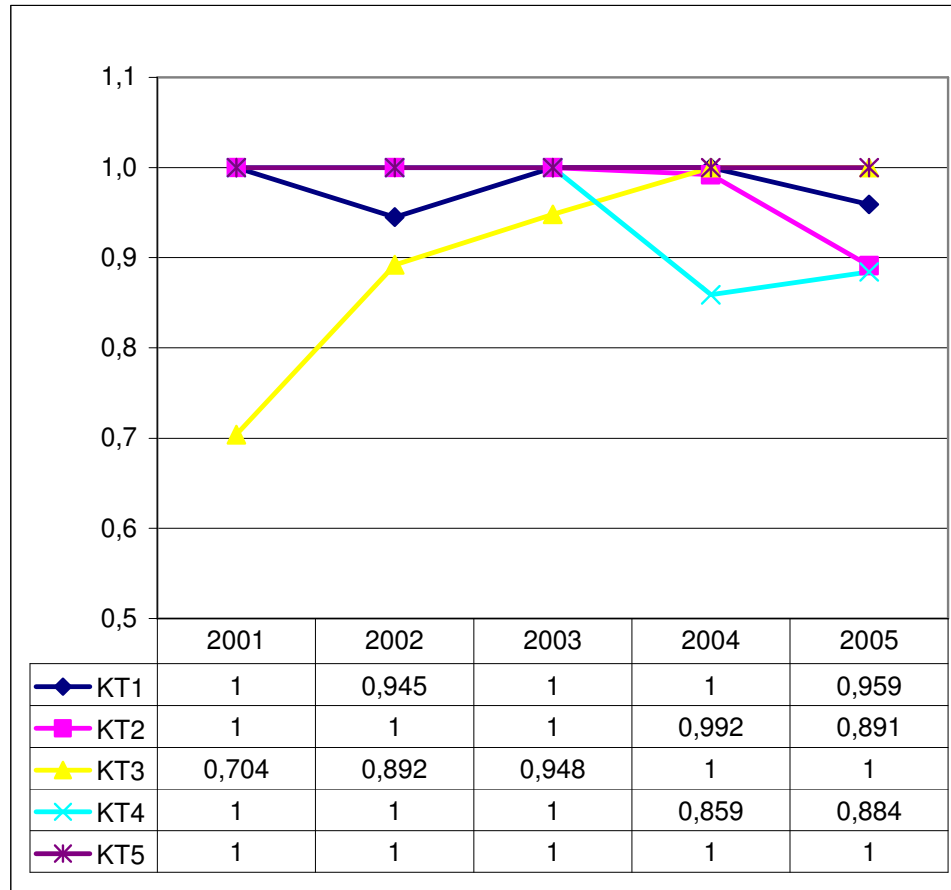
Grafik 19 Katılım Bankaları Yıllar İtibariyle Ölçeğe Göre Sabit Getiri Etkinliği

Katılım bankalarının ölçeğe göre sabit getiri etkinliği yıllar itibariyle eğilimleri şu şekilde değerlendirilebilir. KT1 karar birimi ilk yıllarda etkinsiz bir birim iken

yükseliş eğilimine girmekte ancak son iki yılda tekrar düşüşe geçmektedir. KT2 karar birimi etkinliği önce yükseliş eğilimi gösterirken son yıllarda düşüşe geçmektedir. KT3 karar birimi etkinliği sürekli yükseliş eğilimi göstermektedir. KT4 karar birimi istikrarsız bir etkinlik eğilimi göstermektedir yıllar itibariyle zikzaklar çizmektedir. KT5 karar birimi etkinliği süreklilik arz etmektedir.

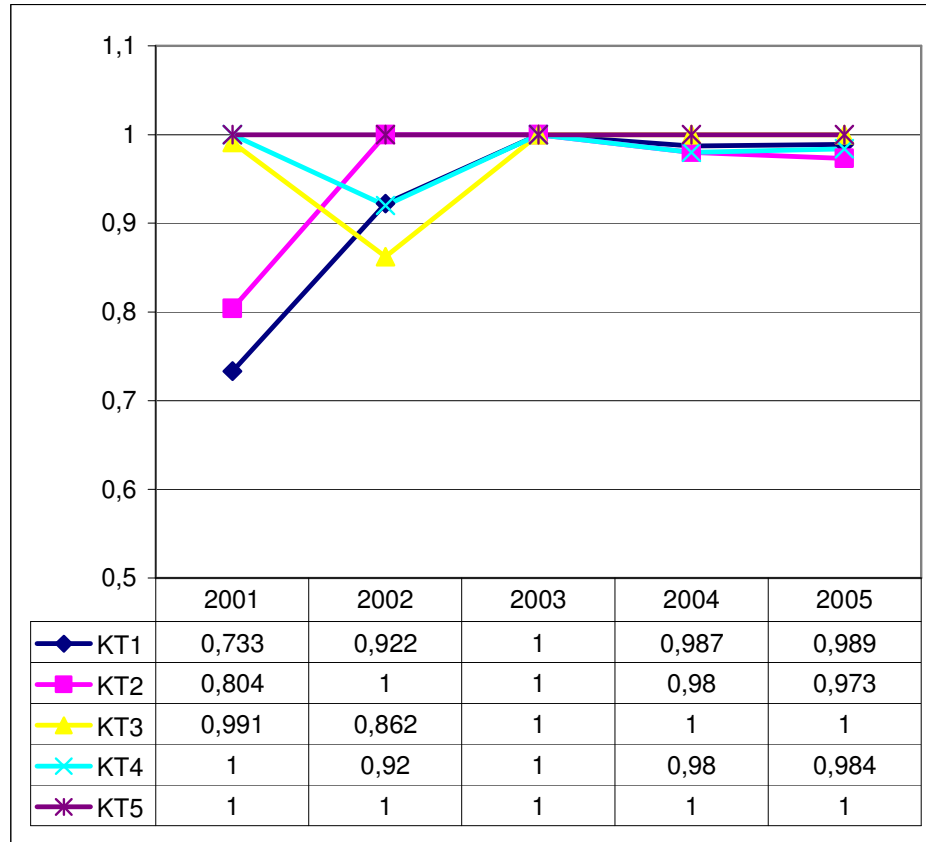
Grafik 20 Katılım Bankaları Yıllar İtibariyle Ölçeğe Göre Değişken Getiri Etkinliği

Katılım bankalarının yıllar itibariyle ölçeğe göre değişken getiri etkinliği şu şekilde değerlendirilebilir. KT1 karar birimi genel olarak etkinlik sınırına yakın seyretmekte ve yıllar itibariyle küçük farklılaşmalar görülmektedir. KT2 karar birimi ilk yıllarda etkin görülürken son yıllarda düşüş eğilimi göstermektedir. KT3 karar birimi etkinliğe oldukça uzak görülürken istikrarlı bir şekilde yükseliş yönlü hareket

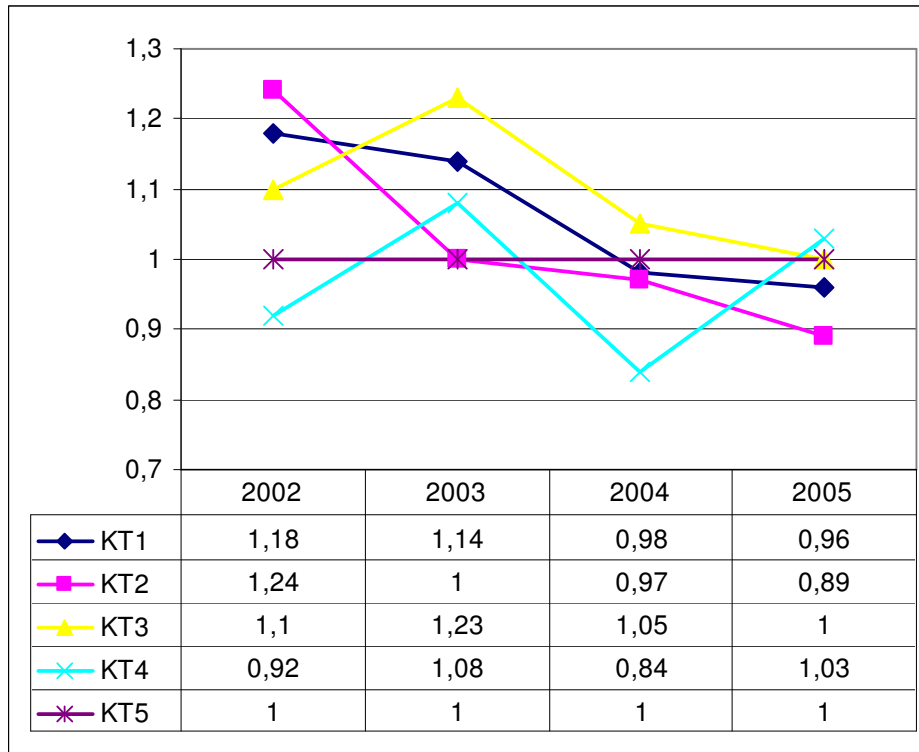
etmektedir. KT4 karar birimi ise ilk yıllarda etkin bir birim iken son iki yılda etkinlikten uzaklaşmaktadır. KT5 karar birimi ise yıllar itibariyle etkin bir birim olarak istikrarlı görülmektedir.

Grafik 21 Katılım Bankaları Yıllar İtibariyle Ölçek Etkinliği

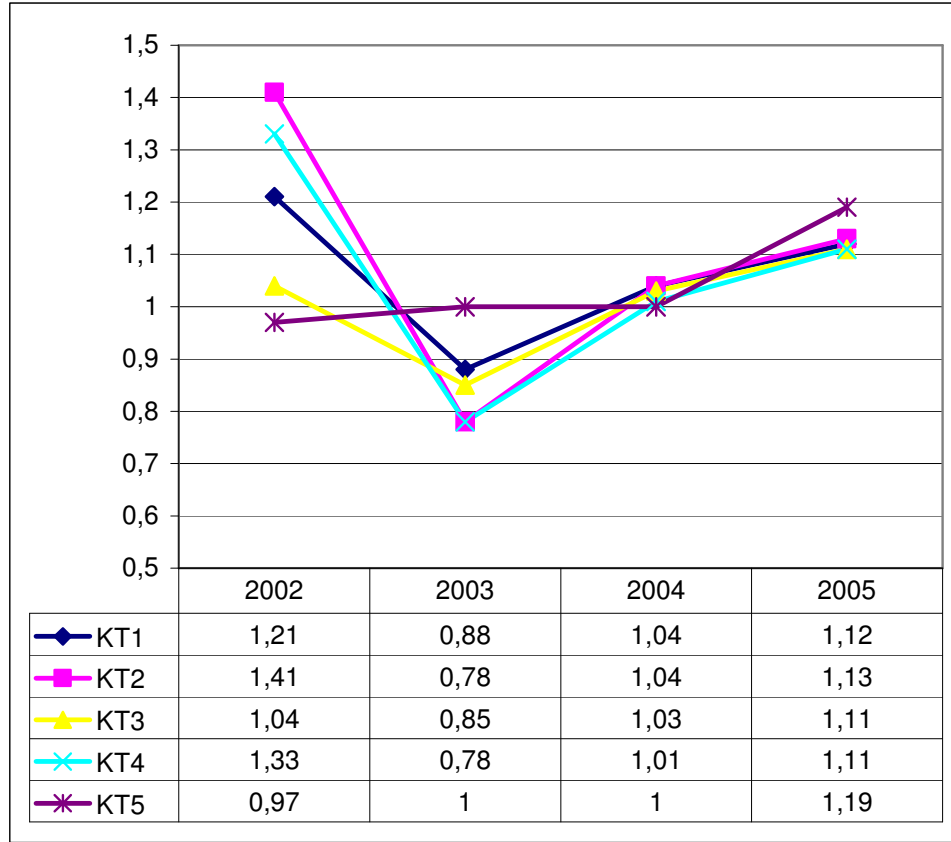
Katılım bankalarının yıllar itibariyle ölçek etkinliği şu şekilde değerlendirilebilir. KT1 karar birimi ilk yıllarda etkisiz bir birim iken 2003 yılından itibaren etkin ve etkinlik sınırına yakın görülmektedir. KT2 karar birimi 2001 yılında etkisiz bir birim iken daha sonraki yıllarda etkin ve etkinlik sınırına yakın görülmektedir. KT3 karar birimi ilk yıllarda etkinlik yönünden zikzaklar çizmekte iken sonraki üç yılda etkinlik yönünde istikrar göstermektedir. KT4 karar birimi genel olarak bütün yıllarda etkin ve etkinlik sınırına yakın görülmektedir. KT5 karar birimi istikrarlı etkinliğe sahiptir.

Grafik 22 Katılım Bankaları Teknik Etkinliği Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri

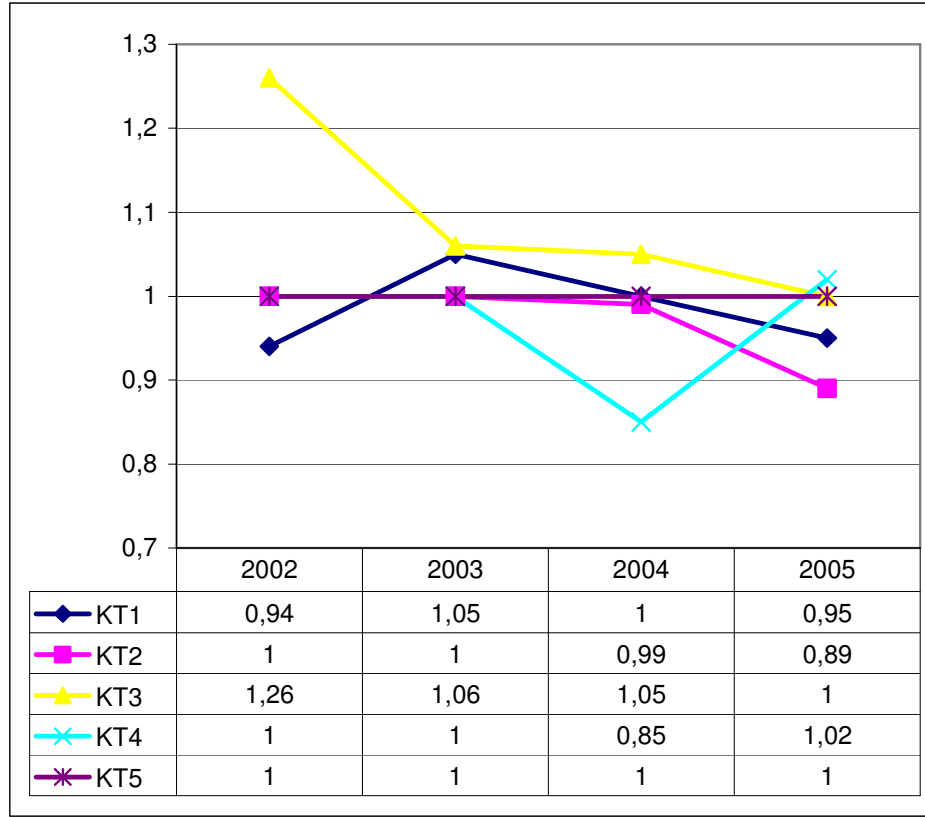
Katılım bankaları teknik etkinliği yıllar itibariyle değişim yüzdeleri şu şekilde değerlendirilebilir. KT1 karar birimi teknik etkinliği 2002 yılında %18 ve 2003 yılında %14 artış gösterirken bu oran 2004 yılında %2 ve 2005 yılında %4 azalmaktadır. KT2 karar birimi teknik etkinliği 2002 yılında %24 oranında artış göstermekte 2003 yılında sabit, 2004 yılında %3 ve 2005 yılında %11 oranında azalmaktadır. KT3 karar birimi teknik etkinliği 2002 yılında %10 ve 2003 yılında %23 oranında artış göstermekte 2004 yılında %5 artış ve 2005 yılında sabit görülmektedir. KT4 karar birimi teknik etkinliği yıllar itibariyle artış ve azalış yönünde zikzaklar çizmektedir. 2002 yılında %8 azalış, 2003 yılında %8 artış, 2004 yılında %16 azalış ve 2005 yılında %3 artış göstermektedir. KT5 karar birimi teknik etkinliğinde artış veya azalış görülmemektedir.

Grafik 23 Katılım Bankaları Teknolojik Değişimi Yıllar İtibariyle Yüzdeleri

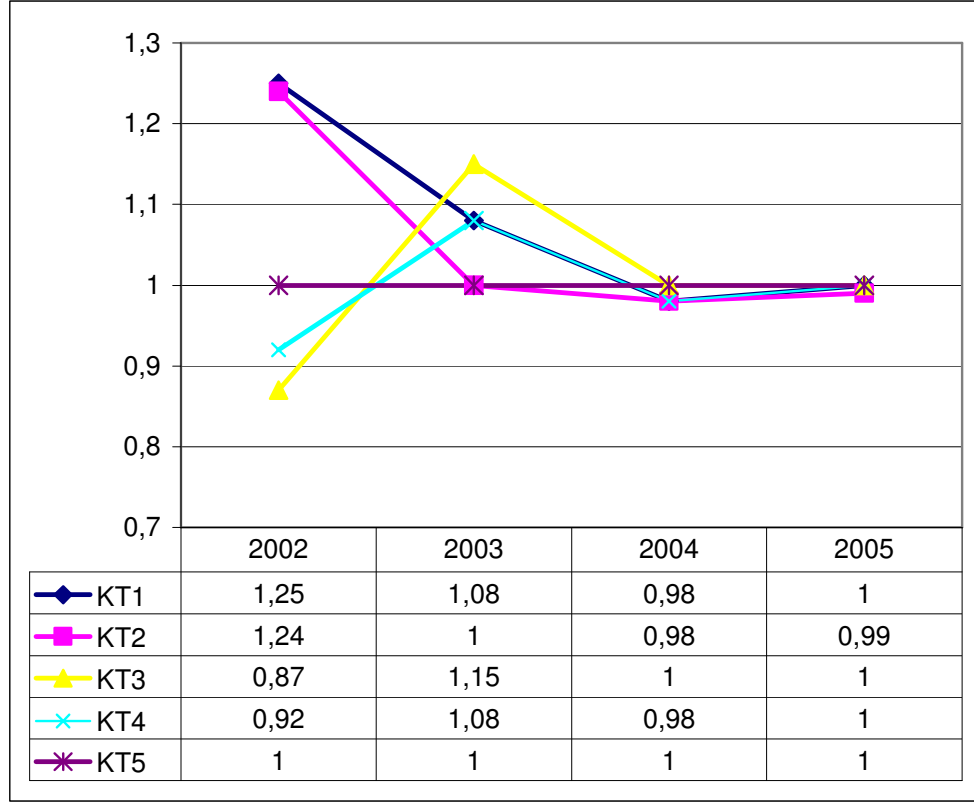
Katılım bankaları teknolojik değişimi yıllar itibariyle değişim yüzdeleri şu şekilde değerlendirilebilir. KT1 karar birimi teknolojik değişimi 2002 yılında %21 oranında artış gösterirken 2003 yılında %12 azalış göstermektedir diğer yıllarda teknolojik değişimi %4 ve %1 artış göstermektedir. KT2 karar birimi teknolojik değişimi 2002 yılında %41 oranında artış gösterirken 2003 yılında hızlı bir düşüşle %22 azalış göstermektedir. 2004 ve 2005 yıllarında %4 ve %13 artış göstermektedir. KT3 karar birimi teknolojik değişimi 2002 yılında %4 artış kaydederken 2003 yılında %15 düşüş göstermektedir 2004 ve 2005 yıllarında %3 ve %11 artış göstermektedir. KT4 karar birimi teknolojik değişimi 2002 yılında %33 artış gösterirken 2003 yılında %22 azalış göstermektedir 2004 ve 2005 yıllarında %1 ve %11 artış göstermektedir. KT5 karar birimi teknolojik değişimi 2002 yılında %3 azalış gösterirken 2003 ve 2004 yıllarında artış veya azalış göstermemekte 2005 yılında ise %19 artış kaydetmektedir.

Grafik 24 Katılım Bankaları Saf Teknik Etkinliği Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri

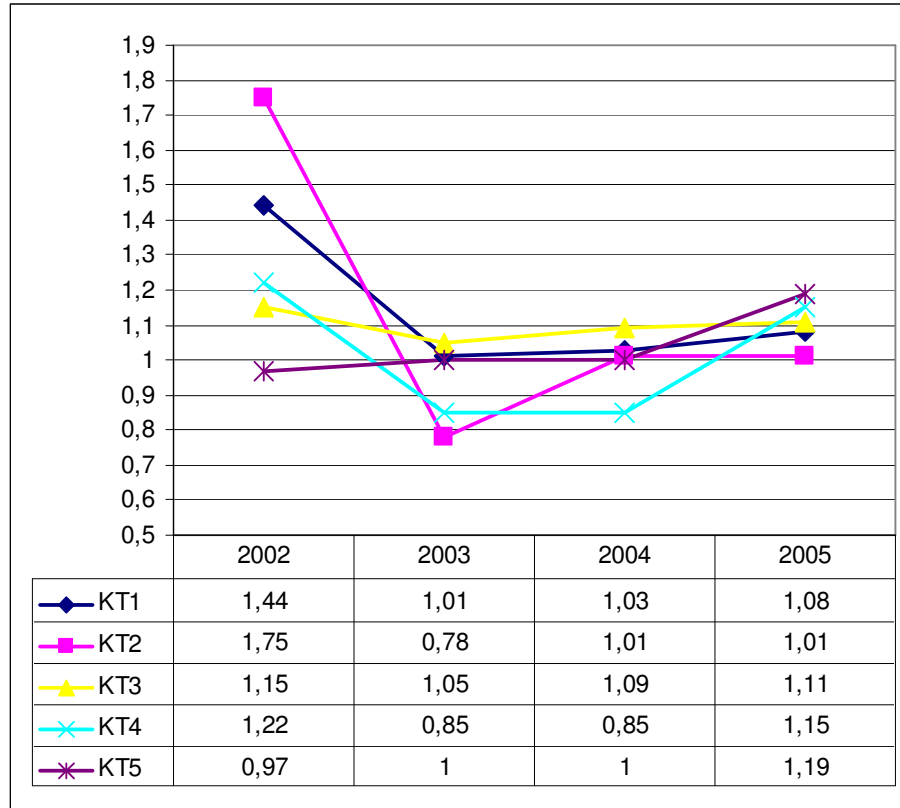
Katılım bankaları saf teknik etkinliği yıllar itibariyle değişim yüzdeleri şu şekilde değerlendirilebilir. KT1 karar birimi saf teknik etkinliği 2002 yılında %6 azalış gösterirken 2003'te %5 artış, 2004'te sabit ve 2005 yılında %5 azalış göstermektedir. KT2 karar birimi 2004 yılına kadar saf teknik etkinliği artış veya azalış göstermemekte 2004 yılında %1 ve 2005 yılında %11 azalma görülmektedir. KT3 karar birimi saf teknik etkinliği 2002 yılında %26 artış kaydetmekte, 2003'te %6, 2004'te %5 artış kaydetmekte ve 2005 yılında sabit görülmektedir. KT4 karar birimi ilk yıllar saf teknik etkinliği artış veya azalış eğilimi göstermemekte 2004 yılında %15 azalış ve 2005 yılına ise %2 artış kaydetmektedir. KT5 karar birimi yıllar itibariyle artış veya azalış göstermemektedir.

Grafik 25 Katılım Bankaları Ölçek Etkinliği Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri

Katılım bankaları ölçek etkinliği yıllar itibariyle değişim yüzdeleri değerlendirmesi şu şekilde yapılabilir. KT1 karar birimi 2002 yılında ölçek etkinliği %25 artış göstermekte 2003'te %8 artış göstermekte, 2004 yılında %2 azalma göstermekte ve 2005 yılında sabit görülmektedir. KT2 karar birimi ölçek etkinliği 2002 yılında %24 artış göstermekte, 2003 yılında sabit görülmekte, 2004'te %2 ve 2005'te %1 azalış göstermektedir. KT3 karar birimi 2002 yılında ölçek etkinliği %13 azalma göstermekte ve 2003 yılında %15 artış kaydetmekte sonraki yıllarda değişim göstermemektedir. KT4 karar birimi ölçek etkinliği 2002 yılında %8 azalma ve 2003 yılında %8 artış göstermekte, 2004'te %2 azalma ve 2005'te sabit görülmektedir. KT5 karar biriminde yıllar itibariyle artış veya azalış görülmemektedir.

Grafik 26 Katılım Bankaları Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri

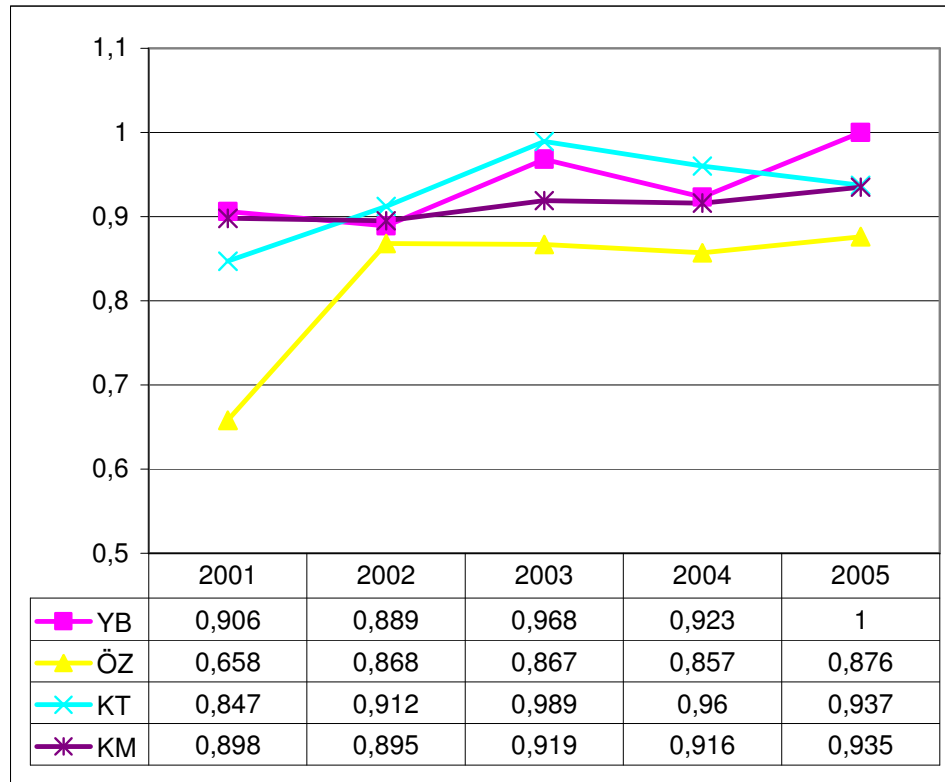

Katılım bankaları Malmquist toplam faktör verimliliği yıllar itibariyle değişim yüzdeleri şu şekilde gerçekleşmektedir. KT1 karar birimi toplam faktör verimliliği 2002 yılında %44 oranında artış göstermekte, 2003'te %1 2004'te %3 ve 2005 yılında %8 artış görülmektedir. KT2 karar birimi toplam faktör verimliliği 2002 yılında %75 artmakta, 2003 yılında %22 azalış göstermekte, 2004'te %1 ve 2005'te %1 artış göstermektedir. KT3 karar birimi toplam faktör verimliliği 2002 yılında %15 oranında artış göstermekte, 2003'te %5, 2004'te %9 ve 2005 yılında %11 artış göstermektedir. KT4 karar birimi toplam faktör verimliliği 2002 yılında %22 artış göstermekte, 2003 yılında %15 azalış, 2004 yılında %15 azalış göstermekte ve 2005 yılına gelindiğinde yeniden artışa yönelerek %15 artış göstermektedir. KT5 karar birimi toplam faktör verimliliği diğer karar birimlerinden farklı olarak 2002 yılında %3 azalış göstermekte 2003 ve 2004 yıllarında sabit görülmekte 2005 yılında %19 artış göstermektedir.

3. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği Etkinlik Analizi

Katılım bankalarının mevduat bankaları ile rekabet edebilirliği etkinlik yönünden ele alınmaktadır. Grup bazında etkinlik değeri oluşturulması için gruba dahil karar verme birimlerinin etkinlik değerlerinin aritmetik ortalaması alınmaktadır. Elde edilen etkinlik değerleri ve malmquist toplam faktör verimliliği yıllar itibariyle grafiklerle aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

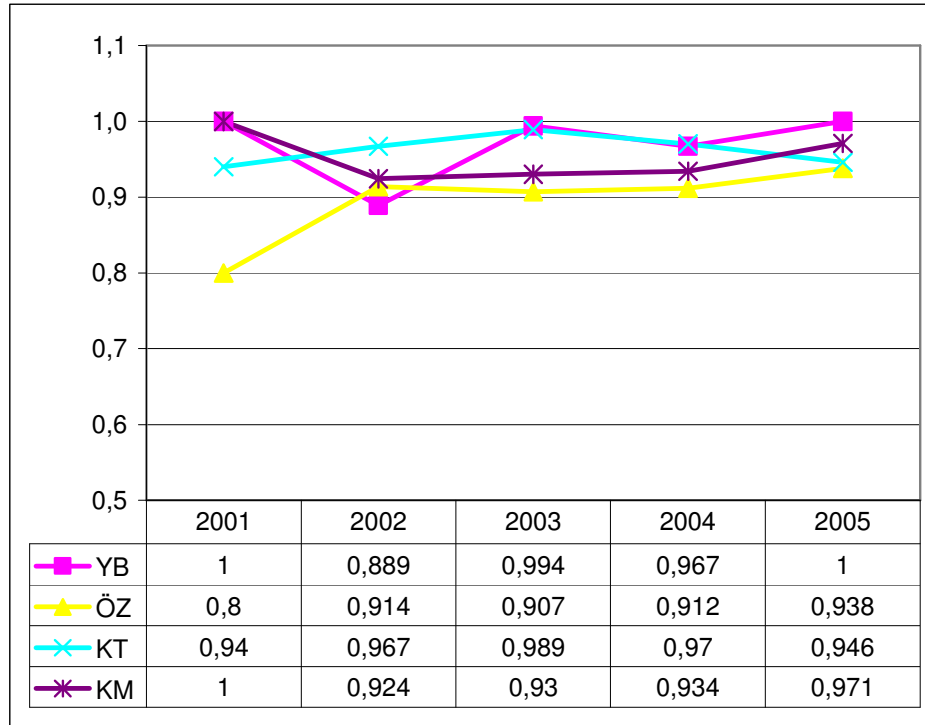
Grafik 27 Banka Grupları Ölçeğe Göre Sabit Getiri Etkinliği

Banka grupları ölçeğe göre sabit getiri etkinliği yıllar itibariyle değişim grafiğini şu şekilde değerlendirmek mümkündür. Yabancı banka grubu karar birimi etkinlik gelişimi artış yönünde eğilim göstermekte genel olarak etkinlik sınırında ve 2005 yılında tam etkin olarak görülmektedir. Özel sermayeli banka grubu karar birimi etkisiz bir birim olarak görülmekte ancak 2001 yılında çok düşük olan etkinlik değerini 2002 yılında hızlı bir yükseliş göstermesine rağmen etkinlik çizgisine

ulaşamamaktadır. Katılım banka grubu karar birimi etkinlik sınırına yakın çizgi çizmekte 2001 yılında düşük olan etkinlik değerini daha sonra arttırmaktadır. Kamu sermayeli banka grubu etkinlik sınırının altında ancak yükseliş göstermektedir. Bu grafikte özel sermayeli bankaların 2001 yılında ekonomik krizden büyük ölçüde etkilendiği görülmektedir.

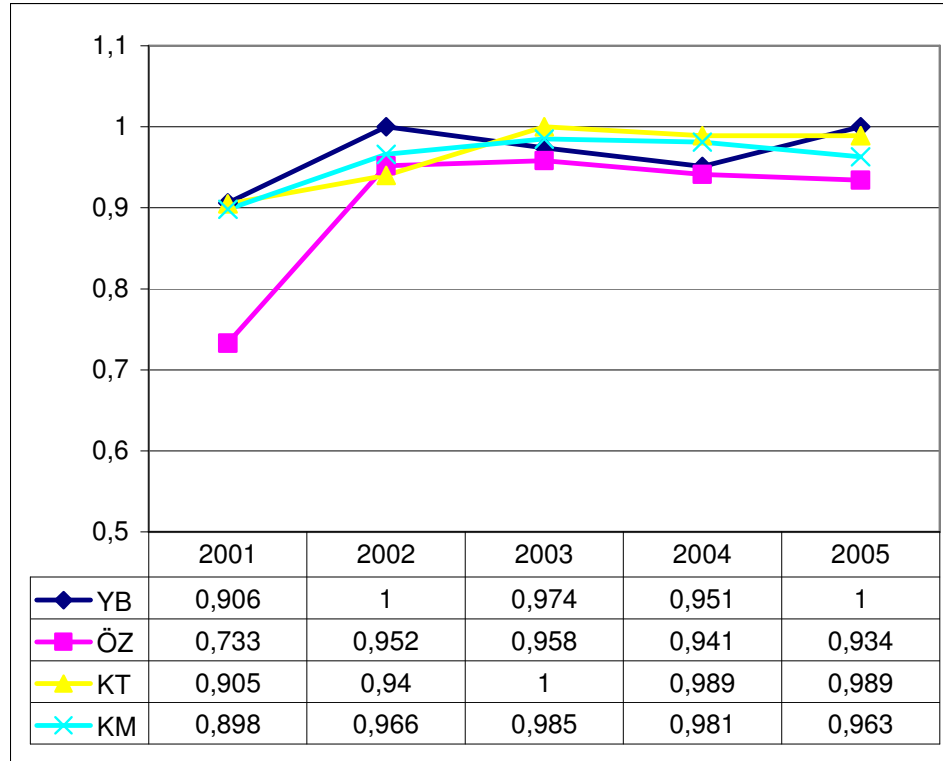
Grafik 28 Banka Grupları Ölçeğe Göre Değişken Getiri Etkinliği

Banka grupları ölçeğe göre değişken getiri etkinlikleri yıllar itibariyle değişim grafiği şu şekilde değerlendirilebilir. Yabancı sermayeli banka grubu karar birimi etkinlik sınırına yakın çizgi çizmektedir, 2002 yılında etkinliği belli bir oranda düşüş göstermekte ancak ilerleyen yıllarda yükselerek etkin hale gelmektedir. Özel sermayeli banka grubu karar birimi 2001 yılında etkinlik sınırının oldukça altında iken ilerleyen yıllarda etkinlik değerini arttırmakta ancak yine de etkinlik sınırının altında kalmaktadır. Katılım banka grubu karar birimi etkinlik sınırına yakın bir çizgide görülmektedir, aşırı düşüş yükseliş göstermemektedir 0,94 – 0,99 bandında hareket etmektedir. Kamu sermayeli banka grubu karar birimi etkinlik sınırı altında görülmekte ancak aşırı iniş çıkış göstermemektedir 0,92-1,0 bandı arasında hareket etmektedir. Bu grafikte etkinlik

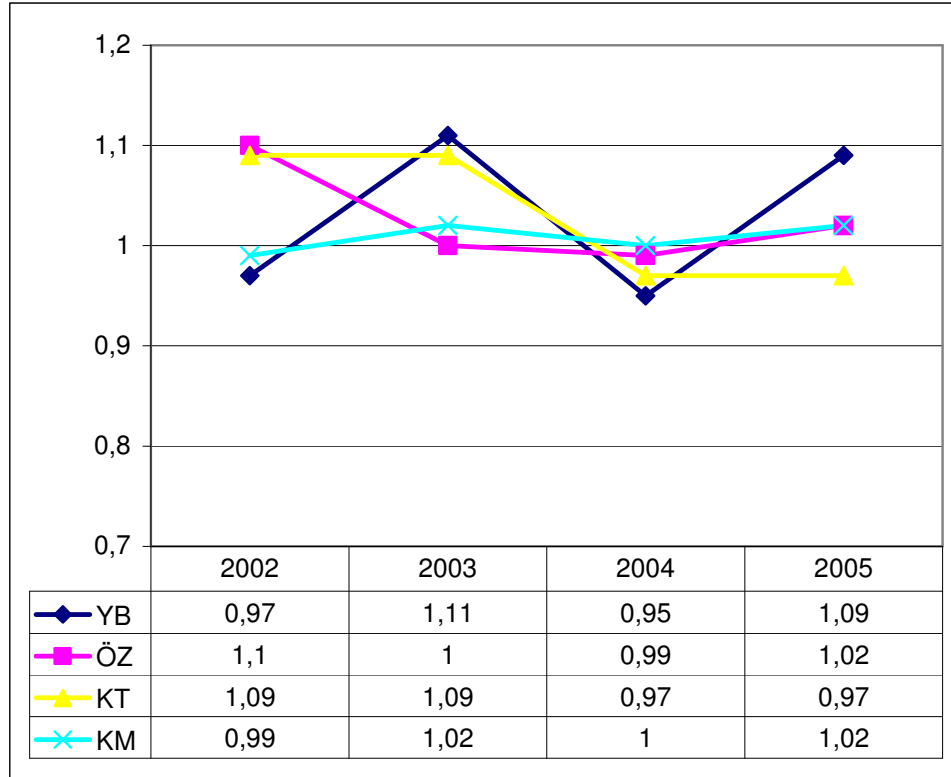
sınırına en uzak karar birimi özel sermayeli banka grubu olarak görülmektedir.

Grafik 29 Banka Grupları Ölçek Etkinlikleri

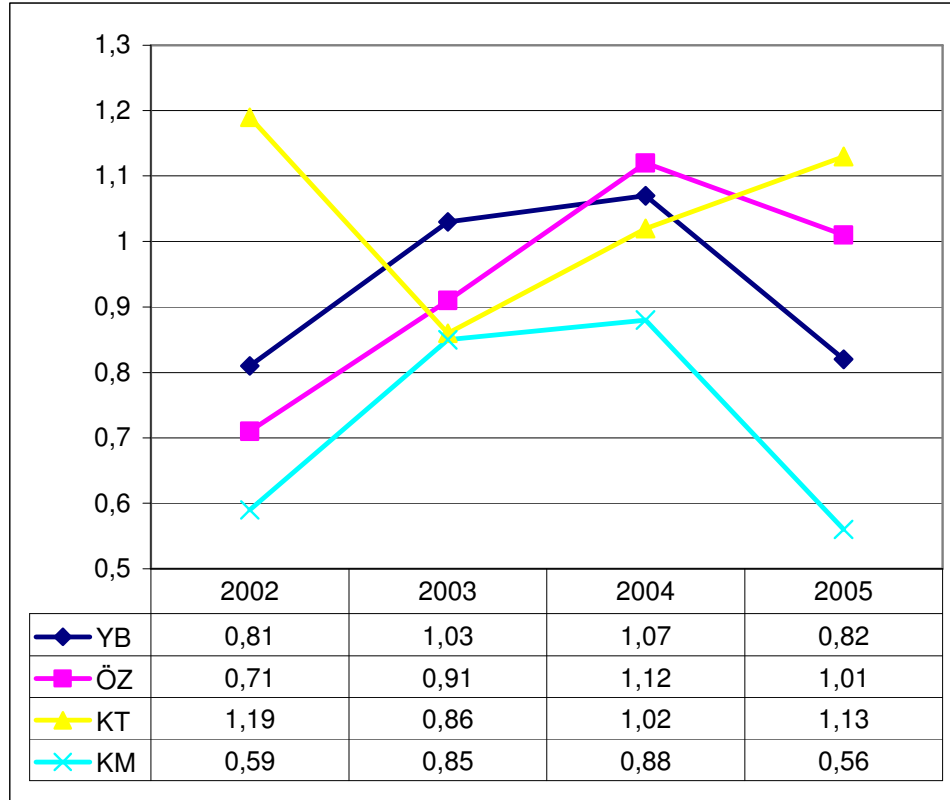
Banka grupları ölçek etkinlikleri yıllar itibariyle seyir grafiği şu şekilde değerlendirilebilir. Yabancı sermayeli banka grubu karar birimi etkinlik sınırına yakın seyir izlemektedir. Özel sermayeli banka grubu karar birimi 2001 yılında oldukça düşük etkinlik değerine sahipken 2002 yılından itibaren 0,93-0,96 bandında küçük düşüş ve yükselişler yapmaktadır. Katılım banka grubu karar birimi etkinlik sınırına yakın seyir izlemekte 0,9-1,0 bandı içinde hareket etmektedir. Kamu sermayeli banka grubu karar birimi genel olarak etkinlik sınırının altında hareket etmekte 2001 yılından sonra yükseliş göstermektedir. 2002 yılından itibaren etkinlik sınırına yakın seyir izlemekte 0,96-0,99 bandı içinde hareket etmektedir.

Grafik 30 Banka Grupları Teknik Etkinlikleri Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri

Banka grupları teknik etkinlikleri yıllar itibariyle değişim yüzdeleri grafiği şu şekilde değerlendirilebilir. Yabancı sermayeli banka grubu karar birimi 2002 ve 2004 yıllarında küçük miktarlarda düşüş yaşarken 2003 ve 2005 yıllarında %10 civarında artış sergilemektedir. Özel sermayeli banka grubu karar birimi 2002 yılında %10 artış gerçekleştirirken ilerleyen yıllarda durağan seyir izlemektedir. Katılım banka grubu karar birimi 2002 ve 2003 yıllarında teknik etkinliği %9 artış gerçekleştirirken 2004 ve 2005 yıllarında küçük düşüşler yaşamaktadır. Kamu sermayeli banka grubu karar birimi teknik etkinliği genel olarak küçük artış ve azalışlar göstermektedir. Bu grafikte yabancı sermayeli banka grubunun derin zikzakları dikkat çekicidir.

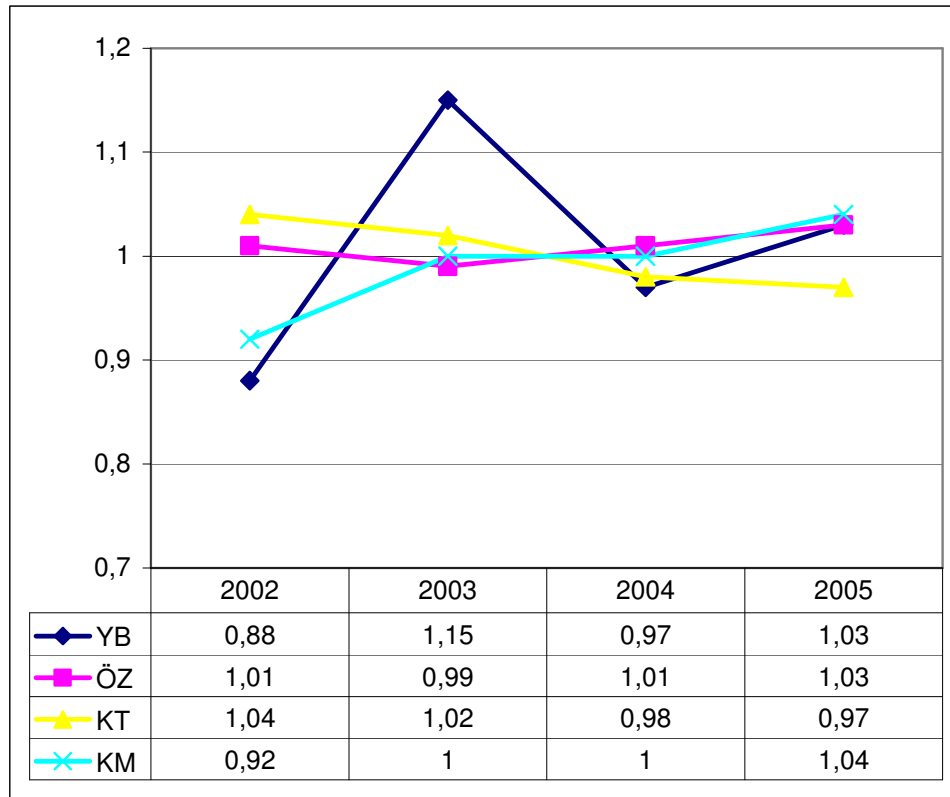
Grafik 31 Banka Grupları Teknolojik Etkinlikleri Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri

Banka grupları teknolojik etkinlikleri yıllar itibariyle değişim yüzdeleri grafiği şu şekilde değerlendirilebilir. Yabancı sermayeli banka grubu karar birimi 2002 ve 2005 yıllarında %20'ler civarında derin düşüşler yaşamaktadır 2003 ve 2004 yıllarında kısmi yükselişler göstermektedir. Özel sermayeli banka grubu karar birimi 2004 yılına kadar teknolojik etkinliği sırasıyla %30 ve %10 düşüşler yaşamakta daha sonra artışa yönelerek 2004 yılında %12 ve 2005 yılında %1 gibi küçük bir artış gerçekleştirmektedir. Katılım banka grubu karar birimi 2002 yılında diğer banka gruplarının aksine %19 gibi ciddi teknolojik değişme gerçekleştirmekte ancak 2003 yılında %14 düşüş yaşamakta, 2004 yılında küçük bir artış ve 2005 yılında %13 artış şeklinde çizgi çizmektedir. Kamu sermayeli banka grubu karar birimi 2002 yılında %41 gibi çok ciddi teknolojik değişme düşüşü yaşamakta, 2003 ve 2004 yıllarında %15 civarında düşüş sürmekte, 2005 yılına gelindiğinde %44 gibi çok aşırı teknolojik değişme kaybı yaşamaktadır. Grafik genel olarak yabancı sermayeli, özel sermayeli ve

kamu sermayeli bankaların şekli birbirine oransal farklılıklarla birlikte benzerlik göstermekte öte yandan katılım bankaları o şekillerin tam tersi grafik çizmektedir. 2002 ve 2005 yılları tezat bir görüntü çizmektedir. Bu farklılık 2002 ve 2005 yıllarında katılım bankalarının topladıkları fonları arttırdıkları, kullandırılan fonları arttırdıkları ve neticede kar payı gelirlerini yüksek miktarda arttırdıkları dönemler olurken diğer banka gruplarının mevduat ve kredi hacimlerinde düşüş ve faiz geliri kaybına uğradıkları yıllar olmaktadır.

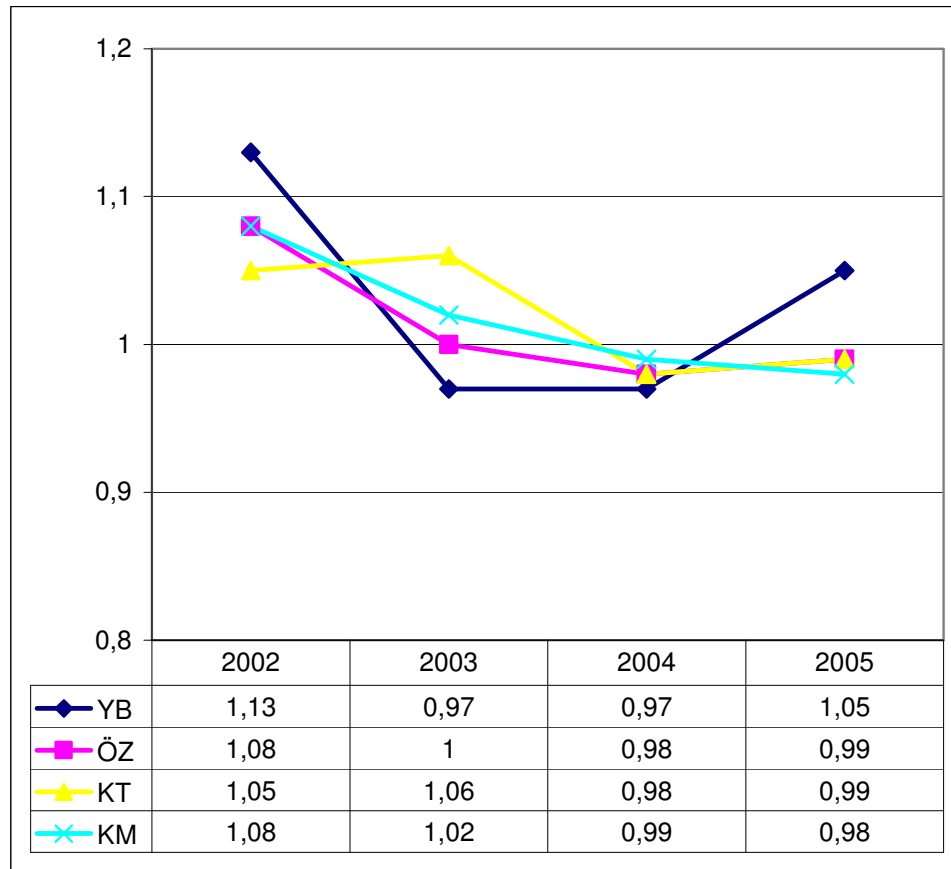
Grafik 32 Banka Grupları Saf Teknik Etkinlikleri Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri

Banka grupları saf teknik etkinlikleri yıllar itibariyle değişim yüzdeleri grafiği şu şekilde değerlendirilebilir. Yabancı sermayeli banka grubu karar birimi 2002 yılında %12 saf teknik etkinliği azalma gösterirken, 2003 yılında %15 artış gerçekleştirmekte daha sonraki yıllarda %3 sırasıyla azalış ve artış göstermektedir. Özel sermayeli banka grubu karar birimi saf teknik etkinliği küçük artış ve azalışlar yaşamaktadır. Katılım

banka grubu karar birimi saf teknik etkinliği genel olarak küçük artış ve azalışlar göstermektedir. Kamu sermayeli banka grubu karar birimi 2002 yılında saf teknik etkinliği %8 düşüş sonrasında ilerleyen yıllarda durağan seyir izlemektedir. 2005 yılında %4 artış sağlamaktadır. Bu grafikte dikkat çekici görünüme sahip olan yabancı sermayeli banka grubu 2002 yılında derin azalma sonrasında 2003 yılında hızlı yükseliş göstermekte bu durum bankanın yönetsel kararlarında genel ekonomi verilerini iyi değerlendiremediği ancak sonraki kararları bankalar açısından olumlu sonuçlar vermektedir.

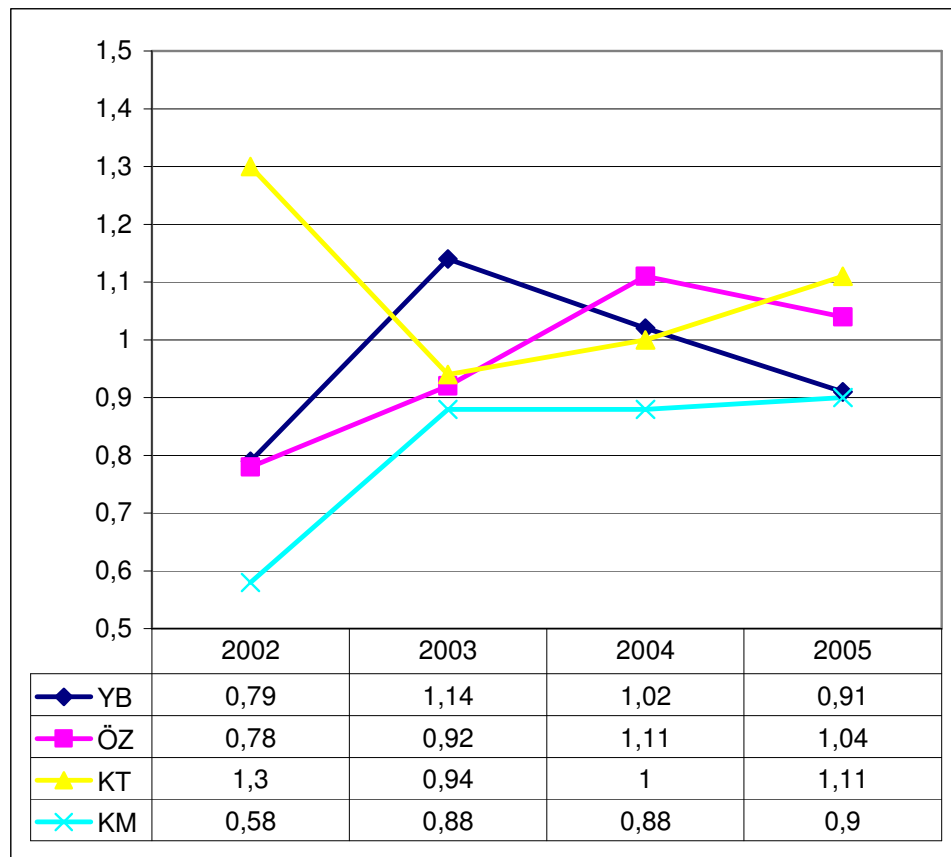
Grafik 33 Banka Grupları Ölçek Etkinlikleri Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri

Banka grupları ölçek etkinlikleri yıllar itibariyle değişim yüzdeleri grafiği şu şekilde değerlendirilebilir. Yabancı sermayeli banka grubu karar birimi 2002 yılından 2003 yılına %16 gibi derin düşüş göstermektedir. 2004 yılında %3'lük düşüş sürmekte,

2005 yılında %5 artış kaydetmektedir. Özel sermayeli banka grubu karar birimi ölçek etkinliği 2002 yılında %8 artış diğer yıllar küçük düşüşler göstermektedir . Katılım banka grubu karar birimi ölçek etkinliği 2002 ve 2003 yıllarında %5 ve %6 artış sağlamakta, 2004 ve 2005 yıllarında küçük düşüşler yaşamaktadır. Kamu bankaları grubu karar birimi ölçek etkinliği katılım banka grubuna benzerlik göstermektedir 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla %8 ve %2 artış sağlamakta, 2004 ve 2005 yıllarında küçük düşüşler göstermektedir. Bu grafikte yabancı sermayeli banka grubunun 2002 yılındaki derin düşüşü dikkat çekicidir. İlgili yılda yabancı sermayeli bankaların ölçeklerine uygun olmayan performansta çalıştıkları söylenebilir.

Grafik 34 Banka Grupları Malmquist Toplam Faktör Verimliliği
Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri

Banka grupları Malmquist toplam faktör verimliliği yıllar itibariyle değişim yüzdeleri grafiği şu şekilde değerlendirilebilir. Yabancı sermayeli banka grubu karar

birimi toplam faktör verimliliği 2002 yılında %21 düşüş yaşamakta, 2003 yılında %14 artış göstermektedir, 2004 yılında %2'lik küçük bir artış sonrasında 2005 yılında %9 azalış yaşamaktadır. Özel sermayeli banka grubu karar birimi 2002 yılında toplam faktör verimliliği %22 azalmakta, 2003 yılında %8 azalmakta, 2004 yılında %11 artış ve 2005'te %4 artış sağlamaktadır. Katılım banka grubu karar birimi toplam faktör verimliliği diğer banka gruplarının aksine 2002 yılında %30 artış, 2004 yılında %6 düşüş, 2004 yılı durağan ve 2005 yılında %11 artış kaydetmektedir. Kamu sermayeli banka grubu karar birimi 2002 yılında toplam faktör verimliliği %42 gibi ciddi düşüş göstermekte, 2003 ve 2004'te %12 düşüş kaydetmekte ve 2005 yılında %10 düşüşle sürdürmektedir.

4. Etkinlik Analiz Sonuçlarının Değerlendirmesi

Uygulanan VZA ile ilgili olarak elde edilen bulguları yıllar itibariyle ve karar verme birimine göre değerlendirilmektedir. Yıllar itibariyle katılım bankaları teknik etkinlik ölçeğe göre değişken getiri etkinliği veri zarflama analiz sonuçlarını şöyle sıralamak mümkündür:

- Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan ekonomik krizin etkisinin devam ettiği 2001 yılında katılım bankalarının genel olarak etkin oldukları söylenebilir. Sadece KT3 karar verme birimi etkisiz bir birim olarak görülmektedir. KT3 karar verme biriminin girdilerini etkin olarak kullanmadığı mevcut girdileri ile daha az çıktı ürettiği görülmektedir.
- 2002 yılında KT1 ve KT3 karar birimlerinin etkisiz diğer karar birimlerinin etkin oldukları görülmektedir. Bu karar verme birimlerinin mevcut çıktı miktarını koruyarak etkin hale gelebilmesi için girdi miktarını azaltması gerekmektedir. KT3 karar verme birimi 2001 yılında da etkisiz bir birimdir, 2002 yılı gelişimi ise oransal olarak girdilerinde artış olmasına rağmen etkisizliğine etki eden faktör kalemlerdeki fazlalık, miktar olarak aynı görülmektedir. Bu durum etkinlik yönünde olumlu gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır. Etkisiz olan karar birimlerinden KT1 karar birimi etkinlik

sınırına KT3 karar verme birimine göre daha yakın olduğu görülmektedir.

- 2003 yılında KT3 karar verme biriminin etkinsiz olduğu görülmektedir. 2001 ve 2002 yıllarında da bu karar birimi etkinsiz olarak görülmektedir. Ancak yıllar itibariyle değerlendirildiğinde etkinlik sınırına yaklaşan bir eğilim göstermektedir.
- 2004 yılında KT2 ve KT4 karar verme birimlerinin etkinsiz olduğu diğer karar verme birimlerinin etkin olduğu görülmektedir. KT4 karar verme biriminin etkinlik sınırına daha uzak olduğu görülmektedir. KT3 karar verme birimi 2001, 2002 ve 2003 yıllarında etkinsiz bir birim iken 2004 yılında etkin olarak görülmektedir.
- 2005 yılında KT1, KT2 ve KT4 karar verme birimlerinin etkinsiz oldukları görülmektedir. KT1 karar verme biriminin etkinlik sınırına diğer etkinsiz birimlere göre en yakın karar birimi olduğu görülmektedir. KT2 karar verme biriminin 2004 yılında da etkinsiz olduğu ve 2005 yılında etkinlik sınırından daha da uzaklaştığı görülmektedir. KT4 karar verme biriminin 2004 yılına göre etkinlik sınırına kısmi olarak yaklaştığı görülmektedir.
- 2001-2005 yılları arasında uygulanan veri zarflama analiz sonuçlarına göre en istikrarlı etkinliğe sahip karar verme biriminin KT5 karar verme birimi olduğu görülmektedir. KT3 karar verme birimi ilk üç yılda etkinlik sınırına uzak iken yıllar itibariyle etkinlik sınırına yaklaşmakta ve 2004 ve 2005 yıllarında etkin bir birim olmaktadır.

Katılım bankaları ile ilgili olarak Malmquist toplam faktör verimliliği sonuçlarını şöyle değerlendirmek mümkündür:

- KT1 karar verme biriminin toplam faktör verimliliği 2002 yılında %44 artış, 2003 yılında %1 artış, 2004 yılında %3 artış ve 2005 yılında % 8 artış gösterdiği görülmektedir. Toplam faktör verimliliği yönünden üretkenliğinin bütün yıllarda

artış yönlü olması bu karar verme biriminin etkinliğini etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir.

- KT2 karar verme biriminin toplam faktör verimliliği 2002 yılında %75 artış, 2003 yılında %23 düşüş, 2004 ve 2005 yıllarında %1 artış gösterdiği görülmektedir. Toplam faktör verimliliği 2003 yılında aşırı düşüş göstermekte bu ise 2004 yılında etkinsizlik olarak yansımaktadır.
- KT3 karar verme biriminin toplam faktör verimliliği 2002 yılında %15 artış, 2003 yılında %5 artış, 2004 yılında %9 artış ve 2005 yılında %11 artış göstermektedir. Bu karar verme biriminin sürekli artış göstermesi etkinliğine de yansiyarak 2001-2003 yılları arasında etkinsiz birim iken 2004 ve 2005 yıllarında etkin bir birim haline gelmesine yardımcı olmaktadır.
- KT4 karar verme biriminin toplam faktör verimliliği 2002 yılında %22 artış, 2003 ve 2004 yıllarında %15 azalış ve 2005 yılında %15 artış göstermektedir. 2003 ve 2004 yıllarında görülen toplam faktör verimlilik azalışları bu karar verme biriminin 2004 ve 2005 yıllarında etkinsiz bir birim olmasına neden olmaktadır.
- KT5 karar verme biriminin toplam faktör verimliliği 2002 yılında %3 azalış, 2003 ve 2004 yıllarında sabit kaldığı ve 2005 yılında %15 artış gösterdiği görülmektedir. Bu karar verme birimi toplam faktör verimliliği önemli azalışlar göstermemesi bütün yıllarda etkin bir birim olmasını sağlamaktadır.

Yıllara göre banka grupları itibariyle teknik etkinlik ölçeğe göre değişken getiri etkinliği veri zarflama analiz sonuçları şöyle değerlendirilebilir:

- 2001 yılında özel sermayeli bankalar, kamu sermayeli bankalar ve katılım bankalarının etkinsiz olduğu yabancı sermayeli bankaların etkin olduğu görülmektedir. Katılım bankalarının etkinlik sınırına daha yakın olduğu görülmektedir.

- 2002 yılında bütün banka gruplarının etkinsiz olduğu etkinlik sınırına en yakın banka grubunun ise katılım bankaları olduğu görülmektedir.
- 2003 yılında bütün banka gruplarının etkinsiz olduğu görülmektedir. Etkinlik sınırına katılım bankaları ile yabancı sermayeli bankalar daha yakın olduğu görülmektedir.
- 2004 yılında bütün banka gruplarının etkinsiz olduğu görülmektedir. Etkinlik sınırına en yakın karar verme birimlerinin ise katılım bankaları ve yabancı sermayeli bankalar olduğu görülmektedir.
- 2005 yılında ise yabancı sermayeli bankaların etkin olduğu diğer banka gruplarının etkinsiz karar verme birimleri olduğu görülmektedir.

Banka grupları ile ilgili olarak Malmquist toplam faktör verimliliği sonuçlarını şöyle değerlendirmek mümkündür:

- YB karar verme biriminin 2002 yılında toplam faktör verimliliği %21 azaldığı, 2003 yılında %14 arttığı, 2004 yılında %2 arttığı ve 2005 yılında %9 azaldığı görülmektedir.
- ÖZ karar verme biriminin 2002 yılında toplam faktör verimliliği %22 azaldığı, 2003 yılında %8 azaldığı, 2004 yılında %11 arttığı ve 2005 yılında %4 arttığı görülmektedir.
- KT karar verme biriminin 2002 yılında toplam faktör verimliliği %30 arttığı, 2003 yılında %6 azaldığı, 2004 yılında sabit kaldığı, 2005 yılında %11 arttığı görülmektedir.
- KM karar verme biriminin 2002 yılında toplam faktör verimliliği %42 azaldığı, 2003 ve 2004 yıllarında %12 azaldığı, 2005 yılında da %10 azaldığı görülmektedir.

SONUÇ

Finansal aracılık fonksiyonunu yerine getiren kurumların bir türü olan bankalar Türkiye’de finansal sistemin önemli bir unsurudur. Türk bankacılık sektörü finansal sistemde ağırlıklı bir paya sahiptir. Son yıllarda banka dışı finansal kurumların sayısında ve büyüklüğünde artış olmasına rağmen Türk finans sisteminde toplam aktiflerin yaklaşık %90’ı bankacılık sektörüne aittir.

2000 sonrası dönemde yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında Türk bankacılık sektörü 2001 yılı sonu itibariyle önemli ölçüde küçülmüştür. Banka sayısı 81’den 61’e gerilemiş, toplam şube sayısı 929 adet azalarak 6,908’e, çalışan sayısı %19 azalarak 137,495 kişiye düşmüştür. Toplam aktifler dolar bazında %26 küçülerek 115 milyar dolara gerilemiştir. 2002 yılı sonrasında uygulanan istikrar politikaları ve ekonomik ve yapısal düzenlemeler ile yaşanan ekonomik ve siyasi istikrar faiz oranlarında gerileme sağlamış enflasyon oranlarında önemli düşüşlerin görülmesi ile birlikte bankaların uzun vadeli tüketici kredilerinde önemli ölçüde artış yaşanmıştır. Yapısal düzenlemeler ile birlikte bankalar gerçek işlevlerini yerine getirmeye başlamışlardır. Bu arada devlet iç borçlanma gereksiniminin giderilmesi yönünde, bankalar yine görev üstlenmekle birlikte reel faiz oranlarında önemli ölçüde gerileme söz konusu olmuştur.

Türk bankacılık sektörü, 2001 yılında başlatılan ve kesintisiz olarak devam ettirilen yeniden yapılandırma çabaları sonucu temel büyüklükler açısından olumlu gelişmeler kaydetmektedir. Bankacılık sektörünün sürdürülebilir bir büyüme ortamına katkı sağlayabilmesi ve kaynak dağılımında üstlendiği rolü yerine getirebilmesi için, sektörde etkinliğin sağlanması ve sürdürülebilmesi önem arz etmektedir. Makroekonomik ortamdaki olumlu gelişmelere bağlı olarak ekonomik beklentilerin iyileşmesi, faiz oranlarında yaşanan hızlı gerilemeye bağlı olarak bankaların aracılık işlevini daha etkili bir şekilde yerine getirmelerini sağlamaktadır.

Katılım bankalarının bankacılık sektöründeki toplam aktifler yönünden payları yıllar itibariyle artış eğiliminde görülmektedir. Katılım bankalarının aktif toplamları

2003 yılından 2005 yılına kadar yaklaşık %100'lük bir artış kaydetmektedir. Aktif yapısı ise yabancı para cinsi ağırlıklı iken, 2005 yılına gelindiğinde YTL yönlü olmaktadır.

Katılım bankalarının pasif yapısı ise büyük ölçüde toplanan fonlara dayanmakta olup pasifler içindeki payı %80'ler civarında görülmektedir. Pasifleri oluşturan ikinci kalem ise öz kaynaklardır.

Katılım bankaları toplanan fonları sürekli artış kaydetmektedir. 2000'de 1,86 milyar YTL'den, 2005 yılına gelindiğinde 8,3 milyar YTL'ye yükselmektedir. Bu dönemde ekonomide tasarruf sahiplerinin fonları finans kesiminde bankacılık sektörüne yönelmektedir. Katılım bankalarının toplanan fonları artış oranı diğer banka grupları mevduat artış oranına göre daha yüksek görülmektedir.

Katılım bankalarının toplam kullanılan fonlar - krediler içindeki payı artış eğilimindedir. 1995'te %3,46 iken 2005 yılında %4.94'e yükselmektedir.

Katılım bankalarının şube ve personel sayıları sürekli artış eğilimindedir. 1985 yılında sadece iki şube mevcut iken 2006 yılına gelindiğinde 297 adete yükselmektedir. Personel sayıları da şube artışlarına paralel olarak artış göstermektedir. Şube başına düşen personel sayısı ise 20 personel civarında görülmektedir.

Katılım bankalarının 2003 ile 2005 yılları arasında toplam kar payı gelirleri yaklaşık %55 oranında artış kaydederken, toplam kar payı giderlerinde %85 civarında artış söz konusu olmaktadır.

Katılım bankaları net karı yükselen bir eğilim göstermektedir. 2005 yılında oldukça yüksek bir artış söz konusu olmaktadır ve bir önceki yıla göre %150' ye yaklaşan net kar artışı gerçekleşmektedir.

Türkiye'de banka mevduatlarına uygulanan 50.000 YTL devlet garantisi aynı sektörde faaliyet gösteren katılım bankaları için haksız rekabete neden olmaktadır. Bu

nedenle katılım bankaları istenilen düzeyde gelişmemekte ve Türk bankacılık sistemindeki payları 2005 yıl sonu itibariyle %2,44 olarak görülmektedir.

Katılım bankaları fon kullanımları reel sektörü destekler niteliktedir. Fon aktarma işlemi doğrudan ihtiyaç sahibine yönelmemekte mal veya hizmet alımı yapılan kuruma yönelmektedir. Bu durum genel ekonomi açısından piyasayı geliştirici bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Katılım bankalarının stratejik amacı, ülke ekonomisi için gerekli olan ve sisteme girmeyen tasarrufları ekonomiye kazandırmak ve ülkenin yatırım, üretim ve istihdamına katkıda bulunmaktır. Bunun temini için şubeleşme ve reklam faaliyetlerine ağırlık vermek, bankacılık bilgi ve teknolojisini yakından izlemek, müşteri memnuniyeti odaklı bir çalışma prensibi benimsemek, giderek artan rekabet ortamına uyum sağlamak amacıyla yetişmekte olan işgücü ve ileri teknolojiyi sinerjiye dönüştürüp müşteri kitlelerine uygun ve kaliteli hizmeti sunmaktır.

Katılım bankaları verimlilik ve etkinliklerini arttırmak için; teknolojiye ayak uydurması, yönetsel kararlarında sektörel ve konjonktürel gelişmeleri göz önünde bulundurması, fon toplama yönünden en uygun tanıtım ve reklam tekniklerini uygulaması, fonları riski minimize ancak getiriye maksimize edecek şekilde etkin olarak kullanması, yabancı sermaye ile fon girişlerinin arttırılması ve en uygun yatırımlara yönlendirilmesi gerekli görülmektedir.

2000 yılından sonra yapılan araştırma çalışmalarından elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında şu benzerlik bulgulanmaktadır:

- Ölçek büyüklüğünün etkinlik üzerinde etkili olduğu ve büyük ölçekli bankaların genellikle etkinsiz olduğu bulgulanmaktadır.
- Ekonomik istikrar dönemlerinde etkinsiz bankaların etkin olma yönünde olumlu gelişme kaydettiği bulgulanmaktadır.

- Toplam faktör verimliliğinin etkinlik ile yakından ilişkili olduğunu bulgulamaktadırlar.

Katılım bankalarının finansal etkinliği ve mevduat bankaları ile rekabet edebilirliğinin tespitine yönelik bu çalışmanın hipotez sonuçları aşağıdaki gibi belirlenmektedir;

Hipotez 1, Katılım bankaları kendi aralarında değerlendirildiğinde finansal yönden beş karar verme biriminin ilk yıl dört tanesi , ikinci yıl üç tanesi, üçüncü yıl dört tanesi, dördüncü yıl üç tanesi ve beşinci yıl iki tanesi etkin çıkmaktadır. Etkinsiz olarak belirlenen birimler etkinlik sınırına oldukça yakın görülmektedir. Bu durum öne sürülen hipotezi doğrulamaktadır. Katılım bankaları kendi aralarında değerlendirildiğinde görece olarak etkin ve etkinlik sınırına yakın birimler olarak görülmektedir.

Hipotez 2, Faizli işlem yapan mevduat bankaları finansal piyasaya hakimdir. Ancak faizsiz bankacılık yapan katılım bankaları ile karşılaştırıldığında katılım bankaları görece olarak finansal yönden daha etkin olduğu bulgulanmaktadır. Finansal piyasaya hakim olmak etkinliğe pozitif etki eden bir faktör olmamaktadır. Bu durumda öne sürülen hipotez çalışma sonuçlarına göre doğrulanmaktadır.

Hipotez 3, Katılım bankalarının toplanan fonları kullandırılan fonlara çevirme oranı mevduat bankalarına göre daha yüksektir. Çalışmada girdi olarak toplanan fonlar-mevduat ve çıktı olarak kullandırılan fonlar-kredi verileri kullanılmaktadır. Mevduatı krediye çevirme oranındaki farklılık yapılan çalışmada finansal etkinliklere yansımaktadır. Mevduatı krediye daha yüksek oranda çeviren katılım banka grubu daha etkin birim olarak bulgulanmaktadır. Öne sürülen hipotez çalışmada doğrulanmaktadır.

Etkinlik analiz sonuçlarına göre, katılım bankalarının mevduat bankalarına göre güçlü yanları ve zayıf yanları aşağıda belirtilmektedir:

- Katılım bankalarının güçlü yönü olarak genel ekonominin finansal yapısından kaynaklanan sorunlardan ve konjonktürel krizlerden mevduat bankalarına göre,

daha dirençli yapısının olması sayesinde, büyük ölçüde etkilenmemesi gösterilebilir. Bu yapıları etkinlikleri yönünden önemli bir faktör olmaktadır.

- Katılım bankalarının zayıf yönü olarak; yasal düzenlemelerdeki eksiklikler nedeniyle tasarruf sahipleri açısından hala kuşku ile bakılması, toplanan fonları değerlendirmek açısından çok sınırlı sayıda finansal araç bulunması gösterilebilir.

Katılım bankalarının rekabet edebilirliğinin arttırılmasına yönelik yapılması gereken genel düzenlemeler şöyle belirlenebilir:

- Kanuni altyapı eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir. Bu konu ile ilgili olarak başka ülkelerdeki uygulamalar araştırılmalı, kanuni düzenlemeler yapılmalıdır,
- Likidite, rezerv oranı, ticari ödeme sistemleri banka kabulleri ve ikincil pazarlar dikkate alınarak geliştirilmelidir,
- Faiz taşımayan yatırım sertifikaları ve menkul kıymetlerin ihracına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar itibariyle katılım bankaları ve veri zarflama analizi ile ilgili olarak şu somut değerlendirmeyi yapmak mümkündür;

- Katılım bankaları finansal yönden faizli işlem yapan bankalara göre etkin birimlerdir. Bu durum rekabet edebilirlik açısından önemli olması nedeniyle faizsiz bankacılık alanında yeni kuruluşların kurulması önerilebilir.
- Veri zarflama analizi çok sayıda girdi ve çıktı kullanılan yöntem olması nedeniyle finansal etkinlik ölçümü ile ilgili olarak saptamalar yapmak proforma finansal tablo düzenlemek ve senaryo çalışmaları açısından perspektif kazandırma rolü yönünden kullanılabilir uygun bir yöntemdir.

KAYNAKÇA

- Abaç, S., 1986, Türkiye’de Bankalar ve Bankacılık Sistemi, İbar Yayınları, İstanbul
- Afşar M., 2006, Finansal Sistemin İşleyişi, Gülen Ofset , Eskişehir
- Akal Z., 1992, İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi: Çok Yönlü Performans Göstergeleri, Milli Produktivite Merkezi Yayınları Yayın No: 473
- Akçan A., 1997, Özel Finans Kurumlarının Türk Finans Sektöründeki Konumu ve Geleceği, Doktora Tezi, Malatya
- Akçaoğlu E., 1998, Financial Innovation in Turkish Banking, SPK Publication Number 127, Ankara
- Akdoğan M., 2001, Veri Zarflama Analizi Tekniği ile Sigorta Şirketlerinin Etkinlik Ölçümü: Türkiye Örneği, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Akgüç Ö., 1987, 100 Soruda Türkiye’de Bankacılık
- Akgüç Ö., 1991, Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi, İstanbul, Avcıol Matbaası
- Akgüç Ö., 1998, “1980 Sonrası Türk Bankacılığının Özellikleri” 75. Yılda Paranın Serüveni, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Akgündüz A., S. Öztürk, 1999, Bilinmeyen Osmanlı, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul
- Akın C., 1986, “ Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma”, Kayıhan Yayınları, İstanbul
- Aksoy A., 1987, Menkul Kıymet Yatırımlarının Analizi, Ankara
- Akyüz O., 1998, Faizsiz Finans Kurumlarına Neden İhtiyaç Var?, Bereket, Albaraka Türk Yayını, Yıl:1, Şubat, Sayı 2
- Al Baraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş., 1989, Fon Kullandırma Hizmetleri, Yayın No:3, İstanbul
- Al Baraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş., 1995, Uygulama Kılavuzu, İstanbul
- Altan M., 2001, Fonksiyonlar ve İşlemler Açısından Bankacılık, Beta Yayınları, İstanbul
- Altaner S., 2002, “Türkiyede Özel Finans Kurumlarının Bankacılık Sektörü İçindeki Yeri”, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

- Altınok B., 2002, “Toplam Etkinlik Ölçümü: Veri Zarflama Analizi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Anderson T., 1998, A Data Envelopment Analysis (Dea) Home Page <http://www.emp.pdx.edu/dea/homedea.html>
- Ariff Mohamed, 1988, Islamic Banking, Asian-Pacific Economic Literature, Vol. 2, No: 2
- Arslan İ. Ö., 1999, Özel Finans Kurumlarının Vergilendirilmesi, M.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Artun T., 1983, İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık, 2.Baskı, Tekin Yayınları, İstanbul
- Atan M., 2002, Türkiye Bankacılık Sektöründe Veri Zarflama Analizi ile Bilançoya Dayalı Mali Etkinlik ve Verimlilik Analizi , Ankara
- Atia J., 1995, “Banking in İslamic Framework”, İslamic Financial Institutions Seminar Proceedings Series No.27, İslamic Development Bank-İslamic Research And Training Institute, Jeddah
- Ausaf A., 1995, “Contemporary Experiences of İslamic Banks: A Survey”, İslamic Financial Institutions Seminar Proceedings Series No.27, İslamic Development Bank-İslamic Research And Training Institute, Jeddah
- Ausaf A., 2000, “Instruments of Regulation and Control of Islamic Banks By The Central Bank” Islamic Development Bank, Islamic Research and Training Institute
- Aydağın A., 2003, Veri Zarflama Analizi Hutun Yıl Sonu Semineri T.C.Hava Harp Okulu Havacılık ve Uzay Teknolojileri Enstitüsü, İstanbul
- Aydemir Z.C., 2002, Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması, DPT Uzmanlık Tezleri Yayın No:2664, Ankara
- Aydoğan K., G. Çapoğlu, 1989, Bankacılık Sistemlerinde Etkinlik ve Verimlilik: Uluslar Arası Bir Karşılaştırma, Milli Produktivite Merkezi Yayınları Yayın No: 397, Ankara
- Aypek N., 1988, “Türk Sermaye Piyasasında Özel Finans Kurumlarının Yeri ve İşleyişi”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Bacanlı Z., 2005, Dünyada Yeni Trend: Faizsiz Bankacılık

- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001, Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik, (20.09.2001 Tarih ve 24529 Sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanmıştır.)
- Bankalar Kanunu 5411 sayılı, 01.11.2005 tarihli kanun
- Banker R., R.M.Thrall, 1992, Estimating of Returns to Scale Using Data Envelopment Analysis, European Journal Of Operational Research 62
- Banxia Software, 1998, Software Review, Frontier Analyst, Glasgow
- Barr Richard S., Dea Software Tools And Technology, 2005
- Baş İ. M., ve A. Artar, 1991, İşletmelerde Verimlilik Denetimi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 435, Ankara
- Başaran H., 2004, Türkiye’de Özel Finans Kurumları, www.ankara.edu.tr, 12.09.2006, Ankara
- Battal A., 1999, Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak Hukuki Yönden Özel Finans Kurumları, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü, 1999, Yayın No:343
- Bayraktar B.B., 1988, “İslam Bankacılığının Esasları ve Özel Finans Kurumlarının Verimlilik ve Risk Açısından Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Baysal M. E., 1999, “Veri Zarflama Analizi ile Orta Öğretimde Performans Ölçümü”, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Berberoğlu H., 2004, “Faizsiz Bankacılık Nakit Yönetimi” Doktora Tezi
- Bereket Dergisi, “Özel Finans Kurumları ile İlgili Temel Tespitler”, 1998, Yıl:1, Sayı 3
- Berk, N., 1999, Bankacılığın Dışa Açılması ve Dış Kredi İlişkisi, Ykb AŞ. Yayınları, No: 4.
- Brigham F. Eugene, G. Louis Gapeński, 1991, Financial Management Theory and Practice, The Dreyden Press
- Borçlar Kanunu
- Bozdağ N., Şenol A., Murat A., 2001, “Toplam Etkinlik Ölçümü: Türkiye’deki Özel ve Kamu Bankaları İçin Bir Uygulama”, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Ceylan B., 1988, “Finansal Kiralama ve Uygulamaya İlişkin Sorular”, Özel Finans Kurumları ve Türkiye Uygulaması Sempozyumu, İstanbul
- Chance C., 1992, “Main Features of İslamic Banking Booklet”

- Chapra U., 1994, "Fiscal and Monetary Policies From İslamic Perspective", Orientation in İslamic Economics Seminar, İstanbul
- Charnes A., Cooper A.Y., Lewin L.M., Seiford, 1993, Data Envelopment Analysis, Kluwer Academic Publishers, USA
- Cingi S. ve A. Tarım, 2000, Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü Dea-Malmquist TFV Endeksi Uygulaması, TBB Yayını, İstanbul
- Coelli T., 1996, A Guide To DEAP Version 2.1 A Data Envelopment Analysis Program
- Çilli H., 1993, "Economies of Scale and Scope in Banking Evidence From The Turkish Commercial Banking Sector", TCMB Tartışma Tebliğleri, No: 9308
- Çizakça M., 1999, İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Dani R., 1990 "Premature Liberalization, Incomplete Stabilization: The Özal Decade in Turkey", No: 3300
- Değer Ş., 1991, "Türkiye'de İslam Bankacılığı-Özel Finans Kurumları: Teorisi Kuruluşu İşleyişi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul
- Deliktaş E., 2002, Türkiye Özel Sektör İmalat Sanayinde Etkinlik ve Toplam Faktör Verimliliği Analizi, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara
- Dinler Z., 1991, Mikro Ekonomi, 8.Baskı, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı
- Divitçioğlu S., 1982, Değer, Üretim ve Bölüşüm
- Döndüren H., 1993, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, Erkam Yayınları, İstanbul
- Drake, L. Hall, M. ve Simper, R. 2005, "Bank Modelling Methodologies: A Comparative Non-Parametric Analysis of Efficiency in The Japanese Banking Sector"
- Duman K., 2002, Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi 4
- Dyson R.G., Thanassoulis E., Boussofiane A., 1990, A Dea (Data Envelopment Analysis) Tutorial, Warwick Bussiness School, Warwick
- Ekren, N., Emiral, F., 2002, .Türk Bankacılık Sistemindeki Etkinlik Analizi (Veri Zarflama Analizi Uygulaması),. Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Yıl : 4, Sayı : 24
- Eleren A. ve Ersan Ö., 2006, "Türkiye'de Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının

Etkinlik Analizi: Bir Veri Zarflama Analizi Uygulaması”, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul

- Emiral F., 2001, “Türk Bankacılık Sisteminde Etkinlik Analizi (Veri Zarflama Analizi Uygulaması”, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Erçel G., 2000, “Konuşmalar, 1999, Türk Bankacılık Sistemi” TCMB, Ankara
- Ergan M. ve AYTEKİN M., 2000, “Özel Finans Kurumları”, Eko Vitrin Dergisi
- Erol C., 1992, “Faizsiz Kredi Modeli; Venture Kapital Finansman Model”, Bankacılar Dergisi
- Ersen H. M., 1999, “Veri Zarflama Analizinin Skolastik Değişiklikler Altında Geçerliliği Gürültünün Verimsizlik Bileşeni”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Ertuğrul A., Osman Z., 1996, “Türk Bankacılığında Etkinlik: Tarihi Gelişim Katitatif Analiz”, Bilkamat İşletme ve Finans Yayınları Yayın No:3, Ankara
- Esenbel M., Mustafa Onur E., Fatih Korhan E., 2000, “Veri Zarflama Analizi İle Dokuma, Giyim Eşyası Ve Deri Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmaların Etkinliğinin Karşılaştırılması”
- Geçer T., 1995, “Özel Finans Kurumlarında Aktif Pasif Yönetimi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Güçlü A., 1999, “Türk Silahlı Kuvvetleri Hastanelerinde Teknik Verimlilik Ölçümü: Veri Zarflama Analizi Uygulaması”, Genel Kurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Hizmetleri Yönetimi Bilim Dalı, Ankara
- Günel V., 1984, “Özel Finans Kurumları”, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No:131, Ankara
- Günel M., 2001, Türk Bankacılık Sektörü, ATO Yayınları, Ankara
- Gürdoğan N., 1988, “Özel Finans Kurumları ve Türkiye Uygulaması Sempozyumu”, İstanbul
- Gürdoğan N., 1995, “ÖFK’ ların Doğuşu, Gelişimi ve Türkiye’de Yasal Statüleri”, Yayımlanmış Seminer Notları, İstanbul
- Güneş A., 2002, “Özel Finans Kurumlarının Performans Açısından Değerlendirmesi”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya
- Hassan M.K., 2005, “The Cost Profit and X-Efficiency of Islamic Banks Economic

Research Forum”

- Haqiqi A Wassey ve F. Pomeranz, 2000, “Accounting Needs of İslamic Banking”
www.islamic-finance.net
- Hindle T, 1994., “Pocket Banker”, Basil Blackwell Publisher Ltd., London
- İnan E. Alphan, 2000, “Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik”, Bankacılık Dergisi:34
- Iqbal M., F.M. Khan, 1996, “A Survey of Issues and A Programme For Research in Monetary and Fiscal Ecomics of İslam”, Institute of Policy Studies, İslamabad
- İşler A.K., 2002, “Veri Zarflama Analizi Bankacılık Sektöründe Uygulama”, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Kabaca Ü., 2000, Öncelikli Olarak Enstrümanları Geliştirmekteyiz, Ekovitrin ÖFK’lar Özel Sayısı
- Kalirajan, K.P. ve Shand, R.T., 1999, “Frontier Production Functions And Technical Efficiency Measures”, Journal Of Economic Surveys
- Kar M., ve M. Tuncer, 1999, Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme , Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C:17
- Karacabey, A. A., 2002, “Türk Bankalarındaki Üretim Değişiklikleri ve Nedenleri”, İktisat, İşletme ve Finans, Cilt: 17, Sayı: 191.
- Karacaer Ş., 1998, “Antalya Yöresinde 4 ve 5 Yıldızlı Otellerde Toplam Etkinlik Ölçümü: Bir Veri Zarflama Analizi Uygulaması”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Karagülle S., 1993, Alternatif Faizsiz Banka Selem ve Kredileşme, İz Yayınları, 2.Baskı, İstanbul
- Karapınar A., 2003, Özel Finans Kurumları ve Muhasebe Uygulamaları, Gazi Kitabevi, Ankara
- Karasoy H., 2000, “Veri Zarflama Analizi”, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Kaskanoğlu H., 1990, Etkinlik Ölçümü, Milli Prodüktivite Merkezi Verimlilik Dergisi 2, Ankara
- Kavuncubaşı Ş., 1995, “Hastanelerde Görel Verimlilik Ölçümü: Veri Çevreleme Analizinin Uygulanması”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara

- Kaya Y.T., 2001, “Türk Bankacılık Sisteminde Net Faiz Marjının Modellenmesi”, BDDK Çalışma Raporu, Ankara
- Kaya Y.T. ve Eda D., 2005, “Dezenflasyon Sürecinde Türk Bankacılık Sektöründe Etkinliğin Gelişimi”, BDDK Ard Çalışma Raporları 2005/10
- Keskin, E., 2000, 1999 Yılında Türk Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler, Bankacılar Dergisi, Sayı: 33.
- Keskin E., M. Alparşlan, E. A. İnan, 2004, “Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye İktisat Kongresi Raporu Türk Bankacılık Sektörü”, Bankacılık Dergisi, Sayı 49
- Khalaf R., 1995, “Funds Scooped Up By The West”, Financial Times- İslamic Banking Survey
- Khan F. M., 1994, “Comparative Economics of Some İslamic Financing Techniques”, İslamic Economic Studies, V2,No.1, December, Jeddah
- Khan F. M., 1997, “İslamic Futures Markets As Means For Mobilizing Resources For Development” , İslamic Research and Training Institute-Seminar Proceedings No.39, İslamic Development Bank, Jeddah
- Kıllı M., 2004, “Toplam Etkinlik ve Veri Zarflama Analizi Üzerine Karşılaştırmalı Yaklaşımlar ve Bir Uygulama”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Kıllı M. ve Murat A., 2004, “Etkinlik/Verimlilik Çalışmalarında Kullanılan Veri Zarflama Analizi Üzerine Karşılaştırmalı Yaklaşımlar”, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Köse A. H. ve Yeldan, E., 1998, “Turkish Economy in The 1990s: An Assessment of Fiscal Policies, Labor Markets And Foreign Trade”, New Perspectives on Turkey
- Köksal C. D., 2001, “Veri Zarflama Analizi ile Bankacılıkta Verimlilik Ölçümü”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Isparta
- Kuran T., 1986, “The Economic System in Contemporary İslamic Thought: Interpretation and Assesment”, International Journal of Middle East Studies, Vol 18
- Kuran T., 1993, The Economic Impact of İslamic Fundamentalism ve M. Marty, R.S. Appleby (Eds.) Fundamentalisms and The State: Remaking Politics, Economics and Militance Chicago: University of Chicago Press
- Kurt T., 2002, “Bankalarda Risk Yönetimi ve Etkinlik: Türk Bankacılık Sisteminde 1992-2000 Döneminde DEA ile Etkinlik Ölçümü” Yıldız Teknik Üniversitesi,

- Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Küçükkoçaoğlu G., “İslami Bankalar ve İslami Finans Kurumları Çalışma Notları”, www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma17.doc, 17.08.2006
- Matthews R. ve T. Issam, 2003, Interest in Islamic Finance
- Master L. J., 1987, Efficient Production of Financial Services: Scale and Scope Economies, Bussiness Review Federal Reserve Bank of Philedelpia, January/February
- Master L. J., 1994, How Efficient Are Third District Banks?, Bussiness Review Federal Reserve Bank of Philedelpia, January/February
- Molyneux P., Y. Altunbaş, ve E. Gardener, 1996, Efficiency in European Banking, John Wiley & Sons Ltd. , England
- Oksay S., 2000, “Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler (Reregulation) İhtiyacı ve Türk Finans Sistemi”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Öneri Dergisi
- Öçal T ve Ö.F. Çolak, 1988, Para-Banka, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara
- Öçal T ve Ö.F. Çolak, 1999, Finansal Piyasalar ve Bankacılık, Ankara
- Önal R., 2000, “Türkiye’de Özel Finans Kurumlarının Dünü, Bugünü ve Yarını, Türkiye’de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama”, Albaraka Türk Yayını: 17, İstanbul
- Özdemir, Z., 2001, Bilanço Yapısı İtibariyle Türk Bankacılık Sistemi
- Özkan, T., 1999, “Ulusal Ve Uluslararası Bankacılıkta Rekabet”, İktisat Dergisi, Sayı: 387, Şubat-Mart.
- Özsoy İ., 1987, “Türkiye’de Özel Finans Kurumları ve İslam Bankacılığı”, Timaş Yayınları, İstanbul
- Parasız İ., 2000, Para Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi, 7.Baskı
- Rivest G., 1991, “Verimliliğin Ölçülmesi ve Yönetim Aracı Olarak Analizi”, 1. Verimlilik Eğitim Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, İstanbul
- Sarker A.A., 1999, “Islamic Banking in Bangladesh: Performance, Problems and Prospects”, International Journal of Islamic Financial Services, Vo:1 No:3
- Saunders A., 1997, Financial Institutions Management: A Modern Perspective, Second Edition, Mc.Graw-Hill Inc., USA

- Solmaz R., 1998, “Türkiye’de Bankalarla Özel Finans Kurumlarının Faaliyetleri: Yazal Çerçeve”, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilimdalı Yayınları, İstanbul,
- Şekerci O., 1981, İslam Şirketleri Hukuku, İstanbul, Marifet Yayınları
- Tabakoğlu A., 2000, “İslam Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi”, “Türkiye’de Özel Finans Kurumları-Teori Ve Uygulama”, Albaraka Türk Yayınları No:17, İstanbul
- Takan M., 2002, Bankacılık Teori Uygulama ve Yönetim, 2. Baskı, Nobel Yayınları,
- Tarım A., 2001, Veri Zarflama Analizi Matematiksel Programlama Tabanlı Görelî Etkinlik Ölçüm Yaklaşımı, Ankara, Sayıştay Yayın İşleri Müdürlüğü Araştırma İnceleme Çeviri Dizisi:15
- Tuncer S., 1985, “Faizsiz Bankacılık”, İSO Dergisi
- Tunç H., 2000, “Soru-Cevaplarla ÖFK’ lar,” Bereket (Albaraka Türk Bülteni), Yıl:3, Sayı: 10
- Türkiye Bankalar Birliği, 2005, “Türkiye’de Finansal Sektör ve Bankacılık Sistemi”
- Türkiye Bankalar Birliği web sayfası, www.tbb.org.tr, 05.08.2006
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, “1998 Yıllık Raporu”, Ankara
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası web sayfası, www.tcmb.gov.tr, 03.07.2006
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfası, www.tkbb.org.tr, 09.07.2006
- Uludağ İ., Erişah A., 1999, Finansal Hizmetler Ekonomisi, Beta Yayım, İstanbul
- Ulucan A., 2000, “İSO 500 Şirketlerinin Etkinliklerinin Ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı:Farklı Girdi Çıktı Bileşenleri ve Ölçeğe Göre Getiri Yaklaşımları İle Değerlendirmeler”
- Ulufur S., 2001, Özel Sermayeli Türk Ticaret Bankalarının Etkinlik Analizi, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara
- Uyan U., 2003, “Dünya’da ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık ve Uygulamaları”
- Uyan U., 2006, “Türk Finans Sisteminin ve Reel Sektörün Hizmetinde 21 Yıl Katılım Bankaları” konulu sunum, Türkiye Katılım Bankaları Birliği
- Uygur E., 1993, “An Overview Of Recent Developments and The Adjustment Program”, Ed. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, “Financial Liberalization and Economic Performance in Turkey”

- Vural G., 2000, “Türkiye’de Mevduat Bankalarında Etkinliğin Değerlendirilmesi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana
- Wall B., 2001, “Western Institutions Awaken to Demand For İslamic Services”, International Herald Tribune
- Weston G., 1993, “Banks Take Credit For Lack of Interest- Saudi Arabia”, The Times
- Wheelock D., C. Paul W. Wilson, 1995, Evaluating The Efficiency of Commercial Banks: Does Our View of What Banks Do Matter ? Bussiness Review, Federal Reserve Bank Of St. Louis, July / August
- Yahşi F., 2001 , “Özel Finans Kurumlarının Mevzuat Serüveni”, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 21. Alkım Yayıncılık, (Kasım-Aralık)
- Yentürk N., 1999, “Short-Term Capital Inflows and Their Impact on The Macroeconomic Structure: Turkey in The 1990s”, The Developing Economies, Vol. 37
- Yıldırım G., 1999, “Endüstriyel Performans Göstergelerinin Değerlendirilmesi ve Örnek Bir Model ile Maden Makineleri Fabrikasının Kısmi Verimlilik Analizi”, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Yolalan R., 1990, “Veri Zarflama Yöntemi”, Milli Prodüktivite Merkezi Verimlilik Dergisi No:3, Ankara
- Yolalan, R., 1993, İşletmelerarası Görelî Etkinlik Ölçümü, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 483, Ankara
- Zarqa M., A., 1997, “İstisna Financing Of Infrastructure Projects”, İslamic Research And Training Institute Seminar Proceedings No.39, İslamic Development Bank, Jeddah
- Zeytinoğlu E., 1992, İslam’da ve Diğer Sistemlerde Faiz, Para, Faiz ve İslam Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İlmi Neşriyat A.Ş., İstanbul
- Ziauddin A., 1994 “İslamic Banking: State of The Art”, İslamic Economic Studies V.2.,No.1, December Jeddah

EKLER**Ek Tablo 1 2001 Yılı İtibariyle Kamu Sermayeli Bankalar****Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2001	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
VAKIFLAR BANKASI T.A.O.	9.342.735	3.019.226	231.219	4.146.576	3.323.178
HALK BANKASI A.Ş.	13.396.807	11.941.139	220.309	1.542.075	14.946.089
ZİRAAT BANKASI A.Ş.	26.854.732	12.800.579	630.482	6.985.704	21.212.394

Ek Tablo 2 2002 Yılı İtibariyle Kamu Sermayeli Bankalar**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2002	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
VAKIFLAR BANKASI T.A.O.	9.454.079	1.886.981	226.580	3.388.647	2.204.315
HALK BANKASI A.Ş.	11.466.915	5.173.051	328.128	1.206.394	6.542.096
ZİRAAT BANKASI A.Ş.	27.957.076	8.463.503	730.325	4.763.903	11.655.977

Ek Tablo 3 2003 Yılı İtibariyle Kamu Sermayeli Bankalar**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2003	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
VAKIFLAR BANKASI T.A.O.	12.698.961	1.991.485	257.539	4.714.914	2.317.897
HALK BANKASI A.Ş.	13.820.883	3.516.005	273.316	2.518.586	4.879.312
ZİRAAT BANKASI A.Ş.	33.851.826	7.070.500	655.596	5.498.439	10.561.528

Ek Tablo 4 2004 Yılı İtibariyle Kamu Sermayeli Bankalar**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2004	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
VAKIFLAR BANKASI T.A.O.	17.584.493	1.883.434	296.340	8.062.042	3.068.208
HALK BANKASI A.Ş.	19.453.294	2.793.341	280.770	4.340.349	4.088.915
ZİRAAT BANKASI A.Ş.	45.382.201	5.354.220	699.820	9.135.149	9.032.206

Ek Tablo 5 2005 Yılı İtibariyle Kamu Sermayeli Bankalar**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2005	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
VAKIFLAR BANKASI T.A.O.	22.945.691	2.272.865	324.367	11.905.056	3.590.525
HALK BANKASI A.Ş.	20.897.822	2.792.658	354.631	6.218.616	3.717.406
ZİRAAT BANKASI A.Ş.	51.778.195	5.065.701	691.436	13.425.212	7.924.274

Ek Tablo 6 2001 Yılı İtibariyle Özel Sermayeli Bankalar**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2001	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.	14.958.088	2.641.631	436.698	6.631.820	4.132.532
AKBANK T.A.Ş.	15.432.913	2.096.369	157.260	6.290.439	6.751.007
TÜRKİYE GARANTİ BANKASI	13.195.668	2.851.812	176.453	5.567.440	3.729.042
YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.	15.299.941	3.026.476	234.373	6.638.123	3.327.079
KOÇBANK A.Ş.	4.707.740	1.083.328	69.409	2.039.853	1.616.853
FİNANSBANK A.Ş.	3.196.297	906.568	57.788	1.351.200	1.913.700
FORTİS BANK A.Ş.	1.957.966	760.446	59.892	752.223	1.112.161
DENİZBANK A.Ş.	1.904.517	326.027	19.570	485.016	474.793
OYAK BANK A.Ş.	3.292.457	622.908	32.869	277.043	982.607
TÜRK EKONOMİ BANKASI A.Ş.	1.391.626	367.504	34.209	593.649	471.631
ŞEKERBANK T.A.Ş.	2.183.559	673.021	43.157	443.352	790.375
ANADOLUBANK A.Ş.	1.129.224	242.738	15.866	245.196	567.341
ALTERNATİF BANK	1.155.589	385.247	23.260	349.124	916.374
MNG BANK	59.570	21.084	6.719	31.106	42.519
TEKFEN BANK	355.272	27.204	9.046	83.110	85.144
TEKSTİL BANK	1.385.629	291.441	25.956	145.689	767.190
TURKİSH BANK	242.519	62.571	4.202	6.032	109.803

Ek Tablo 7 2002 Yılı İtibariyle Özel Sermayeli Bankalar
Girdi-Çıktı Veri Setleri

(x1.000 YTL)

2002	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.	16.720.074	2.202.965	520.715	7.234.647	3.334.198
AKBANK T.A.Ş.	16.595.823	1.872.609	199.870	6.282.849	3.519.548
TÜRKİYE GARANTİ BANKASI	13.163.403	3.049.205	209.298	5.658.648	2.374.083
YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.	12.987.504	2.474.114	263.898	7.086.165	3.251.878
KOÇBANK A.Ş.	4.459.633	645.847	96.842	2.480.747	1.020.879
FİNANSBANK A.Ş.	3.658.454	495.523	62.730	1.733.860	962.553
FORTİS BANK A.Ş.	2.240.932	435.540	73.543	1.241.702	674.606
DENİZBANK A.Ş.	2.607.741	359.754	41.664	838.960	507.218
OYAK BANK A.Ş.	2.773.864	801.273	88.280	1.074.697	982.234
TÜRK EKONOMİ BANKASI A.Ş.	1.691.487	170.909	44.360	801.872	325.800
ŞEKERBANK T.A.Ş.	1.856.022	433.815	55.279	493.300	523.061
ANADOLUBANK A.Ş.	974.608	140.488	18.573	329.952	206.210
ALTERNATİF BANK	851.119	224.295	19.218	300.312	274.446
MNG BANK	79.057	9.201	4.726	59.810	22.273
TEKFEN BANK	437.981	106.650	18.169	132.409	157.066
TEKSTİL BANK	751.191	159.053	19.868	322.265	211.907
TURKİSH BANK	240.704	45.898	4.917	10.955	67.141

Ek Tablo 8 2003 Yılı İtibariyle Özel Sermayeli Bankalar
Girdi-Çıktı Veri Setleri

(x1.000 YTL)

2003	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.	19.561.606	2.569.707	621.060	8.579.098	3.664.745
AKBANK T.A.Ş.	19.103.202	2.003.206	269.814	8.717.455	3.736.371
TÜRKİYE GARANTİ BANKASI	14.400.740	2.044.633	276.567	6.870.823	2.100.783
YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.	13.425.278	2.566.893	338.560	7.990.661	2.498.132
KOÇBANK A.Ş.	5.052.713	557.791	117.082	2.810.140	894.275
FİNANSBANK A.Ş.	3.635.026	469.682	100.250	2.633.169	754.283
FORTİS BANK A.Ş.	2.748.472	381.991	97.877	2.036.067	619.661
DENİZBANK A.Ş.	3.092.064	416.004	71.529	1.518.921	551.559
OYAK BANK A.Ş.	3.513.724	591.049	113.145	2.180.610	824.979
TÜRK EKONOMİ BANKASI A.Ş.	1.977.521	188.148	57.188	1.167.830	324.726
ŞEKERBANK T.A.Ş.	2.059.865	350.306	73.834	740.999	416.843
ANADOLUBANK A.Ş.	1.147.913	147.291	21.874	503.503	195.551
ALTERNATİF BANK	723.658	146.914	17.601	393.220	108.733
MNG BANK	139.444	14.148	6.132	112.922	30.229
TEKFEN BANK	432.417	79.071	19.434	163.842	114.762
TEKSTİL BANK	744.747	113.161	23.910	511.153	148.501
TURKİSH BANK	290.166	33.515	6.039	14.076	53.938

Ek Tablo 9 2004 Yılı İtibariyle Özel Sermayeli Bankalar

Girdi-Çıktı Veri Setleri

(x1.000 YTL)

2004	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.	24.320.442	2.400.052	733.778	12.451.842	4.492.634
AKBANK T.A.Ş.	19.918.425	1.873.642	348.155	12.939.200	4.412.601
TÜRKİYE GARANTİ BANKASI	17.612.241	1.761.159	368.545	10.501.376	3.048.946
YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.	14.293.241	2.134.351	397.095	10.055.975	2.873.266
KOÇBANK A.Ş.	7.066.428	571.227	158.786	3.931.643	1.121.562
FİNANSBANK A.Ş.	5.091.705	512.908	156.781	5.190.730	1.043.448
FORTİS BANK A.Ş.	3.467.163	499.138	138.352	3.068.875	850.866
DENİZBANK A.Ş.	4.160.112	414.220	114.244	2.628.727	756.058
OYAK BANK A.Ş.	4.640.244	621.584	133.057	3.483.776	1.003.586
TÜRK EKONOMİ BANKASI A.Ş.	2.259.870	227.191	77.535	1.584.721	408.202
ŞEKERBANK T.A.Ş.	2.293.633	310.418	101.536	1.301.031	608.557
ANADOLUBANK A.Ş.	1.238.968	149.367	35.489	723.076	236.591
ALTERNATİF BANK	624.905	117.606	21.561	583.797	172.731
MNG BANK	193.007	21.622	9.023	162.033	32.946
TEKFEN BANK	391.811	45.481	20.291	231.606	71.777
TEKSTİL BANK	774.373	91.179	29.376	739.707	141.206
TURKİSH BANK	252.496	34.939	6.488	42.993	52.409

Ek Tablo 10 2005 Yılı İtibariyle Özel Sermayeli Bankalar
Girdi-Çıktı Veri Setleri

(x1.000 YTL)

2005	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.	37.399.979	2.818.937	818.547	20.749.855	5.400.610
AKBANK T.A.Ş.	31.450.977	2.709.791	421.738	22.106.149	5.301.319
TÜRKİYE GARANTİ BANKASI	23.578.023	1.792.816	452.796	16.937.195	3.467.476
YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.	16.876.096	1.717.858	439.118	11.306.271	2.782.012
KOÇBANK A.Ş.	9.534.750	714.014	174.782	7.180.246	1.282.783
FİNANSBANK A.Ş.	6.115.397	673.312	211.328	7.615.857	1.505.852
FORTİS BANK A.Ş.	3.555.922	430.207	149.798	3.464.608	824.220
DENİZBANK A.Ş.	5.234.371	435.839	162.824	4.559.105	890.438
OYAK BANK A.Ş.	5.629.884	585.574	158.698	5.093.017	1.053.326
TÜRK EKONOMİ BANKASI A.Ş.	3.242.197	254.621	101.316	2.938.644	473.969
ŞEKERBANK T.A.Ş.	2.468.347	241.762	123.726	1.134.594	535.335
ANADOLUBANK A.Ş.	1.338.044	145.049	41.090	946.474	227.871
ALTERNATİF BANK	712.266	77.186	24.592	878.261	137.285
MNG BANK	265.624	31.048	12.172	254.386	52.379
TEKFEN BANK	526.861	45.027	20.233	309.588	68.133
TEKSTİL BANK	1.061.513	95.810	35.700	1.207.304	159.182
TURKİSH BANK	217.985	25.075	7.576	87.716	40.552

Ek Tablo 11 2001 Yılı İtibariyle Katılım Bankaları
Girdi-Çıktı Veri Setleri

(x1.000 YTL)

2001	TOPLANAN FON	KAR GİDER	PERSONEL GİD.	KULLANDIRILAN FON	KAR GELİR
ANADOLU FİNANS A.Ş.	206.887	10.350	5.206	86.199	22.887
FAMILY FİNANS A.Ş.	221.037	14.262	4.818	108.394	19.531
KUVEYTTÜRK A.Ş.	600.819	55.107	11.050	256.284	78.249
BANK ASYA A.Ş.	337.980	10.378	8.142	171.171	13.472
ALBARAKATÜRKA.Ş.	542.983	28.754	7.904	328.595	86.727

Ek Tablo 12 2002 Yılı İtibariyle Katılım Bankaları**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2002	TOPLANAN FON	KAR GİDER	PERSONEL GİD.	KULLANDIRILAN FON	KAR GELİR
ANADOLU FİNANS A.Ş.	402.655	19.192	7.515	245.131	54.480
FAMILY FİNANS A.Ş.	376.807	13.947	7.606	284.681	57.815
KUVEYTTÜRK A.Ş.	1.064.201	57.748	17.154	525.565	97.490
BANK ASYA A.Ş.	658.921	25.828	12.908	447.899	82.232
ALBARAKATÜRK A.Ş.	835.349	49.692	9.072	413.188	88.812

Ek Tablo 13 2003 Yılı İtibariyle Katılım Bankaları**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2003	TOPLANAN FON	KAR GİDER	PERSONEL GİD.	KULLANDIRILAN FON	KAR GELİR
ANADOLU FİNANS A.Ş.	515.667	37.631	12.228	380.607	89.415
FAMILY FİNANS A.Ş.	637.319	41.314	17.675	483.567	108.889
KUVEYTTÜRK A.Ş.	1.098.545	73.565	19.281	634.791	108.883
BANK ASYA A.Ş.	974.654	58.033	23.782	687.915	170.010
ALBARAKATÜRK A.Ş.	963.788	84.551	13.602	610.705	133.795

Ek Tablo 14 2004 Yılı İtibariyle Katılım Bankaları**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2004	TOPLANAN FON	KAR GİDER	PERSONEL GİD.	KULLANDIRILAN FON	KAR GELİR
ANADOLU FİNANS A.Ş.	818.964	70.168	20.135	681.576	135.376
FAMILY FİNANS A.Ş.	1.035.790	81.047	30.605	880.746	150.539
KUVEYTTÜRK A.Ş.	1.293.298	72.787	32.452	895.730	138.645
BANK ASYA A.Ş.	1.561.475	145.710	37.261	1.137.425	219.897
ALBARAKATÜRK A.Ş.	1.282.592	103.630	20.234	880.352	160.121

Ek Tablo 15 2005 Yılı İtibariyle Katılım Bankaları**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2005	TOPLANAN FON	KAR GİDER	PERSONEL GİD.	KULLANDIRILAN FON	KAR GELİR
ANADOLU FİNANS A.Ş.	1.251.304	108.095	28.707	1.115.129	164.847
FAMILY FİNANS A.Ş.	1.375.023	102.121	36.063	1.119.182	172.945
KUVEYTTÜRK A.Ş.	1.899.771	97.688	51.958	1.505.728	168.545
BANK ASYA A.Ş.	2.116.804	167.820	58.065	1.752.301	311.603
ALBARAKATÜRK A.Ş.	1.714.448	106.324	30.023	1.346.234	186.105

Ek Tablo 16 2001 Yılı İtibariyle Yabancı Sermayeli Bankalar**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2001	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
HSBC BANK A.Ş.	1.905.921	233.337	20.428	962.012	438.351
CİTİBANK A.Ş.	804.189	224.116	49.110	392.147	447.838
ARAP TÜRK BANKASI A.Ş.	58.124	34.016	8.872	47.736	117.047

Ek Tablo 17 2002 Yılı İtibariyle Yabancı Sermayeli Bankalar**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2002	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
HSBC BANK A.Ş.	1.893.509	172.070	94.434	1.411.971	599.008
CİTİBANK A.Ş.	1.045.259	147.813	56.964	483.816	242.288
ARAP TÜRK BANKASI A.Ş.	56.309	5.025	9.688	38.500	28.583

Ek Tablo 18 2003 Yılı İtibariyle Yabancı Sermayeli Bankalar**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2003	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
HSBC BANK A.Ş.	2.098.536	130.068	130.870	1.827.926	501.157
CİTİBANK A.Ş.	823.895	111.538	66.809	599.865	223.864
ARAP TÜRK BANKASI A.Ş.	35.589	4.227	12.021	39.400	26.426

Ek Tablo 19 2004 Yılı İtibariyle Yabancı Sermayeli Bankalar**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1.000 YTL)**

2004	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
HSBC BANK A.Ş.	3.514.282	230.693	160.701	3.521.521	664.801
CİTİBANK A.Ş.	1.325.985	128.922	73.689	811.523	285.346
ARAP TÜRK BANKASI A.Ş.	44.774	5.748	12.581	70.082	29.203

Ek Tablo 20 2005 Yılı İtibariyle Yabancı Sermayeli Bankalar**Girdi-Çıktı Veri Setleri****(x1000 YTL)**

2005	MEVDUAT	FAİZ GİDER	PERSONEL GİD.	KREDİ	FAİZ GELİR
HSBC BANK A.Ş.	4.771.090	432.077	197.491	5.119.729	982.654
CİTİBANK A.Ş.	1.891.737	126.345	77.277	1.128.513	329.923
ARAP TÜRK BANKASI A.Ş.	70.509	8.889	13.737	86.298	24.948